HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM HATVANADIK ÉVFORDULÓJÁRA

3

XXIV. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1977

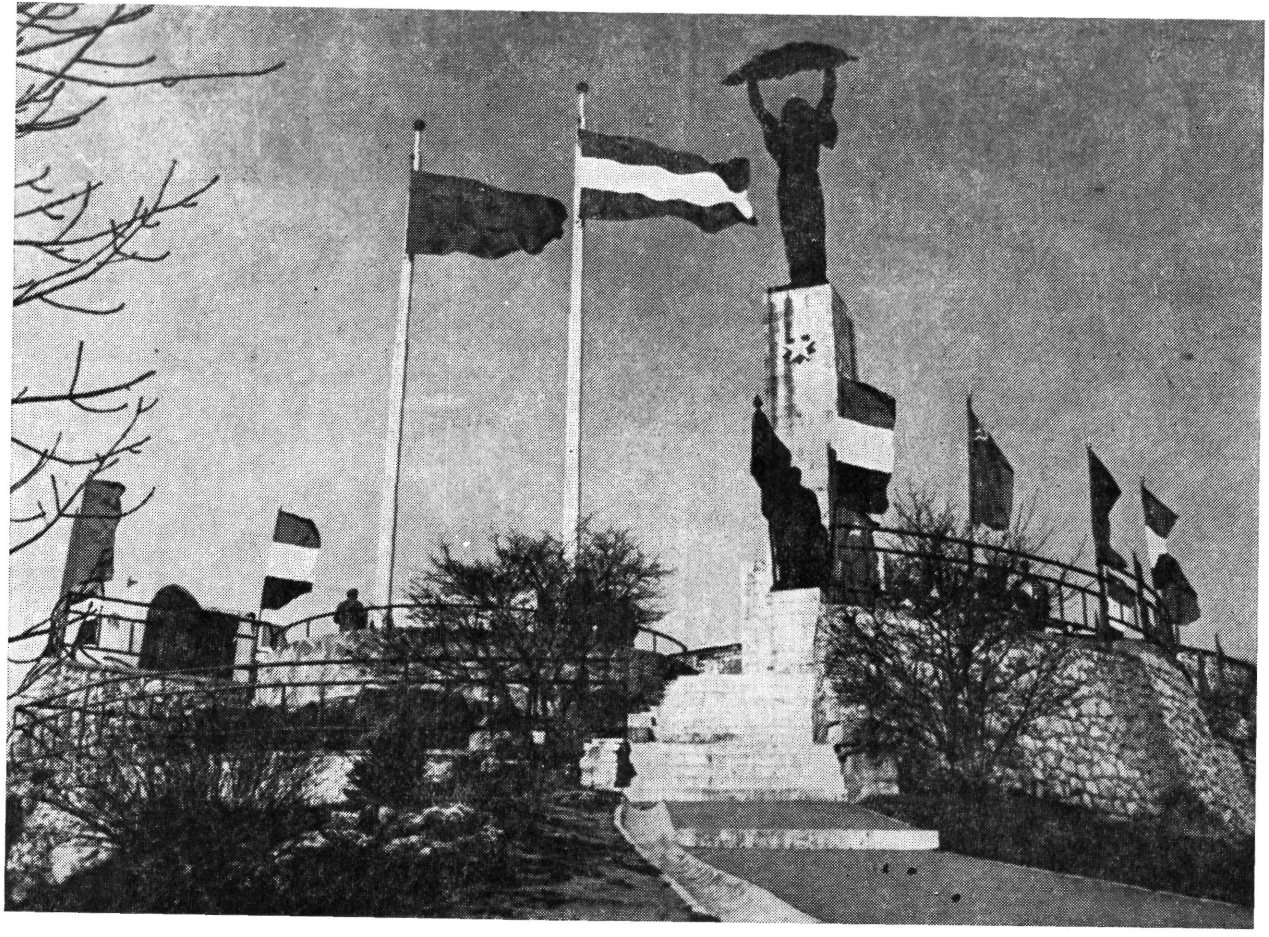

Zászlófelvonás a Gellérthegyen 1976. április 3-án

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

3

1977

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXIV. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

V. I. Ananyev, a történelemtudományok doktora, az Orenburgi Állami Pedagógiai Intézet munkatársa (Szovjetunió); *M. Csugunov* (Szovjetunió); *V. I. Fomin* ezredes, kandidátus, a Szovjetunió Hadtörténelmi Intézetének tudományos főmunkatársa (Szovjetunió); *Györkei Jenő* alezredes, kandidátus, a Hadtörténelmi Intézet tudományos munkatársa (Budapest); *I. F. Kuc* nyá. vezérőrnagy (Szovjetunió); *Mucs Sándor* alezredes, kandidátus, a Hadtörténelmi Intézet tudományos munkatársa (Budapest); *Sz. F. Najda* nyá. vezérőrnagy, a történelemtudományok doktora (Szovjetunió); *Sziklai Sándorné* kandidátus (Budapest); *P. Sz. Szmirnov* nyá. ezredes, a történelemtudományok doktora (Szovjetunió); *M. Wrzosek* (Lengyelország).

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:
Balázs József (főszerkesztő), Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Háncs Ernő, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Nádor Tibor, Ölvedi Ignác, Tóth Sándor, Urbán Aladár

Szerkesztőség:
Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: 1250 Budapest, Pf. 7. Telefon: 360-764

Kiadja:
a Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b.
Postacím: 1440 Budapest, Pf. 22. Telefon: 330-993
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, negyedévre 8,— Ft

Terjeszti:
a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Budapest V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Index: 25—371 HU ISSN 0017—6540

77.2707/2-03 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

MUCS SÁNDOR

A SZOVJETUNIÓ FEGYVERES ERŐI A NAGY OKTÓBER VÍVMÁNYAINAK VÉDELMÉBEN*

Nehéz lenne statisztikát készíteni azokról a tanulmányokról, cikkekről, amelyek szerte a világon a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban született szovjet állam fegyveres erőiről szólnak. Az a tény, hogy ez a fegyveres erő győzni tudott a polgárháborúban egy elmaradott, az első világháborúban szétzilálódott gazdasággal, az osztályharcban meggyötört és megosztott társadalommal a hátában, majd alig negyedszázad múltán oroszlánrészt tudott vállalni az egész emberiséget fenyegető fasiszta barbárság szétzúzásában, s hogy napjainkra a világ sorsát befolyásoló szocialista világrendszer politikájának egyik döntő tényezője lett, méltán keltette fel az érdeklődést e történelmi fejlődés és az ezt meghatározó elvek és gyakorlatok iránt.

Az érdeklődés alapmotívuma természetesen más a barátok, a szimpatizánsok és más az ellenség részéről. De bármi legyen is a kiinduló pont, a végeredmény nem lehet más, mint annak megállapítása, hogy ennek a fejlődésnek, ennek az erőnek az alapja az a társadalmi rendszer, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eredményeként először jött létre a világon — a munkáshatalom, a megvalósult szocializmus.

A fegyveres erő, a hadsereg, az osztálytársadalmak szülötte. Hivatása a mindenkori uralkodó osztály politikájának biztosítása. Ám egyáltalán nem mindegy, hogy ez az uralkodó osztály egy maroknyi kisebbség, a kizsákmányolók, elnyomók osztálya-e, avagy az anyagi javakat létrehozó, megtermelő dolgozó osztály.

Az Októberi Forrdalom a társadalom dinamikus fejlődését biztosító osztályt, a munkásosztályt emelte uralkodó osztállyá, amely a hatalom gyakorlásába bevonta és bevonja a dolgozó társadalom másik nagy osztályát, a parasztságot is.

Ez az új típusú hatalom új típusú fegyveres erő kiépítését követelte meg. Ez pedig nem lehetett más, mint a felfegyverzett munkások és parasztok tömege a saját maguk által kiemelt parancsnokokkal és vezetőkkel.

* A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. Budapest, 1972.; A Szovjet Fegyveres Erők ötven éve. Budapest, 1969.; *Lenin* a háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. Budapest, 1958., I. k.; A Szovjetunió története 1926—1945. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1957.; *Frunze* válogatott művei. Budapest, 1959., II. k.; A második világháború története. Budapest, 1976., I—II. k.; A baráti népek és hadseregeik fegyverbarátsága. A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Katonai Kiadója. Moszkva, 1975. (oroszul); *Vajda Péter:* Köszöntünk hű barát. Budapest, 1967.; *Malinovszkij:* A leninizmus a szocialista katonai szervezet történelmi fölényéről. Voennaja Müszl. 1965. 4—5. sz. (oroszul); Kommunyiszt Vooruzsennüh Szil. 1964. 19. sz. (oroszul); A Varsói Szerződés húsz éve. Budapest, 1975.; *J. Lider:* Az Egyesült Államok katonai doktrinája. Budapest, 1966.; Az SZKP XXV. Kongresszusa. Budapest, 1976.

A 27. omszki lövészhadosztály kiképző iskolájának növendékei a Nyugati Frontra indulnak, 1918

A szovjet hadseregnek ezt az új vonását nagyon világosan kifejezte az a dekrétum, amellyel a munkáshatalom a maga fegyveres erejét létrehozta. „A hatalomnak a dolgozók és kizsákmányolt osztályok kezébe való átmenetével — mondja a dekrétum — szükségessé vált egy olyan új hadsereg létrehozása, amely a szovjet hatalom igazi támaszául szolgál, megteremti az alapot ahhoz, hogy az állandó hadsereget a legközelebbi jövőben az egész nép felfegyverzése váltsa fel, segítséget nyújt az Európában majdan kibontakozó szocialista forradalomnak . . ." Az új jelleget fejezte ki a hadsereg elnevezése is, amely a dekrétum szerint „Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg lesz". E hadsereg feladatát még világosabban határozza meg a dekrétum amikor így fogalmaz: „A Vörös Hadseregbe beléphet mindenki, aki kész erejét, életét áldozni az októberi forradalom vívmányainak a szovjetek hatalmának és a szocializmusnak a védelmében."

A munkásosztály hatalma tehát egyáltalán nem tagadta — mint ahogy ezt a burzsoázia teszi —, hogy az általa megszervezett hadsereg osztályhadsereg, melynek feladata a munkáshatalom védelme és segítségnyújtás a szocialista forradalom győzelméért küzdő népeknek.

A burzsoázia saját hadseregét igyekszik valamiféle osztályok feletti, összenemzeti szervezetnek feltüntetni, a hadsereg politikamentességének jelszavával manipulálni a tömegeket, hogy elnyerje támogatását, a hadsereget pedig felhasználhassa a tömegek ellen.

A két hadsereg közötti ezzel összefüggő különbségről Frunze így nyilatkozott: „A burzsoá hadseregektől eltérően, ahol képmutatóan »a hadsereg nem politizál« elvet hirdetik, a valóságban pedig a politikába a legreakciósabb, az uralkodó osztályhoz leghűbb tisztek szűk körét kapcsolják csupán be, a mi Vörös Had-

seregünk egész ereje és hatalma a fejlett politikai felvilágosító és nevelő munkára épül."

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom tehát nemcsak véget vetett a burzsoázia világuralmának, megteremtve a Föld egyhatodán a szocialista hatalmat, hanem szétzúzta a burzsoázia katonai monopóliumát is és létrehozta azt a fegyveres erőt, amely képes volt — történelme folyamán immáron több ízben — a burzsoázia minden támadásával szemben megbízhatóan megvédelmezni ezt a hatalmat.

A hadsereg a politika eszköze, s mert a szocialista társadalomban az uralkodó osztály, a munkásosztály politikai céljait annak forradalmi élcsapata, a kommunista párt fogalmazza meg, végrehajtását az szervezi, elengedhetetlen, hogy a párt a legközvetlenebbül irányítsa e hatalom fegyveres erejének szervezését, kiképzését, ellátását, politikai nevelését is. A szovjet hadsereg története ragyogó példákkal szolgál arra, hogy ezen elv érvényesülése mennyire nélkülözhetetlen volt a győzelmek kivívásában.

A polgárháború idején a burzsoázia egy új típusú hadsereggel került szembe, olyannal, amilyennel addig még nem találkozott. Ha ez a hadsereg alapvető tömegét tekintve ugyanaz volt is, mint a cári hadsereg, erkölcsi felfogását, szellemét, hivatását tekintve alapvetően különbözött attól. S ebben a kommunista pártnak elévülhetetlen érdemei voltak. A párt tagjai, a kommunisták magyarázták meg a katonatömegeknek, hogy ez a háború az ő háborújuk. Küzdelem a földért, a gyárért, az elnyomás, a kizsákmányolás ellen, a boldogabb jövőért, a békéért, mindazért, amit a forradalomban kivívtak. És beigazolódtak Lenin szavai: „Soha nem győzik le azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai többségükben felismerték, átérezték és meglátták, hogy saját szovjet hatalmukat védelmezik — a dolgozók hatalmát —, hogy olyan ügyet védelmeznek, amelynek győzelme biztosítja nekik és gyermekeiknek a lehetőséget, hogy éljenek a kultúra minden áldásával, az emberi munka minden alkotásával."

De a Lenin irányította párt- és állami vezetés nemcsak a katonatömegek között végzett politikai felvilágosító munkával formálta a hadsereg politikai arculatát, hanem a szervezés, az ellátás terén is mindent elkövetett, hogy biztosítsa annak harci erejét. A párt szervező munkája nyomán alakult ki az az új parancsnoki kar, amelyet a katonák bizalommal követtek, s amely győzelemre vezette őket. A párt szervező tevékenységének eredményeként sikerült túljutni azokon a gazdasági nehézségeken, amelyek katasztrofálisan befolyásolhatták volna a hadsereg harckészségét. Hiszen nem kevesebbről volt szó, mint hogy „az intervenciósok és fehérgárdisták által megszállt vidékek adták a háború előtti Oroszország vasérctermelésének 85%-át, széntermelésének 90%-át, csaknem egész kőolajtermelését. A katonai megrendeléseken dolgozó 5402 gyárból 3500 megszállt területen volt." Az adatok érzékeltetik a nehézségeket. Mégis, a pártvezetés úrrá tudott lenni fölöttük és biztosítani tudta a győzelemhez szükséges technikát is.

A párt nemcsak azt követelte tagjaitól, hogy járjanak élen a szervező munkában, a politikai nevelésben, hanem azt is, hogy elsők legyenek a fegyveres harcban. A kommunisták között ezekben az években terjesztett röplapok egyike így fogalmazott: „Az, hogy kommunisták vagyunk, sok kötelezettséget hárít ránk, de csak egy kiváltságot nyújt: hogy elsőként indulhatunk harcba a forradalomért." S az a tény, hogy a polgárháború éveiben több mint 50 ezer párttag esett el a harcmezőn, mutatja, hogy ezt a kiváltságot a kommunisták meg is tartották maguknak.

A párt híven követte Leninnek a hadsereggel kapcsolatos útmutatásait a polgárháború után, a békés építőmunka éveiben is. „Elvtársak — mondta Lenin —, legyenek résen, úgy őrizzék országunk és a Vörös Hadsereg védelmi képességét, mint a szemük világát, emlékezzenek arra, hogy munkásaink, parasztjaink és vívmányaink érdekében egyetlen másodpercre sem engedhetünk meg lazításokat." Nem kétséges, hogy a Vörös Hadsereg szervezeti fejlődésében, a szocialista hadtudomány elveinek rendszerezésében és továbbfejlesztésében, a kiváló képességű katonai káderok kinevelésében, a kor követelményeinek megfelelő haditechnika biztosításában lehetetlen lett volna előrehaladni a szocialista társadalom vezető erejének, a pártnak minden oldalú gondoskodása nélkül.

Különösen nagy szükség volt a párt lelkesítő, szervező munkájára a Nagy Honvédő Háború éveiben. 1941-ben olyan fasiszta hadsereg tört a szovjetek hazájára, amely 1939 óta nem szenvedett vereséget, a legyőzhetetlenség mítosza lengte körül, gazdasági vonatkozásban pedig szinte egész Európa a kezében volt. A háború elején tehát nem csak az erőfölény volt a fasiszta csapatok oldalán, de a legyőzhetetlenség mítosza is. Mégis, a kommunista párt által nevelt Vörös Hadsereg — ha kezdetben szenvedett is súlyos veszteségeket — nagyon nehéz feladat elé állította a hitleri hadigépezetet. A Nagy Honvédő Háború első időszakában a szovjet—német arcvonalon egy-egy csata — mint például a szmolenszki —, több ideig tartott, mint a fasiszta hadsereg egy-egy nyugati országot leigázó hadjárata!

Az e súlyos harcokban megmutatkozó erkölcsi szilárdság, a dolgozó nép hatalma iránt érzett felelősség volt a Vörös Hadsereg katonáinál az a fölény, amit a német hadvezetés az első pillanattól kezdve kénytelen volt tapasztalni és ugyanakkor érthetetlenül állt előtte.

A német hadvezetés is — akár annak idején az antant — más hadsereggel került szembe, mint a háborúban eladdig. Abban reménykedtek, hogy kegyetlen csapásaik alatt a szovjet katonák tömegesen adják majd meg magukat. Ám Halder tábornok, a német szárazföldi haderő vezérkari főnöke, már június 29-én ezt volt kénytelen rögzíteni naplójában: „Az arcvonalból érkező hírek megerősítik, hogy az oroszok mindenütt az utolsó emberig harcolnak..."

A hősi tettek végrehajtásához, az ellenség szétveréséhez azonban technika és ellátás is kellett. Ám ennek biztosítása az adott időszakban különösen nagy erőfeszítést, szervező és politikai munkát követelt. A háborús veszteségek, valamint több száz vállalat kiürítése következtében a Szovjetunió iparának össztermelése 1941. júniusától novemberéig 53%-kal, a hadiipar alapjául szolgáló hengerelt-acél-gyártás pedig 68%-kal csökkent. E visszaesést nem csak meg kellett állítani, hanem biztosítani kellett a termelés emelkedését is. Csupán a szervező munka, az adminisztratív intézkedések ehhez nem voltak elegendők. Az emberekkel meg kellett érteni, hogy az áttelepített gyárakban dolgozni kell akkor is, ha még nincs felettük tető, hogy ideiglenesen nem nyolc óra a munkaidő, és egyelőre nincs szabadság, hogy dolgozni kell a serdülőknek is és a nőknek is. Ezt a politikai munkát a párt végezte el a Vörös Hadsereg ellátása érdekében. A „Mindent a frontért, mindent a győzelemért!" jelszó milliókat állított a munka frontjára. És az eredmény? A szovjet dolgozók 1942 első felében nem csak pótolták a hadiipar teljesítőképességét ért veszteségeket, de termelésének színvonalát jelentékeny mértékben emelték is. 1941. decemberében megszűnt az ipari termelés csökkenése, 1942. márciusáig pedig az ipari termelés színvonala már oly gyors ütemben emelkedett, hogy a hadiipar termelése a keleti országrészeken meghaladta az egész Szovjetunió hadiiparának termelését a Nagy Honvédő Háború kezdetekor.

A párt ez irányú szervező, nevelő munkája nem csökkent a háború egész ideje alatt. Az eredmény pedig az lett, hogy „A honvédelmi ipar 1944-ben havonta ötször annyi repülőgépet és harckocsit gyártott, mint 1941-ben. 1944-ben a Vörös Hadsereg 29 000 harckocsit és önjáró löveget, több mint 40 000 repülőgépet, több mint 120 000 löveget, rengeteg kézi- és állványos géppuskát, puskát és géppisztolyt kapott."

Erősítette a párt a hadseregben működő pártszervezetek tevékenységét is. Azokon a párttagokon kívül, akik a mozgósításkor kerültek a hadseregbe, a párt még sok ezer pártfunkcionáriust is fegyveres szolgálatra rendelt. „A háború első hat hónap alatt körülbelül 1 millió kommunista és több mint 2 millió komszomolista lépett a Vörös Hadsereg és a Flotta soraiba. 1941 végére 1 300 000 kommunista volt a Vörös Hadseregben."

A kommunisták személyes példamutatásukkal, hősiességükkel magukkal ragadták a hadsereg többi harcosait. A Szovjetunió Hőseinek mintegy 71%-a a párt tagjai sorából került ki. A háború idején több mint 3 millió párttag áldozta életét a szovjet hazáért a népek szabadságáért és függetlenségéért.

A párt tagjainak önfeláldozó magatartása, példamutatása a fegyveres harcban, nagy megbecsülést és tiszteletet keltett a párt iránt a harcosok soraiban, s közülük sokan követték példájukat. A harcokban kitűnt katonák nagy megtiszteltetésnek vették, ha a párt soraiba fogadta őket. 1941. július 1-től 1945. májusáig a hadsereg pártszervezeteibe mintegy 4 millió ember lépett be.

Lenin már 1905-ben, az orosz—japán háborút elemző cikkében, többek között a következőket írta: „Visszavonhatatlanul elmúltak azok az idők, amikor a háborút zsoldosok vagy a néptől félig-meddig elszakadt kaszt képviselői viselték. A háborúkat ma a népek viselik..." E történelmi igazságból következett, hogy a Vörös Hadsereget létrehozó munkáshatalom, annak vezető ereje, a kommunista párt, kezdettől fogva mindent elkövetett, hogy a nép és a hadsereg közötti kapcsolat széttéphetetlen legyen, s együttes erőfeszítésük biztosítsa a győzelmet.

E kapcsolatok alapjai — a munkáshatalom, a hadsereg személyi összetétele — adva voltak. Ám a feladatok azt követelték, hogy ezekre az alapokra a gyakorlatban számos más tevékenység is épüljön. Lenin a Szovjet Köztársaság védelméről szólva hangsúlyozta, hogy erre nem elegendő csak a hadsereg, hanem a védelem azt követeli, hogy meg kell feszíteni minden anyagi és szellemi erőt, meg kell teremteni az arcvonal és a hátország szoros kapcsolatát, mozgósítani kell az összes tartalékokat a győzelem érdekében.

A polgárháború idején a forradalmi erőknek a fehérgárdisták és 14 ország intervenciós csapatai ellen kellett felvenni a küzdelmet. Az Októberi Forradalom győzelmét fegyveresen is biztosító, alig több mint 150 ezer fős Vörös Gárda ereje ezekkel az erőkkel szemben nem lett volna elegendő. De mert a nép felismerte a hatalmát fenyegető veszélyt, meg tudta teremteni azt a tömeghadsereget, amely már a siker reményében léphetett harcba az ellenforradalommal szemben. Az a tény, hogy Petrográdon egyetlen nap alatt 2500 fő, az északi fronton egy hét alatt 12 ezer fő, Moszkvában 20 ezer fő jelentkezett a Vörös Hadsereg soraiba, mutatja, hogy a dolgozók ezt a hadsereget már a magukénak tartották.

A dolgozók teremtette fegyveres erő volt képes 1918. február 23-án megállítani a császári Németország csapatait Pszkov és Narva körzetében, s biztosítani a munkáshatalom további megszilárdítását. És mire az ellenforradalom ismét

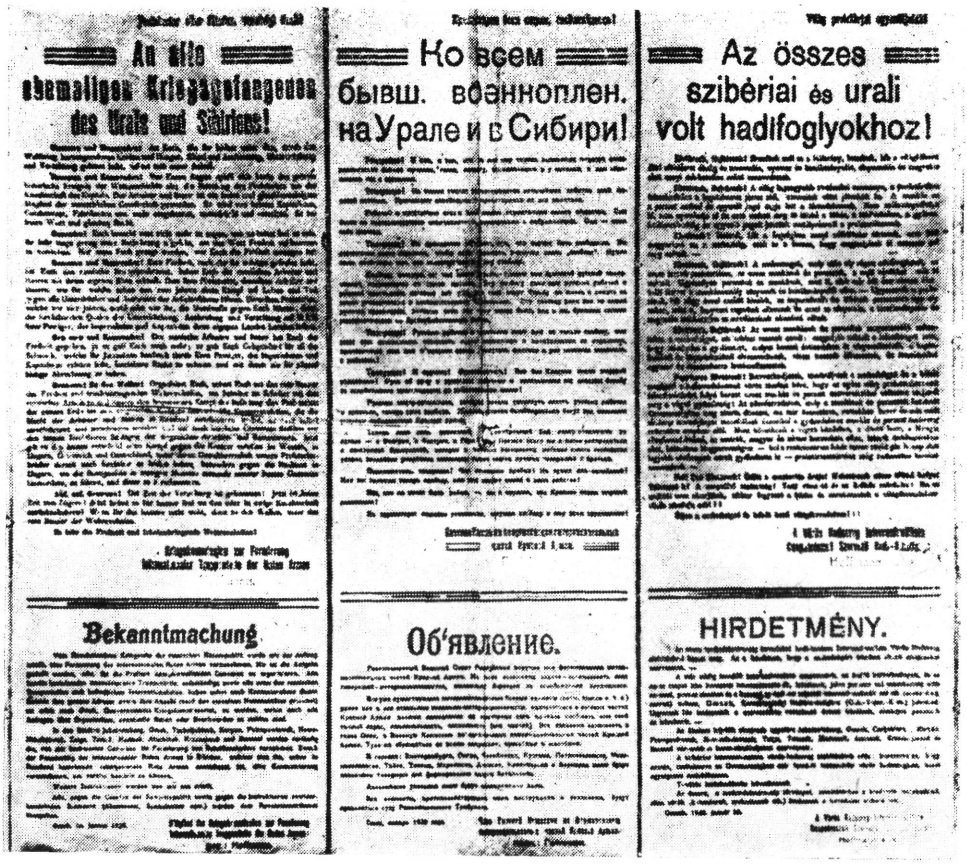

A Vörös Hadseregbe állásra buzdító felhívás — Omszk, 1920. január. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből)

támadásba lendülhetett, 1918 őszére a munkáshatalomnak már három frontba szervezett 12 hadseregе volt, 34 lövész- és egy lovashadosztállyal. 1920 végén pedig a hadsereg összlétszáma meghaladta az 5 millió főt.

A nép és a hadsereg egysége jut kifejezésre abban is, hogy a reguláris erők harcának támogatására a nép a legkülönbözőbb formákat keresi és alkalmazza. Egyik ilyen legközvetlenebb forma a fegyveres segítségnyújtás, a partizánharc. A polgárháború idején amellett, hogy milliók léptek be a Vörös Hadseregbe, százezrek választották a partizánharcot is. A háború folyamán a felkelő csoportokból partizánegységek, magasabbegységek nőttek ki, amelyek aztán a Vörös Hadsereg reguláris egységei lettek. 1918 végén pl. partizán lovasokból alakult az 1. szocialista lovasezred amely az összevont lovashadosztály magvát alkotta. Partizánegységekből alakult az 1. és 2. ukrán—szovjet felkelő hadosztály. A Dnyeper vidéki partizánok alkották az 1. hadosztály magvát. Az altáji partizánokból egy hadsereget szerveztek, amelynek 16 ezrede volt 40 ezer fővel, s tüzérséggel, páncélgépkocsikkal, páncélvonattal rendelkeztek. A Kolcsak által megszállt területek — az Ural, Szibéria, Bajkálontúl, Távol-Kelet — partizánmozgalmainak kiterjedésére jellemző, hogy a fehér generális több mint 150

ezer fő bevetésével próbálta felszámolni ezt a mozgalmat — sikertelenül. Hiszen a Vörös Hadsereg keleti fronton indított támadása idején, az ún. amuri partizánhadműveletben, a partizánok 1500 km-es szakaszon bénították meg a fehérek közlekedési hálózatát, amivel nagy segítséget nyújtottak saját csapataiknak. Gyenyikin hadseregének hátában is több nagyobb partizánosztag tevékenykedett. Egyedül a Lozovaja—Szinyelnyikovo körzet törzse 40 partizánosztagot egyesített, mintegy 35 ezer fővel.

A partizánharcok szervezése és vezetése során a Vörös Hadsereg olyan kiváló katonai és politikai vezetői emelkedtek ki, mint Scsorsz, Lazo, Csernyok, Bozsenko, hogy csak néhányat említsünk közülük.

A Vörös Hadsereg egy-egy hadműveletének tervezésénél messzemenően figyelembe vették az ott működő partizánokat, és a harci tevékenységet velük összhangban folytatták le.

Lenin nagyra értékelte a szovjet emberek ezen nagyszerű részvételét a szovjethatalom védelmében, utasítására külön szervet hoztak létre a partizánmozgalom segítésére és továbbfejlesztésére.

A Vörös Hadsereg és a nép eltéphetetlen kapcsolatát dokumentálta az a tény is, hogy a hátországban dolgozók a napi munka mellett rendszeresen készültek a fegyveres harcra, katonai kiképzésben vettek részt. Az ilyen haderőn kívüli kiképzésre a szovjethatalom első 5 éve alatt mintegy 11 millió fő jelentkezett. A dolgozó nép állandóan készen állt a Vörös Hadsereg személyi szükségletének biztosítására.

Nem lazult a hadsereg és a nép kapcsolata a polgárháború befejezése után sem. Sőt, azáltal, hogy a polgárháború után közel 4 millió ember tért vissza a polgári életbe és kapcsolódott be a békés építőmunkába, ez az összefonódás csak tovább erősödött.

Díszszemle a Vörös téren 1936. május 1-én

A polgárháború tapasztalatai arról győzték meg a szovjet népet, hogy az ellenforradalom, a nemzetközi imperializmus nem adta fel a szovjethatalom megsemmisítésének tervét. A szovjet párt nevelő munkája ezért arra is irányult, hogy a Vörös Hadsereg személyi és technikai erősítése, a nép és a hadsereg kapcsolatának mélyítése a továbbiakban is nélkülözhetetlen.

Csakis ennek megértése tette lehetővé, hogy a polgárháború sebeinek begyógyítása, a szocializmus építésének ezernyi gazdasági nehézsége közepette is, a szovjet nép vállalja a szeretett hadserege minél magasabb szintű ellátásával járó áldozatokat. Bizonyítja ezt az erőfeszítést az a tény, hogy amíg 1930—31-ben a szovjet hadiipar évente 1911 löveget gyártott, ez a szám 1938-ra már 12 687 darabra emelkedett. A gyártott puskák száma ez idő alatt 174 ezerről 1 174 ezerre nőtt, a géppuskáké pedig 40 982-ről 74 657-re. A repülőgépipar 1930—31-ben még csak 860 repülőgépet adott a hadseregnek, 1938-ban pedig már 5469-et. Hasonló mértékben emelkedett a harckocsigyártás is, amelynek mennyisége 740-ről 2271 db-ra nőtt.

A hatalmon lévő osztály, a munkásosztály ezekben az években nemcsak elveiben, de a gyakorlatban is birtokába vette saját fegyveres erejét. E vonatkozásban elegendő talán csak arra utalnunk, hogy amíg 1927-ben a munkások aránya a vöröskatonák között nem érte el a 19 százalékot, az arány a második ötéves terv végén már 45 százalék volt. Megnőtt a munkások aránya az alparancsnokok körében is, elérte az 50%-ot.

Mindebből következett, hogy a néppel szoros kapcsolatban álló Vörös Hadsereg együtt élt az egész országgal. Aktívan részt vett a nevelő munkában és a politikai életben, ott voltak az állami és pártszervekben, a legalsótól a legmagasabb fórumokig. E területen is Lenin útmutatása volt az irányadó, aki már 1921-ben a „Vörös Hadseregről" szóló különleges körlevelében többek között ezeket írta: „Minden szovjetbe azonnal be kell választani valakit a vöröskatonák közül is. A kaszárnya és az üzem, a kaszárnya és a szovjet, a katonai sejt és az általános pártszervezet között elszakíthatatlan kapcsolatnak kell lennie." A hadsereg tagjai a dolgozókkal együtt formálták a szovjet hatalom jövőjét.

1941. június 22. A fasiszta Németország hitszegő támadása következtében a szovjet nép békés alkotó munkája félbeszakadt. Megkezdődött a Nagy Honvédő Háború, a világ első szocialista hatalmát megsemmisíteni akaró és az egész emberiség szabadságát veszélyeztető erő ellen.

A második világháború addigi menete világosan bizonyította: azok a hadseregek, amelyek bár a német hódítókkal szemben igazságos ügyet védelmeztek, de amelyeknek vezetői — a burzsoá államok — nem igényelték népeik önzetlen, minden oldalú támogatását, hamarosan összeomlottak a csapások alatt.

A sok nem várt, és egyéb körülmények miatt a Vörös Hadsereg is rendkívül nehéz körülmények között vette fel a harcot a betolakodókkal, s ennek következtében az ellenség rövid idő alatt nem lebecsülendő eredményeket ért el.

Ám hamarosan felhangzott a nép ajkán a dal: „Ébredj, hatalmas ország, kelj halálos harcra a fasiszta sötét erő, az átkozott horda ellen." És a szó legszorosabb értelmében a nép felkelt! Ha a polgárháború éveiben a dolgozó nép még csak ízlelgette, hogy mit jelent az ipar államosítása, a föld átadása a parasztságnak és a béke megkötésére irányuló törekvés, most, a forradalom győzelme után közel negyedszázaddal, már minden vonatkozásban a gazda tudatával, azzal a tudattal fogadta az eseményeket, hogy az idegen hódítók az ő személyes tulajdonára törnek. Ez a tény hatalmas befolyással bírt a néptömegek részvételére a fegyveres harcban. A szovjet emberek megértették a párt és a

Önkéntesek jelentkezése a moszkvai Októberi Kerületi Katonai Parancsnokságon, 1941. június 22.

kormány szavát, amikor azt mondták: „... a fasiszta Németország által ránk kényszerített háborúban a szovjet állam léte forog kockán, hogy itt arról van szó, vajon szabadon élhetnek-e majd a Szovjetunió népei, vagy pedig rabszolgasorba döntik őket."

A háború első hónapjaiban a szovjet emberek milliói kérték felvételüket a Vörös Hadseregbe. Az általános mozgósításon kívül, amely létszámból 1941 végéig 242 sorhadosztályt szerveztek, megalakult 24 népfelkelő hadosztály is a dolgozók önkéntes jelentkezése alapján.

De ezekben a vészterhes napokban nem csak a Vörös Hadsereg személyi feltöltését kellett biztosítani, hanem többek között menteni kellett a nemzeti vagyont is, a gyárakat, üzemeket. Az 1941. júliusa és novembere közötti időben a munkások 1523 üzemet, köztük 1360 nagy, főleg hadianyaggyárat szereltek le és telepítettek át az Uralba és a keleti területek más részeire. 1941 második felében a szovjet vasutakon mintegy 1,5 millió kocsi szállította az áttelepülő üzemek berendezéseit.

A háború egyre több technikát, hadianyagot követelt. Ennek biztosítása az elvesztett területek és a leszerelt üzemek kiesése következtében csak hatalmas erőfeszítések, a közszükségleti termelés csökkentése útján volt lehetséges. A szovjet emberek ezt is megoldották. Míg pl. az ipar 1941 első felében kb. 792 ezer puskát és karabélyt, 1800 harckocsit, 15 ezer löveget és aknavetőt, 3950 harci repülőgépet gyártott, az év második felére, a háborús veszteségek ellenére, a termelés 1,5 millió puskára, 55 500 lövegre és aknavetőre, 4140 harckocsira és 8 ezer repülőgépre emelkedett.

Azt, hogy a nép valóban a saját ügyének érzi a háborút és a győzelem kivívása érdekében még a fent említett tényeknél is többre képes, a partizánharc hihetetlenül gyors kibontakozása és tömegméretűvé válása is bizonyította. Leningrádban pl. már 1941. szeptemberéig 227 partizánosztag alakult mintegy 9 ezer fővel, készen arra, hogy az ellenség mögöttes területein tevékenykédjenek. Augusztus elején Belorussziában már 12 ezer főt kitevő osztagok működtek, Ukrajnában pedig 150 szervező osztag tevékenykedett. A kommunista párt, amely e területen is élen járt a szervező és irányító munkában, a továbbiakban is megkülönböztetett figyelmet fordított a partizánharcra. E szervező munka eredményeként 1944 végére a partizánharcban részt vevők létszáma meghaladta a 250 ezer főt. Tevékenységük során az ellenségnek okozott veszteség élőerőben — halott, sebesült, fogoly — elérte a másfél milliót. Az okozott anyagi veszteség számláján pedig 20 ezer vasúti kocsi, 65 ezer teherautó, 12 ezer vasúti és közúti híd felrobbantása szerepel. A német fasiszta hadvezetés a háború egész ideje alatt jelentékeny katonai erőt — mintegy 12—15 hadosztályt — volt kénytelen felhasználni abban a reményben, hogy ezt a mozgalmat felszámolja. Ám ez a mozgalom valójában a háború része volt, azé a háborúé, amelyet a nép együtt viselt a hadseregével, s ezért azt megsemmisíteni nem is lehetett.

A Vörös Hadsereg létrehozásáról szóló lenini dekrétum e fegyveres erő feladatai között azt is rögzíti, hogy a szovjet haza védelme mellett legyen kész segítséget nyújtani a burzsoá elnyomás felszámolásáért, nemzeti felszabadulásukért küzdő dolgozóknak. E feladat a világ első Munkás-Paraszt Vörös Hadseregére a szűkebben vett nemzeti érdekek védelme mellett nemzetközi, internacionalista feladatokat is rótt. És ez természetes is. Hiszen az az eszme, amelynek alapján a bolsevikok pártja győzelemre vitte a szocialista forradalmat és amelynek alapján megszervezte saját hadseregét, a nemzetközi proletárforradalom eszméje. Az internacionalista küldetés ebből az eszméből fakadt, s ez a forrása napjainkban is.

A polgárháborúban megalakult Vörös Hadsereg azonban nem csak elvben, hanem a legszigorúbb gyakorlatot figyelembe véve is nemzetközi volt. Ez mindenekelőtt a soknemzetiségű cári birodalomból következett. E nemzetiségeknek a szovjet munkáshatalom a lenini nemzetiségi politika alapján az első pillanattól kezdve biztosította az önrendelkezési jogot, azaz a szovjethatalom egyenrangú népeivé tette őket. A munkások hatalmát ezek a nemzetiségek is elismerték, küzdöttek érte. Csakis így adódhatott, hogy a Szovjet Köztársaság fegyveres erőihez ukrán, belorusz, litván, lett, észt és más nemzetiségekből alakult magasabbegységek, egységek is tartoztak.

A Vörös Hadsereg internacionalista jellege mutatkozott meg abban is, hogy helyt adott soraiban mindazon nemzetek fiainak, akik az első világháború folyamán kerültek Oroszországba, itt ismerkedtek meg a forradalmi eszmékkel, s a forradalom győzelme eredményeként létrejött munkáshatalmat nem csak az orosz munkások, hanem a nemzetközi munkásosztály hatalmának is tekintették. A 100 ezernyi magyar hadifoglyon kívül, akik a Vörös Hadsereg harcosai lettek, vállvetve küzdöttek orosz osztálytestvéreikkel lengyelek, szerbek, bolgárok, szlovákok, németek, finnek, kínaiak, koreaiak és sok más nép forradalmi erői. A szovjethatalomért fegyverrel a kézben harcoló internacionalista katonák összlétszáma kb. 300 ezer fő volt.

A Vörös Hadsereget, annak harcát a munkáshatalom védelmében, magukénak érezték a világ forradalmi erői. Az antant hadjáratai idején született jel-

szó „El a kezekkel Oroszországtól!" a dolgozók millióit mozgósította a szovjetekkel szimpatizáló tüntetésekre, sztrájkokra. Lenin nagyra értékelte a nemzetközi proletariátusnak ezt a támogatását, amikor így fogalmazott: „... éppen ez a támogatás, éppen a dolgozó tömegeknek — mind a munkás, mind a paraszti, földművelő tömegeknek — az egész világon, még a legellenségesebb országokban is megnyilvánuló rokonszenve —, éppen ez a támogatás és rokonszenv volt az utolsó, döntő forrása, oka annak, hogy az ellenünk intézett támadások egytől-egyig kudarcba fulladtak..."

Az internacionalizmus eszméjén nevelt Vörös Hadsereg híven teljesítette ez irányú kötelezettségét a két világháború között is. Az a tény, hogy állhatatosan készült a szovjethatalom védelmére, tökéletesítette szervezetét, fejlesztette technikáját, hogy továbbfejlesztette a szocialista tudományt — mindezzel nagy szolgálatot tett a világ forradalmi mozgalmának, hiszen óvta azt az országot az imperializmus támadásaival szemben, amely a világ haladó, forradalmi erőinek bázisa, példaképe volt. És ahányszor a burzsoázia megkísérelte próbára tenni a szovjet állam fegyveres erőinek felkészültségét — Mandzsúriában, a Hasszántónál, vagy a Halhin-Gol-nál —, minden esetben méltó választ kapott.

Internacionalista kötelezettséget teljesítettek a szovjet katonák, a szovjet emberek akkor is, amikor a megtámadott Spanyol Köztársaság segítségére siettek. A Szovjetunió a polgárháború évei alatt 648 repülőgépet, 347 harckocsit, 1186 löveget, 20 486 géppuskát és 497 813 puskát szállított a köztársaság védőinek. Szovjet katonai tanácsadók dolgoztak a katonai törzsekben, s mintegy háromezer szovjet önkéntes harcolt a frontokon. A más népek haladó, forradalmi erőivel együtt vívott harcok Hispánia földjén tovább erősítették a szovjet nép, a Vörös Hadsereg internacionalista jellegébe vetett bizalmat.

A Vörös Hadsereg internacionalista jellege s az abból fakadó küldetésének teljesítése a Nagy Honvédő Háború éveiben még kézzelfoghatóbban mutatkozott meg. Ezekben az ádáz harcokban ugyanis már nemcsak arról volt szó, hogy meg kellett védeni a szovjet hazát, a dolgozók hatalmát, hanem arról is, hogy segítséget kellett nyújtani mindazon népeknek, amelyek a fasizmus elnyomása alatt szenvedtek, s azoknak is amelyeket a leigázás továbbra is fenyegetett.

Ez a segítség erkölcsi, anyagi, szervezeti vonatkozásban is kifejezésre jutott. A Szovjetunió a fasizmus ellen közdő népeket teljes jogú szövetségesnek tekintette s ezért a harchoz minden segítséget megadott nekik. A szovjet partizánmozgalom sok ország partizánmozgalmának volt iskolája, hiszen a német fasizmus által megszállt országok fiai, akik önként jelentkeztek az elnyomók elleni harcra, itt szerezték meg e különleges harcmód alapismereteit, s lettek később otthon a mozgalom ismert vezetői. A szovjet emberek, akiket a német megszállók hazájukból elhurcoltak, kötelességüknek érezték, hogy a fogságból megszökve az adott ország ellenállási mozgalmába kapcsolódjanak be. Olaszországban mintegy kétezer, Belgiumban 500, Franciaországban közel 2500 szovjet állampolgár harcolt együtt az ottani ellenállókkal. A más országok ellenállási mozgalmának nyújtott anyagi-technikai és személyi segítség — Jugoszlávia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország stb. — nélkülözhetetlen volt a harc eredményes folytatásához.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett a Szovjetunió abban is, hogy több országnak segített megerősíteni nemzeti becsületét azzal, hogy nagy anyagi áldozatokkal hozzájárult saját nemzeti hadseregük alapjainak megteremtéséhez, illetve a német fasisztákkal való szakítás után ezen országok hadseregeinek bevonásához a közös harcba.

Az ellenállási mozgalom szerves része volt a népek és államok harcának s ezért közvetlenül hatottak rá a második világháború hadszíntéri eseményei.

E vonatkozásban döntő jelentőségük volt a szovjet—német arcvonalon lezajlott küzdelmeknek, hiszen a fasizmussal vívott harcnak ez volt a fő frontja. Történelmi tény, hogy a moszkvai csata kimenetele milyen pozitív irányban befolyásolta az ellenállási mozgalmat szerte Európában. „A megszállt országokban — írja Fuller angol történész — örömre fordult a bánat. Sikerült megállítani a kolosszust..." Szarapisz tábornok, a görög nemzeti felszabadító hadsereg egykori parancsnoka, így vélekedett: „A partizánmozgalom nem a megszállás elején bontakozott ki... A partizánmozgalom akkor kezdett kibontakozni, amikor 1941 telén megjelentek a győzelem első reményei, amikor a moszkvai és leningrádi német hadműveletek összeomlottak." Történelmi tény az is, hogy a Vörös Hadsereg hadászati sikerei a Nagy Honvédő Háború egyes szakaszaiban újabb és újabb erőt adtak az ellenállási mozgalmaknak, amelyek egyre határozottabb erőt képviseltek az egyes országokon belül.

Az európai népek felszabadító harcához nyújtott segítséget azonban azok a hadműveletek, harcok példázzák legjobban, amelyek során a Vörös Hadsereg csapatai hatalmas ember- és anyagi áldozatok árán felszabadították a megszállt országok nagy részét.

Azok az emlékművek szerte Európában, amelyek a szovjet katonák dicső tetteit, a népek szabadságáért hozott hallatlanul nagy áldozatokat hirdetik és örökítik meg, a Vörös Hadsereg internacionalizmusának is maradandó emlékei.

Hazánk, Magyarország is ezen internacionalista küldetés teljesítése során szabadult fel a fasiszta Németország igája alól, nyerte vissza szabadságát és függetlenségét. De a harcok során a Vörös Hadsereg szétzúzta a magyar burzsoá-fasiszta államhatalmat, lehetőséget biztosítva ezzel dolgozó népünknek, hogy saját kezébe vegye sorsának irányítását. Nagy érdemei vannak a Vörös Hadseregnek abban is, hogy 1945 elején a fasizmus elleni harcra megszerveződött az új magyar hadsereg, amely őszinte hittel készült arra, hogy felszabadult népünk akaratának megfelelően, részese legyen a népek szabadságáért folytatott harcnak.

A Vörös Hadsereg internacionalizmusa nyilvánult meg és erősödött a Vörös Hadsereg személyi összetételében. A Szovjetunió valamennyi népének fiai küzdöttek soraiban, védve a saját akaratukból létrehozott hatalmas szovjet államot. „A Szovjetunió Hősei közt képviselve van a Szovjetunió sok nemzete és népe, köztük 8160 orosz, 2069 ukrán, 309 belorusz, 161 tatár, 108 zsidó, 96 kazah, 90 grúz, 90 örmény, 61 mordvin, 44 csuvas, 43 azerbajdzsán, 39 baskir, 32 oszét, 18 mari, 18 turkmén, 15 litván, 14 tadzsik, 13 lett, 12 kirgiz, 9 észt, 9 karél, 8 kalmük, 7 kabardin, 6 adigei, 5 abház, 3 jakut stb."

A Szovjetunió és hadserege internacionalista misszióját méltatva az SzKP története c. munka méltán fogalmazhatott a következőképpen: „Hősies harcával a szovjet nép nemcsak hazáját védte meg, hanem *Európa népeit is megmentette a fasiszta rabságtól; óriási segítséget nyújtott Kína és más ázsiai országok népeinek a japán imperializmus elleni harcukban; az egész világ népeit megóvta a fasiszta rabság fenyegető veszélyétől.* A Vörös Hadsereg becsülettel teljesítette felszabadító misszióját."

Mindabban, amit a szovjet hadsereg fennállása alatt — a szervezeti és technikai fejlődés, a néppel való kapcsolat, a háborúk győzelmes megvívása, az internacionalista kapcsolatok fejlesztése terén — elért, a szovjet hadtudománynak kiemelkedő jelentősége van. A történelem eddigi hadseregeinek és háborúinak

a marxista—leninista elmélet alapján való elemzése, a törvényszerűségek megismerése, azok alkotó alkalmazása a proletariátus osztályérdekeinek megfelelően, volt a kiinduló pont, amelyre alapozódva viharos fejlődésnek indulhatott a szovjet hadtudomány, a szocialista katonai elmélet. Ezt az alapot gyarapította az a gyakorlat, amelyet a Vörös Hadsereg története folyamán szerzett.

A szovjet hadsereg, mint új típusú hadsereg — a nép hadserege —, nem vehette át mechanikusan a régi hadsereg, a burzsoázia által alkalmazott hadtudományt. Hadtudományra természetesen a proletariátus hadseregének is szüksége volt. Ám e tudománynak a burzsoázia által alkalmazottól merően eltérő feladata volt. „Hadtudományra azért van szüksége a proletáriátusnak — írta Lenin —, hogy véget vessen a kizsákmányolásnak, a nyomornak és a háborúnak." A polgárháború éveiben Lenin arra ösztönözte a katonai vezetőket, hogy a gyakorlat által felvetett új kérdéseket a marxista elméletnek a hadügyre való alkalmazásával oldják meg és általánosítsák.

A hadügy kérdéseinek a marxizmus elmélete alapján való megközelítése tette lehetővé, hogy az új államhatalom állami, politikai és katonai vezetői mentesek legyenek a sablonoktól, s az adott kérdésekre az adott időszak elemzése alapján adjanak választ, keressenek megoldást. Így válik érthetővé például, hogy Lenin — akinek a szovjet hadtudomány megalapozásában oroszlánrésze volt — az önkéntes jelentkezés alapján létrehozott Vörös Hadsereg helyébe a kötelező katonai szolgálaton alapuló katonai szolgálatot tartotta szükségesnek bevezetni, mivel csak ez biztosíthatta a szovjethatalom védelméhez szükséges tömeghadsereget. „Most a reguláris hadsereget kell első helyre állítani, egy katonai szakemberekkel rendelkező hadseregre kell áttérni" — mondotta 1919 tavaszán a párt VII. kongresszusán. A hadügy marxista vizsgálata alapján jutott a párt arra a helyes következtetésre is, hogy a harci sikerek további biztosítása érdekében fel kell hagyni a harc, hadművelet vezetésének és megvívásának úgynevezett partizán módszereivel, a vezetést szigorúan központosítani kell, s a katonai tevékenységet a politikai érdekeknek megfelelően kell tervezni és végrehajtani. Már a polgárháború éveiben találkozunk a szovjet hadművészet elveinek olyan alapjaival, amelyek a későbbiek folyamán mind meghatározóbbak lettek a Szovjet Fegyveres Erők építésében, hadművészeti, hadászati elveinek kialakításában.

A szovjet hadművészet heves csaták tüzében állta ki a próbát, s bizonyította fölényét az intervenciósok és a belső ellenforradalom fegyveres erői hadművészetével szemben.

A két világháború között a szovjet hadtudomány sikeresen folytatta a marxizmus—leninizmus elmélete alapján az elmúlt háborúk — mindenekelőtt az első világháború és a polgárháború — vizsgálatát, s határozta meg a szovjet állam teendőit a hadügy területén. A kiemelkedő katonai vezetők — elsősorban Frunze, Tuhacsevszkij, Triandofillov — elméleti munkáikban átfogták szinte a hadügy egész területét. Elveik a gyakorlatban nyertek alkalmazást, s a Vörös Hadsereg szervezeteinek — hadrendjének — alakításában, technikai ellátásának fejlesztésében, kiképzésének gyakorlatában jelentek meg.

A burzsoá katonai teoretikusok, akiket a haditechnika — különösen az első világháború idején megjelent újdonságok, a repülőgép, a harckocsi stb. — gyors ütemű fejlődése elvakított, szélsőséges következtetéseket vontak le a szervezésre és a harceljárásokra vonatkozóan. Ismeretes a kis létszámú, erősen gépesített hivatásos hadseregek elmélete (Seeckt, Fuller, De Gaulle), a Duhet által kidol-

gozott légiháború-elmélet, a francia vezérkar „védelmi hadműveleti" elmélete, vagy a német fasizmus „villámháborús" elmélete.

A szovjet hadtudomány, bár szintén figyelembe vette az új technika várható hatását a katonai szervezetre és a harc megvívásának módjaira, éppen a dolgok marxista elemzése folytán mentes tudott maradni a szélsőségektől.

Frunze például hangsúlyozta, hogy a jövő háborúja hosszan tartó háború lesz s az „hihetetlenül súlyos lesz az országra nézve és a győzelem nagy áldozatokba fog kerülni". Ezért azt követelte, hogy a hadsereget ilyen háborúra kell felkészíteni, s azt is szorgalmazta, a legszorosabbra kell fűzni a hadsereg és a nép kapcsolatát, mert a hátországnak fel kell készülnie a front ellátására és saját magának a védelmére is. A gazdasági vezetőket pedig arra figyelmeztette, hogy amikor elkezdenek valamilyen új beruházást, tegyék fel a kérdést: Hogyan lehet ezt felhasználni a háborúban? A szovjet hadtudomány tehát hosszan tartó háborúval számolt.

Nagy figyelmet fordítottak a háború kezdeti időszakának tanulmányozására. Tuhacsevszkij írta, hogy „a háború első szakaszát még békében kell előre látni, még békében helyesen értékelni és főképpen felkészülni arra". Az első időszakot döntőnek tartották, nem csupán felkészülésnek a következő időszakra.

Kellő súllyal értékelték a hadászati támadást és a védelmet, s helyesen határozták meg ebben a haderőnemek és fegyvernemek szerepét. Ebből az következett, hogy optimális mennyiségben szervezték a haderő- és fegyvernemeket. Talán elegendő utalnunk arra, hogy 1928-hoz viszonyítva 1935-re a szárazföldi haderőnem a fegyveres erőkön belül 92,6%-ról 79,3%-ra csökkent, a légierő viszont 2%-ról 9,6%-ra nőtt. Ugyancsak emelkedett a haditengerészet részaránya, 5,4%-ról 8,9%-ra. A légvédelem, mint egy új haderőnem alapja, a 0%-ról 2,2%-ra nőtt. Ezek az arányok a Nagy Honvédő Háború kezdetéig még tovább javultak.

A szovjet hadtudomány azt vallotta, hogy a győzelem kivívása csakis valamennyi haderő- és fegyvernem együttes erőfeszítése révén érhető el. Ezek az elvek a Vörös Hadsereg 1930-as gyakorlatain nyertek igazolást. Egy ilyen gyakorlat láttán Loiseau tábornok, a francia hadsereg vezérkari főnökének helyettese, így jelentett a Vörös Hadseregről: „Egy olyan hatalmas, komoly hadsereget láttam, amely technikailag és erkölcsileg rendkívül magas színvonalon áll. Erkölcsi színvonala és fizikai állapota elragadtatásra méltó. Feltételezem, hogy harckocsijait tekintve a Szovjetunió hadserege jogosan számíthat az első helyre. A Kijev alatt látott nagy ejtőernyős deszant egységet olyan tényezőnek vélem, amelyhez fogható nincs a világon. Természetesen a legjellemzőbb a hadsereg és a nép közötti szoros és igazi kapcsolat, az a szeretet, amelyet a nép érez a vöröskatonák és parancsnokok iránt. Megmondom őszintén, ilyen erőteljes, lelkesítő, nagyszerű látványban egész eddigi életemben nem volt részem." Wavell angol tábornok ugyanerről a gyakorlatról többek között így jelentett kormányának: „Ha nem saját szememmel látom, soha nem hittem volna, hogy általában lehetséges hasonló hadművelet." E megjegyzések a szovjet hadtudomány gyakorlatban történő megvalósulásának valódi képét adták.

A kapitalista világ legerősebb és legtapasztaltabb hadseregével, a német fasiszta hadsereggel vívott háború a szovjet hadművészet szigorú vizsgája volt. A Nagy Honvédő Háború megmutatta, hogy azok az elvek, amelyeket a szovjet katonai szakemberek a fegyveres harc jellegéről, módjairól alkottak a háború előtt, alapjában véve helyesek voltak. Megbirkózott a szovjet hadtudomány az újabb jelenségek felismerésével, azok tapasztalatainak általánosításával és gya-

korlati alkalmazásával. Sikeresen megoldotta például a hadászati védelem megszervezésének bonyolult feladatát, s az új jelenségként felmerülő hadászati támadó hadműveletek megvívását frontcsoportok és a haderőnemek szoros együttműködésével. Új elemekkel gazdagította a megerődített védelem áttörésének, a siker mélységében való továbbfejlesztésének, nagyerejű ellenséges csapatok bekerítésének és megsemmisítésének módszereit stb. Egyszóval a szovjet hadtudomány nemcsak arra volt képes, hogy a már korábban kidolgozott elveket alkalmazni tudja a gyakorlatban, hanem az új azonnali felismerésére és alkalmazására is.

E dinamikus fejlődési képesség jellemzi a szovjet hadtudományt napjainkban is. Ez a tudományos technikai forradalom időszakában, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének viszonyai között feltétlenül szükséges követelmény is. A történelem jogosít fel annak feltételezésére, hogy a szovjet hadtudomány ma, ugyanúgy, mint az elmúlt évtizedekben, képes megoldani a kor által felvetett elméleti és gyakorlati kérdéseket, s ezzel hozzájárul ahhoz, hogy a Szovjet Fegyveres Erők még jobban felkészüljenek a szocialista haza, a szocialista világrendszer védelmével kapcsolatos feladatokra.

Azok a jellemvonások, amelyek meghatározták a szovjet hadsereg fejlődését és biztosították a Szovjetunió ellenségei fölött a győzelmet, érvényesülnek napjainkban is, sőt tovább erősödtek. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hozott létre a történelem folyamán először olyan fegyveres erőt, amely nem csak egy országban védelmezi a forradalom vívmányait, hanem a világ dolgozóinak érdekeit is óvja.

Joggal állapíthatta meg a Központi Bizottság beszámolója az SZKP XXV. kongresszusán: „Hadseregünk olyan szellemben nevelődött, hogy mélységesen hű a szocialista hazához, a béke és az internacionalizmus eszméihez, a népek barátságának eszméihez."

A második világháború befejezése után a Szovjetunió visszatért ahhoz a politikához, amely a szocializmus lényege: a békés alkotó munkához, és a béke védelméhez. E kettős, egymástól elválaszthatatlan feladatban kapott részt a szovjet hadsereg is.

A háború okozta sebek begyógyítása, a szocialista építés továbbfejlesztése a Szovjetunió népeitől hatalmas erőfeszítést követelt. Minél több munkáskézre volt szükség. Ez a feladat megkövetelte, hogy a háború végére 11 millió 365 ezer főre nőtt hadsereget — a biztonság fenntartását figyelembe véve — leszereljék. Ez 1948-ig fokozatosan történt meg és mintegy 8,5 millió ember tért vissza a polgári életbe. A szovjet ipar, mezőgazdaság, a kulturális és politikai szervek sok tízezer, a háború folyamán kinevelődött kiváló szervezőt és szakembert kaptak. A gazdasági fellendülés hatalmas lendületet vett.

Ám az imperializmus nem tagadta meg önmagát. Rohamcsapata, a fasiszta Németország ugyan vereséget szenvedett, de a háború utáni első évek nemzetközi eseményei már mutatták, hogy eredeti tervéről, a szocializmus megsemmisítéséről, de különösen eszméi továbbterjedésének megakadályozásáról, nem mondott le. Az Egyesült Államokban kidolgozott ún. „feltartóztatás" doktrínája ezt a célt szolgálta. Ezt az első időszakban a gazdasági és a politikai nyomás felhasználásával kívánták elérni.

Amikor azonban kiderült, hogy a Szovjetunió által felszabadított közép-európai népek nem hajlandók tovább a kapitalista úton járni és a szocializmust választották, áttértek a katonai eszközökkel való fenyegetésre. Késznek mutatkoz-

tak a fegyveres erő alkalmazására. „A feltartóztatás stratégiája, amely eddig a politikai és a gazdasági természetű műveletek keveréke volt, míg a katonai potenciál tartalékot képezett, *most egyre inkább* diplomáciai és gazdasági eszközökkel támogatott *katonai műveletek* jellegét öltötte". „... úgy tervezték, hogy légi támaszpontokkal veszik körül a Szovjetuniót..."

Ez a törekvés realizálódott a NATO létrehozásában 1949 elején. E támaszpontrendszer fő politikai célja az volt, hogy — az atommonopóliumra támaszkodva — harapófogóba vegyék a Szovjetuniót és a szocializmus útjára lépő kelet- és délkelet-európai országokat és így nyomást gyakoroljanak rájuk politikájuk megváltoztatása érdekében.

Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között a Szovjetunió kénytelen volt hadseregének további csökkentését befejezni, sőt minden erejét meg kellett feszíteni, hogy megtörje az USA atommonopóliumát, újabb, korszerűbb fegyverzetet biztosítson a véderő számára. Ez a feladat az újjáépítés nehéz, áldozatokkal járó munkájára további terheket rótt. A szovjet embereknek nagyon sok mindenről le kellett mondani. Vállalták, mert tudták, hogy a veszély most már nemcsak a világ első szocialista államát fenyegeti, hanem a szocializmus még ugyan gyenge, de egyre erősödő hajtásait is, Európában és Ázsiában egyaránt.

Heroikus erőfeszítéssel a Szovjetunió 1949-re megtörte az USA atommonopóliumát, majd 1953-ban felrobbantotta a hidrogénbombát is. Eközben új, korszerű, ún. hagyományos fegyvereket juttatott a hadseregnek. Viharos gyorsasággal fejlődött mindenekelőtt a légierő, mint a magfegyver hordozója, de már a negyvenes évek végén megjelentek a ballisztikus rakéták első példányai is.

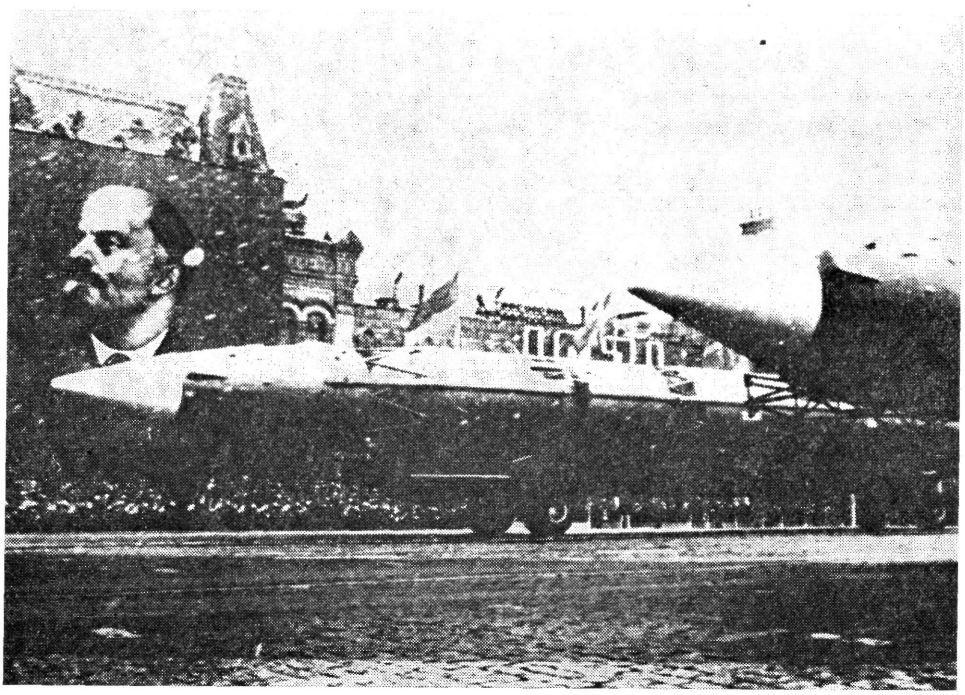

Közepes hatósugarú ballisztikus rakéták a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 54. évfordulóján tartott díszszemlén, Moszkvában

Nyilván meg volt minden oka J. F. Dullesnak, hogy keserű szájízzel vesse papírra a következő sorokat: „A Szovjetunió azáltal, hogy véget vetett monopolhelyzetünknek, gyökeresen a maga javára változtatta meg a stratégiai helyzetet. Az Egyesült Államoknak azt a képességét, hogy atombombákat tud dobni Oroszországra, most jelentős mértékben semlegesíti Oroszországnak az a képessége, hogy atombombákat tud dobni az Egyesült Államokra és Nyugat-Európára."

A „feltartóztatás" doktrínája csődbe jutott. S hányféle doktrína — a hangzatos „felszabadítás", „tömeges megtorlás", „rugalmas reagálás" stb. — zúzódott szét a szovjet hadsereg erején az elmúlt három évtized alatt!

Az ötvenes évek elejére a szocializmus világrendszerré vált, megerősödött, s napjainkban a világ sorsának alakulására döntő befolyással bír. Gyakorlatilag megszűnt a gyarmati rendszer. A nemzetközi munkásmozgalom hatalmas erejű kibontakozásának vagyunk tanúi.

Az imperializmus minden kísérlete, hogy ezt a folyamatot megállítsa, a fejlődést visszafordítsa, kudarcot vallott. Korea, Kuba, Vietnam, a Közel-Kelet eseményei bizonyítják ezt. Nem hozott eredményt a katonai puccsok és a politikai gyilkosságok sora sem. Nem is hozhatott, hiszen a haladó erők, a világ sorsát jó irányba terelni kívánók békés tömege mögött ott van a szocializmus katonai ereje, amely objektív fegyver a háború megakadályozásában, az ellenforradalom fegyveres exportjának lehetetlenné tételében, a béke védelmében.

A történelem úgy hozta, hogy a Szovjetunió, mint a leghatalmasabb szocialista ország viseli annak az erőfeszítésnek a nagyobb terhét, amely az imperializmus tervei valóra váltását megakadályozza.

A szocialista világrendszer védelme, a világbéke fenntartása iránt érzett felelősségből kiindulva a Szovjetunió mindent elkövet, hogy saját fegyveres erőinek magas fokú harckészültségben tartása mellett a lehető legnagyobb segítséget nyújtsa a Varsói Szerződés keretében a baráti hadseregek fejlesztéséhez, támogassa mindazon népek harcát, amelyek szabadságukért, függetlenségükért, nemzeti létükért küzdenek az imperializmus ellen.

Történelmi tény, hogy a második világháború után kialakult szocialista országok saját fegyveres erőik kiépítését csak hihetetlen áldozatokkal tudták volna megoldani a Szovjetunió, a szovjet hadsereg közvetlen segítsége nélkül. A Szovjetunió által biztosított hadfelszerelés, a tanácsadók önzetlen baráti segítsége a szervező munkában, a katonai káderok kiképzéséhez való hozzájárulás, a hadügy területén szerzett tapasztalatok maradéktalan átadása, felmérhetetlen anyagi és szellemi erőfeszítésektől mentette meg a fejlődés gondjaival küzdő fiatal szocialista államokat.

Ez a gyümölcsöző együttműködés fejlődik tovább a Varsói Szerződés keretében. E szerződés hadseregeit alapvetően a szovjet ipar látja el a legkorszerűbb fegyverzettel és haditechnikai eszközökkel. A katonai törzsön keresztül — amelyben minden résztvevő állam képviselője jelen van — a szocialista hadtudomány legújabb eredményei válnak közkinccsé. Ezen elveknek a gyakorlatban való próbáját szolgálták az olyan közös gyakorlatok mint a „Fegyverbarátság", „Pajzs", „Opál" vagy a „Szövetség '77". Ezek a tények mutatják, hogy a Varsói Szerződés tagországainak hadseregei egységes ideológia alapján, egységes célok érdekében tevékenykednek, fejlesztik harci technikájukat, elméleti felkészültségüket.

A baráti segítségről szólva Czinege Lajos honvédelmi miniszter az ez évben tett szovjetunióbeli látogatása során hangsúlyozta: „Semmi mással nem pótol-

„Vltava" hadgyakorlat. Magyar, német, csehszlovák és szovjet katonák barátkozása

Fegyverbarátság — Varsói Szerződés

ható, felbecsülhetetlen az a segítség, amelyet a testvéri Szovjetuniótól, igaz fegyverbarátunktól, a szovjet hadseregtől kaptunk és kapunk néphadseregünk folyamatos technikai fejlesztésében, katonai kádereink képzésében."

De nincs a világnak egyetlen pontja sem, ahol a szabadságukért, az osztályelnyomás alóli felszabadulásukért, a gyarmati iga lerázásáért küzdő népek nélnélkülöznék a Szovjetunió, a szovjet hadsereg önzetlen, baráti segítségét. A szocialista Korea hősi harcához, a szocialista Kuba fennmaradásához, a vietnami nép hősi küzdelméhez nyújtott támogatás mellett Ázsia, Afrika népei mindenkor számíthatnak nemcsak az erkölcsi, de az anyagi-technikai segítségre is. Mindez a gyakorlatban történő megvalósulása annak az internacionalista tevékenységnek, amelyet Lenin a szovjet fegyveres erők számára, létrehozásuk pillanatában meghatározott.

A Vörös Hadsereg létrehozásakor a lenini dekrétumban számára megszabott alapvető feladatokat, a szocialista forradalom vívmányainak védelmét, a világ haladó, forradalmi erőinek minden oldalú támogatását a szovjet hadsereg napjainkban is becsülettel teljesíti. „Senki sem kételkedhet abban — hangoztatta L. I. Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusa elé terjesztett Központi Bizottsági beszámolójában —, hogy pártunk mindent megtesz azért, hogy a Szovjetunió dicső fegyveres erői a jövőben is rendelkezzenek minden szükséges eszközzel felelősségteljes feladatuk ellátásához, s őrzői legyenek a szovjet nép békés munkájának, támaszai a világbékének."

Ezt bizonyította a Szovjetunió hat évtizede, ezt szolgálták a Szovjet Fegyveres Erők fennállásuk egész ideje alatt.

P. SZ. SZMIRNOV

AZ SZKP — A SZOCIALIZMUS VÉDELMÉNEK SZERVEZŐJE

60 év választja el az emberiséget az 1917. októberi napoktól, amikor Oroszország hős proletariátusa, a dolgozó parasztsággal szövetségben és a Lenin által alapított bolsevik párt vezetésével, rohamra indult a burzsoá-földesúri rendszer ellen és megdöntötte azt. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójának megünneplésével kapcsolatban megjelent párthatározat leszögezi, hogy a történelemben első ízben végződött teljes győzelemmel a dolgozók harca a kizsákmányolók ellen.

A szocialista forradalom oroszországi győzelme új korszakot nyitott az emberiség történetében — az önmagát túlélt kapitalizmus megdöntésének és a kommunizmus építésének korszakát. Gyökeres fordulat következett be Oroszország népeinek sorsában, megalakult a világ első szocialista állama és kedvező feltételek alakultak ki a szocializmus és a kommunizmus felépítéséhez.

Az orosz proletariátus történelmi jelentőségű harcát a világ dolgozói mindvégig hatékonyan támogatták, a kivívott győzelem pedig ráébresztette az elnyomott, de szabaddá lenni óhajtó népeket arra, hogy küzdelmük immár nem kilátástalan.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom új, magasabb szintre lépett. A világ minden országának proletariátusa emlékezik a magyar dolgozók hősies küzdelmére, akik — bár nem hosszú időre — de megteremtették a Tanácsköztársaságot. Ezáltal a proletariátus élcsapata által vezetett dolgozó tömegek felbecsülhetetlen értékű tapasztalatot szereztek a felszabadító küzdelemben.

Az elmúlt 60 év alatt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására földünkön a társadalmi élet területén óriási változások mentek végbe. A Nagy Október hazájában fejlett szocialista társadalom épült fel. A szocializmus messze túllépte egy ország határait, kialakult a szocialista világrendszer. Egyre szélesebb méretekben bontakozik ki napjainkban a nemzetközi kommunista és a forradalmi munkásmozgalom. Az imperializmus gyarmati rendszere darabokra hullott.

A Nagy Októbert követő évtizedek eredményei az imperialista reakció támadásai elleni szívós és nehéz küzdelemben születtek. A szovjet nép forradalmi vívmányait az állig felfegyverzett ellenséggel vívott harcban védte meg. A külföldi katonai intervenció és a polgárháború időszakában ragyogó győzelmet aratott a külső és belső ellenforradalom felett. A Nagy Honvédő Háború éveiben a szovjet nép és dicső fegyveres erői világtörténelmi jelentőségű vereséget mértek a fasiszta Németország és a militarista Japán seregeire.

A Szovjetunió és a szocialista közösség többi országának példája meggyőzően bizonyítja, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet elkerülhetetlen. Ez az átmenet mélyreható forradalmi folyamatot jelent, melyet a kommunista és munkáspártok vezette ipari proletariátus irányít.

A Szovjetunió példája a világ minden kommunistájában rendkívüli érdeklődést vált ki. Nem csupán azért, mert a győzelemre jutott szocializmus első országa, hanem azért is, mert a szocialista társadalom magas fejlettségi szintjén, a társadalmi haladás legmagasabb fokán áll. „A Szovjetunió múltja — mondotta felszólalásában az SZKP XXV. kongresszusán Kádár János elvtárs, az MSZMP KB első titkára — nagy történelmi tanulság, jelene követendő példa, jövője ragyogó ígéret a világ népei számára . . . a Szovjetunió történelmi tapasztalatai mindig figyelemre méltóak, és soha el nem évülnek."[1]

A jelen tanulmány a Szovjetunió Kommunista Pártjának a Szovjetunió Fegyveres Erőiben megvalósuló vezető tevékenysége tapasztalataival foglalkozik.

A kommunista párt vezető szerepe a szocialista vívmányok védelmében — egyike a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet megvalósító társadalmi fejlődés legfontosabb törvényszerűségeinek és a kommunista párt élcsapat jellegéből következik. Az az önfeláldozó küzdelem, melyet a kommunista párt a proletariátus és valamennyi dolgozó érdekeiért a kizsákmányolók elleni felszabadító harcban folytatott, kivívta számára az elismert vezető szerepét. A kommunisták pártja, Lenin vezetésével, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tényleges vezéreként lépett fel. Az egyedüli párt volt, amely következetesen és odaadóan szolgálta a néptömegek érdekeit és a szocializmus eszméit. Éppen ezért a szocialista forradalom oroszországi győzelmét követően az új, valóban népi hatalom élére a lenini párt került.

Lenin mélyrehatóan elemezte azokat a belső törvényszerűségeket, melyek megingathatatlan erőt adnak a kommunisták pártjának. Ezek egyike az a tény, hogy ez a párt a legjobb, a legöntudatosabb embereket tömöríti magába a dolgozó nép soraiból és a végsőkig hű a szocializmus eszméihez. Lenin hangsúlyozta, hogy a kommunisták pártja „korunk esze, becsülete és lelkiismerete". A leghaladóbb, valóban forradalmi elmélettel felvértezett párt, mely megmutatja a társadalomnak a kapitalizmusból a sokkal magasabb rendű és haladóbb társadalmi rendszerbe, a kommunizmusba való átmenet útját.

A kommunisták pártja a forradalmi tevékenység pártja, mely egyesíti magában a forradalmi elméletet és gyakorlatot. A párt nagy tekintélye tudatos fegyelmében, szervezettségében, a dolgozókkal való sokoldalú és szoros kapcsolatában gyökeredzik. Csakis az ilyen párt képes elmélyíteni a kizsákmányolók ellen harcra kelt sokmilliós tömegekben a fegyelmezettség és szervezettség szellemét.

Lenin a proletár párt kimeríthetetlen erejének forrásairól szólva — a „Baloldaliság a kommunizmus gyermekbetegsége" című munkájában — rávilágított, hogy e források: a proletár élcsapat öntudatossága, odaadása a forradalom iránt, kitartása, önfeláldozása, hősiessége; az a képessége, hogy a dolgozók legszélesebb tömegeivel felvegye a kapcsolatot; a proletár élcsapat politikai vezetésének, politikai stratégiájának és taktikájának helyessége . . .[2] Ezek azok az objektív feltételek, amelyek lehetővé teszik a párt számára, hogy vezető erőként lépjen fel. De ezek a feltételek — Lenin szavaival élve — nem alakulnak ki

1 Az SZKP XXV. Kongresszusa. Budapest, 1976. 204—205. o.
2 *Lenin* Összes Művei. 41. k. Budapest, 1974. 7. o.

önmaguktól. Nehéz és bonyolult küzdelemben kell kiharcolni, hosszú és súlyos tapasztalatok árán kell megszerezni őket. Létrehozásukat megkönnyíti a helyes forradalmi elmélet, ez azonban végső soron szintén csakis a forradalmi gyakorlattal való szoros kapcsolatban alakulhat ki.

Ezek a lenini megállapítások teljes egészében érvényesek a proletár párt katonai tevékenységére is, legyen szó akár fegyveres felkelésről, a kizsákmányolók hatalmának megdöntéséről, a dolgozók hatalmának megszilárdításáról, akár a forradalmi vívmányok védelmének megszervezéséről. A lenini kommunista párt vezető szerepe különösen élesen jelentkezik a szocialista vívmányok védelmének megszervezésében. Ennek a tevékenységnek elméleti alapját Lenin a proletárforradalom katonai programjában dolgozta ki.

E program leglényegesebb sajátossága az, hogy sokoldalúan, komplex módon közelíti meg a proletáriátus hatalmának kivívásával és a szocialista vívmányok védelmével kapcsolatos bonyolult problémákat. Megindokolja a szocialista forradalom győzelmének objektív elkerülhetetlenségét *egy* kapitalista országban, ugyanakkor elveti a szocializmus *egyidejű* győzelmének lehetőségét a főbb kapitalista országokban. Ennek kapcsán Lenin megállapította, hogy elkerülhetetlenül összecsapásra kerül sor a proletariátus és a burzsoázia között. Valamennyi nagyobb forradalom példája erre mutat. Ugyanakkor rámutatott a polgárháborúk időszakában vívott fegyveres harc bonyolultságára, amely a proletariátus politikai pártjától megköveteli az előrelátást a gyorsan változó helyzetekben, az osztályviszonyok bonyolult labirintusában; a tévedésektől mentes tájékozódás képességét, a forradalmi hadsereg megszervezésének, felfegyverzésének és katonai felkészítésének megoldását. „Az olyan elnyomott osztály — hangsúlyozza Lenin —, amely nem törekszik arra, hogy megtanulja a fegyverforgatást, hogy fegyverhez jusson, az ilyen elnyomott osztály csak azt érdemelné, hogy úgy bánjanak vele, mint a rabszolgákkal."[3]

Lenin a proletariátusnak ezt a fegyverkezési törekvését az osztályharc felszabadító céljainak elérése érdekében teljesen természetes és normális dolognak nevezte, és ez érthető is, hiszen bármely osztálytársadalomban az elnyomó osztály rendelkezik a fegyveres hatalommal. „A burzsoázia felfegyverkezése a proletariátus ellen — Lenin szavaival — a modern tőkés társadalom egyik legjelentősebb, legsarkalatosabb, legfontosabb ténye."[4]

A sokmilliós hadseregek szuronyaira támaszkodó imperializmus hatalmának megdöntése elképzelhetetlen a proletariátus saját fegyveres erejének megszervezése nélkül. Lenin ezt így fogalmazta meg: „A mi jelszavunk: a proletariátus felfegyverzése a burzsoázia legyőzése, kisajátítása és lefegyverzése érdekében — ez a forradalmi osztály egyetlen lehetséges taktikája, amely a kapitalista militarizmus egész objektív fejlődéséből következik, s amelyet ez a fejlődés szab meg."[5]

A proletariátusnak nemcsak azért van szüksége fegyveres erőre, hogy megdöntse a belső ellenséget és megszilárdítsa a néphatalmat, hanem azért is, hogy teljesítse kötelességét. A régi rendszer forradalmi megdöntését „nem szabad egyszeri aktusnak tekinteni, hanem úgy kell felfogni, mint viharos politikai és gazdasági megrázkódtatások, a legélesebb osztályharc, a polgárháború, a forradalmak és ellenforradalmak korszakát."[6] Lenin figyelmeztetett arra, hogy a forradalom során a burzsoázia elkeseredett ellenállást fog tanúsítani. Ezért a for-

3 *Lenin* Összes Művei. 30. k. Budapest, 1971. 131—132. o.
4 Uo. 132. o.
5 Uo.
6 *Lenin* Összes Művei. 26. k. Budapest, 1971. 333. o.

A tambovszki lőporgyár vörösgárdista egysége, 1917

radalomban nem szabad olyan fontos momentumokról elfelejtkezni, mint a burzsoázia ellenállása elfojtásának szükségszerűsége, amely az egyik legnehezebb, mindenütt rendkívüli erőkifejtést igénylő feladat.

A különböző országok proletariátusának kölcsönös segítségnyújtása a kizsákmányolókkal vívott harcban, a társadalmi felszabadításukért harcra kelt dolgozók hatékony segítése a győzelmes ország proletariátusa részéről — ez a proletár internacionalizmus alapelve, melyet már Marx és Engels kifejezésre juttatott a „Kommunista Kiáltványban", a „Világ proletárjai egyesüljetek" jelszóval. Következésképpen a proletariátusnak a burzsoázia ellen vívott osztályharcát betetőző polgárháborúk objektív törvényszerűsége feltételezi egy másik objektív törvényszerűség létrejöttét, vagyis azt, hogy a dolgozó tömegek élén a felszabadító harcba induló proletariátusnak meg kell teremtenie saját fegyveres erőit, mint a kizsákmányoló rendszer megdöntésének és a kommunista társadalom létrehozásának eszközét.

A proletár internacionalizmus elve megköveteli a nemzetközi forradalmi mozgalom helyzetének, jellegének szigorú figyelemmel kísérését. Lenin hangsúlyozta, hogy az imperializmus korszakában, az elnyomás és kizsákmányolás egész népeket átfogó rendszerének feltételei között, megindul és kibontakozik a gyarmati és félgyarmati sorban élő népek nemzeti-felszabadító harca. Ez a forradalmi háborúk második típusa, mely törvényszerűen következik az anyaországok és a gyarmatok közötti ellentmondásokból. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, vagy közömbösen szemlélni ezeket a háborúkat. A nemzetközi proletárszolidaritás elvéből kiindulva segíteni kell a népek különböző formákat öltő antiimperialista küzdelmét. Így alakul ki és fejlődik a forradalmi háborúk második típusa: a nemzeti-felszabadító háború.

A társadalmi életnek az imperializmus és a proletárforradalmak korszakában végbemenő fejlődését meghatározó törvényszerűségeiből kiindulva Lenin mélyrehatóan elemezte az igazságos háborúk harmadik típusát: a szocialista haza védelméért vívott háborút. Abból indult ki, hogy az első szocialista állam létrejötte elkerülhetetlenül maga után vonja a konfliktusokat, sőt „más országok burzsoáziájának ahhoz a közvetlen törekvéséhez kell vezetnie, hogy szétzúzzák a szocialista állam győztes proletariátusát."[7] A győzelmes szocializmus első országa elleni imperialista támadás esetén a történelem során eddig nem ismert igazságos háború típusa jelenik meg: a szocializmus védelmét és más országoknak a burzsoázia elnyomása alóli felszabadítását szolgáló háború. A mi részünkről, hangsúlyozta Lenin, ez a legigazságosabb háború, amelyet a történelem valaha is ismert, mivel benne a szocializmus sorsa forog kockán.

Más részről, ha az imperialisták a szocialista rendszer megsemmisítésére indítanának háborút, az a végsőkig igazságtalan, hódító, reakciós és népellenes háború lenne. Az ilyen háborúk kirobbanásának gyökere az imperializmus kizsákmányoló, vérengző természetében rejlik. Lenin hangsúlyozta, hogy mindaddig fennáll az agresszív, hódító háborúk kirobbanásának veszélye, amíg az imperializmus létezik.

Következésképpen, a szocialista haza védelmét szolgáló háborúk és a szocialista országok elleni agresszív háborúk a világban meglevő mély szociális ellentétek következtében robbannak ki. Az ellentétek megszüntetésével, a szocializmus világméretű győzelmével eltűnnek a háborúk keletkezésének okai. Csupán akkor érkezik el végül is az az idő — mondotta Lenin —, amikor már a dolgozó

7 *Lenin* Összes Művei 30. k. Budapest, 1971. 130. o.

embereket nem gyötri halálfélelem, amikor nem aggódnak saját és gyermekeik sorsa miatt, a világ civilizációjának jövője miatt.

A proletárforradalom katonai programjának tételeit Lenin a háborúk nélküli társadalomról sokat beszélő, de eléréséért semmit nem tevő revizionista elemekkel és a pacifistákkal folytatott elvi harc körülményei között dolgozta ki.

A proletárforradalom katonai programjának egyik kulcskérdése a proletariátus és politikai pártjának viszonya a „haza védelmének" jelszavához. A leninizmus arra tanít, hogy az osztályok és a pártok viszonya „a haza védelmének" jelszavához a háború jellegéből és célkitűzéseiből következik. Ha igazságtalan, hódító háborúról van szó, akkor a proletariátus ellene van a háborúnak és a jelszónak. Ilyen álláspontot foglalt el az oroszországi proletariátus és a Lenin alapította párt az első imperialista világháború időszakában. Gyökeresen megváltozott viszont a honvédelemhez való viszony, miután győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. A lenini párt azonnal, már 1917. október 25-től kitűzte a szocialista haza védelmének jelszavát. E jelszó ellen léptek fel a torckisták és a „baloldali kommunisták", „figyelmen kívül hagyva" a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének tényét és a világ első szocialista államának megszületését.

Mit is jelent a szocialista haza fogalma? Melyek a jellemző vonásai, és miért köteles azt a hatalomra jutott proletariátus az utolsó csepp véréig oltalmazni? A szocialista haza legfőbb jellemzője, hangsúlyozta Lenin, hogy a munkások és parasztok kivívták a politikai hatalmat, megszilárdították a proletariátus diktatúráját. A szovjet állam — új típusú állam, mely alapjaiban különbözik a burzsoá államtól. Olyan típusú hatalom, mint a Párizsi Kommün volt. A szovjethatalom szakított a tőkével, munkásellenőrzést vezetett be a termelés és elosztás felett, megszabadította a dolgozókat a földesurak és tőkések elnyomásától. A szovjethatalom alapvető feladatának tekinti a szocializmus és a kommunizmus felépítését, ez a dolgozó tömegek létérdeke, hiszen ez az új rendszer hozza meg számukra a békét, a boldogulást és a teljes jólétet. A szovjethatalom a béke és az egyenjogúság politikáját hirdette meg, tiszteletben tartja a kis és nagy népek államainak sérthetetlenségét és szuverenitását. Nemzetközi kapcsolatainak alapja a proletár internacionalizmus, a különböző országok dolgozói és népei közötti baráti együttműködés.

Oroszország munkásosztályának és politikai pártjának vezetésével a dolgozók valóban hazára találtak, amely egyben valamennyi ország dolgozóinak reménysége, a szocialista világforradalom további kibontakoztatásának bázisa. Ezt a hazát minden erővel, minden eszközzel meg kell védeni a külső és belső ellenforradalom rohamaival szemben.

Az új történelmi időszakban a szocialista forradalom, a szocialista állam sorsa a katonai kérdések helyes megoldásától függött. A proletárállam katonapolitikája megvalósításának útjait csak a kommunista párt határozhatta meg. Lenin világos útmutatást adott: a katonai kérdést az ország összes erőinek és tartalékainak mozgósításával, a hatalmas erőt képviselő Vörös Hadsereg fejlesztésével, a munkások és parasztok olyan katonai felkészítésével kell megoldani, hogy képesek legyenek a külső és belső ellenforradalom állig felfegyverzett bandáinak szétzúzására. A szétdúlt, a háborúban halálosan kimerült országban az 1918-as év nehéz hónapjaiban azonban csakis békés lélegzetvétel után lehetett a feladatokat megoldani. Ezt szolgálta az osztrák—német tömb országaival kötött békeszerződés.

E politika realizálása során a bolsevikok súlyos elvi harcot folytattak a trockistákkal és a „baloldali kommunistákkal", akik a Lenin által kidolgozott, a szocialista haza védelmét szolgáló fő irányvonal ellen léptek fel. Kalandor nézeteikkel Lenin a Szovjet Köztársaság tudományosan megalapozott programját állította szembe. E program alapját a kommunista pártnak a forradalmi vívmányok védelmének megszervezésében betöltött vezető szerepe képezte. Nagy jelentőségű volt az az útmutatás, hogy a proletár állam katonapolitikájának fő irányvonalait a kommunista pártnak kell meghatároznia. A párt alakítja ki a katonai doktrínát, rögzíti annak lényegét, irányítja a hadtudomány fejlesztését és a munkás-paraszt állam céljainak szolgáltatába állítja azt, vagyis a hatalomra jutott proletariátus és valamennyi dolgozó érdekeinek védelmét, a szocialista vívmányok oltalmazását szolgálja. Lenin meghatározása szerint a hadtudomány a szocialista állam fegyveres erői építésének elméleti alapja. Pártunk és a világ első szocialista államának vezetője nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „tudomány nélkül nem lehet korszerű hadsereget építeni."

Lenin tanítása a hadtudomány jelentőségéről, mely feltárja a fegyveres harc művészetének titkait, az intervenciósok és fehérgárdisták legyőzése megszervezésének módjait, valamint e tudomány elsajátításának fontosságát, vészjelzésként szólt valamennyi párttaghoz, a Vörös Hadsereg zászlaja alá sereglő munkásokhoz és dolgozó parasztokhoz azokban a nehéz években. Ismeretes, hogy Lenin maga is gondosan tanulmányozta a hadtudomány élenjáró tapasztalatait, a szocialista haza érdekében való felhasználásuk útjait. Nem véletlen, hanem teljesen törvényszerű, hogy a kimagasló államférfi, politikus és katonai stratéga, Lenin állt az ország védelmének élére.

Rámutatott: a proletárállam szolgálatába állított új hadtudomány ereje abban rejlik, hogy szigorúan számol az osztály-erőviszonyokkal, a társadalmi fejlődés tendenciáival és a legszorosabban kapcsolódik a szocialista állam valóban népi politikájához. Ez a leghaladóbb tudomány, mivel haladó osztályt, annak gyümölcsöző törekvéseit, harcának szabadító céljait szolgálja.

A kommunista párt politikája — mutatott rá Lenin — egész lényegével a szovjethatalom, mint a valóban népi hatalom megszilárdítására, a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége társadalmi-politikai alapjainak erősítésére, a soknemzetiségű szocialista állam alapjának, a népek közötti barátságnak szorosabbra fűzésére irányul.

E politika stratégiai célja — a szocializmus és a kommunizmus felépítése. A szovjet állam politikájának kulcsfeladata Lenin tanítása szerint abban áll, hogy a kommunista pártnak fokoznia kell a széles tömegekre gyakorolt hatását, hogy a kommunista párt politikája legyen a szocialista rendszer létfontosságú alapja. E politikában érvényesüljenek a társadalmi fejlődés törvényszerűségei, a munkásság és a dolgozó parasztság alapvető érdekei.

Az össznépi politika alkotórésze a katonapolitika, mely a szovjet állam honvédelmi képességének erősítésére, a szocialista haza megvédésére irányul. E politika legfontosabb feladata az ország megvédésének, az imperialista államok agresszív tevékenységével és a belső ellenforradalom próbálkozásaival szembeni leghatékonyabb módszereknek a kidolgozása. Lenin történelmi érdeme, hogy megalkotta a Szovjet Köztársaság védelmének konkrét programját. Amikor 1918. februárjában, Trockijnak a breszti béketárgyalások meghiúsítására irányuló fellépése következtében, a német imperialisták hadai hadműveleteket kezdtek a Szovjet Köztársaság ellen, elhangzott Lenin felhívása: „veszélyben a szocialista haza!". Ebben a jelszóban rejlett a párt és a szovjet kormány elgon-

dolása, mely szerint a szocialista köztársaság összes erőit és eszközeit mozgósítani kell az ellenség feltartóztatására.

A szovjet kormány valamennyi tanács és forradalmi bizottság kötelességévé tette, hogy minden talpalatnyi földet az utolsó csepp vérig védelmezzenek. A vasúti szervek feladatul kapták: minden erejükkel akadályozzák meg, hogy az ellenség felhasználhassa a vasútvonalakat. A Vörös Hadsereg csapatai pedig parancsot kaptak, hogy visszavonulás esetén semmisítsék meg a közlekedési eszközöket, robbantsák fel és gyújtsák fel a vasúti építményeket és berendezéseket, irányítsanak a hátországba minden gördülőeszközt. Minden értékes anyagot meg kellett semmisíteni, ha fennállt a veszély, hogy az ellenség kezébe kerül.

Felhívással mozgósították a polgári lakosság tömegeit a katonai szakemberek irányításával végzendő árokásáshoz. A felhívás betiltott minden olyan kiadványt, sajtóanyagot, mely a szocialista haza, a forradalmi honvédelem ellen irányult. Leszögezte, hogy az ellenséges ügynököket, spekulánsokat, fosztogatókat, rablókat, ellenforradalmi agitátorokat és német kémeket haladéktalanul főbe lövik.[8]

A szocialista haza védelmének programjával egyidőben a párt, Lenin vezetésével, megtette a szükséges intézkedéseket az imperialista Németországgal való azonnali békekötéshez. A párt felszólított arra, hogy mindenki óvakodjék „a baloldali kommunisták" és a trockisták forradalmi frázisaitól. A forradalom „balos" képviselőit leleplezve Lenin hangsúlyozta, hogy hadsereg és megfelelő gazdasági felkészülés nélkül lehetetlenség háborút folytatni a hatalmas imperialista állammal. Ahhoz, hogy hadat tudjunk viselni az ellenséggel, olyannal, mint a német imperializmus, el kell sajátítani a fegyveres harc művészetét. Lenin rámutatott, hogy a háború a legbonyolultabb művészet. Egy ilyen háború megvívásához mélyrehatóan számba kell venni a saját és az ellenséges erőket. Az egész államapparátusnak, ezen belül a katonai gépezetnek a legnagyobb pontossággal kell működnie. Magas szintre kell emelni a szervezés, a fegyelem és a vezetés kérdéseit. A pániknak, idegeskedésnek, hasztalan kapkodásnak még az árnyékát is el kell kerülni. Mindezt pedig a háborús időknek megfelelő gyorsasággal kell megvalósítani, mert mostani helyzetünkben minden késlekedés csakugyan „egyértelmű a halállal".[9]

A háborús győzelem érdekében — hangsúlyozta Lenin — szilárd, szervezett hátországot kell létrehozni, szükség van a dolgozó nép maximális erőkifejtésére, az ország tartalékainak mozgósítására, a Vörös Hadsereg határozott és hősies tevékenységére. Mindenki köteles „utolsó csepp véréig védeni minden állást".[10] Ez azonban csak akkor lehetséges, ha olyan erős Munkás-Paraszt Vörös Hadsereggel rendelkezünk, amely képes a fehérgárdisták és intervenciósok beavatkozásával szemben országunkat megvédeni. Ennek kapcsán Lenin az OK(b)P VII. kongresszusán tartott zárszavában hangsúlyozta: „... fel kell készülnünk, hogy hadat viseljünk ..."[11]

A szocialista haza védelmének Lenin által kidolgozott programja útmutató volt a kommunista párt számára a szocialista haza védelmének megszervezésére irányuló tevékenysége során. Ennek az okmánynak az alapján a párt és a kormány hatékony rendszabályokat dolgozott ki annak érdekében, hogy a köztár-

8 *Lenin* Összes Művei. 35. k. Budapest, 1972. 362. o.
9 Uo. 409. o.
10 Uo. 361. o.
11 *Lenin* Összes Művei. 36. k. Budapest, 1972. 28. o.

saság egységes katonai táborrá váljon. A rendszabályok egész sorát dolgozták ki és valósították meg a katonai szervezés területén.

A szovjet katonai szervezés programja tartalmazta a szocialista állam fegyveres erői építésének tudományosan megalapozott elveit, melyek szigorúan figyelembe vették a munkás-paraszt szocialista állam osztályjellegét, küzdelmének felszabadító céljait. Rendkívül tanulságos a Vörös Hadsereg szervezési elveivel kapcsolatos lenini taktika rugalmassága, a történelmi helyzet szigorú elemzése, a társadalmi életben, a párt és az osztályok küzdelmében, a frontokon vívott fegyveres harcban végbemenő változások, jelenségek értékelése.

Kezdetben a Vörös Hadsereg építése önkéntes alapokon folyt. Így viszonylag kis létszámú, rosszul kiképzett és gyengén felfegyverzett erőt képviselt. A fiatal Vörös Hadsereg a tűzkeresztségen az 1918-as év kemény februári napjaiban esett át, amikor az imperialista Németország seregei támadást indítottak a Szovjet Köztársaság ellen. A forradalmi vívmányok védelmére kelt önkéntes munkások és parasztok hősiességét elismerve Lenin így írt: „Az 1918. február 18-tól 24-ig terjedő hét mint az egyik legnagyobb történelmi fordulat kerül be az orosz — és a nemzetközi — forradalom történetébe".[12]

Bár Pszkov és Narva körzetében sikerült az ellenséget megállítani, a gyengén felfegyverzett és nem kellően kiképzett önkéntesekből álló szovjet csapatok nem vehették fel a versenyt a jól iskolázott és felszerelt német haderővel. Ezért nevezte Lenin a Pszkov—Narva térségében vívott harcot nehéz, de szükséges leckének. Itt, óriási nehézségek között született meg a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg. Harcosai nagy áron szereztek harci tapasztalatokat, de megértették annak a veszélynek a súlyosságát, amely a szocialista vívmányokat fenyegette.

E tanúságokból vonta le Lenin a következtetést, hogy a Vörös Hadsereg erkölcsi-politikai szempontból csodálatos anyag. Ahhoz azonban, hogy teljes mértékben szembe tudjon szállni a német imperializmus reguláris csapataival, gyökeresen át kellett szervezni egységes, erős, centralizált szervezetté, amely vasfegyelmen és jól megszervezett pártpolitikai munkán épül fel.

A reguláris hadseregre való áttérés a párt és a szovjet állam által kidolgozott és megvalósított nagy horderejű rendszabályok útján valósult meg. Ilyen volt az ünnepélyes katonai eskü szövegének elfogadása, a politikai biztosok rendszerének bevezetése. A parancsnokok megválasztásának rendszerét a vezető állomány kinevezése váltotta fel, az önkéntesség elve helyett pedig a sorköteles korosztályok munkás- és parasztfiataljai mozgósítását vezették be.

Mindezek az intézkedések lehetővé tették a Vörös Hadsereg fegyelmének és szervezettségének megszilárdítását, egységes és harcképes, központilag irányított szervezetté kovácsolását, valamint az egységek és magasabbegységek erkölcsi-politikai állapotának erősítését. Lényegesen meggyorsult a Vörös Hadseregnek, mint tömeghadseregek az építési üteme. 1918 végére már majdnem egymillió fő szolgált soraiban. Az arcvonalakon és a helyőrségekben óriási munka folyt a mozgósítás és a különböző típusú osztagok reguláris egységekké és magasabbegységekké szervezése érdekében.

Így született meg a polgárháború tüzében a reguláris Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg. Sorai létszámban megerősödtek, szervezetileg megszilárdultak. A fiatal, de alapjaiban átszervezett Vörös Hadsereg egyik győzelmet a másik után aratta. 1918. szeptembere és 1919. februárja között mintegy 40 millió lakosú területet szabadított fel. A szovjet csapatok megsemmisítő csapásokat mértek az ellenforradalmi erőkre keleten, délen, északon és nyugaton egyaránt. Kiűzték a

12 *Lenin* Összes Művei. 35. k. Budapest, 1972. 396. o.

területrablókat Ukrajna és a Baltikum területéről, arra kényszerítették az antantot, hogy kivonja csapatait a Szovjet Köztársaság déli és északi körzeteiből.

A rendszabályok egész sora szolgálta a Szovjet Köztársaság hátországának megszilárdítását. Valamennyi osztályt és politikai pártot, mely a fehérgárdisták és intervenciósok táborába került, a Szovjet Köztársaság nyílt ellenségének nyilvánítottak. A szovjethatalom ellen káros propagandát folytató sajtótermékeket, újságokat betiltották, falun szegényparaszt-bizottságokat szerveztek a gabonatermelés emelése érdekében, mert e téren hiányt szenvedett mind a Vörös Hadsereg, mind az ipari központok, megszervezték az élenjáró munkások mezőgazdaságba küldését. Bevezették az élelmezési diktatúrát, betiltották a kenyér szabadkereskedelmét. Kíméletlen harcot hirdettek a kulákok és spekulánsok ellen. Bevezették és érvényre is juttatták a „hadikommunizmus" politikáját. A lakosság minden rétegét munkakötelezettség alá vonták az állam védelmi céljainak szolgálatára.

Óriási erőfeszítések történtek a hadiipar helyreállítása, a Vörös Hadsereg fegyverzettel és lőszerrel való ellátása érdekében. Programot dolgoztak ki és valósítottak meg a munkások és dolgozó parasztok katonapolitikai szövetségének megalakítására, valamennyi szovjet köztársaság katonai erőfeszítéseinek egységes irányítás alatti összefogására. Az ország egységes katonai táborrá alakult át. A kommunista párt irányításával a nép összes anyagi eszközét és erkölcsi erőit az ellenség legyőzésének szolgálatába állították. A szocialista haza védelméhez szükséges eszközök szigorú centralizálása és központi felhasználása érdekében, Lenin vezetésével, megalakult a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács. E szerv kezében összpontosult az egész politikai, katonai és gazdasági vezetés.

A kommunista párt pedig kezében tartotta a parancsnoki káderok kiválasztásának rendszerét, felhasználta a régi katonai szakemberek tapasztalatait és tudását. Irányította a munkások és dolgozó parasztok soraiból jött parancsnokok és politikai munkások felkészítését. Ennek érdekében tanfolyamok, katonai iskolák és katonai akadémiák egész hálózatát alakította ki, ahová összpontosította a legjobb erőket, azokat, akik képesek voltak a katonai elmélet fejlesztésére, valamint a munkás-paraszt környezetből kikerülő fiatal tudósok kibontakozásának segítésére.

A felsorolt feladatok végrehajtására a több arcvonalon folyó harctevékenység körülményei között került sor. 1919 tavaszán, amikor az imperialisták új lendülettel támadtak a szovjetek országára és több mint egy millió katonát és tisztet számláló seregükkel valóságos gyűrűbe fogták, a szocialista haza ismét halálos veszélybe került. 1919. március elején indította meg általános támadását a szovjethatalom ellen Kolcsak admirális. Délről Gyenyikin tábornok nyomult Moszkva felé, északnyugaton Jugyenyics hadserege tevékenykedett.

Az ellenség szétzúzásának szükségessége a Vörös Hadsereg — mint reguláris tömeghadsereg — építésének meggyorsítását sürgette. Ezen a téren a bolsevikok pártjának óriási nehézségeket kellett leküzdenie, hiszen a hadsereg építése állandó harcok, gazdasági problémák és éhínség közepette folyt. Még a legszükségesebbek — a fegyverzet, a lőszer, az élelmiszer — is hiányoztak. Nem volt elegendő számú kellően felkészült parancsnok, és főként kevés volt a tapasztalat a nagy kiterjedésű területen harcoló reguláris hadsereg vezetéséhez.

Mindezen körülményeket vizsgálva Lenin hangsúlyozta: „nagy fába vágtuk a fejszénket, ilyen méretekben erre a világon még senki sem vállalkozott... Egyik kísérletet a másik után hajtottuk végre... tapogatózva haladtunk előre,

keresgéltünk, próbálgattuk, milyen úton-módon lehet a feladatot az adott körülmények között megoldani. A feladat pedig világos volt. A szocialista köztársaság fegyveres védelme nélkül nem lehetünk meg."[13]

A katonai építés kérdéseiben a párt harcot vívott a trockistákkal és más antileninista csoportokkal. Trockij akkor, a katonai felső vezetés élén állva, rendszeresen megszegte az osztályelvek figyelembe vételére vonatkozó lenini utasításokat a Vörös Hadsereg építésében, a szovjet parancsnoki káderok felkészítésében, a pártpolitikai apparátus megerősítésében és a csapatoknál játszott szerepének kiterjesztésében.

A szovjet hadseregszervezés lenini elveinek gyakorlati megvalósítása a párttól nem kis erőfeszítéseket követelt a balos elemekkel folytatott harcban. Ezek ún. „katonai ellenzéket" szervezve léptek fel a párt által kidolgozott, a katonai vasfegyelemről, a csapatok vezetésének szigorú centralizálásáról szóló programpontok ellen; a partizán-módszerek és az ösztönösség mellett szálltak síkra.

A párt 1919. márciusában megtartott VIII. kongresszusa méltó választ adott a „katonai ellenzéknek", a trockistáknak és a „balosoknak" egyaránt. A kongresszus elítélte káros álláspontjukat azzal, hogy az veszélybe sodorhatja a szocialista honvédelem ügyét. A hozott határozatok megerősítették a Vörös Hadsereg építésének lenini elveit. A határozatok és az elfogadott program a szovjet fegyveres erők építésének olyan elveit rögzítették, mint a kommunista párt vezető szerepének érvényesítése, a munkás-paraszt káderok szigorú osztálykiválasztása, a Vörös Hadsereg és a széles dolgozó tömegek megbonthatatlan egysége, a proletár internacionalizmus és a népek közti barátság. A határozat kiemelte az öntudatos katonai fegyelem, a szervezettség és a központosított vezetés óriási jelentőségét a Vörös Hadsereg építésében és győzelmeinek megszervezésében. A kongresszus elismerte, hogy abban a bonyolult történelmi helyzetben, amikor a Szovjet Köztársaság ellen az intervenciósok és fehérgárdisták reguláris seregei támadnak, a proletárállam katonai szervezetének legjobb formája a reguláris Vörös Hadsereg. A kongresszus határozata kiemelte a Vörös Hadsereg megingathatatlan erkölcsi erejének, hazafiságának, a forradalom zászlaja iránti odaadásának, a fegyveres harc igazságos céljai tudatosításának óriási jelentőségét.

Így valósult meg a gyakorlatban a kommunista párt vezető szerepe a polgárháború éveiben a katonai építés és a forradalmi vívmányok védelmének megszervezésében. A kommunista párt és Központi Bizottsága vezetésével dolgozták ki és váltották valóra Kolcsak, Krasznov, Gyenyikin, Jugyenyics, Vrangel, az ellenforradalmi Lengyelország, valamint más imperialista területrablók seregei szétzúzásának terveit. A katonai kérdések nagy összefüggéseit, beleértve a hadászati irányok meghatározását is, a párt kongresszusain, az OK(b)P KB plénumain, a pártkonferenciákon vitatták meg, ahol meghatározták az ellenség elleni harc leghatékonyabb módjait is. A kollektív vezetés lenini elvének érvényesülése gyümölcsözően hatott az intervenciósok és fehérgárdisták szétzúzására irányuló legbonyolultabb kérdések megoldásában.

Csupán a VIII. és a IX. kongresszus közötti időszakban —bár ezeken alaposan megvitatták a katonai építés kérdéseit, meghatározták a szocialista honvédelem útjait —, a Központi Bizottság hat plenáris ülést, a KB Politikai Bizottsága 29 ülést, a KB Politikai Bizottsága és Szervezési Irodája 19 együttes ülést, a KB Szervezési Irodája pedig 110 ülést tartott, melyeken, egyéb problémák mellett, napirendre kerültek a katonapolitikai feladatok is. A Vörös Hadsereg

13 *Lenin* Összes Művei. 38. k. Budapest, 1973. 134—135. o.

építésének, a polgárháború arcvonalain folyó hadászati tevékenység megszervezésének irányítója a Központi Bizottság volt. A Központi Bizottság és a Honvédelmi Bizottság Lenin közvetlen vezetésével hozta meg döntéseit a katonai építés, a fegyverkezés, a katonai kiképzés, a Vörös Hadsereg ellátása, a vezető káderok hadseregen belüli elosztása, a hadiipar fejlesztése stb. valamennyi főbb kérdésében.

A párt vezető szerepe meggyőzően jutott kifejezésre a Lenin vezette Honvédelmi Bizottság viharos és eredményes tevékenységében. 1919. decembere és 1920. december 24. között a Honvédelmi Bizottság katonai kérdésekkel foglalkozó 175 ülése közül 143-on Lenin elnökölt. Az 1917. novemberétől 1920. novemberéig terjedő időben Vlagyimir Iljics, a Honvédelmi Bizottság elnökeként, az intervenciósok és fehérgárdisták szétzúzásának megszervezésével kapcsolatosan. 600 táviratot és levelet írt alá.

A bolsevikok pártjának irányító tevékenysége megmutatkozott az arcvonalakon folyó pártpolitikai munka megszervezésében is. E célból politikai biztosi, pártmunkási és propagandista minőségben legjobb képviselőit küldte az arcvonalakra. Kiemelkedő szerepet játszottak ezen kívül a pártmozgósítások, melyek elősegítették a párttagok megoszlásának gyökeres átszerveződését a Vörös Hadsereg érdekében. A polgárháború időszakában a pártszervezetek mintegy 260 ezer kommunistát küldtek a Vörös Hadseregbe, ahol 1920. augusztusára már 7 ezer pártalapszervezet működött, egységbe fogva a szocialista haza védelmezőinek sorait.

A kommunista párt folyamatosan gondoskodott arról, hogy a Vörös Hadsereg osztályalapjait az ipari munkásság, mint a fegyveres erők magja, alkossa. A párt a munkásosztályban látta a csapatok fegyelmének, szervezettségének, forradalmi szellemének, erkölcsi állóképességének forrását. A pártnak a titáni erőfeszítések eredményeképpen sikerült a sokmilliós Vörös Hadsereg szilárd proletár magját létrehoznia. Ezt különösen nehéz volt elérni, mivel Oroszország iparilag közepesen fejlett országnak számított és a munkásosztály létszáma az ország lakosságának csak kis százalékát képezte.

A Vörös Hadsereg személyi állományának zömét a középparasztság alkotta, amely 1918 őszén visszavonhatatlanul a szovjethatalom oldalára állt, és minden vonatkozásban, így katonailag is, támogatta azt. A munkásosztály és a középparasztság közötti tartós katonapolitikai szövetség létrejöttét nagy mértékben elősegítette a VIII. kongresszuson a parasztkérdésben elfogadott határozat, melyben meghirdették a lenini jelszót: a munkásosztály szövetségét a középparasztsággal, a szegényparasztságra támaszkodva. A munkásosztály szilárd szövetségének a középparasztsággal, vagyis a falusi lakosság zömével, döntő jelentősége volt a Vörös Hadsereg tömeghadsereggé fejlesztésében.

Lenin arra tanított, hogy a háborúban az győz, akinek nagyobbak az embertartalékai, ahol a hadseregnek szélesebb kapcsolata van a néptömegekkel. A szovjetellenes, népellenes háborút folytató ellenség ilyen kapcsolatokkal — és következésképpen embertartalékokkal — nem rendelkezett. A dolgozó tömegek túlnyomó többségükben ellenségesen viszonyultak az agresszorokhoz és a fehérgárdistákhoz. A Vörös Hadsereg számára kimeríthetetlen forrás állt rendelkezésre, ahonnan további erőt meríthetett. Igazságos háborút folytatott, a Nagy Október vívmányait oltalmazta. Ez volt a szovjet nép első háborúja a szocialista haza védelmében. A háború igazságos céljai forradalmi lelkesedést szültek, a szovjet harcosok tömeges hőstetteihez vezettek, serkentették a munkásság és a dolgozó parasztság részvételi szándékát a néphatalom védelmezésében.

A hadsereg és a dolgozó néptömegek közötti egység megszilárdítása érdekében a kommunista párt felhasználta az illegális pártszervezeteket, a partizánosztagokat, meghatalmazottakat küldött az OK(b)P KB nevében az ellenség hátországában folytatandó munka megszervezésére. Széles körű agitációs és propagandamunkát végeztek a párt- és tanácsi szervek vezető munkatársai is az agitációs vonatok és hajók kísérése során. Jelentős szerepet játszott a csapatszínházakat irányító főnökség.

A Lenin és a kommunista párt vezetésével létrehozott szovjet fegyveres erők alapvető sajátossága, hogy az ország népei közötti megbonthatatlan barátság és a proletár internacionalizmus elvei szilárd alapjára épül. Ez a sajátosság a kommunista párt ideológiájából fakad, melynek lényege a nagy és kis nemzetek jogainak és függetlenségének tiszteletben tartása, valamint a kölcsönös segítségnyújtás és támogatás szelleme, mely a világ proletariátusának a kizsákmányolók elleni felszabadító harca során születik meg.

A Vörös Hadsereggel vállvetve harcoltak a kommunista jövőért az internacionalista harcosok ezrei és ezrei — Magyarország, Bulgária, Lengyelország, Csehszlovákia, Korea, Kína, Németország képviselői. A szovjet nép gondosan ápolja emléküket. Az internacionalisták összeforrottsága és harctevékenysége a polgárháborúban Lenin szerint „az első és legnagyobb győzelmünk, mert ez nem csupán katonai, sőt egyáltalán nem is katonai győzelem, hanem valójában a dolgozók nemzetközi szolidaritásának győzelme. Ennek a szolidaritásnak a nevében kezdtük a forradalmat . . .”[14]

A katonai építés lenini elveinek megvalósulása lehetővé tette, hogy a kommunista párt a polgárháború befejező időszakában létrehozza a sokmilliós Vörös Hadsereget. 1919 végére a Vörös Hadsereg már 3 500 000 főt, 1920 végére pedig 5 500 000 főt számlált. Ez már hatalmas hadsereg volt, amely megsemmisítette az intervenciósok és fehérgárdisták egyesített haderejét.

A polgárháború a szovjet nép és hadserege teljes győzelmével ért véget. És ez a világimperializmus legnagyobb katonai és politikai vereségét is jelentette. Ebben a világtörténelmi jelentőségű győzelemben mint fókuszban tükröződött a szovjet társadalmi és államrendszer vitathatatlan fölénye. E győzelem fő forrását a kommunista párt vezető szerepe, a szovjet tervgazdálkodás, az ország népeinek megbonthatatlan barátsága, a világ proletariátusának támogatása, a hazájukat oltalmazó vöröskatonák magas fokú öntudata képezte.

Elmúltak a polgárháború viharos évei. A szovjetek országa hozzálátott a békés építőmunkához. A helyzet azonban továbbra is veszélyes maradt. Az imperialisták nem tudtak megbékélni a munkás-paraszt állam létezésével. Új és új ravasz terveket szőttek a szovjethatalom ellen. Ezért a kommunista párt, a békés gazdasági építés kibontakoztatása mellett, változatlanul szem előtt tartotta Lenin útmutatásait arról, hogy állandóan készenlétben kell állni, erősíteni kell az ország honvédelmi erejét, fokozni a hadsereg és a flotta harcképességét.

A párt megszívlelte a lenini figyelmeztetést. A háború előtti ötéves tervek megteremtették a Szovjetunió gazdasági és katonai potenciáljának alapjait, a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban aratott fényes győzelme fundamentumát.

Aztán megkezdődött a Nagy Honvédő Háború. A fasiszta hadigépezet hadüzenet nélkül, széles arcvonalon zúdult a Szovjetunióra, hogy birtokba vegye területét, kifossza javait, rettegésben tartsa és fizikailag megsemmisítse békés lakóit,

14 *Lenin* Összes Művei. 39. k. Budapest, 1973. 372. o.

ha nem hajlandók a megszállóknak behódolni. A német fasizmus által a Szovjetunióra kényszerített háború a világimperializmus rohamcsapatainak legnagyobb támadása volt a szocialista állam ellen; a legsúlyosabb megpróbáltatást jelentette, melyet hazánk valaha is átélt. „Ebben a háborúban dőlt el a világ első szocialista államának sorsa, a világ civilizációjának, a haladásnak és a demokráciának a sorsa."[15]

A szovjet nép és dicső fegyveres erői, a kommunista párt vezetésével, megsemmisítő vereséget mértek a hitleri Németországra és csatlósaira, megvédték a szocialista haza szabadságát és függetlenségét, nagy felszabadító küldetést valósítottak meg, becsülettel teljesítették internacionalista kötelességüket. A háború fő terheit a szovjet nép viselte. A Szovjetunió Fegyveres Erői játszották a döntő szerepet a fasiszta Németország, majd a militarista Japán szétzúzásában.

A Szovjetuniónak a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme meggyőzően bizonyította a világ első szocialista államának életképességét és legyőzhetetlenségét. Ezt a háborút sikerrel fejeztük be, elsősorban azért, mert a szocializmus biztosította az egész szovjet társadalom megbonthatatlan egységét, a szovjet gazdaság erejét és hallatlan rugalmasságát, a hadtudomány magas fejlettségi szintjét; kiváló harcosokat és parancsnokokat nevelt.

A Nagy Honvédő Háború az Október szülte új társadalmi és államrend, a szocialista gazdaság, a marxi-lenini ideológia, a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységének, a Szovjetunió népei megbonthatatlan barátságának fényes diadala volt. „Nagyszerű népünk, hős és vitéz népünk magasra, a csillagokba emelte és a háborús évek tüzén át győzedelmesen hordozta a dicsőséggel övezett lenini zászlót, a Nagy Október, a szocializmus zászlaját" — hangsúlyozta Brezsnyev elvtárs.[16]

Példátlan bátorságot és helytállást tanúsítottak a fasiszta hordákkal vívott harcban a szovjet hadsereg és haditengerészeti flotta katonái. Magas fokú harci mesterségről tettek tanúbizonyságot a parancsnokok a hadművészet tökéletes elsajátítása során. Nagymértékben járultak hozzá a győzelemhez a partizánok, a bátor és önfeláldozó illegális harcosok — a párt és a Komszomol tagjai.

A Nagy Honvédő Háború össznépi jelleget öltött. A hadsereg és a flotta katonáival, a partizánokkal vállvetve kovácsolták a győzelmet a munkások, a kolhozparasztok és a szovjet értelmiség. Az ország rövid idő alatt katonai táborrá alakult át.

Ugyanakkor a győzelmet csak a szocialista rendszer által megteremtett objektív feltételek művészi felhasználásával lehetett kivívni. A szovjet népnek a fasiszta Németország ellen vívott harcában a tényleges szervező és lelkesítő szerepet a kommunista párt töltötte be. A háború kezdeti időszakának rendkívül bonyolult körülményei között is képes volt egész népünket — a katonákat és a hátország dolgozóit egyaránt — az óriási nehézségek leküzdésére buzdítani, a fasiszta területrablók elleni szent küzdelemre mozgósítani.

A kommunista párt kidolgozta a szocialista haza össznépi védelmének politikáját, az ország egész élete háborús vágányokra átállításának programját, az anyagi és erkölcsi-politikai tartalékok mozgósításának tervét az ellenség elleni harcra. Ezzel alkotó módon hasznosította a fegyveres erők pártirányításának azon tapasztalatait, melyek a polgárháború és a külföldi katonai intervenció

15 Az SZKP KB határozata „A szovjet népnek az 1941—1945. évi Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme 30. évfordulójára".
16 *Kommunyiszt.* 1975. 3. sz.

éveiben halmozódtak fel. Felhasználta a Lenin által meghatározott katonai-elméleti tételek egész tárházát és azokat a Nagy Honvédő Háború körülményeinek figyelembe vételével alkalmazta.

A szocialista haza védelme politikájának lényegét meghatározó fő jelszót a párt a „mindent a frontnak, mindent a győzelemért" jelszóban fogalmazta meg. Az ellenséggel szembeni ellenállás megszervezésének, a nép és az ország tartalékai mozgósításának konkrét programját a Szovjetunió Népbiztosai Tanácsa és az OK(b)P KB 1941. június 29-én kelt közös direktívája adta meg az arcvonal menti területek párt- és tanácsi szervei részére. Ez a direktíva képezte az alapját Sztálin 1941. július 3-i rádióbeszédének is. A párt programja mélyrehatóan feltárta a szovjet nép előtt a Szovjetuniónak a fasiszta területrablók és megszállók elleni háborúja igazságos jellegét. Konkrét feladatokat adott az ország valamennyi erőinek és tartalékainak mozgósítására, népünk sorainak tömörítésére a párt és a szovjet kormány köré, a munkások és a kolhozparasztok munkájának mozgósítására, valamint partizánosztagok szervezésére az ellenség hátában. Hangsúlyozta a ravasz és körmönfont ellenséggel szemben a magasfokú éberség jelentőségét, a fegyelem és szervezettség fontosságát. A párt megmutatta az egész ország átállásának útját, hogy teljesíthesse a szovjet haza szabadságának és függetlenségének megvédésével kapcsolatos feladatokat. E programnak megfelelően szervezték át az állami irányítás, a párt és a gazdaság szervezetét, a centralizálás elvei alapján. 1941. június 30-án megalakult az Állami Honvédelmi Bizottság, élén az SZK(b)P KB főtitkárával, I. V. Sztálinnal. Az arcvonal menti körzetekben pedig, általában a területi vagy a városi pártbizottságok első titkárainak vezetésével, városi honvédelmi bizottságok alakultak.

A vezető szervek háborús átállásának alkotó része volt a párt erőinek alapvető újraelosztása. Ez abban jutott kifejezésre, hogy jelentős számú vezető pártmunkást katonai munkára irányítottak. A háború éveiben a fegyveres erőkhöz 18 850 vezető pártmunkás került.[17] A kommunisták és komszomolisták zöme az arcvonalakra ment és a Vörös Hadseregben élenjáró szerepet töltött be. Személyes példamutatásukkal nevelték a katonákat a fegyelemre, bátorságra, elszántságra és hősiességre. A háború éveiben mintegy 2 millió kommunista áldozta életét.

A párt szüntelenül gondoskodott a hadsereg politikai szerveinek és pártszervezeteinek erősítéséről. A háború éveiben több mint 5 millió embert vettek fel tagjelöltnek és mintegy 3,3 milliót párttagnak. A kommunista párt sorainak ilyen gyors ütemű növekedése a háború nehéz éveiben meggyőzően bizonyította a szovjet emberek millióinak magas színvonalú hazafias érzelmeit, a párt iránti határtalan bizalmukat, az igaz ügy győzelmébe vetett megingathatatlan hitüket.

A kommunista párt vezetésével ment végbe a népgazdaság háborús vágányokra történő átállítása; több ezer ipari üzem áttelepítése, a veszélyeztetett nyugati területekről keletre, ezekben a haditermelés gyors beindítása és fejlesztése, az élelmiszertartalékok mozgósítása és fokozott termelése a kolhozrendszer keretében — a munkások és kolhozparasztok, a tudósok, a mérnökök és technikusok igazi hőstette. A párt titáni erőfeszítései és az egész szovjet nép hősies munkája eredményeként a Szovjetunió keleti térségei a Vörös Hadsereg hatalmas arzenáljává alakultak át. Létrejött és gyors ütemben fejlődött a hadigazdaság, amely mind nagyobb mértékben tudta ellátni a frontokat korszerű haditechnikával és fegyverzettel. A háború éveiben szembeötlően megmutatkozott a szocialista gazdasági rendszer, a termelőeszközök társadalmi tulajdonának és a termelés tervgazdálkodási alapokon való szervezésének fölénye.

17 Uo. 2. sz.

A kolhozparasztok által felajánlott pénzen készült harckocsik

A Nagy Honvédő Háború átfogta a társadalmi élet minden szféráját: a gazdaságit, a politikait, a katonait és ideológiait egyaránt. Jelképezte a két ellentétes ideológia, a szocialista és az antikommunista reakciós fasiszta ideológia késhegyig menő harcát. A szocialista ideológia a való életet tükrözte, kifejezte országunk dolgozó tömegeinek, más országok dolgozó millióinak érdekeit, azon tömegekét, akik gyűlölték a fasizmust, mint a hódító német imperializmus ideológiáját, mint a fajelmélettel és nacionalista előítéletekkel terhes ideológiát, mint a világ meghódítására törekvő rabszolgatartók ideológiáját.

A Nagy Honvédő Háború éveiben a kommunista párt agitációs és propagandatevékenységének alapját a marxi—lenini elmélet alkotta. A párt egész ilyen irányú munkája arra irányult, hogy feltárja a háború jellegét, alapvető osztálycéljait, tudatosítsa a Vörös Hadsereg elé tűzött feladatok forradalmi lényegét, felszabadító tevékenységének nemzetközi jelentőségét. Ez a munka arra volt hivatott, hogy a szovjet népet és katonáit a szocialista haza, a kommunista párt iránti határtalan szeretetre nevelje, elmélyítse a német fasiszta területrablókkal szembeni gyűlöletet. Az agitációs és propagandamunka magába foglalta a hősiesség, a rettenthetetlenség, a támadó kedv kinevelését; a hazai földnek a megszállók alóli mielőbbi felszabadítására való törekvés ösztönzését tűzte ki célul. Az agitátorok és propagandisták erősítették a győzelembe vetett hitet, mozgósították a Vörös Hadsereg személyi állományát és a hátország dolgozóit minden, akár a legsúlyosabb megpróbáltatások elviselésére. Megtanították a katonákat harci feladataik mélyreható értelmezésére, segítették őket a harci mesterség elsajátításában. A pártot ebben az a lenini útmutatás vezérelte, mely szerint a győzelmet bármely háborúban mindenekelőtt azoknak a tömegeknek szellemi állapota határozza meg, melyek a harcmezőn vérüket ontják.

Pártunk ideológiájának és politikájának törhetetlen ereje és befolyása jutott kifejezésre a katonáknak a történelem során soha nem tapasztalt tömeges hősiességében, hazafias és internacionalista kötelezettségeik önfeláldozó teljesítésében. A harcban tanusított hősies magatartásukért több mint 11 600 embert tüntettek ki a Szovjetunió Hőse megtisztelő címmel, több mint hét millió ember pedig harci érdemrendeket és érdemérmeket kapott. A kitüntetettek sorában a soknemzetiségű szovjet állam valamennyi népének fiai képviselve voltak. A szovjet emberek millióinak közkincsévé vált marxi—lenini ideológia hatalmas szellemi fegyverré lett, mely legyőzte az embergyűlölő fasiszta ideológiát. A kemény megpróbáltatások óráiban a párt ügyének győzelme, a szocialista társadalmi és államrend igazságossága, népünk megingathatatlan elvi meggyőződése nyilvánult meg.

A Nagy Honvédő Háború éveiben a kommunista párt, Lenin gazdag katonai-elméleti hagyatékával felvértezve, hatalmas katonai szervező munkát végzett. Az átfogó mozgósítások következtében sikerült a háború folyamán a fegyveres erők létszámát olyan szinten tartani, hogy az biztosítsa az ellenség feletti mennyiségi fölényt is és a szükséges tartalékok létrehozását is. A mozgósítási munkán kívül e feladat megoldásához hozzájárult még az arcvonal menti körzetekben a különböző katonai és gazdasági objektumok védelmére, az ellenséges ejtőernyősök megsemmisítésére létrehozott vadászzászlóaljak tevékenysége, valamint a hazafias mozgalom vezetése által a népfelkelő hadosztályok megalakítása is. A népfelkelő egységek és magasabbegységek állományába mintegy kétmillió szovjet hazafi jelentkezett. Számos népfelkelő alakulatot a későbbiekben átvettek a reguláris hadsereg állományába, ahol számos kimagasló haditettet hajtva végre, dicsőséget szereztek csapatzászlóiknak.

A kommunisták pártja irányította a katonai tartalékok felkészítését a „Vszevobucs" — az általános katonai kiképzési rendszer —, valamint a dolgozók honvédelmi szervezetei révén. Ily módon a háború évei alatt összesen 18 millió szovjet állampolgár részesült katonai előképzésben.[18]

Mindez lehetővé tette az ellenségre mérendő csapások erejének fokozását, és végső soron a győzelem kivívását.

A párt hatalmas munkát végzett a Vörös Hadsereg új típusú harci-technikai eszközökkel és fegyverzettel való ellátásának biztosítása terén is. Ennek eredményeként a szovjet csapatok a háború folyamán olyan sorozatvető tüzérséggel, olyan harckocsikkal és repülőgépekkel rendelkeztek, amelyekkel az ellenség nem tudott versenyezni. Kulcsfontosságú volt a mérnökök és technikusok, a tervezőirodák dolgozói, a kohászati, harckocsi-, fegyver- és repülőgépgyárak munkásai és tisztviselői alkotó tevékenysége. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg csapásmérő ereje gyors ütemben növekedjék és megbénítsa az ellenség minden arra irányuló törekvését, hogy valamilyen technikai újdonság bevetésével a Vörös Hadsereg katonáit megfélemlítse a harcmezőn. 1943-ban az ellenség elvesztette technikai fölényét, és a háború befejező időszakában a Vörös Hadsereg már felülmúlta a hitleri haderőt harckocsikban és rohamlövegekben, tüzérségi lövegekben és aknavetőkben, harci repülőgépekben egyaránt. A kommunista párt hívta életre az új szervezési formákat a katonai építés, az új harcászati eljárásokat pedig a hadviselés területén.

A párt körültekintő és bölcs irányításával valósult meg a parancsnokok, politikai munkások és hadmérnökök felkészítésére, nevelésére irányuló káderpolitika. A párt útmutatásával, átgondoltan építették ki a tanfolyamok hálózatát, szervezték át a tiszti iskolák és az akadémiák munkáját a tanulmányi idő lényeges csökkentésével, azzal a szándékkal, hogy a Vörös Hadsereg első lépcsője jól felkészített katonai káderokkal rendelkezzen és jelentős tartalékokat is tudjon képezni. A párt ez irányú erőfeszítései nagyszerű eredményekhez vezettek. 1942-től kezdve, egészen a háború végéig, a Szovjetunió Fegyveres Erőihez évente 4—500 ezer kiképzett tiszt került.

A párt minden eszközzel támogatta a katonai elmélet fejlesztését, a katonai káderok alkotó kezdeményezését, megkövetelte minden értékes gondolat folyamatos figyelembe vételét és gyakorlati alkalmazását, mindannak felhasználását, amit a háborús tapasztalat nyújtott. Összességében, a szocialista állam katonai szervezete erősebbnek és fejlettebbnek bizonyult a fasiszta Németország és csatlósai hadigépezeténél. A háború éveiben a szovjet fegyveres erők építésére vonatkozó lenini és pártelvek, valamint a szovjet hadászat, hadműveleti művészet és harcászat alapelvei nagyszerűen kiállták a próbát és bebizonyították fölényüket.

Így szervezte meg a kommunista párt az ellenséggel szembeni ellenállást; eszmeileg felvértezte, lelkesítette és győzelemre vezette a szovjet népet. Teljes mértékben, a gyakorlatban is bebizonyosodott a lenini párt politikájának helyessége, melynek lényegét a szocialista haza védelmére irányuló össznépi harc megszervezése alkotta.

Azóta az emlékezetes nap óta, amikor díszsortűz és a főváros díszterén rendezett ünnepi felvonulás köszöntötte a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban aratott világtörténelmi jelentőségű győzelmét, már több mint 30 év telt el. A hőstettek hagyománya, az idősebb generáció Moszkva, Sztálingrád, Kurszk, Leningrád, Szevasztopol, Budapest, Varsó, Prága, Berlin térségében tanúsított helytállásának emléke azonban elevenen él a fiatalok, a városok és falvak dol-

18 Uo.

gozói szívében, akik ma az SZKP XXV. kongresszusán meghatározott nagyszerű tervek teljesítéséért küzdenek.

A tizedik ötéves terv, a hatékonyság és minőség terve munkahőstetteinek során sem feledik a szovjet emberek azt a kemény leckét, amelyet a Nagy Honvédő Háború adott. Mélyen tudatukba vésték, hogy önfeláldozó munkájuk nem csak az ország gazdasági javainak megsokszorozásához, a fejlett szocializmus társadalmi viszonyainak tökéletesítéséhez szükséges, hanem a szovjet haza védelmi képességének erősítéséhez is. A szovjet ember — gazdaságunk, gazdasági rendszerünk és kultúránk fejlődésének alkotója. Népünk vitéz és harcos nép, amely éberen őrzi a szocialista vívmányokat; olyan új, a történelem során soha nem tapasztalt tulajdonságokkal rendelkezik, melyek a történelmi fejlődés során, a szabadságharcokban, a szocialista alapokon nyugvó társadalmi élet forradalmi átalakításáért vívott harcokban alakultak ki.

Az SZKP KB határozata „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójáról" leszögezi, hogy a szovjet emberek munkahőstetteikkel, alkotó tevékenységükkel, a Nagy Honvédő Háborúban tanúsított hősies helytállásukkal és bátorságukkal, az osztálytestvérek sorsában való önzetlen osztozással bebizonyították a kommunizmus eszméi iránti határtalan odaadásukat, lángoló hazafiságukat és internacionalizmusukat. Egyesítik önmagukban az eszmei meggyőződést és az óriási életenergiát, a szüntelen törekvést a tudás és a kultúra mind magasabb szintjének elérésére, a kollektivizmus és a kölcsönös elvtársi segítségnyújtás érzését. A szovjet ember szereti szocialista hazáját. Életének alapvető tartalmává vált a kommunizmus építéséért végzett lelkes munka.[19]

A szovjet ember szociális arculatának változása tükrözi az érett szocializmus következtében a társadalmi élet területén jelentkező új vonásokat és fejlődést, és ez gyümölcsözően hat a szovjet fegyveres erők megszilárdítására is. A fejlett szocializmus jellemzője a tudományos-technikai forradalom vívmányainak egyesítése a szocialista gazdasági rendszer előnyeivel, határozott irányvétel a gazdaság intenzív fejlesztési módszereinek alkalmazására, a termelés minőségileg új szintre emelésére és mennyiségi növelésére, ezzel lehetővé téve a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtésére irányuló feladatok közvetlen megoldását, a dolgozók jólétének egyenletes növekedését, jelentős sikerek elérését a kapitalizmussal folytatott gazdasági versenyben. A fejlett szocializmus felsorolt vonásai teszik lehetővé a haditechnikai politika problémáinak magas színvonalú megoldását, a szovjet fegyveres erők ellátását a legkorszerűbb harcitechnikai eszközökkel és fegyverzettel.

A fejlett szocializmus feltételezi a társadalmi viszonyok egész rendszerének magas színvonalát, mely biztosítja a kommunista társadalmi viszonyokba való fokozatos átmenetet. Jellemzője a dolgozók eszmei-politikai és társadalmi összeforrottsága, a kommunista párt eszméi iránti feltétlen odaadásuk, a marxizmus—leninizmus eszméihez való hűségük. A fejlett szocializmus a társadalmi haladás legmagasabb fokú vívmánya, hangsúlyozza a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójával kapcsolatos párthatározat. Az érett szocializmus feltételei között új, magasabb szinten valósulnak meg a pártpolitikai munka, a fegyveres erők személyi állománya kiképzésének és nevelésének feladatai is. A hadsereg és a flotta kötelékébe ma már politikailag érett, öntudatos, magas általános műveltségű, fizikailag edzett, a katonai szolgálattal járó nehézségek elviselésére és a katonai mesterség rövid idő alatti elsajátítására alkalmas fiatalok lépnek. Töretlenül fejlődik a szovjet hadsereg tiszti káderainak eszmei-poli-

19 *Pravda.* 1977. február 1.

tikai színvonala, képzettsége, kulturáltsága és szakmai felkészültsége. Íme néhány adat a Szovjetunió Fegyveres Erői parancsnoki kara szociális arculatának jellemzésére: a hadsereg és a flotta tisztjeinek több mint 90%-a kommunista, illetve komszomolista; a parancsnokoknak mintegy 50%-a felső fokú katonai vagy katonai-szakmai képesítéssel rendelkezik. A szovjet katonák 100%-a elvégezte az általános iskola 8 osztályát és az állomány mintegy 80%-a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Megjegyzendő, hogy a Nagy Honvédő Háború előestéjén ez a mutató alig érte el a 12%-ot.[20]

A szovjet fegyveres erők személyi állománya szociális összetételének javulása, káderai általános műveltségi, szakmai és kulturális színvonalának emelkedése lehetővé teszi, hogy a katonai építés kérdéseit magasabb szinten oldjuk meg, és elősegíti a tudományos-technikai haladás vívmányainak hatékonyabb felhasználását a szocialista haza védelmének erősítése érdekében.

A Szovjetunió Fegyveres Erői — a szovjet társadalom szerves és elválaszthatatlan alkotórésze. Ezért a társadalmi élet területén végbemenő változások egyenesen és közvetlenül hatnak a fegyveres erők helyzetére is. A szovjet társadalmi rendszer ereje minden társadalmi osztály és réteg összeforrottságában rejlik. Az antagonisztikus osztályellentétek megszűnése, a szovjet társadalom szociális egyöntetűsége, a szocialista nemzetiségek céljainak azonossága és egysége, egy új közösség — a szovjet nép — kialakulása és fejlődése, a történelemben eddig soha nem tapasztalt stabilitáshoz vezetett. A szocialista társadalom dolgozóinak a holnapba vetett hite a szovjetek országát szilárddá, dolgozó népünket egységessé kovácsolja. A szovjet rendszer erkölcsi-politikai szilárdsága, a fejlett szocializmus feltételei között, az országot — a védelmi képesség szempontjából — bevehetetlen erőddé teszi, a hadsereget és a flottát hallatlan mértékben egyesíti, olyan szervezetté, amely magas szintű, öntudatos fegyelemmel, szervezettséggel, szilárd erkölcsi-politikai állapottal, kiváló harci tulajdonságokkal rendelkezik.

Következésképpen, a fejlett szocializmus feltételei maximális mértékben kedveznek a katonai építés, a politikai és harckiképzés feladatai megoldásának. Ezek a feltételek azonban önmagukban is megkövetelik a fegyveres erők pártirányítási szintjének emelését. Az SZKP vezető szerepének növekedését a fejlett szocializmus feltételei között mélyrehatóan indokolja a Központi Bizottság beszámolója az SZKP XXV. kongresszusán. A beszámoló hangsúlyozza, hogy „a szovjet társadalom dinamikus fejlődése, a kommunizmus építésének növekvő méretei, a nemzetközi küzdőtéren kifejtett tevékenységünk megköveteli, hogy állandóan tökéletesítsük a pártirányítás színvonalát a gazdaság és a kultúra fejlesztésében, a tömegek nevelésében, javítsuk a tömegek között végzett szervező és politikai munkát."[21]

Mindez teljes egészében vonatkozik a katonai építés területére is. A pártirányítás színvonalának emelését a fegyveres erők tevékenységének minden területén a nemzetközi helyzet bonyolultsága és a katonai építés napjainkban jelentkező olyan sajátosságai indokolják, melyek a hadsereg és a flotta politikai és harckiképzésével, harckészültségével szemben támasztott fokozott követelményekből fakadnak. Csakis a forradalmi elmélettel tökéletesen felvértezett, a forradalmi harc, a szocialista és kommunista építés irányításának gazdag tapasztalataival rendelkező párt képes sikeresen vezetni az ország védelmi képességének további erősítését és a korszerű fegyveres erők tökéletesítését célzó sokrétű munkát.

20 *Kommunyiszt.* 1977. 3. sz.
21 Az SZKP XXV. Kongresszusa. Budapest, 1976. 78. o.

Az SZKP, a marxi—lenini elmélettől vezérelve, a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek ismeretében, meghatározza a katonai építés fő irányait, mozgósítja a fegyveres erők személyi állományát mindazon feladatok eredményes megoldására, melyek a szocialista haza szent határainak megerősítésére irányulnak. A hadsereg és a flotta pártirányítása színvonalának emelése azért is szükséges, mert a tudományos-technikai forradalom és a hadügy területén végbemenő gyökeres változások, valamint a személyi állomány felkészítésével szemben megnövekedett követelmények bonyolultabbá teszik a katonai építés problémáinak megoldását.

A szocializmus és az imperializmus közötti ideológiai harc élesedése is megköveteli a jelenlegi körülmények között a fegyveres erők pártirányítása színvonalának emelését, a szovjet emberek, a hadsereg és flotta katonái kommunista nevelésének fokozását. A marxi—lenini elméletre, a szocializmus építésében elért eredményekre támaszkodva, a hadsereg és a flotta pártszervezetei az ideológiai munka színvonalának, a burzsoá ideológiával szembeni harc hatékonyságának emelésére törekszenek. Mindez biztosítja a szovjet katonák eszmei-politikai szilárdságát. Ma a politikai szervek és pártszervezetek fő feladata a hadsereg személyi állományának a hazafiság és a proletár internacionalizmus szellemében a szocialista haza odaadó szolgálatára való nevelése.

Most a Szovjetunió Fegyveres Erőinek valamennyi katonája a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójának méltó megünneplésére készül. Új sikerek elérésére, a harci mesterség színvonalának emelésére, a hadsereg és a flotta harckészültségének fokozására törekednek. Az SZKP bölcs és tapasztalt vezetésével a szovjet fegyveres erők becsülettel teljesítik mindazon feladataikat, melyeket a szocialista vívmányok fegyveres védelmében a Haza elvár tőlük.

SZ. F. NAJDA

SZOVJET-OROSZORSZÁG ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1919-BEN

1918. októberében, mint ismeretes, polgári forradalom zajlott le Ausztria—Magyarországon, novemberben pedig Németországban is.

Ezek a forradalmak egyrészt az első világháborúban kimerült Ausztria—Magyarország és Németország politikai-gazdasági válságának kiéleződése, másrészt a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a népekre gyakorolt óriási hatása, s a szovjet államnak a polgárháború és az intervenció ellenére is eredményes fejlődése következtében keletkeztek.

A forradalom eredményeképpen az Osztrák-Magyar Monarchia több államra esett szét, romjain polgári köztársaságok — Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia — alakultak ki. A volt birodalom egy része az akkor alakuló Jugoszláviához került, más részét az újjászülető Lengyelországhoz csatolták.

Az újonnan létrejött országokban — és Németországban is — viharos gyorsasággal fejlődött a munkásmozgalom és a parasztok harca a földesurak ellen. Erősödött a forradalmi mozgalom a csapatoknál is. E harcok folyamán megkezdődött a munkás-, paraszt- és katonaküldöttek tanácsainak megalakulása, valamint egyéb forradalmi szervezetek létrehozása. Folyt a küzdelem az eljövendő kommunista pártok megalakításáért is.

A kommunista pártok megalakításában nagy szerepet játszottak a hazájukba 1918. második felében hazatért volt oroszországi hadifoglyok. Közöttük jelentős számban voltak olyan kommunisták, akik Oroszországban léptek be a pártba, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt nemzeti szekcióiba. E szekciók politikai felvilágosító munkájának hatására több ezer hadifogoly lépett be a Vörös Hadseregbe, helyenként pedig a partizánmozgalomba. Mint ismeretes, az internacionalisták hősiesen harcoltak az intervenciósok és a belső ellenforradalmi erők ellen.

Így például, magyar adatok szerint, a magyar hadifoglyok közül különböző időkben a Szovjet Köztársaság Vörös Hadseregében több mint 100 000 fő szolgált.

1918. október 31-én Magyarországon, igen feszült helyzetben, megalakult az első polgári-köztársasági kormány. Ebben a kormányban a liberális burzsoá pártok, a függetlenek és a radikálisok játszották a főszerepet. Bekerült a kormányba a szociáldemokrata párt is, amelynek nagyobb része a burzsoáziával megalkuvó álláspontot képviselt. A kormányt a Magyarországon jól ismert liberális Károlyi Mihály vezette.

Tipikusan liberális kormány volt ez, amely egyrészt a széles néptömegek megtévesztése, másrészt az élen járó munkásokkal és a dolgozó parasztokkal szemben alkalmazott erőszak útján igyekezett megakadályozni a forradalom fejlődését és megszilárdítani a burzsoá hatalmat.

A szociáldemokraták a maguk részéről a forradalmi tanácsok ideiglenes szervekké történő átalakításán munkálkodtak. Ezeknek — a szociáldemokraták felhívására — a burzsoázia hatalmát kellett erősíteniük, amely , az egyre erősödő forradalmi mozgalom elleni harc céljából, már hozzálátott egy megbízható hadsereg felállításához. A Károlyi-kormány ezzel egyidejűleg az USA, Anglia és Franciaország kormányainak kedvét kereste, igyekezett megnyerni bizalmukat és támogatásukat a forradalmi nép elleni küzdelemben.

Ilyen körülmények között alakult meg 1918. november 24-én, az Oroszországból visszatért magyar kommunisták kezdeményezésére a Kommunisták Magyarországi Pártja, amelynek egyik vezetője az Oroszországban már forradalmi tapasztalatokat szerzett Kun Béla lett. Fontos szerepet játszottak a párt megalakításában az ugyancsak Oroszországból visszatért kommunisták, például Jancsik Ferenc, Pór Ernő, Rabinovics József, Szamuely Tibor és mások.

Belépett a kommunista pártba több forradalmi szocialista is, mint Korvin Ottó, Mikulik József, valamint a baloldali szociáldemokraták egy kis csoportja, Rudas László, László Jenő, Szántó Béla és más elvtársak.

A kommunista párt megalakulásával a magyar munkásmozgalom két részre szakadt. Meg kell említenünk, hogy a városokban és a falvakban egyre jobban fejlődő forradalmi mozgalom közepette a forradalmi szárny gyorsan erősödött. A magyarországi kommunista párt létrejöttével új, történelmi időszak kezdődött az ország forradalmi mozgalmának fejlődésében. A kommunista párt december 7-én kiadta a „Vörös Újságot", röplapokat készített, a néphez intézett felhívásokat, politikai anyagokat bocsátott ki, amelyeket széles körben terjesztettek falun és városon egyaránt. Egyre jobban kibontakozott a nép közötti szóbeli propaganda és agitáció is, mindenekelőtt a munkások és a szegényparasztok körében. E tevékenység közben fejlődtek és erősödtek a párt vezető káderei is, akik elsősorban az öntudatos munkások közül kerültek ki. A párt egész tevékenysége a burzsoá kormány megbuktatására és a Magyar Tanácsköztársaság megalakítására irányult. A kommunista pártnak a nép körében aratott sikereit látva a kormány egyre inkább akadályozta a párt tevékenységét. Ehhez igénybe vette a jobboldali szociáldemokraták segítségét is.

Rövid idő múltán a kormány megkezdte a kommunisták tömeges letartóztatását és szervezeteik megsemmisítését. A letartóztatások 1919. februárjában kezdődtek és még március első felében is tartottak. A kormánynak sikerült börtönbe vetni a kommunista párt számos vezetőjét, köztük Kun Bélát is. A letartóztatások miatt a kommunisták illegalitásba vonultak.

A letartóztatásokkal szembeni felháborodás jeléül Budapesten és más városokban megindult a munkások tömeges tiltakozása. Így például 1919. február 24-én Budapesten, egy 4000 fős fémmunkás-gyűlésen, határozatban tiltakoztak a kommunisták letartóztatása ellen. Az illegálisan tevékenykedő kommunisták pedig, a munkásokra támaszkodva, február végén ellentámadásba lendültek a kormány és a szociáldemokrata vezetőség jobbszárnya ellen. A kibontakozott harc folyamán világossá vált, hogy a munkásság, és mindenekelőtt a nagyvállalatok dolgozóinak alapvető tömege, a kommunisták mellett áll. Szélesedett a kommunisták befolyása vidéken, a szegényparasztság körében, sőt még a csapatoknál is.

A nép körében folytatott forradalmi tevékenységgel egyidőben, márciusban, a kommunisták hozzáláttak a fegyveres felkelés előkészítéséhez. Meg kell említenünk hogy a kommunistáknak hamarosan sikerült megnyerniök a csapatok jelentős részét is, mindenekelőtt Budapesten. Itt néhány ezred szilárdan a kommunisták mellett állt. Terjedt a kommunisták befolyása a tüzérek, a páncélvonat-parancsnokságok és más csapatok körében is.

A kommunisták vezetésével 1919. március 19-én kezdődött a budapesti nyomdai dolgozók sztrájkja. Azon munkálkodtak, hogy ezt a sztrájkot Budapest és más városok munkásainak általános megmozdulásává fejlesszék.

Ebben a helyzetben, 1919. március 20-án, Vyx ezredes, az antant képviselője, jegyzéket nyújtott át a kormánynak, amelyben követelte, hogy Magyarország újabb területeket ürítsen ki, amelyeket antant-csapatok fognak megszállni. Ez a lépés az intervenció előkészítését jelentette arra az esetre, ha az országban a forradalmi mozgalom továbbfejlődnék. Ehhez az antant által kiürítésre követelt 25 000 km^2-nyi területhez tartozott Kárpátukrajna is. Amikor az antant-jegyzék ismertté vált Budapest, majd az egész ország munkásai és a lakosság más rétegei előtt, a dolgozók hallatlan felháborodásban törtek ki. Ez a burzsoá kormány teljes fejvesztettségét és összeomlását idézte elő. A szociáldemokrata párt vezetőségének alapvető része ebben a helyzetben elhatározta az egyesülést a kommunistákkal, majd új kormány alakítását, amely képes a belső és a külső válságot megoldani.

A szociáldemokraták és a kommunisták között 1919. március 21-én megindult tárgyalások még ugyanaznap a két párt egyesülésével értek véget, ezenkívül határozatot hoztak a Magyar Tanácsköztársaság létrehozásáról és kormányának — a Népbiztosok Tanácsának — megalakításáról.

A Tanácsköztársaság kikiáltását a munkásosztály és a dolgozó parasztság hatalmas lelkesedéssel fogadta.

A két munkáspárt egyesülését nyilvánosságra hozó határozat többek között kimondotta: „A proletárság uralmának biztosítására és az antant imperializmus ellen a legteljesebb és a legbensőbb fegyveres és szellemi szövetség kötendő az orosz szovjetkormánnyal."

Ezen elvi megállapodásból következett, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltása után Kun Béla azonnal felvette a kapcsolatot Szovjet-Oroszország és a szovjet kommunista párt vezetőivel. Az első táviratot Kun Béla 1919. március 22-én küldte az OK(b)P akkor éppen Moszkvában tartott VIII. kongresszusának. A táviratban közölte, hogy Magyarországon kihirdették a tanácshatalmat, és hogy a Magyar Tanácsköztársaság javasolja: kössenek védelmi és megnemtámadási szövetséget az imperialista burzsoázia ellen.[1] A kongresszus lelkesedéssel fogadta a hírt és Lenint bízta meg válaszadással[2]. A Magyar Tanácsköztársaság kormányának küldött válasz a következőképpen hangzott: „Az Oroszországi Kommunista Párt VIII. kongresszusa lelkesen üdvözli a Magyar Tanácsköztársaságot. A kongresszus meg van győződve arról, hogy nincs messze az az idő, amikor a kommunizmus az egész világon győzedelmeskedik. Oroszország munkásosztálya minden tőle telhetőt megtesz megsegítésük érdekében. A világ munkásai feszült figyelemmel kísérik további harcukat és nem engedik meg egyetlen ország imperialistáinak sem, hogy kezet emeljenek az új szocialista köztársaságra. Éljen Tanács-Magyarország! Éljen a nemzetközi kommunista köztársaság!"[3]

1 Az OKP VIII. Kongresszusa. Jegyzőkönyvek. Moszkva, 1959. 322. o.
2 Uo. 223. o.
3 Uo. 179. o.

A Magyar Tanácsköztársaság kormányának az oroszországi szovjetkormányhoz intézett távirata így hangzott: „A magyar szovjet kormány testvéri üdvözletét küldi az oroszországi szovjet köztársaságnak és kormányának. A magyar proletáriátus, amely a közös ellenség, a nemzetközi tőkés imperializmus elleni harcban kivívta a hatalmat, nem lankad a harcban s minden erejét arra fordítja, hogy a nemzetközi proletáriátus győzelmet arasson.

Üdvözletünket küldjük Önnek, Lenin elvtárs, a nemzetközi proletáriátus és a mostanában összeülő III. Internacionálé vezérének. Egyúttal bejelentjük csatlakozásunkat a III. Internacionálé I. kongresszusához"[4]. A továbbiakban a távirat hangsúlyozta, hogy Magyarország dolgozói szilárdan kezükben tartják a hatalmat. Tájékoztatott arról is, hogy a közeljövőben összeül a tanácsok I. kongresszusa, amely megerősíti a hatalmat. Megemlítette a távirat, hogy Magyarország dolgozóinak a hatalmat vérontás nélkül sikerült kivívniuk. De nagyon helyesen, már akkor tartalmazta a távirat azt is, hogy a Tanácsköztársaságot az antant fenyegeti. „E fenyegető veszély láttán Magyarország egész munkásosztálya a proletárdiktatúra mellett áll. Kéri az Önök segítségét az imperialista rablók ellen . . ."[5].

Lenin március 22-én válaszolt a Magyar Tanácsköztársaság táviratára. Válaszában közölte, hogy az üdvözletet átadta a pártkongresszusnak, s azt nagy lelkesedéssel fogadták. Végül megígérte, hogy amilyen gyorsan csak lehetséges, megküldi a III. Internacionálé kongresszusának határozatát és a Szovjet Köztársaság katonai helyzetéről szóló közleményt. Kifejezte azt a kívánságát, hogy Budapest és Moszkva között létesítsenek állandó rádióösszeköttetést[6].

A március 23-án Kun Bélához intézett táviratában Lenin kérte, hogy tisztázzák az általa feltett kérdéseket. Ezt írta: „Kérem, közölje, milyen tényleges biztosítékai vannak arra vonatkozóan, hogy az új magyar kormány valóban kommunista, nem pedig egyszerűen szocialista, azaz szociáláruló kormány lesz?" A továbbiakban ezt kérdezte: „Többségük van-e a kommunistáknak a kormányban? Mikor lesz a tanácskongresszus? Mit jelent a valóságban az, hogy a szocialisták elismerték a proletárdiktatúrát?"

Lenin arra is figyelmeztet, hogy a magyar forradalom sajátos feltételei között hibás lenne az orosz taktikának minden részletében való puszta utánzása. „Ettől a hibától óvnom kell, de tudni szeretném, miben látják a tényleges biztosítékokat."[7]

A Lenin által felvetett kérdések óriási jelentőséggel bírtak. Az első komoly segítséget jelentették a kommunisták és mindenekelőtt vezetőik számára. A távirat világosan felvetette, hogyan kell tevékenykedni és hogyan kell fellépni többek közt a jobboldali árulók ellen.

Amennyire Leninnek a „Rádióbeszélgetés Kun Bélával" címet viselő, gramofonlemezen megszólaló hangjából érteni lehet, Budapestről némely kérdésére választ kapott, ezt jegyzeteiben meg is említi[8].

Nem vitás, hogy Leninnek már az első levelei is komoly segítséget nyújtottak a magyar kommunistáknak. De mint ma már tudjuk, a lenini útmutatásokat és tanácsokat — objektív vagy szubjektív okok miatt — a magyar kommunisták nem mindig fogadták meg.

A magyar kommunista párt vezetői közvetlen katonai segítséget is kértek

4 *Kun Béla:* A Magyar Tanácsköztársaságról. Budapest, 1958. 151. o.
5 Uo.
6 *V. I. Lenin* Összes Művei. 38. k., Budapest, 1973. 207. o.
7 Uo. 208. o.
8 Uo. 224—225. o.

Szovjet-Oroszországtól. Meg kell mondanunk, hogy az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány az első szóra reagált erre a kérésre. Így azután az OK(b)P KB Politikai Bizottságának 1919. áprilisában tartott ülésén határozatot hoztak a Magyarországnak nyújtandó katonai segítségről. A támogatás megvalósítását az ukrán arcvonal parancsnokságára bízták. E direktívának megfelelően a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága katonai utasításokat adott V. A. Antonov-Ovszejenkónak, az ukrán arcvonal parancsnokának, arra vonatkozóan, hogy mikor és hogyan kell a hadműveleteket megkezdeni.

A katonai és egyéb események azonban 1919 nyarán úgy alakultak, hogy a segítségnyújtásra nem került sor. Hogy tisztán lássuk ezt, meg kell értenünk, milyen helyzetbe került a Szovjet Köztársaság ebben az időben. 1918 végén—1919 elején a Szovjet Köztársaság óriási katonai sikereket ért el. 1918. szeptember—októberben az akkor legfontosabb arcvonalon — a keleti arcvonalon — szétverték az intervenciósok és fehérgárdisták fő erőit; az antant a fehércseh hadtest és az eszer-mensevik fehérgárdista csapatok erőivel innen szándékozott főcsapást mérni Moszkva irányába és elfoglalni a fővárost. A déli arcvonalon és az északi hadszíntéren az ellenség támadása elakadt.

1918 végén a szovjet csapatok sikerei, valamint Anglia, az USA, Franciaország és más országok dolgozói részéről Szovjet-Oroszország felé megnyilvánuló támogatás következtében meghiúsult az antant terve, hogy a világháború befejezte után erős hadsereget küldjön Oroszországba a szovjethatalom megsemmisítése céljából. A fronton aratott győzelmeink és az Oroszországban tartózkodó intervenciós csapatok közötti agitáció hatására tömeglázadás és felkelés kezdődött a katonák és matrózok körében azzal a követeléssel, hogy engedjék őket visszatérni hazájukba. Ez az intervenció katonai-politikai válságának kezdetét jelentette, s arra kényszerítette az USA, Anglia, Franciaország és Olaszország kormányát, hogy csapataikat még 1919-ben kivonják Oroszországból.

1918 végén—1919 elején hazánk dolgozóinak az osztrák—német intervenciósokra nehezedő fegyveres nyomása következtében, s az Ausztria-Magyarországon és Németországban bekövetkezett polgári forradalmak eredményeképpen, Ukrajnából, Belorussziából és a Baltikumból kitakarodtak a német intervenciósok. Távozásuk után Ukrajnában, Belorussziában, Litvániában, Lettországban és Észtországban 1918 végén—1919 elején szovjetköztársaságok alakultak. Ez a szovjet nép hatalmas győzelme volt.

Az USA, Anglia és Franciaország reakciós körei azonban még nem mondtak le a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres harcról. 1918 végén a szibériai Kolcsak-kormány körül megkezdték valamennyi fehérgárdista—kozák csapat tömörítését. Az antant segítségével Kolcsakot Oroszország főkormányzójává és valamennyi fehérgárdista—kozák csapat főparancsnokává nevezték ki. Ennélfogva délen neki voltak alárendelve Gyenyikin csapatai is. Gyenyikint Kolcsak helyettesévé nevezték ki. Ezeknek az ellenforradalmi főkolomposoknak volt alárendelve északon Miller — aki a helyi kormány vezetőjének szerepében tetszelgett —, északnyugaton pedig Jugyenyics tábornok, az északnyugati fehérgárdista hadsereg parancsnoka.

Az antant — így, vagy úgy — kénytelen volt támogatni Kolcsakot, Gyenyikint és cinkosaikat a Szovjet-Oroszország elleni harcban, valamint Lengyelország burzsoá földbirtokosait, s Ukrajna, Litvánia, Lettország és Észtország polgári-nacionalista kormányait. Háborúra ösztökélte (Szovjet-Oroszország ellen) az antantot Finnország, Románia és más országok burzsoá kormánya is.

Az antant, miután csapatait kivonta Oroszországból, haladéktalanul hozzálátott, hogy az ellenforradalmi csapatokat fegyverrel, lőszerrel, haditechnikával, ruházattal, élelmiszerrel ellássa, és mindazzal ami az egyesült ellenforradalmi erőknek a szovjethatalom elleni harcához szükséges. A hadjáratot, vagyis a fentebb említett ellenforradalmi erők fő támadását pedig 1919 nyár elején tervezték megindítani.

Az események fejlődése azonban oda vezetett, hogy a hadjárat, merő véletlenségből, március 4-én kezdődött, amikor a Kolcsak-féle csapatok egyéni támadása hadjáratba ment át.

A Magyar Tanácsköztársaság létrejötte idején a kolcsakisták, miután kivetették állásaikból a keleti arcvonal 5., majd 2. hadseregét, sikeresen nyomultak előre a Volga felé. Az országot óriási veszély fenyegette. A kommunista párt és a szovjet kormány a keleti arcvonalra vezényelte a legjobb erőket és eszközöket, ami lehetővé tette, hogy 1919. április végén feltartóztassák a kolcsakisták támadását, májusban pedig üldözőbe vegyék azokat először az arcvonal déli szárnyán, júniusban pedig megindítsák a keleti arcvonal valamennyi hadseregének általános támadását. A kibontakozó harcok során a kolcsakisták, nagy veszteséget szenvedve, visszavonultak.

A helyzet azonban változatlanul bonyolult volt. Április végén támadást indítottak a gyenyikinisták is a déli arcvonal meggyengült csapatai ellen. Ennek kapcsán az ukrán arcvonal parancsot kapott, hogy a gyenyikinisták elleni harcban nyújtson teljes támogatást a déli arcvonalnak, sőt, ha szükséges, akár a szovjet csapatoknak a Petljura elleni arcvonalról történő részbeni visszavonása útján is, bár ez különösen veszélyes volt az ország szempontjából. Az említett arcvonal parancsnoksága azonban az utasítás figyelmen kívül hagyásával tovább nyomult előre nyugaton, mind jobban szélesítette támadását, és ez utolsó tartalékait is felemésztette.

1919. április végén kapott utasítást az ukrán arcvonal, hogy a Magyarországgal való egyesülésre a Moldván és Bukovinán át végrehajtandó támadás céljából szervezze meg az erőket. 1919. március 30-án ugyanis távirat érkezett Kun Bélától, amelyben kérte az ukrán arcvonal erőinek segítségét, s azt javasolta, hogy Bukovinán keresztül támadjanak Csernovic irányába, majd tovább a Szeret folyó mindkét partján[9].

1919. május 4-én N. Podvojszkij, Ukrajna katonai népbiztosa, parancsot adott ki, amelyben megvilágította a Magyarországra érkezés célját, figyelmeztetve ugyanakkor a csapatokat, hogy „Nem Romániát kell meghódítaniuk, hanem csak a dolgozók ellenségeit kell megdönteniük Romániában ... Az Önök célja — szétzúzni a román és a csehszlovák ellenforradalmárok szövetségét, amely ezekben a napokban jött létre, hogy elnyomja a bolsevista világforradalom előőrsét — a Magyar Tanácsköztársaságot"[10].

N. Podvojszkij utasítása helytelen volt abban az értelemben, hogy a Magyarország felé haladással egyidejűleg javasolta a román kormány megdöntését is. Ezt a tanácsot V. A. Antonov-Ovszejenko, az ukrán arcvonal parancsnoka adta, akit H. Rakovszkij, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Népbiztosi Tanácsának elnöke támogatott.

Rakovszkij, Antonov-Ovszejenkóval egyetértve, Trockij nézeteit követte arra vonatkozóan, hogy a szovjet hadsereg szuronyaival más országokba is, így a magyarországi hadjárat során egyúttal Romániába is, vigyék át a forradalmat, és

9 A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltárának anyaga.
10 Vörös Könyv. 2. rész. „Szovjet-Oroszország, Ukrajna és Románia". Harkov, 1921., 32. o.

ha a körülmények lehetővé teszik, még a Balkánra is terjesszék ki azt. A trockista vonal aláásta a csapatok hadrafoghatóságát és kalandos vállalkozásokra ösztönözte őket.

Május 12-én az ukrán csapatok egy kis része, miután átkelt a Dnyeszteren, harcba lépett a román csapatokkal, úgy gondolva, hogy Románián át törnek Magyarországra. Az erőviszonyok azonban nem voltak egyenlőek és a románok hamarosan kiszorították a szovjet csapatokat megindulási állásaikba. Meg kell említenünk, hogy V. A. Antonov-Ovszejenko, az ukrán arcvonal főparancsnoka, ahelyett, hogy főerőit a románok ellen irányította volna, tovább folytatta támadó hadműveleteit az Ukrán Direktórium ellen, céltalanul megnövelve az arcvonal kiterjedését és felemésztette utolsó tartalékait is. Lenin ellenvetése dacára pedig megengedte Gyebenko hadosztályparancsnoknak, hogy betörjön a Krímbe és harcot indítson felszabadításáért. Ez szintén lekötötte az arcvonal erőinek egy részét, következésképpen gyengítette a déli arcvonal csapatait is.

Lenin követelése, amelyet ebben a kérdésben április 21-én küldött I. I. Vacityisznak, a köztársaság főparancsnokának, és Sz. I. Arapovnak, a köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa tagjának, nem ez volt. Lenin azt írta: „A Galícia és Bukovina egy részébe történő előnyomulás a Tanács-Magyarországgal való kapcsolat miatt szükséges. A feladatot minél gyorsabban és tartósabban meg kell oldani, e feladat határain túl azonban Galíciának és Bukovinának semmiféle elfoglalása nem kell, ugyanis az ukrán hadseregnek semmilyen körülmények között sem szabad eltérnie két legfőbb feladatától. Éspedig: az első, legfontosabb és legsürgősebb — segítséget nyújtani a Donyec-medencének. E segítséget gyorsan és nagy arányban kell elérni. A második feladat — szilárd vasúti kapcsolatot teremteni Tanács-Magyarországgal. Tájékoztassanak az Antonovnak adott utasításaikról és a végrehajtásuk ellenőrzésére tett intézkedéseikről."[11]

Ily módon az a próbálkozás, hogy a vörös csapatok Magyarországra áttörjenek, mindenekelőtt az ukrán arcvonal parancsnokságának hibájából hiúsult meg. Májusban a helyzet még bonyolultabbá vált, mind Gyenyikin fokozódó nyomása, mind pedig az ezután következő Grigorjev-féle, majd pedig a Mahno-féle lázadások miatt. Ugyanebben az időben a jobbparti Ukrajnában nacionalisták által szervezett zendülések kezdődtek.

Ez még jobban gyengítette csapatainkat a déli hadszíntéren, amely a gyenyikinisták kezén volt, s akik május végén határozott támadásba kezdtek.

A bandák elleni harc céljából, tartalékok hiányában, az arcvonalról kellett visszavonni Ukrajnába a csapatok egy részét, és mozgósítani kellett a kommunistákat, komszomolistákat és munkásokat. Lázadások kezdődtek a déli arcvonal csapatainak háta mögött is.

Ily módon májusban Ukrajnában és az egész déli arcvonalon rendkívül bonyolulttá vált a helyzet, mindenekelőtt az ukrán arcvonal parancsnokságának helytelen tevékenysége következtében, amely a Vörös Hadsereg Főparancsnokságának, sőt magának Leninnek[12] az utasítása ellenére is hallatlanul nagyra növelte az arcvonalat és nem nyújtott időben kellő segítséget a déli arcvonalnak, sem pedig a Bukovinán keresztül Magyarország felé indítandó hadműveletekhez szükséges nagy erők megszervezéséhez.

A gyenyikinisták, miután áttörték a déli arcvonalat, június végén elfoglalták

11 *V. I. Lenin Összes Művei.* 5. kiadás 50. k. 285. o. (oroszul)
12 Uo. 282—283., 285—287., 290—291., 302., 308., 326—327., 330., 332—333. o. (oroszul)

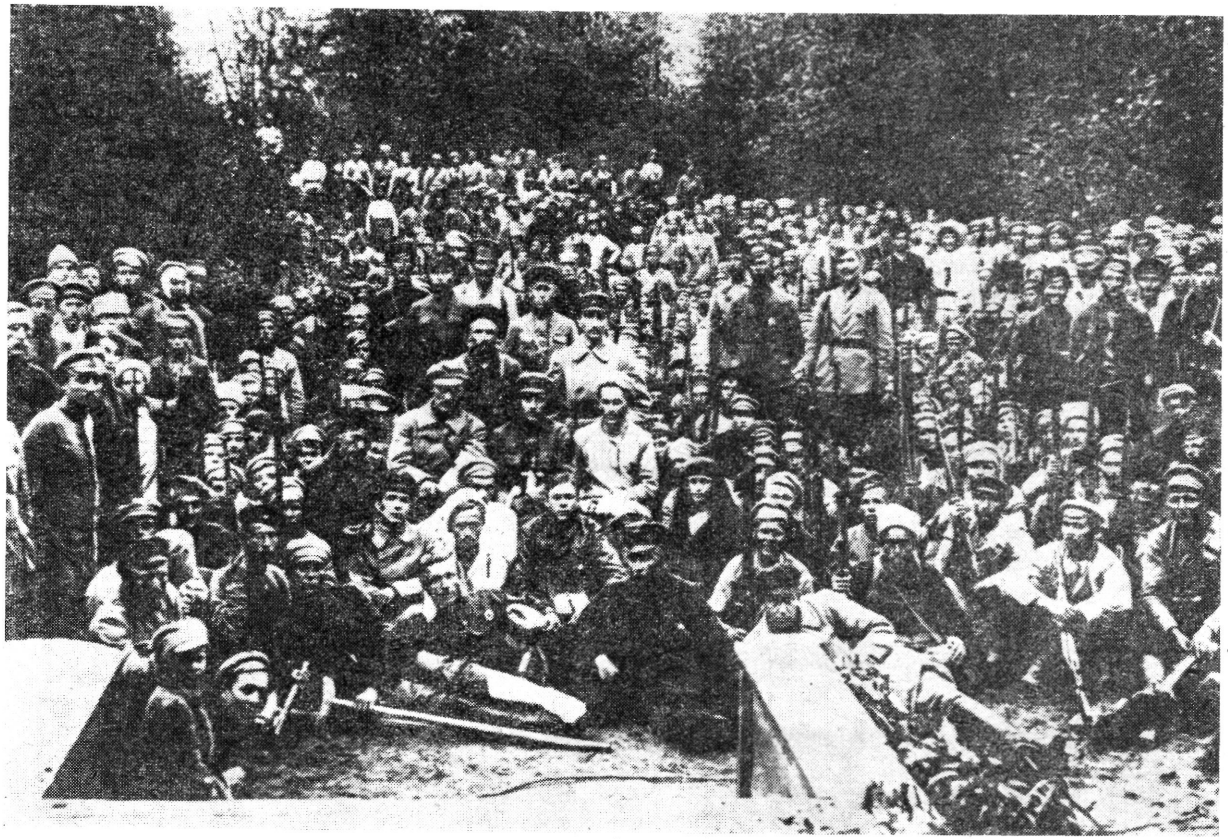

A Magyar Tanácsköztársaság megsegítésére szervezett nemzetközi dandár 3. ezrede Kijevben, 1919

Harkovot és Caricint, elérték a megindulási állásokat, ahonnan július 3-án megkezdték az antant II. hadjáratát.

Ily módon számos objektív ok, valamint Rakovszkij és Antonov-Ovszejenko szeparatista-trockista tevékenysége következtében, hazánk elvesztette lehetőségét arra, hogy segítséget nyújtson Magyarországnak az intervenciósok és a belső ellenforradalmi erők ellen kibontakozó döntő harcokban.

Abból a célból, hogy részletesebben tájékoztassák a magyar kommunistákat az oroszországi helyzetről és az ellenséggel vívott harc közös feladatairól, Lenin utasítást adott az OK(b)P KB-nak, válasszon ki néhány, Magyarországot ismerő kommunistát és vezényelje azokat Moszkvába, hogy felkészüljenek a magyarországi utazásra. Több személlyel folytatott beszélgetés után az Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága az 1918 óta párttag Szamszon Alekszejevics Manzon személyében állapodott meg, aki Magyarországon volt fogságban és nemrégiben tért vissza Ukrajnába.

Az UK(b)P Központi Bizottságával folytatott beszélgetés után Sz. A. Manzon és a Központi Bizottság néhány tagja Moszkvába utazott, ahol körülbelül április második felében fogadta őket V. I. Lenin.

A Leninnel való találkozás — írja Manzon — valahogyan szokatlanul zajlott le. Először megindult a szokásos beszélgetés, majd Lenin megkérdezte Manzont, hol dolgozik. Manzon elmondta, hogy a zsitomiri (volinszki) kormányzóság egyik járásában. Lenin — ismerve az ebben a járásban uralkodó nehéz helyzetet — azt ajánlotta, hogy előbb beszéljék meg a zsitomiri ügyek állását, majd pedig áttért Magyarországra és mintegy mellesleg megkérdezte: „Hogyan lehetnénk a Magyar Tanácsköztársaság segítségére?" Manzon gondolkodás nélkül válaszolt: „Menjünk mindannyian oda és csatlakozzunk a magyar elvtársakhoz." Szavai után Lenin sokat sejtetően ránézett és azt kérdezte: „Ha mindannyian odamennek, ki űzi el az ellenséget földünkről?" „Én zavarba jöttem — írja Manzon —, s egy kis szünet után azt feleltem: gyorsan elzavarjuk Petljurát, átmegyünk Nyugat-Ukrajnába, onnan pedig Magyarország már csak egy kőhajításra van..." „Tehát mikor űzzük el Petljurát?" — kérdezte mosolyogva Lenin. „Nos, mit tegyünk, ha már az imperialisták mindenfelől megtámadták a magyarokat, a magyar elvtársaknak nem lesz könnyű megszabadulniuk belső és külső ellenségeiktől. Hogyan segíthetünk? Milyen támogatást nyújthatunk a kialakult helyzetben?"[13]

Ilyen módon, Manzon szavai után, mintegy bevezető beszélgetésként kezdődött a fő kérdésre való áttérés. „Vlagyimir Iljics váratlanul hozzám fordult és azt mondta: jóváhagyja az Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának ama határozatát, hogy az Ukrajnában kialakult helyzet ismertetése céljából engem a Magyar Tanácsköztársaságba küldenek. Később még azt mondotta: »Annak ellenére, hogy a magyar elvtársaknak mindenképpen segíteni kell, azt a tervet, miszerint vasúti összeköttetést létesítünk velük, bizonyos időre el kell halasztani, mivel az ukrán elvtársaknak figyelmüket a Donyec-medence támogatására kell összpontosítaniuk, ahol komoly veszély fenyeget. Ami pedig a nyugatra történő előrenyomulás néhány ukrán elvtárs által vázolt irányvonalát illeti — mondotta Vlagyimir Iljics —, azt úgy kell megítélnünk, mint amely ellentétes az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt politikájával, mivel mi nem tűzünk ki magunk elé olyan feladatot, hogy a forradalmat más országokban a Vörös Hadsereg erejével hozzuk létre.

13 *Sz. A. Manzon:* Visszaemlékezés az 1919-es magyarországi forradalomról. 9. o.

Ezeket a határozatokat — folytatta V. I. Lenin — az ukrán elvtársaknak állandó verzérfonalként kell tekinteniük. Erről nekem is tájékoztatnom kell Kun Bélát«.

V. I. Lenin a térképhez lépve körülrajzolta Magyarországot, megjegyezve közben, hogy amint látjuk, az ország nem nagy. Budapest, az ország fővárosa azonban igen közel van a frontvonalhoz. Budapest mindössze 4—5 napi menettávolságra van a front bármely részétől. Egy komoly kudarc már az intervenciós megszállás veszélyének teszi ki ezt a hatalmas proletár központot... A proletárréteg itt igen jelentős. Ilyen körülmények között tartalékokat kell képezni, erős helyőrséget fenntartani, egyszóval úgy meg kell erősíteni ezt a várost, hogy bevehetetlen proletár erőddé váljék és készen álljon minden meglepetésre. Ezt minél előbb meg kell tenni. Tudjuk, hogy a románok és csehek kényszer hatása alatt harcolnak és tartós háborúra nincsenek felkészülve, s miután a magyar Vörös Hadsereg komoly ellenállásába ütköztek, hátrafelé özönlöttek, a rendezetlen visszavonulás pedig hadseregük összeomlásához vezethet.[14] Lenin rövid gondolkodás után azt mondta: »Nem kételkedünk a magyar forradalom győzelmében, eljön annak az ideje, hogy segítsünk a magyar elvtársaknak«[15].

A továbbiakban V. I. Lenin áttért a magyar kommunisták részére általam küldendő javaslatokra. A következőket ajánlotta: »1. Oszlassák fel az egész régi bürokratikus apparátust, és határozottan fogjanak hozzá a munkások, parasztok és az ügyhöz hű értelmiség újonnan létrehozandó államapparátusának megteremtéséhez«.[16]

Lenin felhívta a figyelmet arra, hogy a fenti intézkedések megvalósítása során a jobboldali szociáldemokraták ellenállást fognak tanúsítani, fel kell tehát készülni arra, hogy visszaverjék azt.

2. Lenin azt a tanácsot adta, hogy haladéktalanul kezdjék meg az agrárreform valóra váltását, széles körben terjesztve a jelmondatot: »Azé a föld, aki megműveli«.

3. Javasolta azt is, hogy a lényegbevágó kérdéseket csak akkor oldják meg, ha már »létrehozták a kommunistákból álló, valóban munkás-paraszt kormányt«. »Arra a kérdésünkre, hogy többségben vannak-e a kommunisták a kormányban, Kun Béla, sajnos, nem egészen pontosan azt válaszolta, hogy bár nincsenek többségben, ő győzni fog, mivel a tömegek mögötte állnak. Ez a válasz nekünk örömet szerez, de nem elégíthet ki«."[17]

V. I. Lenin figyelmeztette Sz. A. Manzont, hogy nem elegendő meghallgatni egyik vagy másik kiválóságot, illetve társadalmi csoport kijelentéseit, hogy ők a szovjethatalom mellett állnak. Az a fontos, hogyan értelmezik ezt a hatalmat és a hatalom gyakorlását. „Mint ismeretes — mondotta —, a kulákok nálunk szintén hangoskodnak, hogy ők a szovjethatalom mellett vannak, de kommunisták nélkül. Az ilyen hatalom azonban — mondotta Lenin — egyáltalán nem szovjet."[18]

4. „Magyarország helyzetének veszélyessége — mondotta a továbbiakban V. I. Lenin — nem csak a frontok helyzetében rejlik, hanem az egyesült párton belüli árulásban és abban, hogy az antant felhasználja az aknamunkában szerzett tapasztalatait és a jobboldali szociáldemokraták hűségét, ezt a körülményt pedig a magyar elvtársaknak komolyan figyelembe kell venniük."[19]

14 Uo. 10—11. o.
15 Uo. 11. o.
16 Uo.
17 Uo.
18 Uo. 11—12. o.
19 Uo.

Ezek voltak V. I. Lenin fontosabb utasításai. Emellett sok más, a magyarok számára nagyon is szükséges tanácsot adott még, amit Manzonnak továbbítania kellett a magyar kommunistáknak.

Sz. A. Manzon e beszélgetés után hamarosan elutazott Magyarországra, és 1919. május 5-én meg is érkezett.

Elbeszélése szerint még aznap hivatalosan találkozott Kun Bélával, jelentette, hogy Lenin megbízásából érkezett és átadta a tanácsokat és az útbaigazítást.

Manzon elbeszélése szerint Kun Béla meghallgatta a tájékoztatót és nyomban igen ingerültté vált, kijelentvén, hogy „nem értenek meg bennünket, ezért nem nyújtanak haladéktalan segítséget". Minél tovább mondta azonban Manzon Lenin üzenetét, Kun Béla annál figyelmesebben hallgatta és mint Manzon írja, „Kun Béla megértette, hogy Lenin a moszkvai Kremlből látja és ismeri a körülményeket és komolyan nyugtalanítja őt a magyarországi helyzet".[20]

A beszélgetés végén Kun Béla kijelentette, hogy Manzonnak Budapesten kell maradnia, Leninnek pedig „nem szavakkal, hanem tettekkel válaszolunk".[21] Manzon felhívta a figyelmet arra is, hogy utazásáról és Leninnel folytatott beszélgetéséről ő csak az OK(b)P orosz csoportjának vezetőit tájékoztathatja. Manzon még aznap találkozott Bermannal és Weisberttel, az orosz csoport vezetőivel, és ismertette küldetését, valamint a Kun Bélával folytatott beszélgetését.

Az OK(b)P KB magyarországi orosz csoportja még a Tanácsköztársaság létrejötte előtt megalakult. A csoport Bermannból, a hadifoglyok ügyeivel foglalkozó orosz bizottság elnökéből, Targonszkijból, a helyetteséből, a *Weissbrod*-bizottság tagjából állt. A csoporthoz tartoztak még az első világháború előtt Budapesten letelepedett orosz politikai emigránsok — Vlagyimir Bogdanovics Jusztusz, Meller, Belocerkovszkij — és Uraszov volt hadifogoly, urali kommunista munkás is. Később a csoportot — mint pártunk önálló magyarországi szervezetét — az OK(b)P KB is megerősítette.

Most pedig ide küldték Sz. A. Manzont is, akit hamarosan felvettek a csoport vezetőségébe. Manzon először politikai felvilágosító munkát folytatott a Vörös Hadseregben, s a Budapesten összegyűlt orosz hadifoglyok között.

Bizonyos idő elteltével a budapesti orosz klub vezetőjévé jelölték ki. A klub nagy munkát végzett nem csak az orosz és más nemzetiségű interncionalisták, hanem a magyarok körében is. A klubot az OK(b)P orosz csoportja vezette. A csoport áprilisban „Budapestszkaja Pravda" címmel bolsevik újságot adott ki. Az első szám 1919. április 9-én jelent meg és a magyarországi tanácshatalom ideje alatt összesen 37 számot adtak ki. Az újságot 3000 példányban nyomták, a kereslet azonban jóval nagyobb volt. Meg kell említenünk, hogy az újságot nem csak orosz hadifoglyok, hanem az orosz nyelvet ismerő magyarok is olvasták.

A klub és az újság óriási szerepet játszott a Magyar Tanácsköztársaság egész politikájában és gyakorlatában, az orosz és más nemzetiségű internacionalista egységek és alegységek felállításában. Az újság ismertette a fronton, valamint a magyar városokban és falvakban bekövetkező eseményeket is. Részletes tájékoztatót adott Szovjet-Oroszország helyzetéről és a polgárháború arcvonalain lezajlott katonai eseményekről. Leleplezte a szociáldemokratáknak az összeesküvőkkel szembeni ingadozását, írt az intervenciósok bűnös politikájáról stb.

A Budapesten és számos vidéki városban megnyílt orosz klubokban szintén komoly tudományos-politikai propagandát folytattak, megvilágították a folyamatban levő politikai eseményeket, orosz színházi előadásokat stb. tartottak.

20 Uo. 14. o.
21 Uo. 15. o.

Az OK(b)P orosz szekciójának munkája, a klubok, de különösen az orosz újság és az orosz kommunisták egész tevékenysége után az antant-országok, valamint a Tanács-Magyarországgal háborúba lépett román, csehszlovák és jugoszláv hadsereg felderítő szervei szorgalmasan kémkedtek.

A jobboldali szociáldemokraták és Tanács-Magyarország más belső ellenségei megpróbálták aláásni és gyengíteni ezt a munkát és igyekeztek tompítani a munka pozitív következményeit.

A román és a csehszlovák burzsoá csapatok intervenciója 1919. április közepén kezdődött. Valamennyi fronton szívós harcok folytak, amelyekben részt vettek az orosz internacionalisták is. A harcokban különösen kitűnt az 1. orosz zászlóalj, melynek szervezője és parancsnoka a szegényparasztból tisztté vált K. V. Kablukov volt.

1919. április végén a román csapatok elérték a Tiszát, május 1-én pedig elfoglalták Szolnokot. A hadműveletek a többi arcvonalon is kiszélesedtek.

Az egyesült párt vezetésében levő jobboldali áruló elemek igyekeztek kihasználni a Tanácsköztársaság csapatainak visszavonulását, hogy egy hirtelen fordulattal felszámolják a Tanácsköztársaságot. Közülük többen már áprilisban egyezségre léptek az angol, amerikai, francia és más nemzetiségű felderítőkkel és adatokat közöltek velük az ország helyzetéről, a csapatok állapotáról stb.

Ilyen célokat követve május elején több népbiztos követelte a kormány lemondását és azt, hogy az új kormány megalakítását bízzák a szakszervezetekre. A szakszervezetekben a Magyar Tanácsköztársaság ellenségei szintén jelen voltak. A kommunisták nyomására azonban a szociáldemokraták egyelőre kénytelenek voltak elállni javaslatuktól. A kommunisták nyomására 1919. május 2-án a kormánytanács határozatot hozott a harc folytatásáról. Ezt a munkásküldöttek budapesti tanácsa is támogatta.

Ugyanakkor a kommunisták kezdeményezésére rendeletet adtak ki a munkások és dolgozó parasztok Vörös Hadseregbe történő mozgósításáról. Ezt a javaslatot a dolgozó nép támogatta, s ennek eredményeképpen néhány nap alatt (május elején) 90 000 fő lépett be a hadseregbe. Így azután néhány hét leforgása alatt 117 új zászlóaljat állítottak fel. A harcoló csapatok számára ez komoly erősítést jelentett.

Amíg ezek az események lejátszódtak és a román csapatok a Tiszánál álltak, a cseh csapatok harcolva előrenyomultak.

1919. május 3-án a magyar kormány parancsot adott a frontoknak, hogy tanúsítsák a legkeményebb ellenállást. E megbízás teljesítése végett, a kommunisták kezdeményezésére, különleges megbízatással, képviselőket küldtek a román és a cseh frontra.

Május 20-án a III. hadtest csapatai támadásba mentek át az északi fronton, melynek célja az volt, hogy megelőzze a románok és csehek által előkészítendő támadást. Ezt a feladatot végre is hajtották.

A Vörös Hadsereg néhány hét alatt hősies küzdelemmel felszabadította Észak-Magyarországot és Kelet-Szlovákia nagy területét, visszavetette a francia és olasz tábornokok vezetése alatt álló csehszlovák és román hadsereget.

Szlovákia dolgozói nagy lelkesedéssel fogadták a Magyar Vörös Hadsereget és annak győzelmére támaszkodva, a kommunisták vezetésével, létrehozták a Szlovák Tanácsköztársaságot, amely testvéri viszonyban állt Tanács-Magyarországgal.

Megkezdték saját Vörös Hadseregük szervezését és csapataikat az arcvonalra küldték, az intervenciósok elleni harcba.

A magyar csapatok sikerei és a Szlovák Tanácsköztársaság létrejötte kiváltotta az USA, Anglia és Franciaország vezető köreinek felháborodását és zavarát.

1919. május 20-án Moszkvába repült Szamuely Tibor, hogy talalkozzék Leninnel és megvitassa vele Tanács-Magyarország helyzetének legfontosabb kérdéseit.

Indulása másnapján érkezett Vinnyicából Kijevbe, hogy onnan utazzék Moszkvába.

2 napig tartózkodott Kijevben és találkozott Sz. N. Podvojszkij elvtárssal, valamint az UK(b)P KB más képviselőivel, majd őrség kíséretében vonaton Moszkvába utazott. Május 25-én érkezett meg és azonnal Leninhez indult, aki már tudott érkezéséről és várta őt.[22]

Szamuely Tibor még annak idején, Oroszországi tartózkodása alatt, többször is találkozott és komoly beszélgetést folytatott Leninnel. Most ismét találkoztak egymással és Lenin nagy érdeklődést tanúsított a magyarországi események iránt. Szamuely Leninnel együtt részt vett az általános katonai kiképzés díszszemléjén, ahol Lenin javaslatára rövid beszédet is mondott. Legutolsó találkozásuk alkalmával Lenin egy cikket adott át, amelyet a Tanács-Magyarország helyzetéről szóló, Szamuelytől kapott információk figyelembe vételével írt. Ebben a rendkívül hasznos cikkben — amely az „Üdvözlet a magyar munkásoknak"[23] címet viseli — Lenin a szovjethatalom magyarországi győzelmének okairól, jellegéről és jelentőségéről ír, majd bírálja azokat az európai szociáldemokrata vezetőket, akik eltorzítják a marxizmust, a munkásokat és a dolgozó nép más rétegeit a burzsoáziával való megegyezésre és népellenes rendszerének támogatására ösztönzik. A cikkben ezután Lenin megmagyarázza a magyarországi szocialista forradalom sajátosságaira vonatkozó tételt, és a munkásosztály abban játszott vezető szerepét, megállapítva emellett, hogy most valóban népi hatalom a világon csak a szovjethatalom lehet.

Lenin ezután a proletárdiktatúra lényegére és feladataira, az osztályharc jellegére és feladataira hívta fel az olvasók figyelmét. Ezek a nagyon fontos kérdések Lenin közvetlen útmutatásának tekinthetők, ebből kell kiindulni az ellenség elleni harcban és úgy kell folytatni ezt a harcot, hogy a szovjethatalom fennmaradjon és megerősödjön.

A proletárdiktatúra kérdéseit érintve Lenin a következőket írja: „Ez a diktatúra feltételezi a kíméletlenül szigorú, gyors és határozott erőszak alkalmazását a kizsákmányolók, a tőkések, a földbirtokosok és lakájaik ellenállásának elnyomása céljából. Aki ezt nem értette meg — állapítja meg Lenin —, az nem forradalmár, azt el kell távolítani a proletáriátus vezetőinek vagy tanácsadóinak tisztjéből."[24]

A továbbiakban Lenin megmagyarázta, hogy a diktatúra lényege nem egyedül az erőszakban, és elsősorban nem az erőszakban rejlik. „A proletárdiktatúra legfőbb lényege a dolgozók vezető osztagának, élcsapatának, egyetlen vezetőjének, a proletariátusnak szervezettsége és fegyelmezettsége. A proletariátus célja, hogy megteremtse a szocializmust, megszüntesse a társadalom osztályokra tagozódását, dolgozóvá tegye a társadalom valamennyi tagját, és megfossza talajától az embernek ember által való mindenféle kizsákmányolását. Ezt a célt nem lehet egy csapásra elérni, ehhez a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek meglehetősen hosszú időszakára van szükség, azért is, mert a termelés át-

22 *E. Satrov:* „Orosz zászlóalj". Moszkva, 1969. 74—83. o.
23 *V. I. Lenin* Összes Művei. 38. k. Budapest, 1973. 373—377. o.
24 Uo. 374. o.

szervezése nehéz dolog, azért is, mert időbe telik, amíg az élet minden terén gyökeres változásokat hajthatunk végre, azért is, mert a kispolgári és polgári gazdálkodás megszokottságának hatalmas erejét csak hosszú, kitartó harccal lehet leküzdeni. Éppen ezért beszél Marx a proletárdiktatúra egész időszakáról mint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakáról."[25]

Szintén igen fontos tanács volt a magyar kommunisták számára, hogyan kell a munkát folytatni Magyarország forradalmi munkásosztályára támaszkodva, hogy megtartsák és megszilárdítsák a szovjethatalmat.

Lenin azt írta továbbá, hogy az átmeneti időszakban mind a kapitalisták, mind a polgári értelmiség soraiból kikerülő cinkosaik, tudatosan szembe fognak helyezkedni a proletárdiktatúrával. Ugyanakkor, vagy más időben, ellenállást fog kifejteni a dolgozó parasztság megfélemlített tömege is. Más szóval, a parasztság ingadozni fog. Hiszen a paraszt „mint dolgozó a szocializmushoz húz, szívesebben látja a munkások diktatúráját, mint a burzsoázia diktatúráját. A paraszt mint gabonaeladó a burzsoáziához, a szabadkereskedelemhez húz, vagyis visszafelé húz a »megszokott«, régi, »ősi« kapitalizmushoz."[26]

Ezekből az útmutatásokból világossá vált, hogy ki ellen kell a proletáriátusnak döntő harcot folytatnia, és hogyan kell a dolgozó parasztsággal bánni, hogy magunk mellé állítsuk.

E kérdések kiemelése után Lenin azt írja: „Proletárdiktatúrára, egyetlen osztály uralmára, szervezettségének és fegyelmezettségének erejére, központosított hatalmára van szükség, amely a kapitalizmus kultúrájának, tudományának és technikájának valamennyi vívmányára támaszkodik, szükség van a proletariátusnak valamennyi dolgozó gondolkodásmódjához való közelségére, a szétforgácsolt, a politikában kevésbé járatos, kevésbé szilárd, faluról vagy a kisiparból származó dolgozók előtti tekintélyére, hogy a proletariátus *magával ragadhassa* a parasztságot és általában a kispolgári rétegeket."[27]

Az osztályok megszüntetésének kérdését érintve Lenin azt írta, hogy ez „... hosszú, nehéz, szívós *osztályharc* műve, s az osztályharc a tőke uralmának megdöntése *után*, a burzsoá állam lerombolása *után*, a proletárdiktatúra megteremtése *után, nem tűnik el* (mint ezt a régi szocializmus és a régi szociáldemokrácia sekélyes képviselői képzelik), hanem csak megváltoztatja formáit, és sok tekintetben még elkeseredettebbé válik."[28]

Ezután azt írta, hogy az új állam fejlődése során a proletariátus képes az osztályok megsemmisítésére és meg is kell tennie azt, bár megjegyezte, hogy ezt csak jól képzett, egyesült, a tőke elleni sztrájkokban és politikai harcban évtizedeken át megedződött munkásosztály érheti el, amely elsajátította a városi, ipari kultúrát, elhatározott szándéka, hogy annak vívmányait megvédi, és képes arra is, hogy azokat az egész nép, minden dolgozó számára elérhetővé tegye; csak az az osztály, amely képes leküzdeni a történelemből eredően rá háruló minden nehézséget, megpróbáltatást, viszontagságot, „aki szakít a múlttal és merészen utat tör az új jövő felé, — csak az az osztály, amelynek legjobbjait gyűlölet és megvetés tölti el minden iránt, ami nyárspolgári és filiszteri, azon tulajdonságok iránt, amelyek olyan buján tenyésznek a kispolgárság, a kistisztviselők, az »értelmiség« körében, — csak az az osztály, amely »végigjárta a munka megacélozó iskoláját«, s amely munkaképességével minden dolgozóban, minden becsületes emberben tiszteletet tud kelteni maga iránt."[29]

25 Uo. 374—375. o.
26 Uo. 375 o.
27 Uo.
28 Uo.
29 Uo. 376. o.

Befejezésül Lenin arról írt a magyar munkásoknak, hogy szilárdan helyt kell állni az osztályellenséggel vívott harcban, az antanttal folytatott háborúban. Javasolta a forradalomhoz csatlakozott szocialisták, valamint a kispolgári elemek ingadozásának elnyomását. „Agyonlövetés — ez a gyáva jogos sorsa a háborúban" — hangsúlyozta Lenin és emlékeztette a munkásokat arra, hogy szent osztályharcot vívnak a burzsoáziával az elnyomók ellen.[30]

Így szólt Leninnek a magyar munkásokhoz küldött üdvözlete, amely hallatlanul értékes volt a magyar kommunisták és munkások számára.

Szamuely Tibor május 31-én tért vissza Magyarországra. Utazásáról, valamint Lenin üdvözletéről azonnal jelentést tett Kun Bélának. Még ugyanaznap tájékoztatót tartott oroszországi útjáról a budapesti munkás- és katonatanácsnak. Tájékoztatta oroszországi útjáról és Leninnel folytatott beszélgetéséről az OK(b)P orosz szekcióját is. Ez utóbbi mindent elkövetett, hogy segítséget nyújtson a magyar kommunistáknak Lenin útmutatásai megvalósításában. A vezető körökben, és egészében véve az országban kialakult igen bonyolult helyzet miatt, azonban ezek a tanácsok nem gyakoroltak döntő hatást a helyzet alakulására.

A fronton és a hátországban kialakult bonyolult helyzet közepette június 12-én Budapesten összeült az egyesített párt kongresszusa. A jobboldali szociáldemokraták többséget biztosítottak maguknak ezen a kongresszuson és minden fontosabb kérdésben a kommunisták ellen léptek fel. A diktatúra mérséklésének jelszava alatt igyekeztek előkészíteni az antant és a saját burzsoáziájuk előtti kapitalációt. A háború okozta minden nehézségért és nélkülözésért azokat a kommunistákat okolták, akik az ellenséggel szembeni határozott küzdelmet javasolták.

Az ügy ugyan nem jutott el a nyílt szakításig, a kongressszus azonban szemmel láthatóan kedvezőtlenül végződött a kommunisták számára.

A pártkongresszus befejezte után azonnal megtartották a tanácsok országos kongresszusát. Az ülésen elfogadták a Tanácsköztársaság alkotmányát és számos más határozatot is hoztak.

A Magyar Tanácsköztársaság minden vonatkozásban nagyszerű eredményeket mutatott fel. Ám ezeknek az eredményeknek a megszilárdulását, a munkáshatalom további fennmaradását az újabb antant-támadás, a belső árulás és a fiatal kommunista mozgalom tapasztalatlanságából eredő hibák nem tették lehetővé. A tanácskormány lemondásra kényszerült. Néhány hét múlva, az antant segítségével, a fehérterrort kegyetlenül megvalósító Horthy-rezsim került uralomra. A magyar munkásosztályra és vezetőjére, a kommunista pártra, negyedszázados kemény, sok áldozatot követelő küzdelem várt. E küzdelemhez adtak erőt Lenin útmutatásai, amelyekről az előbbiekben szóltunk, s azok a megjegyzései, amelyek a Tanácsköztársaság bukásának okairól szóltak. Ezek tanulmányozása nagyban hozzásegítette a magyar kommunistákat, hogy sikeresen vívják meg harcukat a második munkáshatalomért és felépítsék hazájukban a szocialista társadalmat.

Egészen természetes, hogy nemcsak a magyar nép, de hazánk és más országok dolgozói is megőrzik emlékezetükben ezeket a történelmi eseményeket, tisztelettel adóznak azoknak a hősi erőfeszítéseknek, amelyeket a dolgozó nép és a kommunisták Tanács-Magyarország építéséért és megvédéséért tettek.

30 Uo. 377. o.

V. I. FOMIN

A PROLETÁR INTERNACIONALIZMUS LENINI ZÁSZLAJA ALATT

1. Szovjet támogatás Magyarország hazafias erői antifasiszta harcában a Nagy Honvédő Háború éveiben

1917. áprilisában Lenin, meghatározva Oroszország munkásosztályának nemzetközi kötelezettségeit, ezt írta: „Valódi nemzetköziség csak egyetlenegy van: önfeláldozó munka a forradalmi mozgalom és forradalmi harc fejlesztése érdekében saját országunkban és ugyanennek a harcnak, ugyanennek az irányvonalnak és csakis ennek a támogatása (propagandával, együttérzéssel, anyagi eszközökkel) kivétel nélkül minden országban".[1] Ezekben a rövid, de Leninre jellemzően velős szavakban rendkívül világosan nyert megfogalmazást a proletár internacionalizmus lényege, melynek integráns része — a világ proletariátusának vezére szerint — a munkásosztálynak nyújtott nemzetközi támogatás a társadalom forradalmi átalakításáért folytatott harcban.

A szocialista forradalom győzelme Oroszországban, és ennek nyomán a forradalmi mozgalom fellendülése a kapitalista és gyarmati országokban, kiszélesítette a proletár internacionalizmus tartalmát, megsokszorozódtak megjelenési formái. Az elnyomott tömegek felszabadító harcának segítése és támogatása azonban változatlan feladat, s ez a tevékenység államunk részéről a proletár szolidaritás egyik legfontosabb megjelenési formájává vált. „Szovjet-Oroszország — írta Lenin 1922. novemberében a Komintern IV. kongresszusán részt vevő küldötteknek — nagy büszkeségének tekinti, hogy segítségére lehet az egész világ munkásainak a kapitalizmus megdöntéséért vívott nehéz harcukban."[2]

Államunk fennállásának hatvanéves történelme nem kevés olyan fejezetet ismer, amikor a szovjet nép önzetlen segítséget és támogatást nyújtott más országok, többek között Magyarország dolgozóinak forradalmi harcához. A polgárháború éveiben Szovjet-Oroszország, miután örömmel reagált a Magyar Tanácsköztársaság kormányának a szoros katonai-politikai szövetség létesítéséről szóló felhívására, erejétől telhetően mindent megtett egy ilyen testvéri harci szövetség létrehozása érdekében.[3]

1 *V. I. Lenin:* Művei. 24. k. Budapest, 1952. 69. o.
2 *V. I. Lenin:* Összes művei. 45. k. Budapest, 1975. 279—280. o.
3 Egyebek között a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága utasítást kapott a forradalmi Magyarországgal való közös front megteremtésére irányuló hadművelet előkészítésére és megvívására. Ugyancsak ebből a célból meggyorsították nemzetközi magasabbegységek felállítását Ukrajna területén. 1919 májusában pedig megszervezték a szovjet csapatok támadását a Dnyeszteren túl. Csak a polgárháború frontjain azidőtájt kialakult rendkívül súlyos helyzet zavarta meg Szovjet-Oroszországot abban, hogy megvalósítsa a testvéri Magyarország közvetlen megsegítésére irányuló terveit.

A magyarországi proletárdiktatúra bukása és Horthy ellenforradalmi rendszerének létrejötte után a Szovjetunió kormánya segítséget nyújtott a magyar kommunistáknak, hogy a fasiszta gyilkosok kezéből kiragadja a párt és a Tanácsköztársaság számos aktív harcosát, és ezzel segítsen megteremteni a feltételeket az újabb szocialista forradalom győzelméért vívott küzdelem kibontakoztatásához. A magyar dolgozóknak és a világ népeinek e harc sikerébe vetett hitét a szovjet állam léte, a szocializmus építésében elért sikerei éltették, annak ellenére, hogy nemzetközi reakció mindent megtett, hogy megdöntse országunkban a munkások és parasztok hatalmát.

Államunk és társadalmunk megingathatatlansága, a szovjet nép internacionalista kötelezettségei iránti hűsége rendkívül világosan mutatkozott meg a Nagy Honvédő Háború éveiben. A háború folyamán szétzúztuk az imperializmus csapásmérő erejét, mely azt a célt tűzte maga elé, hogy megsemmisítse a munkások és parasztok államát. A fasizmussal négy éven át folytatott ádáz összecsapásban a Szovjetunió Fegyveres Erői szétzúztak, fogságba ejtettek, illetve megsemmisítettek 607 ellenséges hadosztályt, a Wehrmacht egész személyi állományának 80%-át, fegyverzetének és harci technikájának alapvető tömegét.[4] Ezt a győzelmet a SZKP vezetésével a szovjet emberek önfeláldozása és hősiessége, ügyük igazságába vetett megingathatatlan hite, valamint a haladó és békeszerető erők nemzetközi szolidaritása révén vívtuk ki.

Az a tény, hogy a hitlerista Németország hitszegő módon megtámadta a Szovjetuniót, a leigázott területeken a legkegyetlenebb megszálló rendszert vezette be, s a békés lakosság megsemmisítésének politikáját követte, végképp lerántotta az álarcot a német fasizmusról, amely a nemzeti szocializmus idegen tollaival ékeskedett. A háború teljes mértékben megmutatta a proletár internacionalizmus, a nemzeti és faji egyenjogúság, a béke és a népek közötti barátság ideológiájának teljes fölényét az elvakult nacionalizmus és faji gyűlölet reakciós fasiszta ideológiája fölött.

A Szovjetunió a Nagy Honvédő Háborúban nem csak azt a célt tűzte maga elé, hogy az országot fenyegető veszélyt elhárítsa, hanem, hogy „segítséget nyújtson Európa valamennyi népének, amely a német fasizmus igája alatt szenved",[5] s ez hatalmas befolyást gyakorolt a hitleristák által megszállt országokban működő ellenállási mozgalom fejlődésére. Annak fellendülése és sikerei ettől a pillanattól kezdve szorosan összefüggtek a szovjet—német arcvonalon kialakult események menetével.

Ebben az időszakban a kommunista és munkáspártok antifasiszta propagandájának egyik legfontosabb feladata az volt, hogy ezekről az eseményekről elmondják az igazságot saját népeiknek, bemutassák a Szovjetunió nemes céljait és feladatait a hitleri Németország elleni küzdelemben, nemkülönben e téren elért sikereit; leleplezzék a német fasizmus bestiális arculatát, mozgósítva a lakosság összes haladó és hazafias érzelmű rétegeit az ellene folytatott harcra.

A német hadigépezet megtörésére irányuló propagandamunka, valamint az antifasiszta illegalitással való operatív kapcsolat fenntartásának alapvető eszköze a rádió lett. A Szovjetunió minden lehetséges segítséget és támogatást megadott a testvéri pártok képviselőinek, többek között a Kommunisták Magyarországi Pártja külföldi irodájának, az országunk területéről folytatott rádiópropaganda megszervezéséhez. E munkát a Komintern feloszlatása előtt közvetlenül annak Végrehajtó Bizottsága irányította: szerkesztői kollektívákat hozott

4. Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил в годы второй мировой войны. Москва, 1974. с. 7.
5 *И. Сталин:* О Великой Отечественной войне Советского Союза. Москва, 1952. с. 16.

létre az egyes országokba irányuló műsoradás érdekében. Ezekben a testvéri pártok felelős munkatársai dolgoztak. A szerkesztőségek tevékenységének folyamatos vezetését a Központi Szerkesztőség látta el, melynek összetételét a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának Titkársága jelölte ki. 1943-ban Moszkvából tizennyolc különböző nyelven folyt rádióadás, majdnem egész napon át.[6]

1941. szeptemberében a Szovjetunió területén megkezdte magyar nyelvű adását a Kossuth rádió. Ez volt az emigrációban lévő magyar kommunisták szócsöve, mely lehetővé tette számukra, hogy naponta felhívásokkal forduljanak népükhöz a hitlerista megszállók elleni harc egységes frontja kialakításának meggyorsítására, a fegyveres felkelésre, a megszállóknak a hazai földről való kiűzésére. A rádió rövid idő alatt hatalmas népszerűségre tett szert. Adásai széles tömegekhez jutottak el, feltárta az igazságot a szovjet emberek hősies harcáról, leleplezte a fasiszta propaganda hazugságait és képmutatását. E cikkben nem szükséges részletesen kitérni a Kossuth rádió tevékenységére, hiszen elég sokat írtak róla a magyar történelmi memoárirodalomban. Pusztán hangsúlyozni szeretném, hogy a magyar rádió moszkvai adásai jelentős segítséget nyújtottak a magyar földalatti mozgalomnak a hazafias erők mozgósításában a hitlerista megszállók és magyar cinkosaik elleni harchoz.

A saját országaikba irányuló önálló rádióadás megszervezése mellett a szovjet kormány széles körű lehetőséget biztosított a testvéri pártok képviselőinek, hogy részt vegyenek az ellenséges csapatok felé irányuló politikai propagandában, amelyet a szovjet hadsereg politikai szervei szerveztek és folytattak. Az SZK(b)P KB nagy jelentőséget tulajdonított ennek a munkának, ezért —, hogy az ellenséges csapatok és lakosság körében folytatandó katonai-politikai propaganda irányítását saját kezébe összpontosítsa — 1941. június 25-én kelt külön határozatával bizottságot hozott létre, melynek tagjai Mehlisz, Manuilszkij, Kruzskov, Palgunova, Lazovszki és Varga Jenő (mint tanácsadó) voltak. A bizottságra az a feladat hárult, hogy irányítsa a röplapok és felhívások készítését, valamint terjesztésük megszervezését a hadműveleti körzetekben. A bizottság munkaapparátusaként a Politikai Főcsoportfőnökség propaganda csoportfőnökségének egyik osztályát jelölték ki. Az osztály feladata az volt, hogy előkészítse az ellenséges lakosság és csapatok felé irányuló általános politikai propagandaanyagok tervezeteit, valamint megoldja az e területen tevékenykedő politikai szervek munkájával összefüggő egyéb kérdéseket.[7]

Az SZK(b)P KB a politikai szerveknek azt is feladatul szabta, hogy az antifasiszta propagandába széles körűen vonják be az ellenséges országok politikai emigránsait, kommunistákat, közéleti személyiségeket, tudósokat, valamint a fogságba esett legénységi állomány, tisztek és tábornokok közül azokat, akik ellenezték a háborút és a nácizmus ellenségei voltak. A szovjet hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége utasítást adott a csapatoknak, hogy minden eszközzel segítsék ezeknek az embereknek a munkáját a fronton.[8] Ennek eredményeként sok száz magyar kommunistának és hazafinak lehetősége nyílt arra, hogy felvilágosító munkát végezzen a Horthy-hadsereg legénységi állománya és tisztjei felé az arcvonalon keresztül, röplapokat juttasson el és nagy teljesítményű hangszórók segítségével szóljon hozzájuk. A szovjet hadsereg politikai szerveinek propagandája évről évre szélesedett. 1941-ben például a Horthy-csapatok köré-

6 Коммунистический Интернационал. Краткий исторический очерк. Москва, 1969. с. 525—526.
7 Всемирно-историческая победа советского народа. Москва, 1971. с. 518.
8 Uo.

ben mindössze 17 röpcédulát terjesztettek, 1942-ben ezek mennyisége már kétszeresére növekedett.[9] Mélyült a röplapok befolyásoló ereje is, különösen azután, hogy a szovjet csapatok támadásba mentek át a hitleri hadsereg és szövetségesei ellen. Miután a szovjet fegyveres erők Sztálingrád alatt szétzúzták a fasiszta hadsereget, a 2. magyar hadsereget pedig a Donnál, számtalan magyar katona kényszerült arra, hogy elgondolkozzon és a hadifogságot válassza a bűnös háború helyett. Ebben a döntésben nagy mértékben segítettek nekik azok a röpcédulák, amelyek egyben engedélyek is voltak arra, hogy a szovjet arcvonalat büntetlenül átléphessék. Az ilyen röplapok előkészítésében aktívan részt vettek a magyar kommunisták és antifasiszták is.

Egyik fontos probléma a hadifoglyok körében végzendő politikai munka volt. Ennek megoldásában részt vettek Németország, Románia, Magyarország és más ellenséges országok kommunistái is. A Szovjetunióban tartózkodó magyar kommunisták előtt az a feladat állt, hogy antifasiszta szellemben neveljék át a Horthy-hadsereg volt katonáit és tisztjeit, ezek közül a fasizmus ellen, országuk demokratikus átalakításáért harcolni kész káderokat képezzenek ki. E feladat megoldásában nagy segítséget nyújtottak a Szovjetunió fegyveres erőinek politikai szervei. A magyar kommunistákkal együtt képviselőik aktív részvételt vállaltak a hadifoglyok körében folytatandó rendszeres politikai munka megszervezésében, antifasiszta iskolák létrehozásában, konferenciák tartásában, magyar nyelvű újságok kiadásában, a hadifoglyok leveleinek, a Horthy-hadsereg katonáihoz és tisztjeihez szóló felhívások közlésében. A hadifoglyok körében végzett politikai munka folyamatos irányítására a Komintern Végrehajtó Bizottsága bizottságot hozott létre, amelybe W. Ulbricht, J. Koplenig és Szántó Béla tartozott.[10]

Amikor a szovjet csapatok 1942 végén és 1943 elején széles arcvonalon támadásba mentek át, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága az előbbiekben említett bizottság elé azt a feladatot tűzte, hogy bontakoztasson ki antifasiszta tömegmozgalmat a hadifoglyok körében, szélesítse ki az antifasiszta iskolahálózatot, szervezzen gyorsított tanfolyamokat a hadifoglyok számára, aktívák képzése céljából. A tisztek számára speciális szemináriumokat terveztek. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága titkárságának javaslatára hadifogoly-küldöttkonferenciákat tartottak, melyeken megvitatták politikai feladataikat a Hitler és cinkostársai elleni harcban.[11] A magyar hadifoglyok 1942. januárjában tartott első konferenciájának résztvevői a magyar néphez és hadsereghez szóló felhívást fogadtak el, mely harcra szólít az új, szabad Magyarországért.[12]

A sajtó, a rádió, az előadások, a beszámolók és a beszélgetések számos magyar hadifogolynak segítettek abban, hogy felismerjék a fasiszta rendszerek népellenes voltát, a Horthy-fasiszta hadigépezet Szovjetunió elleni háborújának bűnös jellegét. „Nem véletlen, hogy éppen itt, a hadifogolytáborokban, sok ezer munkás, paraszt és értelmiségi vált az ország demokratikus fejlődésének meggyőződéses harcosává"[13] — írja Kállai Gyula, a magyar kommunista mozgalom ismert személyisége.

A Szovjetunió jelentős segítséget nyújtott a magyar hazafiaknak a Magyarország területén kibontakoztatandó partizánmozgalom vonatkozásában is. Az

9 Центральный архив Министерства обороны СССР (ЦАМО СССР) ф. 32, оп. 11306, д. 89, л. 222.
10 Коммунистический Интернационал. с. 528—529.
11 Uo. 530. o.
12 История Венгрии. Т. III. Москва, 1972. с. 382.
13 *Д. Каллаи:* Движение за независимость Венгрии 1936—1945. Москва, 1968. с. 209.

1941—1943-as években Magyarország, Szlovákia és Kárpátukrajna területére ledobott ejtőernyős csoportokban szovjet szakemberek is részt vettek. Az e csoportokat irányító magyar kommunisták előtt álló egyik feladat az volt, hogy aktivizálják az illegalitásban lévő kommunisták tevékenységét, létesítsenek velük folyamatos kapcsolatot. 1944 nyarán a KMP KB külföldi irodája, Csehszlovákia és Románia kommunista pártjai képviselőivel együtt, kéréssel fordult Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságához, hogy nyújtson segítséget a partizánmozgalom káderainak, szervezőinek kiképzéséhez. A kérést teljesítették. A Partizánmozgalom Ukrán Törzse azt a feladatot kapta, hogy különleges partizán kiképző központokat hozzon létre a cseh, szlovák, román és magyar nemzetiségek részére.[14] A felszabadító harcok kezdetekor a Partizánmozgalom Ukrán Törzse Magyarország területére tizenegy szovjet—magyar vegyes csoportot dobott le, melyek létszáma összesen 166 fő volt.[15]

Ahhoz, hogy e csoportok mélyen az ellenség hátországában tudjanak tevékenykedni, minden szükségessel ellátták őket, állományukban a tapasztalt szovjet partizánok között, 4—5 partizánháborús szakember volt.[16] Tevékenységük — mint a magyar források bizonyítják — sok száz magyar hazafit aktivizált a megszállók elleni fegyveres harcra.

A szovjet csapatok politikai szervei segítségével a KMP KB külföldi irodájának vezetősége aktív munkát folytatott a Horthy-hadsereg bomlasztása érdekében. E célból 1943 végén és 1944 elején kommunistákból és antifasiszta iskolát végzettekből álló tapasztalt propagandisták több csoportját küldték szovjet—német arcvonalra. Felvilágosító munkájuk és a szovjet csapatok egyre fokozódó csapásai eredményeként 1944 nyarán az 1. magyar hadsereg több ezer katonája és tisztje állt át a szovjet fegyveres erők oldalára. A 4. Ukrán Front Politikai Főcsoportfőnöksége, miután látta a magyar frontpropagandisták munkájának hatékonyságát, augusztus végén hozzálátott 260 magyar antifasiszta kiképzéséhez azon horthysta katonák és tisztek közül, akik önként adták meg magukat, azzal a céllal, hogy azok majd az ellenséges csapatok körében végeznek felvilágosító munkát. Az iskolán a magyar kommunista mozgalom ismert személyiségei tartottak előadásokat, vezették a foglalkozásokat.[17]

A horthysta Magyarország uralkodó köreinek áruló politikája következtében, azzal, hogy sorsukat a végsőkig a hitleri fasizmushoz kötötték, a megszállók szuronyaira támaszkodó erőszakrendszer rendkívül súlyos helyzetbe taszította az ország hazafias és forradalmi erőit, melyek népük szabadságáért és függetlenségéért harcoltak. Ebben a helyzetben a harc győzelmes kimenetelében a döntő szerepet az játszotta, hogy a szovjet hadsereg 1944—1945-ben szétzúzta a hitleri és Horthy—Szálasi-féle csapatokat Magyarországon.

Hathónapos ádáz harcok alatt a szovjet csapatok Magyarország területén az ellenség 56 hadosztályát és 3 dandárát zúzták szét, ebből 14 hadosztályt és 6 dandárt teljesen megsemmisítettek. E feladat megoldása érdekében a Szovjetunió hatalmas erőket és mérhetetlen eszközöket használt fel. Magyarország felszabadításában két front vett részt, melyek állományába kilenc összfegyvernemi hadsereg, egy harckocsi-, egy lovas-gépesített csoport, két légihadsereg és egy folyami flottilla tartozott. A szovjet csapatok összlétszáma meghaladta az egy millió főt. A hadseregek több mint 13 ezer harckocsival és önjáró rohamlöveggel, 17 ezer löveggel és aknavetővel, 1600 harci repülőgéppel rendelkeztek. Az

14 История Коммунистической партии Советского Союза. Т. У-й, кн. 1-я, Москва, 1970. с. 576—577.
15 Партархив Института истории партии при ЦК КПУ, ф. 62, оп. 1, д. 74, лл. 300—303.
16 Uo. д. 1, л. 119.
17 ЦАМО СССР ф. 244, оп. 2980, д. 157, лл. 134.

A 2. Ukrán Front csapatai Debrecenben, 1944. októberében

ellenséggel vívott harcokban több mint 140 ezer szovjet katona és tiszt esett el.[18] „Bárhol is járunk Magyarországon — mondja Kádár János elvtárs — mindenhol láthatók sírok... Ezekben azok a hősök, szovjet katonák nyugszanak, akik életüket áldozták népünk szabadságáért. Emléküket megőrizzük és ígérjük, hogy sírjaikon sohasem hervadnak el az emlékezés virágai."[19]

A Magyarország boldogságáért elesett szovjet embereknek az állította a legszebb emléket, hogy az országban létrejött a népi hatalom. E történelmi folyamat alapját a népi demokratikus forradalom rakta le, amely az országban a hitleri csapatok szétzúzása és a magyar föld felszabadítása során bontakozott ki. E forradalom győzelmében és a népi demokratikus rendszer kialakításában fontos szerepet játszott a szovjet kormánynak a felszabadított terület lakossága irányában folytatott valóban internacionalista politikája, mely a 2. és 3. Ukrán Front haditanácsain keresztül valósult meg.

Tevékenységüket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. október 27-én kelt határozata szabta meg, melyet azzal kapcsolatban fogadtak el, hogy a szovjet csapatok Magyarország területére léptek. A határozat a frontok haditanácsára azt a kötelezettséget rótta, hogy magyarázzák meg a Vörös Hadsereg céljait és feladatait Magyarországon, szervezzék meg és ellenőrizzék a polgári önkormányzatot, az összes hírközlő eszközöket és a vasúti szállítást. Az élet normalizálása érdekében a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottsága azzal a joggal ruházta fel a katonai közigazgatás szerveit, hogy az ipari és kereskedelmi

18 Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил во второй мировой войне. Москва, 1974. с. 313.
19 *Янош Кадар:* Избранные статьи и речи. Москва, 1960. с. 590.

vállalatoknak az országból kiszökött volt tulajdonosai helyére új vezetőket nevezzenek ki, távolítsák el a szabotálókat.[20]

A közrend fenntartására irányuló intézkedéseket a szovjet katonai közigazgatásnak a helyi igazgatási szerveken keresztül kellett megvalósítania, mindenképpen hangsúlyozva azok önállóságát az ország belső életével összefüggő kérdések megoldásában. Miután a szovjet parancsnokság megmagyarázta a Vörös Hadsereg célját és feladatát, a magyar néphez intézett felhívásában ezt írta: „A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól".[21] A felhívás felszólította a magyar dolgozókat, hogy minden lehető eszközzel támogassák a Vörös Hadsereget, segítsék meggyorsítani a német fasiszta hadsereg végleges szétzúzását. Ezzel közelebb hozzák Magyarországon a békét, a hitleri megszállók kiűzésének pillanatát.

A frontok haditanácsai, megtartva az országban kialakult szokásokat, a gazdasági és a politikai rendszert, Magyarország felszabadított területén nem csak mint ellenőrző szervek jelentek meg, hanem aktívan közreműködtek az élet normalizálásában.

1945. februárjában a Vörös Hadsereg Vezérkara utasítására Magyarország felszabadított területén helyőrségparancsnokságokat hoztak létre.[22] Ezek nagy segítséget nyújtottak a helyi hatóságoknak az ipari vállalatok termelésének megindításában, a kereskedelmi hálózat normális működésének megszervezésében, a lakosság legszükségesebbekkel való ellátásának biztosításában, a kórházak és szolgáltatási vállalatok munkájának beindításában. Nagyra értékelve a szovjet helyőrségparancsnokságok szerepét, Tóth Sándor hadtörténész ezt írja: „A mindennapi élet ezernyi gondjainak eloszlatásában igaz barátoknak, önzetlen segítőknek bizonyultak."[23] A szovjet kormány utasítására a 2. és 3. Ukrán Front parancsnoksága a felszabadított városok lakosságának több száz vagon fűtőanyagot, több ezer tonna élelmiszert adott át; 1945 tavaszán segítette a parasztokat a vetéshez szükséges igavonó erővel és vetőmaggal.[24]

A tavaszi vetés idején az Állami Védelmi Bizottság 1945. március 7-én kelt határozatának megfelelően a szovjet csapatok parancsnoksága 11 ezer tonna üzemanyagot és 700 tonna kenőanyagot adott át az illetékes magyar szerveknek. Ezenkívül a Vörös Hadsereg egységei néhány ezer lovat bocsátottak a szegényparasztság rendelkezésére és segítséget nyújtottak a mezőgazdasági felszerelések javításában. A magyar népgazdaság 500 tehergépkocsit is kapott a szovjet szervektől.[25]

A helyőrségparancsnokságok szervező tevékenységét politikai felvilágosító munkával is erősítették, melyet a szovjet csapatok politikai szervei végeztek az ország felszabadított körzetei lakossága körében. E munka fontosságára való tekintettel a 2. Ukrán Front politikai csoportfőnöke a politikai szerveknek küldött egyik direktívájában ezt írta: „A lakosság körében a politikai propagandát és agitációt valamennyi hadsereg, hadtest és hadosztály politikai szervei pártpolitikai munkája alapvető részévé kell tenni."[26] Magyarország lakossága körében megszervezték a Vörös Hadsereg újságjának, az „Új Szó"-nak a terjesz-

20 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2914, д. 215, лл. 44—47.
21 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió külügyminisztériuma kiadása. Budapest, 1969. (A továbbiakban — Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948) 13. o.
22 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 193, л. 116.
23 *Tóth Sándor:* A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Budapest, 1965. 117. o.
24 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 193, лл. 158—159.
25 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2912, д. 189, лл. 1—3.
26 ЦАМО СССР ф. 32, оп. 11306, д. 590, л. 38.

tését, valamint olyan brossúrák magyar nyelvű kiadását, melyek a Szovjetunió nemes céljait és külpolitikai feladatait propagálták, valamint sikereit a szocialista építésben.

Egyidejűleg a szovjet csapatok politikai szervei nagy figyelmet fordítottak a német fasiszta csapatok oldalán még harcba kényszerített magyar katonák közötti felvilágosító munkára is. A hozzájuk eljuttatott röpcédulákon és a hangosbeszélőkön keresztül a politikai szervek elmondták nekik a szovjet hadsereg felszabadító céljait és feladatait Magyarországon, tájékoztatták a Szálasi-csapatok katonáit és tisztjeit a fontosabb demokratikus változásokról, melyek a felszabadított területen végbementek, leleplezték a fasiszta propaganda hazugságait a szovjet katonák rémtetteiről, ismertették a szovjet fegyveres erők sikereit a hitleri hódítók elleni háborúban.

A politikai szerveknek az ellenséges csapatok irányában kifejtett propagandáját az jellemezte, hogy az ideológiai befolyásolás leghatékonyabb formáit és módszereit tudták kiválasztani. Az ellenséges csapatok bekerítése időszakában a 2. Ukrán Front politikai csoportfőnöksége csupán Budapest körzetében több mint 11 millió magyar és német nyelvű röpcédulát dobott le a hitleri és Szálasi-csapatok hátába. A különböző hangosbeszélő eszközökön keresztül az ellenséges csapatok felé több mint 3800 adást továbbított. Az utolsó időben a politikai szerveknek nagy segítséget nyújtottak Magyarország ismert politikusai és közéleti személyiségei, papok és egyszerű dolgozók azzal, hogy az adásokban felszólaltak.[27]

A Szovjetunió igazi internacionalista politikája Magyarország felszabadított körzeteiben, a szovjet csapatok egyre erőteljesebb csapásai és politikai szerveik felvilágosító munkája hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar katonák politikai szempontból tisztábban ítélték meg a helyzetet, emelkedett körükben a forradalmi hangulat. Felismerve a bűnös háborúban való további részvétel értelmetlenségét, a Szálasi-hadsereg egyre több és több katonája és tisztje adta meg magát önként a szovjet csapatoknak.

Csak október 20—29 között az 1. magyar hadsereg állományából több mint 10 ezer magyar katona és tiszt állt át a szovjet csapatok oldalára.[28] Ebben az időben a front más szakaszán, a 2. magyar hadsereg állományából, önként megadta magát a Vörös Hadseregnek hét magyar alegység és magyar katonák számos csoportjai.[29] A budapesti hadműveletek során ez a folyamat folytatódott, s tetőfokát a Magyarország felszabadításáért folytatott befejező harcokban érte el. A hitleristáknak az ország területéről való teljes kiűzése előtti három napon 45 ezer magyar katona és tiszt adta meg magát.[30] Csak a 3. Ukrán Front 26., 27., és 57. hadseregének szakaszán több mint húsz esetben álltak át csoportosan magyar katonák.[31] Mindez arról tanúskodott, hogy a magyar katonák többsége nem akart idegen érdekekért harcolni; arra törekedtek, hogy minél hamarabb végezzenek a háborúval, s a szovjet hadseregben nem az ellenséget, hanem a barátot látták.[32]

27 ЦАМО СССР ф. 32, оп. 515185, д. 47, лл. 60—61.

28 Hazánk felszabadulása 1944—1945. Tanulmánykötet. Budapest, 1970. (*M. M. Minaszjan:* Délkelet-Európa népeinek felszabadítása.) 49. o.

29 Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй мировой войне. Москва, 1972. с. 62.

30 Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945. Краткая история. Москва, 1965. с. 481.

31 L.: ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2779, д. 1789, лл. 116—187.; ф. 243, оп. 2914, д. 257, лл. 3, 6, 10, 11, 29, 24—211.

32 Érdekes ezzel kapcsolatban Veres Lajos vezérezredesnek, a 2. magyar hadsereg parancsnokának a magyar csapatok alacsony harcképessége okáról adott értékelése. 1944. szeptember 27-i, Horthynak küldött jelentésében ezt írja: „Hadseregünk magja földnélküli parasztokból és munkásokból áll. Az ország 4/5-nek elvesztése után ezek tömegesen fogják megadni magukat az ellenségnek, vagy állnak át hozzá azért, hogy hazájukban maradjanak és visszatérhessenek a családjukhoz. Nekik semmi veszteni valójuk nincs és feltehetőleg a szovjet propaganda befolyása alatt a jobb jövőben reménykednek."

Azt a bizalmat, amely a Szovjetunió Fegyveres Erői és felszabadító küldetése iránt Magyarországon megnyilvánult, bizonyítja az a tény is, hogy a szovjet hadsereg oldalára átállt magyar katonák közül sokan önként fejezték ki szándékukat, hogy visszamennek alakulatukhoz és magukkal hozzák alegységbeli bajtársaikat. Annak ellenére, hogy ezeket a merész embereket, ha a fasiszta titkosrendőrség kezébe kerültek, akasztás, agyonlövés fenyegette, e nemes missziót egyedül Budapest felszabadítása időszakában 739 magyar hazafi teljesítette, és a Szálasi-csapatok 6208 katonáját és tisztjét hozták magukkal.[33] Az önként átállt magyar katonák e célból történő visszatérésének módszerét a szovjet csapatok politikai szervei a Magyarországért folyó felszabadító harc egész időtartama alatt alkalmazták, egyik hatékony formája volt ez az átállásért folytatott agitációnak.

A hitleri megszállókkal szembeni gyűlölet, az a vágy, hogy megtorolják a magyar nép szenvedéseit, arra késztette a hazafias érzelmű magyar katonákat, hogy a szovjet csapatok oldalán részt vegyenek a közös ellenség elleni harcban. 1944. decemberében például, a 46. hadsereg szakaszán, a Szálasi-hadsereg 206. légvédelmi-ágyús osztályának egy csoportja fordította fegyverét a németek ellen és folytatta a harcot a szovjet csapatok oldalán. Ebben az időben a 3. Ukrán Front egyik alakulatában két csoport magyar katona és tiszt harcolt.[34] Mindez nemcsak arról tanúskodott, hogy a Szálasi-hadsereg katonái és tisztjei politikai felfogása megváltozott, hanem arról is, hogy egy részük aktív harcossá vált a hitleri megszállók elleni küzdelemben.

A magyar katonák forradalmasodásának és az antifasiszta harcban való részvételük aktivizálódásának folyamata még inkább megerősödött azt követően, hogy megadták magukat. Ekkor vált számukra lehetővé, hogy megismerkedjenek a Szovjetunióval a hitleri Németország és magyarországi csatlósai ellen vívott háborúja igazságos és felszabadító jellegével. A hadifoglyok körében végzett felvilágosító munka sokuknak segített abban, hogy a fasizmus elleni fegyveres harc szükségességének gondolatáig eljussanak. A nyilas puccs után ilyen döntésre jutott a fogságba esett főtisztek egy része is.

1944. novemberében Hatz Ottó ezredes, a 7. hadtest volt vezérkari főnöke, a 2. Ukrán Front parancsnokának írt levelében javasolta: „... gyűjtsék össze az összes önként fogságba került magyar katonát és tisztet, hogy közülük harcképes alakulatokat állítsanak fel a hitleri Németország elleni harc folytatására."[35] Mindez azt bizonyította, hogy a Szálasi-hadsereg politikai felbomlásának folyamata nem korlátozódott a katona- és tiszti tömegek semlegesítésére, hanem sokkal mélyrehatóbb volt. A katonatömegek forradalmasodása megteremtette annak reális feltételét, hogy a hadifoglyok közül önként jelentkezőket a szerveződő új magyar hadseregnek átadják.

1944. december végén megalakult Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és hadat üzent a hitleri Németországnak. Ez a történelmi cselekedet napirendre tűzte az új magyar hadsereg magasabbegységeinek és egységeinek szervezését. E hadsereg jellegét, építésének alapelveit a népi demokratikus forradalom során kialakult társadalmi- és államrend határozta meg.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front vezető ereje, a Magyar Kommunista Párt elgondolása szerint az új hadseregnek népi, antifasiszta és nemzeti felsza-

33 ЦАМО СССР ф. 32, оп. 515185, д. 47, л. 89.
34 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2914, д. 253, л. 3.
35 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2761, д. 208, л. 70.

badító hadsereggé kellett válnia. A hadsereg antifasiszta alapon történő szervezéséhez kedvező feltételeket teremtett, hogy 1945. január 20-án Moszkvában az Ideiglenes Nemzeti Kormány a hitlerellenes koalíció országaival aláírta a fegyverszüneti szerződést.

A fegyverszüneti szerződésben Magyarország kormánya kötelezte magát, hogy legalább nyolc gyaloghadosztályt állít fel megerősítő eszközökkel és azokat a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság alárendeltségébe adja át. A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak kellett ellenőriznie a szervezés menetét és felügyeletet gyakorolnia a fegyveres erők felett a fegyverszünet egész időszakában. A bizottság elnöke a Szovjet Főparancsnokság képviselője volt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság feladatai közé tartozott annak figyelemmel kísérése, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya hogyan hajtja végre a fegyverszünet feltételeit, valamint az ezzel kapcsolatban felmerült kérdések szabályozása.[36] A különféle teendők ellátására speciális szerveket hoztak létre. Ezen kívül a Szövetséges Ellenőrző bizottságnak Magyarország különböző helyein is lehettek képviselői.[37]

Miután Magyarország kormánya aláírta ezt az okmányt, nemcsak arra kötelezte magát, hogy közreműködik a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, bíróság elé állításában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában, hanem arra is, hogy haladéktalanul feloszlatja a magyar területen levő összes hitlerbarát vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, melyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak és a jövőben nem tűri meg ilyen szervezetek fennállását. A fegyverszünet arra kötelezte a magyar kormányt, hogy egyeztesse a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal az időszakos irodalom kiadását, behoztatalát és terjesztését a színházi előadások és filmek bemutatását, a rádióadók, a posta, a távirda és a távbeszélő központok munkáját.[38]

A fegyverszüneti szerződés cikkelyeinek végrehajtása, melyre K. E. Vorosilov, a Szovjetunió marsallja által vezetett magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság szigorúan felügyelt, akadályt gördített az elé, hogy fasisztabarát érzelmű elemek nyíltan beszivárogjanak Magyarország államapparátusába, többek között fegyveres erőinek soraiba. Ez az okmány tehát nemcsak jogilag adta meg Magyarország hazafias erőinek azt a lehetőséget, hogy hozzájáruljanak a fasizmus elleni harchoz, hanem gyakorlatilag elő is írta egy antifasiszta, demokratikus hadsereg szervezését.

2. A Szovjetunió segítsége a Magyar Néphadsereg első magasabbegységeinek és egységeinek szervezésében

A szovjet—magyar fegyverbarátság születése

Az új magyar hadsereg építésében nagy jelentősége volt annak a közvetlen segítségnek és támogatásnak, melyet a Szovjetunió és fegyveres erői a háború napjaiban nyújtottak az első magasabbegységek és egységek szervezéséhez. Ez a segítség és támogatás a szovjet állam igazi internacionalista politikáján ala-

36 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 36. o.
37 Uo. 41. o.
38 Uo. 38. o.

pult, és mindenekelőtt Magyarország demokratikus erőinek érdekeit tartva szem előtt, a következő három irányban valósult meg:

Magyar önkéntes hadifoglyok átadása az új hadsereg vezetésének, a csapatok ellátása zsákmányolt fegyverekkel, harci technikával és felszereléssel.

A demokratikus erők támogatása a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet képviselete által a hadseregben levő reakciós és szabotőr elemek elleni harcban.

Szovjet katonai szakemberek részvétele magyar egységek és alegységek szervezésében.

A szovjet kormány, mely hűen követte Magyarország hazafias és demokratikus erői támogatásának politikáját, még a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt egyetértett Vörös János vezérezredes arra irányuló kérésével, hogy kezdjék meg az előkészítő munkát az első önkéntes magyar katonai alakulat felállítására. Ezt a kérést az Ideiglenes Nemzeti Kormány leendő hadügyminisztere terjesztette elő, amikor 1944. december közepén találkozott I. Z. Szuszajkovval, a páncélos csapatok vezérezredesével, a 2. Ukrán Front haditanácsának tagjával.

A frontparancsnokság, támogatva a magyar nép hazafias érzését, tájékoztatta a Főhadiszállást a találkozóról és kérte Legfelsőbb Főparancsnokot:

„1. már most engedélyezze, hogy Vörös vezérezredes hozzáfogjon a magyar katonai alakulat szervezésével járó előkészítési munkához, többek között engedélyezze számára helyiségek és laktanyák kiválasztását, bocsássa rendelkezésére azokat a magyar hadifogoly tiszteket, akiket ő kijelöl stb.;

2. Debrecent jelölje ki a magyar katonai alakulat felállítási helyeként;

3. a magyar katonai alkulatot magyar szervezés szerint állítsák fel;

4. a magyar alakulat szervezeti egységeként a hadosztályt határozza meg;

5. a magyar katonai alakulatot magyar és német zsákmányolt fegyverekkel szereljék fel."[39]

1944. december 28-án, azon a napon, amikor Magyarország hadat üzent a hitleri Németországnak, az engedélyt megkapták. A vezérkari főnök erre vonatkozó távirata rámutatott, hogy az önkéntes hadosztály feltöltésére igénybe vehetők azok az önkéntes magyar hadifogoly tisztek, tiszthelyettesek, és legénység, akik a 2., 3. és 4. Ukrán Front hadtápterületén lévő hadifogolytáborokban vannak. Az említett három frontot utasították, hogy a szerveződő magyar hadosztályt a náluk levő zsákmányolt magyar és német fegyverekkel lássák el. A hiányzó fegyverzetre és harci technikára vonatkozóan a magyar hatóságoknak azt javasolták, hogy a 2. Ukrán Front törzsén keresztül terjesszenek fel igényléseket a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága illetékes főcsoportfőnökségeihez.[40]

A szovjet katonai vezetés kész volt segítséget nyújtani az első önkéntes gyaloghadosztály felállításához. Ezt igazolta F. I. Kuznyecov vezérezredes is, amikor Moszkvában 1945. január 9-én találkozott Vörös János vezérezredessel. Ezen a találkozón a Legfelsőbb Főparancsnokság képviselője bejelentette, felhatalmazása van annak közlésére, hogy ha a hadosztály felállításábn az Ideiglenes Nemzeti Kormány részéről valamilyen nehézség merülne fel a fegyverzet és más felszerelések ellátása terén, akkor a szovjet csapatok parancsnoksága segítséget nyújt neki. A hadosztályt, hangsúlyozta, magyar hadifoglyokból kell felállítani, zsákmányolt fegyverekkel kell felszerelni, valamint zsákmányolt szállító eszközökkel és lóállománnyal kell ellátni.[41]

39 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 68719, д. 6, лл. 20—22.
40 Uo. оп. 2769, д. 193, л. 43.
41 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 30. o.

A fegyverszüneti szerződés aláírása napján, 1945. január 20-án, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke elrendelte, hogy a hadtápterületen lévő táborból 17 ezer magyar hadifoglyot irányítsanak Debrecenbe a magyar önkéntes hadosztály feltöltése céljából. Fogadásukat és a magyar kormánynak való átadásukat a 2. Ukrán Front parancsnokának kellett biztosítania.[42]

Január—februárban a 2., 3. és 4. Ukrán Frontok a hadtápterületükön lévő hadifogolytáborokból nagyszámú magyar önkéntest bocsátottak a magyar katonai hatóság rendelkezésére. Létszámuk 1945. február 19-én 13 ezer katona és tiszt volt. Március elején a magyar katonai szerveknek átadásra került a debreceni hadifogolytábor az emberekkel együtt, egy hónappal később pedig még 3 ezer önkéntes katonát, valamint nagy számú tisztet és altisztet adtak át a szervezésre kerülő új magyar hadsereg tartalékalakulatainak feltöltésére.[43]

Április 7-én a szovjet csapatok oldalára átálltak a 24. gyaloghadosztály maradványai, a parancsnokkal és a törzssel együtt. Az önként átállt katonák kérésére és a Legfelsőbb Főparancsnokság engedélyével a 2. Ukrán Front parancsnoksága a 2562 főt számláló egész személyi állományt (többek között 193 tisztet) a fegyverzettel és harci technikával együtt a magyar hadügyminisztérium rendelkezésére bocsátotta. Ez az állomány lett a bázisa az 5. gyaloghadosztálynak.[44]

A korántsem teljes adatok szerint a Szovjetunió az új magyar hadsereg szervezéséhez több mint 40 ezer önkéntest adott át a hadifoglyok közül. Ezek nemcsak a hadsereg személyi állományának döntő többségét tették ki, hanem ebből töltötték fel az akkor a hadsereg állományába tartozó határőr alegységeket is.

A 2. és 3. Ukrán Front hadtápszervei egyidejűleg nagy mennyiségű fegyvert, harci technikát és felszerelést is átadtak az új magyar hadsereg első gyaloghadosztályai számára. Csak a 2. Ukrán Front raktáraiból a következőket utalták ki:

1.	Puska és karabély	12 583 db
2.	Golyószóró	641 db
3.	Géppuska	172 db
4.	50 mm aknavető	23 db
5.	60 mm aknavető	10 db
6.	81 mm aknavető	89 db
7.	120 mm aknavető (szovjet gyártmányú)	27 db
8.	75 mm löveg	50 db
9.	105 mm tarack	7 db
10.	Gépkocsi (tartalék alkatrésszel)	54 db
11.	Felsőruházat	5 000 pár
12.	Magyar mintájú köpeny	800 db
13.	Ló	2 000 db[45]

Emellett a gyaloghadosztályok felállítására a háború napjaiban ruházati, fogatolt vonat-, gazdasági, egészségügyi, állatorvosi anyagokat és szemestakarmányt utaltak ki, mintegy 29 millió rubel értékben.

A hadműveleti területre elvonult hadosztályok további anyagi kiegészítéseket kaptak a 3. Ukrán Front parancsnokságától. Magyar adatok szerint a 26. had-

42 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 193, л. 43.
43 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 205. л. 73 2.
44 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 216, л. 632.
45 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 275, л. 268; д. 202, л. 270.

sereg raktáraiból csak az 1. hadosztály 6 ezer felsőruházatot, 3920 alsóneműt, 3000 pár kapcát, 3200 db köpenyt, 200 pár cipőt és 2000 törülközőt kapott. Szalai Tibor ezredes, nagyra értékelve a szovjet hadtápszervek segítségét, a minisztériumnak azt jelentette, hogy a hadosztály főhadbiztosa minden lehető segítséget és támogatást megkapott Zolotov ezredestől, a 26. hadsereg hadtápfőnökétől. Ennek eredményeként sikerült a hadosztályt a szükségesekkel és elsősorban élelemmel ellátni, amely — mint írta — „bőséges és változatos." A szállítási nehézségek leküzdése érdekében a hadseregparancsnokság nyolc tehergépkocsit bocsátott a magyar gyaloghadosztály rendelkezésére.[46]

Már lényegesebb segítséget kapott kiegészítő feltöltésként a 6. magyar gyaloghadosztály, amely az 1. hadosztályt megelőzve érkezett ki a hadműveleti területre és a 3. Ukrán Front 27. hadseregének alárendeltségébe került.

Figyelembe véve a harci technika javításának és katonai felszerelési tárgyak készítésének szükségességét, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság már 1945. februárjában felvetette a kérdést, hogy tegyék hozzáférhetővé a magyar fél számára azokat az ipari vállalatokat, amelyek a szovjet katonai közigazgatás hatáskörébe tartoznak.[47] A szovjet parancsnokság az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak márciusban számos budapesti autójavító műhelyt adott át,[48] áprilisban pedig a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztosságának népbiztoshelyettese utasítást adott, ne akadályozzák meg a magyar kormány képviselőit abban, hogy a front szükségleteire dolgozó üzemeket látogassák és megrendeléseket adjanak azoknak.[49] Az utóbbiak ismételten azt bizonyítják, hogy a szovjet kormány és a szovjet csapatok parancsnoksága sokat tett az új magyar hadsereg minél gyorsabb megszervezése érdekében.

Az új magyar hadsereg szervezési munkálatainak ellenőrzését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Katonai Osztálya végezte. Ez a szerv, Magyarország demokratikus erői érdekeit szem előtt tartva, nem engedte meg, hogy a hadsereg soraiba fasisztabarát érzelmű elemek kerüljenek, ezzel megkönnyítette a kommunista párt reakció elleni harcát. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet képviselőinek támogatása segítette a kommunistákat, hogy ne hagyják jóvá reakciós tábornokok és tisztek vezető beosztásokba való kinevezését, s hogy meggyorsítsák az első két gyaloghadosztály frontra küldését.[50]

Emellett az osztály azt az utasítást is kapta, hogy ne csak ellenőrizzen, hanem nyújtson segítséget az új hadsereg szervezéséhez személyi állomány, fegyverek és harci technika biztosításával.[51] Ebben az időben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az összekötő kapocs szerepét töltötte be a magyar katonai hatóság és a 2. Ukrán Front parancsnoksága között, mely hadtápszervein keresztül nyújtott segítséget és támogatást az új magyar hadsereg megszervezéséhez.

K. E. Vorosilovnak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének javaslatára, a szovjet kormány nem várta meg az első önkéntes hadosztály felállítását, hanem már februárban hozzájárult ahhoz, hogy megkezdjék további három gyaloghadosztály felállítását. A 2. és 3. Ukrán Front parancsnoka ezzel kapcsolatban utasítást adott, hogy illetékes szervei nyújtsanak segítséget ennek megoldásához is.

Az új magyar hadsereg első gyaloghadosztályai felállításának tapasztalatai azt

46 *Mucs Sándor:* A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése 1945—1948. Budapest, 1963. 77. o.
47 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2912, д. 188, лл. 124—128.
48 Uo. ф. 240, оп. 2769, д. 285, лл. 10—11.
49 Uo. ф. 240, оп. 2769, д. 193, л. 262.
50 Magyar—Szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 34. o.
51 uo. 43. o.

mutatták, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya a fegyverszüneti szerződés katonai cikkeinek végrehajtása során komoly nehézségekbe ütközött. Ebben kétségtelenül közrejátszott az ország kimerültsége, az emberi és anyagi erőforrások hiánya, nemkülönben a katonai-politikai helyzet bonyolultsága, mely abban jelentkezett, hogy az ország területén még folytak a véres harcok a hitleri és Szálasi-csapatok ellen. Figyelembe véve ezeket az objektív nehézségeket, meglátásunk szerint nem szabad szem elől téveszteni azt a passzivitást sem, melyet a volt Horthy-hadsereg tábornokaiból és tisztjeiből álló hadseregvezetés tanúsított az előttük álló feladat megoldásában. A gyaloghadosztályok felállítására irányuló tevékenységükben érdektelenség mutatkozott a széles népi tömegeknek a fasizmus elleni fegyveres harcra mozgósítása, a jellegénél fogva népi, céljainál és feladatainál fogva pedig forradalmi hadsereg kialakítása terén.[52]

Másképpen alakult a helyzet ott, ahol a dolgokat azok az emberek intézték, akik mélyen érdekeltek voltak e probléma gyors és forradalmi megoldásában. Ebből a szempontból, meglátásunk szerint, példaként szolgálhat a magyar vasútépítő egységek és alegységek szervezése. (A magyar történészek ettől az időtől számítják a Magyar Néphadsereg műszaki csapatainak történetét.)

1944. december végén az egyik debreceni hadifogoly táborban a magyar hadifoglyok egy nagy csoportja kéréssel fordult az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz: tegyék lehetővé számukra, hogy a „szervezésre kerülő hadsereg soraiba léphessenek, hogy harcoljanak a német fasizmus ellen." A kormány a kérést továbbította a 2. Ukrán Front parancsnokságának, mely azt javasolta, hogy még a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt az önkéntes hadifoglyokból hozzanak létre egy vasútépítő osztagot.

Egy ilyen katonai alakulat felállítása az anyagi biztosítás szempontjából nem ütközött különösebb nehézségbe, a legfontosabb pedig az volt, hogy külön engedélyre sem volt szükség, mivel az alakulat személyi állománya kezdetben hadifogoly státusban maradt.

Az alakulat katonai jellegét mindenekelőtt szervezése és feladatai bizonyítják. A 2. Ukrán Front 27. vasútépítő dandára törzsében kidolgozott állománytábla szerint az osztag szervezése: parancsnokság, négy helyreállító oszlop, egy hídépítő oszlop és egy vasúti híradóépítő csoport. A magyar vasútépítő alakulat szervezetszerű létszáma 4388 fő, ebből sorállomány 3990 fő, altiszt 240 fő, beosztott tiszt 149 fő, főtiszt 9 fő[53] volt.

Az osztag feladatkörébe tartozott a 2. Ukrán Front támadási sávjában lévő vasútvonalak helyreállítása. Tekintve, hogy a front abban az időben aktív harctevékenységet folytatott, egy ilyen nagy létszámú vasútépítő alakulat felállítása komoly jelentőséggel bírt. A szovjet vasútépítő csapatok főnöksége a magyar osztag parancsnokává Gyöngyössy Gábor századost, törzsfőnökévé Lénárd Benő századost, a parancsnok műszaki helyettesévé Hibbey Levente hadnagyot nevezte ki. Mindhármuknak mérnöki képzettsége volt, a Horthy-hadseregbe tartalékos állományból hívták be őket, korábban utász alegységek parancsnokai voltak és önként álltak át a szovjet csapatok oldalára.

52 Azon akadályok mellett, amelyeket a hadsereg vezetése a széles népi tömegek mozgósítása elé gördített, szükséges megemlíteni, hogy hanyagul látta el a gyaloghadosztályok személyi állományát a nélkülözhetetlen felszereléssel. Ezzel magyarázható, hogy a 6. és 1. gyaloghadosztály számos katonájának, akik április végén és május elején érkeztek a frontra, nem volt csajkája, kanala, alsóneműje. Ezért, mielőtt a hadosztályokat harcba vetették volna, a 3. Ukrán Front parancsnoka utasítást adott, hogy lássák el a magyar katonákat a szükséges felszereléssel. (ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 210, л. 328.)

53. ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 37. (A vasútépítő alakulat szervezésének vázlatát l. a 421. oldalon.)

A magyar vasútépítő osztag felállításához és munkája megszervezéséhez közvetlen segítséget nyújtottak a 27. vasútépítő dandár tisztjei, M. I. Ljubavin mk. alezredessel, a törzsfőnökkel az élen.[54]

Segítségükkel és közvetlen részvételükkel az osztagot tíz nap alatt sikerült feltölteni személyi állománnyal és a szükséges technikával. 1945. január 11-re befejeződött a magyar vasútépítő osztag szervezése, s a kijelölt munkaterületre érve alegységei hozzáláttak a helyreállító munkához. Az eredmény kapcsán kiadott parancsában a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak főnöke kiemelte a magyar vasúti helyreállító osztag felállítására irányuló sikeres szervező munkát, parancsnokságának és a segítő szovjet tiszteknek azt a képességét, hogy az önkéntes-hadifoglyok közül kikerülő tiszteket és katonákat aktív munkára tudták bekapcsolni. „Azok a szovjet tisztek, akiket kijelöltek a magyar katonai alakulat szervezésére — hangzik a parancs —, a kezdeményezés és a leleményesség maximumát nyújtották . . ."

Mint pozitív tapasztalatot emelték ki azt a módszert, mely szerint az osztagot egy hadifogolytábor bázisán szervezték és a hiányzó parancsnoki állományt más táborok önkénteseiből töltötték fel. Ez, hangzik a parancsban, jelentős mértékben megrövidítette a vasúti helyreállító oszlopok feltöltésének és munkába állításának idejét. A 27. vasútépítő dandár parancsnoka parancsot kapott, hogy lássa el a magyar osztag vezetését, maximális mértékben biztosítva a műszaki irányítást és a helyreállításhoz szükséges szerszámot.[55]

1945. február 6-án a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatai főnökének parancsa alapján az osztag az 1. magyar vasútépítő dandár elnevezést kapta.[56] Ettől az időtől kezdve a dandár személyi állományát nemcsak a helyreállító munkába kezdték bevonni, hanem szovjet katonákkal közös járőr- és őrszolgálat teljesítésébe is. A parancsnokság az altiszti beosztásokba olyan sorállományúakat is kinevezett, akik munkájukkal és jó munkaszervezésükkel kiemelkedtek a többiek közül. A dandárhoz vezényelt szovjet tisztek megtartották ellenőrzési jogaikat. Utasításaikat csak a magyar tiszteken és altiszteken keresztül továbbították. A szovjet parancsnoksággal történt egyeztetés alapján bevezették a tervet rendszeresen túlteljesítő katonák premizálását. A nevelőmunkában széleskörűen alkalmazták a verseny rendszerét. A feladatok teljesítése során kiemelkedő munkát végző tisztek és katonák nevét felolvasták a felsorakozott alakulat előtt, dicséretben és jutalomban részesítették őket.

54 ЦАМО СССР ф. 14, УВВР, оп. 401496, д. 4, л. 24.
55 ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 37.
56 Uo. л. 27.; A magyar forrásokban — *vasútépítő hadosztály;* így nevezte parancsnoka, Gyöngyössy Gábor is az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak küldött jelentésében. (L. Magyar—Szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 59. o.

A magyar vasútépítő dandár szervezése

(1945. január—május)

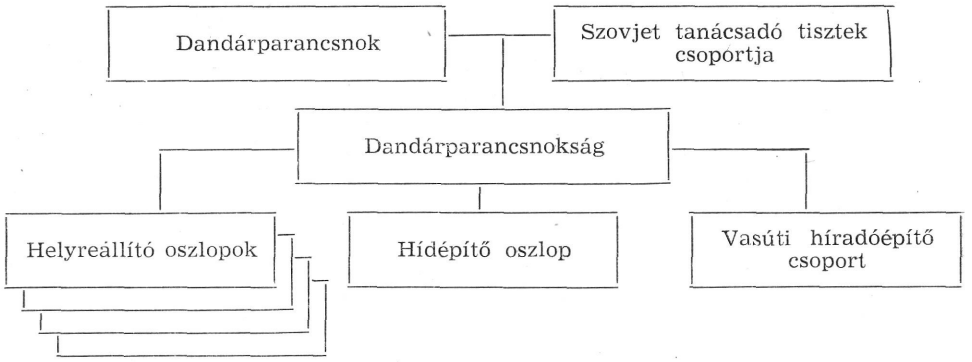

Amellett, hogy az osztagban meghagyták a lelkészi beosztást, a parancsnokság gondot fordított a személyi állomány politikai nevelésére. Ezt a feladatot a politikai szempontból legjobban képzett magyar katonákra bízták. A dandárparancsnok 17/6. sz. parancsában a parancsnoki állomány számára előírta, hogy magyarázzák meg a beosztottaknak az ország demokratikus átalakításának elveit, a kapitalista rend kizsákmányoló jellegét, a földreform lényegét; tájékoztassák a katonákat a fontosabb bel- és külpolitikai eseményekről, neveljék őket a magyar nép forradalmi múltja harci hagyományainak legjobb példáin.

A magasabbegységnél tanfolyamot szerveztek az analfabétizmus felszámolására, rendszeresen kiadták a „Vasútépítők" c. újságot, amatőr művészeti csoportot és zenekart hoztak létre.

1945. áprilisában Gyöngyössy Gábor százados jelentést küldött Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának az 1. magyar vasútépítő hadosztály helyzetéről, amelyben többek között a következőket írta: „... hadosztályomnál egy ütőképes és becsületes munkára alkalmas alakulat katonai feltételei és alapjai le vannak rakva. Megfelelő emberanyag és felszerelési anyag kiegészítése után az új magyar demokratikus szellem és népi hadsereg egyik értékes tényezőjévé akarunk és képesek vagyunk válni és részei akarunk lenni annak az új magyar hadseregnek, amely a szövetségesek oldalán a fasizmus feletti győzelem érdekeit szolgálja."[57]

Abban az időszakban amikor a magyar dandár a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak állományában volt, 17 szovjet tisztből álló operatív csoportot vezényeltek a dandárhoz, Ljubavin mérnök-alezredes vezetésével. Kezdetben parancsnoki funkciókat is el kellett látniuk. Miután a dandár magyar tiszti állománya elsajátította kötelmeit, a szovjet tisztekből álló operatív csoport tanácsadói és felügyelői státusba került. Ebben a funkcióban is kötelességüknek tartották azonban, hogy gondoskodjanak a dandár katonáinak szükségleteiről.[58]

57 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 63. o.

58 ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 4, л. 1; л. 37.:
Erről tanúskodik többek között Ljubavin mérnök-alezredesnek 1945. március 1-én a 27. vasútépítő dandár parancsnokához írott jelentése. A jelentésben azt írja, hogy az élelmiszer- és ruházati ellátmány folyamatos biztosítása érdekében az 1. magyar vasúti helyreállító dandár parancsnokának anyagi helyettese mellé tanácsadót nevezzenek ki.

3. A közös ellenség ellen

A magyar vasútépítő dandár Rahó körzetében (Kárpátalja) kezdte meg tevékenységét. Itt kapott elhelyezést a törzs is. A szovjet operatív csoport által 1945. január 15-én kiadott 1. sz. parancsban meghatározták a dandár feladatait. A dandár gépjárműveket kapott és hamarosan engedélyezték, hogy szervezett formában élelmiszert vásároljon a helyi lakosságtól. Ezek a vásárlások javították a nehéz munkát végző személyi állomány élelmezését. A dandár parancsnoksága műhelyt szervezett, ahol nemcsak javították a szerszámokat, hanem újakat is készítettek. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a dandár személyi állománya nagy eredményeket érjen el a munkában. A magyar katonák teljesítették feladatukat a Gyeljatin—Valeja—Viseulu vasútvonalon; a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak katonáival együtt sikeresen állították helyre a vasúti alagutakat és vasútvonalakat az adott szakaszon. 1945. február 3-án a munkálatok vezetője, kiemelve a magyar katonai alakulat munkaeredményeit, négy magyar tisztet, az altisztek egy nagy csoportját, valamint a sorállományt pénzjutalomban részesítette.[59]

A szovjet hadsereg Csehszlovákia területén vívott felszabadító harcai időszakában a magyar vasútépítő katonák a szovjet és román fegyverbarátokkal együtt sikeresen állították helyre a szétrombolt vasútvonalszakaszokat, hidakat és alagutakat.

Magyar adatok szerint csak a csehszlovák területen végzett munka ötven napja alatt a dandár a vasutak és az alagutak helyreállítására 591 766 munkaórát fordított, 73 283 m^3 földet és követ termelt ki, 717 m^3 talpfát, 52 676 540 m sínt és más alkatrészeket rakott le, 2590 m hosszú vasútvonalat és egy 33 m hosszú hidat épített.[60]

A közös munka időszakában a szovjet és magyar parancsnokság a szovjet és magyar vasútépítő katonák számára baráti találkozókat szervezett, meghívták egymás küldöttségeit ünnepi estekre, melyeket a szovjet és magyar nép történelme kiemelkedő, nevezetes eseményeinek tiszteletére rendeztek. Így például 1945. február 23-án szovjet és magyar katonák együtt ünnepelték a Vörös Hadsereg fennállásának 27. évfordulóját, március 15-én pedig az 1848—49 magyarországi forradalom évfordulóját.[61]

1945. április 25-én a 47. vasútépítő dandár hídépítő zászlóalja a 7. gárdahadsereg 62. önálló útépítő zászlóaljával, a román és magyar vasútépítő alakulatok alegységeivel együtt Bratislavánál 28 órával a kitűzött idő előtt állította helyre a viaduktot. A feladat sikeres végrehajtásáért, az önfeláldozó munkáért, szervezettségért, a fegyelemért és rendért a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak főnöke dicséretben részesítette az egész személyi állományt, mely részt vett a viadukt helytállításában és pénzjutalomban részesítette a legkiemelkedőbbeket.[62]

1945. február első felében még egy dandárt állítottak fel a gödöllői és a ceglédi táborokban levő magyar önkéntes hadifoglyokból. Dandárparancsnokká Cseney Iván ezredest nevezték ki. A szervezésben a 2. Ukrán Front 47. vasútépítő dandára törzstisztjei nyújtottak segítséget. Ez a magasabbegység, melyet 3. vasútépítő dandárnak neveztek, a 46. hadsereg támadó egységeit követte. Katonai vasútvonalakat állítottak helyre Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria

59 Uo. ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 27.
60 Elődök nyomában. (Három egység történetéből). Budapest, 1965. 11. o.
61 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 63. o.
62 ЦАМО СССР, ф. 14, УВВР, оп. 401496, д. 4, лл. 126—127.

területén. Harci útjukat Brno—Laa an der Thaya (Ausztria) körzetében fejezték be.[63]

A háború befejezése után az Ideiglenes Nemzeti Kormány kérésére mindkét vasútépítő dandárt a magyar katonai hatóságok rendelkezésére bocsátották. Ezek képezték az új hadsereg műszaki csapatainak alapját.[64] A 2. Ukrán front parancsnoksága, teljesítve a magyar kormány kérését, a háború időszakában még két vasút- és hídépítő, egy vasútbiztosító és három híradóépítő zászlóalj szervezéséhez nyújtott segítséget.[65]

A szovjet csapatok parancsnokságának közvetlen segítsége az új hadsereg első magasabbegységei és egységei felállításában nem korlátozódott csak a műszaki csapatokra. A Budapestért folyó harcok során számos olyan eset fordult elő, hogy a szovjet egységek és magasabbegységek parancsnokai kedvezően fogadták az önként átálló magyar katonák hazafias törekvéseit és lehetőséget nyújtottak számukra, hogy részt vegyenek a város felszabadításában. Az önkéntes magyar katonákból századokat és osztagokat szerveztek, amelyek a szovjet csapatokkal együttműködve végrehajtották a részükre megszabott harcfeladatokat. Február elején, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Irattára adatai szerint, ilyen alegységeket kapott megerősítésül a 320., a 297. és a 108. gárda-lövészhadosztály, valamint a 83. tengerész gyalogdandár. Azoknak a magyar katonáknak és tiszteknek, akik harcolni akartak a szovjet csapatok oldalán a fasiszták ellen, a szovjet parancsnokságok lehetővé tették, hogy rendbe hozzák magukat, pihenjenek és gondolják át döntésüket. Az önkénteseket csak ezután szerelték fel szovjet fegyverekkel és vetették harcba.

Az egyik legsikeresebben tevékenykedő magyar önkéntes osztagnak Veréb főhadnagy volt a parancsnoka. Az osztagot a 320. lövészhadosztály 478. lövészezredének adták megerősítésére, amely akkor ádáz harcot folytatott a Vár északnyugati megközelítési útjain.[66]

Budapest felszabadítása után a 320. lövészhadosztály politikai osztályának vezetője, nagyra értékelve a magyar fegyverbarátok harctevékenységét, ezt írta jelentésében: „... az első önkéntes magyar osztag Veréb főhadnagy parancsnoksága alatt két nap folyamán jól tevékenykedett, a parancsnokság által megszabott feladatot végrehajtotta. A németektől öt háztömböt tisztított meg, mintegy 30 ellenséges katonát semmisített meg, fogságba ejtett 15 katonát, 2 géppuskát, 1 páncélozott szállító gépjárművet, 2 gépkocsit, 10 járművet, katonai szállítmányokat és sok lőszert zsákmányolt. Veszteségei: 5 halott, 12 sebesült."[67]

A magyar önkéntes századok aktív harctevékenységéről olvashatunk a 297. lövészhadosztály és a 18. gárda-lövészhadtest harci naplójában is. „1945. február 10-én a hadosztály egységei — olvashatjuk a 297. lövészhadosztály naplójában —, miután leküzdötték az ellenség szívós ellenállását és szétrombolták a barikádokat, elfoglalták az 59-es objektumot (a Déli-pályaudvart — V. F.), az ellenség megerősített ellenállási csomópontját.

Az 1059. lövészezred, egy magyar önkéntes szakaszt védelemben hagyva, főerőivel — kihasználva a 1057. lövészezred sikerét — délről megkerülte a vasúti töltést és a nap végére a 2267-es háztömbtől északra levő ismeretlen háztömbnél folytatta a harcot (a Várhegy lejtőjén — V. F.).[68]

63 Elődök nyomában. I. m. 11. o.
64 ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 44.
65 Uo. ф. 240, оп. 2769, д. 270, л. 218.
66 ЦАМО СССР ф. 320, СД, оп. 159915, лл. 56—57.
67 ЦАМО СССР ф. 320, СД, оп. 139817, д. 348, л. 69.
68 Uo. ф. 297, СД, оп. 102999, д. 1, л. 50.

1945. február 1. Szovjet légvédelmi tüzérség az Üllői út és a Ferenc körút sarkán

A Várhegy döntő rohamának napjaiban a 83. tengerész gyalogdandár, amely az Imre-herceg útja mentén északról támadott, két önkéntes magyar századot kapott megerősítésül. A dandárparancsnok parancsot adott az egységek parancsnokainak, hogy a magyar alegységeket „vegyék teljes ellátmányba, bánjanak velük úgy, mint egyenlőkkel, akadályozzanak meg bármilyen durvaságot vagy incidenst."[69] Egyidejűleg megmagyarázták, hogy a magyar hadifogoly tiszteket és katonákat — akik önként kívánnak harcolni a fasiszták ellen — fel kell szerelni és a tevékenykedő magyar századokhoz kell irányítani. A 18. gárda-lövészhadtest parancsnokának szóló harcjelentésekben közölték, hogy a magyar századok aktívan vettek részt a 83. tengerész gyalogdandár számára megszabott harcfeladatok végrehajtásában, amellett bátorságot és határozottságot mutattak.[70]

1945. február 11-én átálltak a szovjet csapatok oldalára annak az ezrednek az alegységei, melynek parancsnoka Variházy Oszkár alezredes volt. A személyi állomány úgy nyilatkozott, hogy haladéktalanul részt akar venni a hitleristák elleni harcban. A szovjet csapatok parancsnoksága javaslatára magyar önkéntes századokból és ezen egység maradványaiból hozták létre a Budai Önkéntes Ezredet, melynek létszáma mintegy 2500 fő volt. Parancsnokává Variházy Oszkárt nevezték ki, akinek hazafias és demokratikus nézeteit a magyar katonák ismerték. A Budapest felszabadításáért folyó harcokban 600 magyar önkéntes katona

69 ЦАМО СССР ф. 1890, оп. 1, д. 22, л. 1.
70. Uo.

áldozta életét, vérrel erősítve a második világháború napjaiban született szovjet—magyar fegyverbarátság kötelékeit.

Miután február 22-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság katonai osztályának vezetője átadta a Budai Önkéntes Ezred személyi állományát a magyar katonai hatóságoknak, külön kiemelte, hogy az ezred mind a tizenkét százada „becsületesen küzdött a szovjet hadsereg oldalán".[71] Az ezredet Jászberénybe irányították, ahol az ott szervezésre kerülő 1. gyaloghadosztály alapjává vált. A hadosztály egyes alegységei a háború befejezése után részt vettek azokban a hadműveletekben, amelyek — Ausztria területén, Wiener Neustadt körzetében — a német és magyar fasiszta bandák felszámolására irányultak.

A háború után a szovjet kormány a hitleri hódítók elleni közös harcokban kiemelkedett néhány száz magyar katonát kitüntetett. A kitüntetettek között voltak a Budai Önkéntes Ezred katonái is. Amikor V. P. Szviridov altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa nevében átnyújtotta az érdemrendeket és érdemérmeket a magyar katonák egyik csoportjának, ezt mondta: „Az általam átadott kitüntetések azokat díszítik, akik vérükkel áldoztak érte. A magyar hadseregnek azon tábornokai, tisztjei és közkatonái kapták, akik bátran és határozottan a Vörös Hadsereg oldalára álltak és azzal együtt verték szét a gyűlölt német fasiszta hadsereget. E kitüntetett tábornokok, tisztek és közkatonák megértették, hogy a Vörös Hadsereg katonái a magyar nép életéért ontották vérüket. Azért álltak a Vörös Hadsereg oldalára, hogy vele együtt harcoljanak a közös ellenség, a fasizmus ellen. A Vörös Hadsereg, karöltve a magyar nép fiaival, létrehozta azokat a feltételeket, amelyek szükségesek voltak a demokratikus köztársaság megalkotásához."[72]

Ebben a demokratikus Magyarország sorsa szempontjából rendkívül fontos folyamatban, az új magyar hadsereg kialakításában, kiemelkedő szerepe van a Szovjetunió és fegyveres erői internacionalista segítségének és támogatásának. E segítség és támogatás eredményeként nemcsak azt biztosították, hogy demokratikus alapokon építsék fel a hadsereget, hanem azt is, hogy sok száz magyar hazafi vegyen részt a fasizmus szétzúzásában. Ez az együttes harc a második világháború napjaiban lerakta a szovjet—magyar katonák fegyverbarátságának alapját.

71 *Munk Károly:* A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Budapest, 1954. 34. o.
72 *„Honvéd"*, 1947. 2. évf. 1. sz. 4. o. (Hadtörténelmi Levéltár); *Mucs Sándor:* i. m. 81. o.

SZIKLAI SÁNDORNÉ

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK A SZOVJETHATALOM TURKESZTÁNI GYŐZELMÉÉRT ÉS VÉDELMÉÉRT VÍVOTT HARCOKBAN

(1917—1921)

Az 1914. júliusában kirobbant első imperialista világháború következtében az Osztrák—Magyar Monarchia több mint két millió[1] tisztje és legénységi állományú katonája esett a cári Oroszország fogságába. Jelentős részük — mintegy 10%-uk — Turkesztánba került,[2] ahol 37 város 40—45 hadifogolytáborában helyezték el őket.[3] A hadifoglyok többsége paraszt és munkás volt, 70%-uk az akkori Magyarország soknemzetiségű területéről származott.[4]

A cári hatóságok Turkesztánban is kivételes bánásmódot biztosítottak a hadifogoly tiszteknek. Megkülönböztetett elhelyezésben viszonylag szabadabb mozgással rendelkeztek, tiszti szolgáikat megtarthatták, és megtartották hatalmukat a hadifogoly legénység felett is. Az 1907. évi hágai konvenció értelmében a beosztott tisztek, tisztjelöltek és tartalékos tisztek 50, a főtisztek, vezérkari tisztek 75, a tábornokok 125 rubel fizetést kaptak havonta,[5] ugyanakkor egy orosz munkás havi keresete 20—40 rubel között ingadozott.[6]

A hadifogoly legénységet zsúfolt fabarakkokban helyezték el. Ruházkodásukról, élelmezésükről alig történt gondoskodás. A gyenge táplálkozás, a rossz egészségügyi viszonyok, valamint a barakkok túlzsúfoltsága miatt rohamosan terjedtek a járványos megbetegedések. A hiányos orvosi ellátás és gyógyszerhiány miatt a hadifoglyok tízezrei pusztultak el. Turkesztánban a járványok következtében mintegy 45 ezer hadifogoly halt meg.[7]

Ez a nagy halálozási arányszám arra kényszerítette a cári hatóságokat, hogy a szamarkandi nyári barakkokat megszüntessék és jobb életfeltételeket nyújtó körülmények közé helyezzék a hadifoglyokat.[8] 1916 végén—1917 elején a cári kormány intézkedései alapján Szamarkandból a hadifoglyok nagy részét Szibériába és az Uralba szállították át. Az orosz Fővezérkar 1917-ből származó adatai alap-

1 Rosszija v mirovoj vojne 1914—1918 (v cifrah). Moszkva 1925. Otgyel vojennoj sztatisztiki. 41. o.
2 Uo. 76. o.
3 Üzbég SZSZK Központi Állami Archívuma 1. fond (f.), 32. opisz (o.), 19. egyinyica hranyenyija (e. h.), 162. liszt (l.)
4 Uo. R—25. f., 1. o., 27. e. h., 145. l.
5 *Elsa Brändström:* Unter Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien 1914—1920. Berlin, 1922. 31. o.
6 Sztatisztika Truda. Moszkva, 1919. évf., 5—7. sz.
7 Hadifogoly magyarok története. Budapest 1931. II. kötet, 67—68. o. és *Bocz Károly* visszaemlékezése. Párttörténeti Intézet Archívuma. H—b—122.
8 Bocz Károly visszaemlékezése, uo.

ján szeptemberben már csak 41 285 hadifoglyot tartottak nyilván Turkesztánban,[9] 1918-ban pedig 32 380 főt.[10]

Ellentétben a cári Oroszország többi részén alkalmazott gyakorlattal, Turkesztánban már 1914 őszétől dolgoztatták a hadifoglyokat a gazdasági élet különböző területein. Sokan dolgoztak út- és vasútépítésen, különböző gyárak építésénél, a mezőgazdaságban és más alkalmi munkán. Mivel a Turkesztánban lévő hadifoglyok nagy része mezőgazdasági munkás volt, a legtöbbjüket a mezőgazdaságban alkalmazták. A turkesztáni Főkormányzói Hivatal jelentése szerin 1914 végén út- és vasútépítésen 10 ezer hadifogoly dolgozott.[11]

A hadifoglyok — különösen a szakmunkások — munkába állításának Turkesztánban nagy volt a jelentősége, hiszen itt igen fejletlen volt az ipar, kevés volt a szakmunkás, a lakosság nagy százaléka mezőgazdasági munkával foglalkozott. A háború elején Turkesztánban 49 ezer munkás volt, közülük 25 ezer a gyári munkások száma.[12]

A Turkesztánban munkába állított hadifoglyok ugyanazokat a tapasztalatokat szerezték a közös munka során, mint szerte Oroszországban. A közösen végzett munka a magyar hadifogoly munkásokat és parasztokat itt is ráébresztette a közös osztályellenség, a közös osztályérdekek és a közös osztálycélok felismerésére. Itt talán — az oroszországi forradalmi központokkal szemben — negatívumként annyit kellene megemlíteni, hogy a bolsevikok viszonylagos gyengesége, az önálló párt hiánya, a hadifoglyok között is késleltette a forradalmi erjedést, a forradalmi szervezetek létrehozását.

Ahhoz, hogy megértsük a Turkesztánba került hadifoglyok nehéz helyzetét, a forradalmi hadifogolymozgalom kései és viszonylag szűk körű kibontakozását, a kommunista csoport, majd pedig az önálló kommunista párt kialakulásának sajátosságait, valamint az internacionalisták minden nehézséget leküzdő hősiességét, feltétlenül figyelembe kell vennünk Turkesztán földrajzi, társadalmi viszonyait és történetét.

Turkesztán — a mai közép-ázsiai szovjet köztársaságok — területe mintegy másfél millió km^2, lakossága századunk második évtizedében hozzávetőlegesen 7 millió volt. Éghajlata szélsőségesen kontinentális, helyenként sivatagi. Az Amu-Darja és a Szir-Darja mentén elterülő sivatagok szinte teljesen víztelenek, az oázisok több napi járóföldre esnek egymástól. A hőmérsékleti ingadozás elérheti a napi 40—50 fokot is. Vörösgárdisták százai haltak szomjan a hadműveletek során, a csaták kimenetelét is gyakran a kutak birtoklása döntötte el.

A terület az események idején az orosz birodalom legelmaradottabb területeinek egyike volt. A teljes feudális széttagoltság állapotából a XVIII. század végére Turkesztán területén három kánság emelkedett ki, a buharai, a hívai és a kokandi. E három kánság vetélkedéséből a XIX. század végére a buharai politikailag meggyengülve került ki, kiemelkedő gazdasági szerepét azonban megőrizte.

A társadalmi berendezkedés mindhárom kánságban hasonló volt: a feudális világi uralkodó osztály (kánok, bégek, bejek) és a muzulmán papság kezében összpontosult a hatalom. A termelők rétegét a föld nélküli szegényparasztok, a dehkánok képezték. Mint Közép-Ázsiában mindenütt, a hatalom és a gazdagság alapját itt is a víz jelentette; a kutak felett pedig a hatalom birtokosai rendelkeztek.

9 Rosszija v mirovoj vojne, 40. o.
10 Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—25. f., 1. o., 18. e. h., 38—39. l.
11 Uo. 1. f., 32. o., 19. e. h., 7—9. l.
12 *A. I. Zeveljev:* Iz isztorii grazsdanszkoj vojni v Uzbekisztanye. Taskent, 1959. 152. o.

A hadifoglyok forradalmi szervezkedése Turkesztánban 1915 végén—1916 elején kezdett kialakulni. Taskentben Iványi János, az itthoni szociáldemokrata párt baloldali csoportjának harcosa vezetésével megalakult egy forradalmi csoport, mely elsősorban háborúellenes propagandát fejtett ki a hadifoglyok között. A csoport tagjai, háborúellenes propagandájukon keresztül, eljutottak annak bizonyításához, hogy a háború ellen, az igazságos békéért a legkövetkezetesebben a Lenin vezette bolsevikok harcolnak. Tevékenységüket azonban hamarosan leleplezték és Iványi Jánost más vezetőkkel együtt Orenburgba szállították.[13] Szamarkandban 1916-ban Székely Józsefnek, ugyancsak a Magyar Szociáldemokrata Párt aktív tagjának a vezetésével alakult egy politikai csoport. Ennek magvát Hock Mihály, Sipos János, Győrik Béla, Magyar Béla és Bocz Károly alkották.[14] Csoportos megbeszéléseken vitatták meg a háború okait, a békéhez vezető utat. A csoport az 1917-es februári burzsoá-demokratikus forradalom után kapcsolatot teremtett a szamarkandi bolsevik pártsejttel.

A burzsoá demokratikus forradalom győzelme 1917. februárjában nem hozott lényeges változást sem a dolgozó nép, sem a hadifoglyok számára. Az Ideiglenes Kormány folytatta a cári kormány politikáját, nem teljesítette a néptömegek követeléseit, nem fejezte be a háborút, nem adta meg a népeknek a rég óhajtott békét, nem adott földet a parasztoknak, jobb életet, több jogot a kizsákmányoltaknak, a nemzetiségi elnyomás is lényegében maradt a régi, csak a formája változott meg.

A februári forradalom győzelme utáni időknek azonban volt egy nagy pozitívuma, nevezetesen az, hogy lehetővé vált a legális forradalmi szervezkedés. Így a munkások márciusban Turkesztánban is megkezdték a nyílt szervezkedést Itt is lényeges kérdés volt, hogy a párton belül megtörténjék az elhatárolódás a forradalmi és az opportunista szárnyak között. Ismert, hogy a mensevikek a prágai konferencián szervezetileg is kiváltak az OSZDMP-ből. Turkesztánban azonban ez a szervezeti kettészakadás nem következett be, egy párton belül működtek a bolsevikok és a mensevikek és ez nagymértékben gátolta a következetes forradalmi politikát. Csak a márciusi napokban kezdődött meg a harc, hogy elhódítsák a tömegeket a mensevikektől, hogy megtörténjék az elszakadás.

Az 1917. júliusi eseményekig a bolsevikok, bizonyos legalitást élvezve, hatalmas szervező munkát végeztek a munkások, a nemzetiségek és a hadifoglyok között. A júliusi forradalmi hullám után 1917. szeptemberében új lendületet vett a forradalmi mozgalom. Szeptember 12-én a Turkesztáni Bizottság — mely a februári forradalom után a volt főkormányzó jogkörét gyakorolta — rendeletileg betiltotta a gyűléseket. E hír hallatára Taskentben — és másutt is — a munkások, katonák, az üzbég és kirgiz szegényparasztok tömegesen tüntettek az Ideiglenes Kormány és a Turkesztáni Bizottság ellen. A sok ezer főnyi résztvevővel megtartott gyűlésen egy tizennégy tagú forradalmi bizottságot választottak, melyből öt fő bolsevik volt. A Forradalmi Bizottság lényegében erősebb hatalomnak bizonyult, mint az Ideiglenes Kormány Turkesztáni Bizottsága.

Turkesztánban ebben az időben a hadifoglyok forradalmi mozgalma elég szűk körű. A hadifoglyok jelentős része ugyanis paraszt, mezőgazdasági munkás volt; a hadifoglyok között jóval kisebb a munkások számaránya, s ezek között is kevés azoknak a száma, akik már itthon is részt vettek a munkásmozgalomban. Megnehezítette tevékenységüket, hogy a bolsevik frakció nem határolta el magát a mensevikektől. A bolsevikok Turkesztánban jóval később ismerték fel a hadifoglyok tömegei között végzendő forradalmi-felvilágosító munka jelentő-

13 Vörös Hadsereg Központi Archívuma (VHKA). 28. 361. f., 2. o., 44. e. h., 4. l.
14 Bocz Károly visszaemlékezése.

ségét. És végül kihatással volt mozgalmukra, hogy a baloldali, forradalmi erők elhatárolódása a turkesztáni munkásmozgalomban csak 1917. júliusa után kezdődött el erőteljesen.

Nagy jelentőségű volt az a felismerés, amely 1917-ben odáig vezette a hadifogolytömegeket, hogy a háborúból, a hadifogságból kivezető utat a szocialista forradalom győzelmében, a tőkés rendszer megdöntésében látták. Ez a felismerés tette a hadifoglyok tízezreit a szocialista forradalom odaadó harcosaivá, majd vívmányainak védelmezőivé.

Turkesztánba 1917. október 27-én jutott el a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének híre. E hír hallatára Korovicsenko tábornok parancsot adott a taskenti szovjet tagjainak letartóztatására és a taskenti szovjetet támogató 1. és 2. szibériai tartalékezred leszerelésére. Október 28-ra virradó éjjel le is tartóztatták a taskenti városi és körzeti szovjet 5—5 tagját, s leszerelték a 2. szibériai tartalékezredet. A szeptemberben megindult és csak ideiglenesen vérbefojtott forradalmi fellendülést azonban már semmiféle terrorintézkedéssel nem tudták megállítani.

Az 1. szibériai tartalékezred fegyverrel kergette el a fehérgárdistákat. A vasúti munkások, akikhez az ezred forradalmi harcosai segítségért fordultak, hamarosan megjelentek az ezrednél, ahol felfegyverezték őket. A munkások több mint ezer főből álló ezredet alakítottak.

1917. október 28-nak hajnalán a munkások, a bolsevikok vezetésével, támadásba mentek át, reggelre elfoglalták a vasúti javítóműhelyt, az áruraktárakat, a laktanyák egy részét és a Szalar folyó hídját. Harmincegyedike éjszakáján pedig — négy napi véres harc után — a hatalom véglegesen a katona- és munkásküldöttek szovjetjének kezébe ment át Taskent városában.

A vasutak mentén fekvő városokban és falvakban rövid idő alatt győzött a proletárforradalom. Egyedül Buharában és Hivában maradt a hatalom az emír és a kán kezében.

Turkesztánban a szocialista forradalom győzelmének kivívásáért vívott harcokban ugyancsak ott találjuk — ha nem is nagy létszámban — a magyar hadifoglyokat. A taskenti harcokban részt vevő magyarok közül megemlíthetjük Gábor Józsefet, Engel Sándort, Farkas Gábort, Tallér (Tallár) Ferencet és Loncsár Sándort, akik az 1. szibériai tartalék lövészezrednél dolgoztak, mint hadifoglyok. Gábor József visszaemlékezésében erről így ír: „Mi hadifogoly munkások a színházépületben laktunk és lakószobánk éppen alkalmas volt arra, hogy onnan tűz alá vegyük a fehéreket. A katonatanács elnöke, egy őrmester, idejött katonáival és kérésünkre . . . nekünk is fegyvert adott."[15]

A felfegyverzett munkásokkal és az ezred katonáival együtt tehát magyarok is részt vettek a négynapos harcban, előbb a laktanya védelmében, majd a városi csatározásokban, végül az erődnek — Korovicsenko tábornok főhadiszállásának — elfoglalásában.

A taskenti helyőrségnél szintén több magyar harcolt, itt halt hősi halált egy Szabados nevű magyar internacionalista. A helyőrségnél szolgálatot teljesítő hadifoglyok közül 14-en vettek részt a fegyveres harcokban. A raktárakban dolgozó magyar hadifoglyok juttattak nagy mennyiségű fegyvert a forradalmi vasutasoknak.

1917. november 15—21. között tartották meg Taskentben a szovjetek területi kongresszusát, amelyen megválasztották a hatalom legfőbb szervét: a Népbiztosok Tanácsát, melybe bolsevikok és baloldali eszerek kerültek.

15 Jövendő (A Magyar—Szovjet Művelődési Társaság lapja.) 1945. november 10.

A turkesztáni proletárforradalom sikere távolról sem jelentett végleges győzelmet. Sok helyen a forradalom ellenségei is bekerültek a helyi szovjetekbe, így Ashabadban és Kizil-Arvatban, valamint a Káspin túli terület több más városában és falvában a helyi szovjetek tagjai lettek a bolsevikokon kívül a „baloldali" és „internacionalista" eszerek is, akik hazug módon a proletárdiktatúra híveinek vallották magukat azzal a céllal, hogy belülről ássák alá a szovjethatalmat.

Turkesztánban a szocialista forradalom győzelme után nem sokáig tartott a békés időszak. Már 1917 végén mozgolódtak a belső ellenforradalmi erők, akiknek először az angol imperialisták nyújtottak burkolt, majd nyílt intervenciós segítséget. Ez utóbbiak főhadiszállása — Malleson tábornok[16] vezetésével — a Káspin túli területen székelt. A turkesztáni polgárháború időszakában három nagy arcvonalon vívták a szocialista forradalom erői élethalálharcukat az ellenforradalmi erők és az angol intervenciósok ellen, mégpedig a következőkön:

1. Ferganai (1918. január 25—1920. december)
2. Aktyubinszki (1917. november—1919. szeptember)
3. Káspin túli (1918. június—1920. február).

E fő arcvonalakon kívül voltak kisebbek is, mint a matcsinszki és a szemirecsji. Nagy harcok folytak Hiva és a buharai emirátus felszabadításáért is.

A turkesztáni harcok egyik fő sajátossága az volt, hogy sokszor teljesen elszigetelten, Dutov atamán hadserege által háromszor is gyűrűbe fogva s elzárva Szovjet-Oroszországtól, vívták a forradalmi erők hősies harcukat a szovjethatalom védelmében. Később indult meg a Vörös Hadsereg szervezése, szinte a harcok végezetéig fennmaradtak a Vörös Gárda különböző osztagai, nagy szerepe volt a partizánmozgalomnak és a pártdruzsináknak.

Turkesztánban az internacionalisták tömeges bekapcsolódása a szovjethatalom védelméért vívott harcokba sokkal nagyobb jelentőséggel bírt, mint Szovjet-Oroszország más területein, kivéve Szibériát. Az internacionalisták katonai segítsége nagy, sokszor szinte döntő erőt jelentett, mert:

1. a helyi nemzetiség férfi lakossága nem rendelkezett kellő katonai tudással, miután a megkülönböztető cári rendelkezések következtében nem teljesítettek katonai szolgálatot;
2. a nemzetiségeknek nem voltak harci, fronttapasztalatai;
3. nem voltak harcedzettek;
4. nem voltak jártasak a hadiipari termelésben.

Így sokszor az internacionalistákra hárult az a feladat, hogy a helyi nemzetiségekből toborzott vörösgárdisták katonai kiképzéséből is kivegyék a részüket; átadják a világháborúban szerzett harci tapasztalatokat, aktívan vegyenek részt a hadiipar megszervezésében, a fegyver- és lőszergyártásban (ennek különösen akkor volt igen nagy jelentősége, amikor Szovjet-Turkesztán teljesen el volt zárva Szovjet-Oroszországtól).

A hadifoglyok mozgósítása, forradalmi szervezeteinek létrehozása, a szovjethatalom védelmében való tömeges és aktív részvétele szempontjából négy tényező volt döntő jelentőségű:

1. 1918. április 27-én a Turkesztáni Szovjet Köztársaság Népbiztosi Tanácsa kimondta a hadifoglyok felszabadítását.

2. 1918 elején a hadifoglyok között megindult a szervezkedés, megkezdődött tömeges belépésük a Vörös Gárda egységeibe.

16 Turkmenisztan v period inosztrannoj vojennoj intervencii i grazsdanszkoj vojni (1918—1920) Szbornyik dokumentov. Ashabad, 1957. 86—87. o.

3. 1918. június 17—25. között ülésezett Taskentben a turkesztáni kommunista szervezetek I. területi kongresszusa, amely a Turkesztáni Kommunista Párt szervezeti megalakulását jelentette.

4. 1918. augusztusában megalakult a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztánban.

Turkesztánban tehát az a sajátos helyzet alakult ki, hogy előbb kezdődött meg a hadifoglyok különböző szervezeteinek létrehozása, a Vörös Gárdába való belépésük s az első harcokban való részvételük, mint ahogyan megtörtént felszabadításuk. Turkesztánban sem a szovjet szervek, sem az egyes pártszervezetek és vezetők nem értették meg időben annak jelentőségét, hogy milyen fontos a hadifogoly tömegek mozgósítása, politikai felvilágosítása, szövetségesként való megnyerése. Ezt bizonyítják a Turkesztáni Szovjet Központi Végrehajtó Bizottságának 1918. június 30-án megtartott ülésén elhangzott egyes felszólalások is. Az ülés második napirendi pontja a hadifoglyok kérdésével foglalkozott. Vita folyt arról, hogy mit tegyenek a hadifoglyokkal (34 000 hadifogoly volt ekkor Turkesztánban). Egyes felszólalók azt javasolták, hogy egyetlen nagy táborban egyesítsék a Turkesztánban levő összes hadifoglyokat. Pecsatnyikov népbiztos a következőképpen válaszolt erre a javaslatra: „... az osztrák, magyar hadifoglyoktól nincs mit félnünk. Voltak olyan pillanatok a Köztársaságban, amikor a katonai hivatalok és az összes csapatok kizárólag hadifoglyokból állottak és a Köztársaság nemcsak hogy nem védekezett ellenük, hanem teljes egészében rájuk támaszkodott. Még a parancsnoki tisztségeket is hadifoglyok töltötték be... Nagy részük érdeklődik politikai életünk iránt."[17] E szavakban — különösen ami a vezető tisztségek kizárólagos betöltését illeti — sok túlzás volt, ezt a vita heve magyarázza. Mindenesetre az archív anyagok azt bizonyítják, hogy már ebben az időben alig volt olyan egység, melyben ne harcoltak volna volt hadifoglyok.

Turkesztánban a hadifoglyok szervezkedésének első lépéseit (1918. feburártól „Hadifogoly szocialisták taskenti Bizottsága"; 1918. áprilistól a „Külföldi állampolgárok bizottsága" — e bizottságok töltötték be a táborparancsnokság szerepét —; a „Külföldi Munkások és Katonák Tanácsa") s a szervezetek működését az jellemezte, hogy nem annyira politikai, mint inkább gazdasági-szociális célokat szolgáltak, s tulajdonképpen a hadifoglyok helyi érdekvédelmi szervei voltak.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a hadifoglyok politikai érdeklődése és aktivitása e szervezetek létezésén kívül is megnyilvánult, hiszen sok helyütt a helyi szovjetek, szakszervezetek aktivistáivá váltak, így pl. a szamarkandi szakszervezetnek 1918 nyarán 3000 külföldi tagja volt.

Az a tény, hogy a magyar hadifoglyok legkiválóbbjai már a szocialista forradalom Turkesztánban való győzelméért, majd 1917. decemberétől a turkesztáni szovjethatalom védelméért vívott harcokban is részt vettek, bizonyította, hogy a széles munkás- és paraszti rétegek, akik az első pillanattól szimpatizáltak a szocialista forradalom eszméivel, helyeselték és támogatták a forradalmi intézkedéseket, s amikor e vívmányok védelmére került a sor, nem elégedtek meg a szimpátia kifejezésével, hanem életüket sem kímélve, fegyveresen védték a szovjethatalmat.

A turkesztáni forradalmi hadifogolymozgalomban 1918. augusztusában következett be a fordulat, amely törvényszerű folytatása volt a turkesztáni bolsevik

17 Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—25. f., 1. o., 27. e. h., 145—146. l.

szervezet életében bekövetkezett történelmi fordulatnak, a Turkesztáni Kommunista Párt első, 1918. júniusában megtartott alapító kongresszusának.

1918. augusztusában az OK(b)P Külföldi Csoportjai Föderációjának megbízásából az orenburgi arcvonalról Taskentbe érkezett négy elvtárs: Loránd Ferenc, Franz Fagler, Jelenfi József és Joseph Sentfleber.[18] Ez a küldöttség hívta össze augusztus 20-ra a hadifoglyok általános gyűlését, melyen a hadifoglyok közül négyezren vettek részt s képviseltették magukat a Turkesztáni Szovjet Köztársaság párt-, állami és szakszervezetei vezetői is. A gyűlésen Loránd, a magyar—német nyelvű újság szerkesztője, a következőket mondotta: „. . . egy emberként kell kiállnunk az egész világ proletariátusának védelmére s tömörülnünk kell a bolsevikok-kommunisták pártja, a munkások és parasztok érdekeit egyedül védelmező párt köré."[19]

A gyűlés résztvevői határozatot hoztak, melyben kimondták, „készek együtt harcolni a bolsevikok pártjával s harcukat mindaddig nem szüntetik be, amíg az egész világ proletariátusa fel nem szabadul".[20]

A megválasztott szervező bizottságnak, illetve az ideiglenes pártelnökségnek az volt a feladata, hogy egész Turkesztán területén mozgósítsa a hadifoglyokat és megteremtse a lehetőségét annak, hogy minden egyes városban és hadifogolytáborban megalakuljon a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának helyi szervezete.

Az 1918 tavaszán megindult ösztönös szervező munkát most már a tudatos forradalmi szervezőmunka váltotta fel, melynek eredményeként augusztusban megértek a kommunista párt megalakításának feltételei.

1918. szeptember 22-én tartották meg a szervező bizottság által összehívott alakuló ülést, ahol kimondták a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának megalakulását s megválasztották a 12 tagú pártvezetőséget, amelybe a magyar, a német és a szláv kommunisták 4—4 képviselőt választottak meg. A magyar kommunisták részéről Loránd, Grosz, Oberma és Weis elvtársakat választották meg a pártvezetőség tagjául. Taskentben már szeptemberben 100 volt hadifogoly kérte felvételét a pártba.[21] A köztársaság többi városaiban is egymás után alakultak meg a párt helyi szervezetei.

Egész Turkesztán területén 1918. november végén—december elején a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának 13 helyi szervezete működött, s a taglétszám meghaladta a 2200-at.[22]

A helyi pártszervezetek megalakulása és a párttagok megnövekedett létszáma megkövetelte egy központi irányító szervezet létrehozását. 1918. november 12-én és 30-án összeült az ideiglenes pártbizottság, ahol határozatot hoztak az országos pártkongresszus összehívásáról. A december 8-án bezárult I. kongresszus 7 tagú Területi Pártbizottságot választott meg, akik közül három magyar, három német és egy csehszlovák származású volt.

Az I. kongresszus döntése szerint a Területi Pártbizottság két osztályt szervezett: politikai-katonai és gazdasági osztályt. A kongresszus elfogadta a kommunista párt megalakításáról szóló határozatot, s a párt nevét „A Turkesztáni Szövetséges Tanácsköztársaság területén működő Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja"-ként határozta meg.[23]

18 *Nasa Gazeta* (Organ Iszpolkoma Taskentszkogo Szovjeta rabocsih i szoldatszkih gyeputatov.) 1918. április 14. sz.
19 *Nasa Gazeta* 1918. augusztus 22. sz.
20 Uo.
21 Üzbég SZSZK Taskent Területi Áll. Arch. 18. f., 28. o., 12. e. h., 8. l.
22 MLI. Üzbég. Fil. Arch. 60. f., 4. o., 37. e. h., 5. l.
23 Uo. 3. l.

Testvérek!

ELNYOMOTTAK, KIZSÁKMÁNYOLTAK!

Sorsunk közös az egész világon, — nyomor és szenvedés. — Le kell ráznunk bilincseinket, melyet a burzsoázia hatalma rakott kezünkre.

Hadsereget szervezünk, erőset, hatalmasat és hívó szóra haza megyünk, hogy forradalmunkat végső győzelemhez vezessük! Az idő rövid. Ne késsetek! Jöjjetek a szabadság vörös zászlója alá. Minden igaz proletár tudja a kötelességét

Addig is, — mig hazamehetünk, küzdeni fogunk a szabadság megteremtőjének — az orosz tanácsköztársaság proletár katonáinak soraiban

TESTVÉREK! Ma már nem vagytok hadifoglyok, hanem testvérek, testvérei a világ minden proletárjának. Ma már nincs nemzet, nincs nyelvkülönbség! Egyek! Hatalmasak! Dolgozók, vagytok!

Ne várjatok! Jelentkezzetek a toborzó helyen, mi tárt karokkal várunk benneteket. Dobjátok le rongyaitokat, mi pótolni fogjuk, amit hazátok elmulasztott.

Éljen a mi forradalmunk!

Éljen a proletár világforradalom!

Pokolba a királyokkal, császárokkal, köztársasági elnökökkel!

Éljen a munkás és földmives tanács! Éljen a proletár diktatura!

AZ ASZTRAHÁNI KÜLFÖLDI KATONATANÁCS
KÖZPONT KASPI KAUKÁZUS ÉS SZTAVROPOLI FRONTRA.

Типография бывш. Астраханский Листок 1918.

Az Asztrahányi Külföldi Katonatanács felhívása a hadifoglyokhoz, 1918. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből)

A kongresszus küldöttei az első napirendi pont tárgyalásánál, a politikai helyzetről hozott határozatukban, üdvözölték a szocialista forradalmat és harcba hívták a volt hadifoglyokat az új szovjetrendszer megteremtéséért és védelméért. Határozatukban kimondták, hogy a külföldi kommunisták kötelességüknek tartják a szovjet elvtársak harcának támogatását, egyben felkészülnek arra a feladatra, hogy hazájukba visszatérve, hozzájáruljanak Nyugaton is „a proletariátus diktatúrájának, a tőke feletti diktatúrának megteremtéséhez."[24]

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja szervezeti megalakítása és a Területi Pártbizottság megválasztása befejező és döntő szakasza volt a Közép-Ázsiában élő külföldi proletárok forradalmi mozgalma megszervezésének.

Az I. kongresszus határozatában elfogadott kettős feladat — 1. a szovjetrendszer védelmére való mozgósítás; 2. a hazai burzsoázia uralmának forradalmi úton való megdöntésére való felkészülés — jellemezte a Szovjet-Oroszországban működő magyar kommunista szervezetek másik két központjának tevékenységét is.

Szovjet-Turkesztánban olyan sajátos helyzet állott elő a kommunista mozgalomban, hogy három önálló, de egymással szoros kapcsolatban levő (mindegyik képviseltette magát a másik kettő különböző ülésein) kommunista párt létezett: a Turkesztáni Kommunista Párt, a Muzulmán Kommunista Párt és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja.[25]

Az I. kongresszus után még nagyobb lendületet vett a politikai-szervező munka, egymás után alakultak a pártszervezetek a városokban, falvakban, gyárakban, üzemekben; az első időben a hadseregben még nem jöttek létre pártsejtek, csak a kommunistákkal szimpatizáló csoportok. A kongresszusok későbbi megállapításai szerint ez komoly hiba volt, hiszen éppen a harcoló internacionalistáknak lett volna szükségük arra, hogy nagy fegyelemmel rendelkező pártszervezetek irányítsák politikai-katonai tevékenységüket.

Az Oroszországi Föderációban egyesült külföldi kommunista csoportoktól és a Szibériában működő hadifogoly kommunista szervezetektől eltérően (ezen szervezetek tagjai egyben az OK(b)P tagjai is voltak) a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja önálló párt volt; nem nemzetiségi alapon szervezett csoportokból tevődött össze, hanem egységes internacionalista pártként működött. Dokumentumok alapján arra lehet következtetni, hogy a párttagságnak több mint a felét magyar származású tagok tették ki.[26]

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja helyi szervezeteinek képviselői részt vettek a helyi pártvezetőségek ülésein és a Szovjetek Végrehajtó Bizottságának is tagjai voltak. 1919 elején a szamarkandi városi szovjet választásánál 25 külföldi kommunistát, közöttük Székely József és Bocz Károly elvtársakat is megválasztották a városi szovjet küldötteinek.[27] Ez persze nem volt véletlen, hiszen éppen Szamarkandban volt a legaktívabb forradalmi hadifogoly csoport, amely 1916-tól működött és már 1918 elején megalakította kommunista pártszervezetét (Székely József, Hock Mihály, Sipos János, Baráth György, Hopp Antal, Kreits Károly, Jaksi Ferenc, Györik Béla, Bocz Károly). Augusztus elejétől hetilapjuk jelent meg „Szabad Szó" címmel. A szamarkandi magyar kommunisták a szovjethatalom védelméért vívott harcokból is a legtevékenyebben vették ki a részüket.[28]

24 Uo. 15. l.
25 Uo. 1—30. l. és 60. f., 1. o., 392. e. h., 140. l.
26 Uo. 1. o., 947. e. h., 1. l. és 962. e. h., 11—12. l. és *Nasa Gazeta* 1918. december 27. sz.
27 Bocz Károly visszaemlékezése.
28 MLI. Üzbég Fil. Arch. 68. f., 1. o. 134. e. h., 57—59. l.

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja politikai nevelő és katonai szervező tevékenységét elősegítette a pártsajtó is: 1919 elejétől jelent meg és 27 számot bocsátott ki a „Világszabadság", a „Vörös Újság" és a „III. Internacionálé".

Nagy jelentősége volt annak a határozatnak is, melynek alapján 1919. szeptemberétől pártiskolát szerveztek a kommunisták számára. A Lenin nevét viselő parancsnokképző iskolában 1919. december 12-én létrehozták az osztrák és magyar volt hadifoglyok számára a „növendék századot". 1920. márciusában 108 kommunista-internacionalista, köztük 67 magyar tanult a parancsnokképző iskolán.[29] Mindannyian a harc tüzében, a különböző frontokon léptek be a párt soraiba.

1919. március 17—április 7. között ülésezett a Külföldi Munkások és Parasztok II. kongresszusa, amikor is a pártnak 14 alapszervezete és 3730 párttagja volt.[30] E létszámban nincs benne a frontokon harcoló kommunista internacionalisták száma, mivel még ebben az időben sem volt a hadseregben külön pártszervezet. A kongresszuson 6—6 küldöttel képviseltették magukat az orenburgi, a Kaspin túli és a ferganai arcvonalakon harcoló internacionalisták. A kongresszuson elfogadott Szervezeti Szabályzat a kommunisták kötelességévé tette, hogy „... mindenütt a párt érdekeit képviselje, eszméit terjessze... Minden párttag a párt katonája és kötelessége a Tanácsköztársaságot a helyi elvtársakkal egyetemben fegyverrel megvédelmezni az ellenforradalom és anarchia ellen".[31]

Az internacionalisták között végzett politikai felvilágosító munka akkor vett igazán nagy lendületet, amikor 1919 nyarán minden internacionalista egységben kötelezővé tették a pártsejtek megalakítását.

1919. szeptember 19-én nyílt meg a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja III. területi kongresszusa. A KMPKP-nak ebben az időben 6300 tagja volt s közülük 3770-en az aktyubinszki, a Káspin túli, a ferganai és a szemirecsji arcvonalakon harcoltak. A városokban ekkor 21 alapszervezet működött.[32]

„A pártkollektíváknak és egyes párttagoknak nemcsak azért volt olyan nagy tekintélyük, mert fegyelmezettek voltak — írta Sziklai Sándor A Kommunista Párt működése a turkesztáni fronton című cikkében[33] —, hanem azért is és főképpen azért, mert példát mutattak a vitézségben és kitartásban is. A harcok fáradalmait türelmesen viselték, önkéntesen jelentkeztek az ellenség hátába felderítő szolgálatra, a pártkollektívák állították össze az ütőcsapatokat... önként jelentkeztek a legveszedelmesebb feladatok teljesítésére. A pártkollektívák nemcsak a közös hadseregbeli csapatokban végeztek propaganda- és szervező munkát, hanem azon a vidéken is, ahol a harcok folytak, a lakosság dolgozó rétegei között is."

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja taskenti pártszervezetének politikai-felvilágosító, szervező és toborzó munkáját, valamint azt az erőfeszítést, melyet az Oszipov-lázadás leverése, az összes párttagok mozgósítása, felfegyverzése és harcba indítása, majd később az internacionalisták százainak frontra való mozgósítása érdekében végzett, nagyra értékelte a Turkesz-

29 Taskentszkoje Krasznoznamjonnoje i orgyena Krasznoj zvezdi vojennoje ucsiliscse im. V. I. Lenina. Taskent, 1958. 36. o.
30 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 22. e. h., 6. l.
31 Uo. 12. l.
32 Uo. 37. e. h., 8. l.
33 *Sziklai Sándor:* A Kommunista Párt működése a turkesztáni fronton. *Sarló és Kalapács* Moszkva, 1932. 40. sz. 57—58. o.

táni Szovjet Köztársaság Népbiztosi Tanácsa.[34] 1919. november 2-án ünnepélyes keretek között nyújtotta át Kobozev elvtárs — a központi szovjet kormány Turkesztánba küldött komisszárja — a taskenti pártszervezetnek a vörös zászlót.

Az OK(b)P VIII. kongresszusa kimondta az egységes, centralizált kommunista párt létrehozását. E határozat végrehajtásának értelmében ülésezett 1920. január 20—27. között a Turkesztáni Kommunista Párt V. konferenciája, amely kimondta a három párt: a Turkesztáni Kommunista Párt, a Muzulmán Iroda és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának egyesítését.[35] A konferencián megválasztott ideiglenes pártbizottságnak tagja lett Gábor József elvtárs is.

A határozat alapvetően megváltoztatta a turkesztáni pártéletet. Eszmeileg, szervezetileg megerősítette a pártot és a Turkesztánban élő összes kommunistákat egy egységes, nagy internacionalista családban egyesítette.

A határozat végrehajtásával fejeződött be a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja, mint önálló kommunista párt történetének, hősies küzdelmének és harcának két és fél éves szakasza. Nem szűnt meg azonban a magyar kommunisták tevékenysége, mert az egységes párt létrejötte után, 1920. márciusa és júniusa között működött a külföldi kommunista csoportok föderációja,[36] majd 1920. júniusától 1921. augusztusáig a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Bizottsága agit-prop. osztálya mellett létrehozott nemzeti kisebbségek alosztálya, amely egyesítette a különböző nemzetiségek kommunistáit. Minden egyes nemzetiség létrehozta a maga nemzetiségi szekcióját s annak Területi Irodáját.[37]

A Föderáció vezetősége 1920. május 29-én tartott ülésén ugyancsak kettős feladatot állított minden helyi szervezet elé:

„1. Az OK(b)P tagjaiként aktívan támogassák az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaságot.

2. Mint Közép-Európa proletárjainak, az a kötelességük, hogy helyesen felépített szervezetet hozzanak létre, amely igazi kommunista szellemben valósítja meg a politikai nevelést és a gyakorlati szervezőmunkát. A jelenlegi időben különösen nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy forradalmi munkásokat képezzünk ki Nyugat számára."[38]

Amilyen mértékben gyarapodtak Szovjet-Turkesztán területén a forradalmi felszabadító harcok sikerei, olyan mértékben került előtérbe a Föderáció, majd a magyar szekció által ugyancsak vallott előbb említett két feladat közül a második.

1920. májusában Turkesztán területén 17 városban volt magyar, német, jugoszláv és román szekció, melyek 1652 kommunistát egyesítettek.[39] Ez a számadat nem tartalmazza a Vörös Gárdában és a Vörös Hadseregben harcoló internacionalista-kommunistákat. Ekkor a kommunisták 54%-át — 896 párttagot — a magyar kommunisták tették ki, így a különböző nemzetiségű szekciók közül ebben az időben is a magyar szekció volt a legnagyobb létszámú.

A frontokon harcoló internacionalisták hangulatáról 1920. júniusában a Fö-

34 *Világszabadság* (A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának központi lapja — megjelent 1919—1920-ban.) 1919. november 7. sz. és MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 7. e. h., 2. l.
35 *Izvesztyija* (Organ Krajkoma KPT i TurCIKA.) 1920. február 18. sz.
36 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 73. e. h., 1. l.
37 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 2. e. h., 113. l.
38 Uo. 70. e. h., 18. l.
39 Uo. 73. e. h., 3—4. l.

deráció Területi Irodája a következőképpen számol be: „... hála a Turkesztán összes vörös frontjain harcoló vörös internacionalista harcosaink hős szellemének, hogy nemcsak Turkesztán szabadságát vívtuk ki, hanem Szovjet-Oroszországgal is a tartós kapcsolatot. Most a terület frontjainak likvidálása után s a fenyegető lengyel veszély következtében ... vörös harcosaink soraiban a cselekvés forró vágya jelent meg, ami egész lavinává fejlődött."[40]

Az Oroszországi Föderatív Szovjet Köztársasággal való végleges egyesülés következtében Turkesztán területéről is megindulhatott a hadifoglyok tömeges hazaszállítása. 1920. január 1. és június 30. között 3402 volt magyar hadifoglyot szállítottak innen haza. A hazatérőket az egyik gyűlésen a következő szavakkal búcsúztatták:

„Az Orosz Tanácsköztársaság szabadságot adott nektek. Nem kérdezte senki tőletek a munkások és földműves-szegények vörös országában, hogy kik vagytok, milyen nyelven beszéltek, testvéri kezet nyújtott nektek, kenyerét megosztotta veletek, jogokat adott nektek ... a legfontosabb és leghatalmasabb jogot, melyért otthon a szociáldemokrata vezérek letértek a forradalom útjáról: a választójogot is megadta nektek a proletárok állama. Szavaztatok és beküldtétek a tanácsokba a ti húsotokból és véretekből való munkás elvtársaitokat ... Az öntudatos pétervári munkás egy fél font kenyérrel is beéri, mert tudja, hogy a kenyeret hozó vonat a sokat szenvedett s szeretteitől az imperialisták gazsága következtében hat év óta elszakított proletárokat szállít túl a vörös határon.

Oroszország munkássága ... egy elvtársi kézszorítással búcsúzik el tőletek a határon abban a biztos tudatban, hogy otthon nem feledkeztek meg forradalmi kötelességeitekről. Vigyétek magatokkal az orosz proletárforradalom minden tanulságát.

Menjetek haza s csak egy szikrát vigyetek magatokkal ebből a hatalmas, az egeken felül is felcsapó forradalmi tűzből ... s ez a szikra majd lángra lobban ...

Majd ha a gágogó vadlibák észak felől délre vonulnak, mi is megérkezünk hozzátok, segíteni nektek a ti harcotokban, mi nemzetközi vöröskatonák ..."[41]

A magyar pártszekció Területi Irodája sokoldalú politikai-nevelő munkát végzett a magyar kommunisták és pártonkívüliek között, e munkát külön 7 tagú agitációs bizottság végezte: Gábor József, Arno, Elek Béla, Horváth, Sziklai Sándor, Varó és Veres elvtársak.[42]

Gábor József elvtárs, a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja alapító tagja, végig elnöke vagy titkára volt a pártnak, a Föderációnak, a szekciónak.

A magyar szekció, fennállása idején, három területi konferenciát tartott. 1920. június 22-én ült össze az I. Területi Konferencia, mely megszüntette a megyei központokat, s ezt követően a helyi szervezetek közvetlenül a Területi Irodával tartottak kapcsolatot.[43]

A nemzetiségi pártszekciók Területi Irodája egyrészt a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Bizottság agit-prop. osztálya nemzetiségi alosztályának, másrészt a moszkvai Központi Irodának a vezetése alatt működött. A különböző nemzetiségű kommunisták az OK(b)P helyi pártszervezeteinek tagjaiként

40 Uo. 70. e. h., 103. l.
41 Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Budapest, 1957 129—132. o.
42 Taskent Megyei Pártarchívum. 18. f., 28. o. 481. e. h. 67. l.
43 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 2. e. h., 113. l.

vettek részt a taggyűléseken, ott fizettek tagsági díjat s vállalták az OK(b)P tagjaira vonatkozó minden kötelezettséget.

Az azonos nyelven beszélő kommunisták között végzendő agitációs és propagandamunka megkönnyítésére nemzetiségi alapon építették fel a pártcsoportokat, melyek élén a Területi Iroda állott; ez irányította a helyi pártszekciók munkáját, elosztotta a párterőket, s havonkénti jelentésben a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Bizottságának számolt be.

1920. november 15-én ült össze a II. Területi Konferencia. Ekkor 6 alapszervezet 351 párttagot és 4 tagjelöltet egyesített.[44] 1921. április 20—23. között ülésezett a III. Területi Konferencia, ekkor már csak 105 párttag és tagjelölt volt Turkesztán területén.[45]

1921. augusztus végére, mivel a kommunisták nagy része hazatért, megszűnt működni az utolsó, a szamarkandi és csárdzsuji agit.-prop. kör is.

A magyar kommunisták turkesztáni vezetői nagy figyelmet fordítottak az 1919 őszén megindult pártiskola munkájára. Nagy gonddal választották meg azokat az elvtársakat, akik katonai vagy pártpolitikai munkájukkal érdemelték ki pártiskolára való küldésüket. 1920. október 1-én indult meg a pártiskolán a hatodik tanfolyam.

A Területi Iroda azonban nemcsak a helyi pártiskolára küldte el kádereit, lehetősége volt arra is, hogy Moszkvába, a központi pártiskolára küldje el az elvtársak legkiválóbbjait. Így az 1921. januári plénum határozata szerint Bojza, Bartók és Horváth Sándor elvtársak mentek a moszkvai pártiskolára.[46] 1920. november 25-én hozott határozatot a Területi Iroda, s e határozat értelmében Sziklai Sándort, a magyar szekció Központi Irodájának tagját, a román szekció titkárát küldte el Moszkvába, a Szverdlov egyetemre tanulni.[47]

A Területi Iroda ugyancsak nagy figyelmet fordított arra, hogy az eljövendő szocialista Magyarország számára katonailag jól képzett káderokat készítsen elő. A „Vörös Újság" abból az alkalomból, hogy 1921. január 15-én 84 internacionalista végezte el a Lenin nevét viselő parancsnokképző iskolát, Az igazi nemzetköziség c. cikkben a következőket írja:

„A messzi távol keleten, sok ezer versztnyire Horthy-országtól, ahol most bomlik virágában igazán a tiszt urak féktelen őrjöngése, 63 magyar vörös parancsnok hagyta el Taskentben a közel egy évig tartó kurzust, hogy méltón betölthesse majdan azt a helyet, melyet idáig a burzsoázia csemetéi bitoroltak... Hatvanhárom olyan elvtársat avattak tisztté Taskentben, akik végig próbálták az ellenforradalmi frontok összes borzalmait, akik három esztendő óta állnak vállvetve az orosz vörös katonákkal a proletár szabadság ezernyi ellenségével szemben."[48]

A végzett elvtársak között voltak Horváth József, Kiss Lajos, Kovács András, Magyar Béla, Nagy József, Simon Sándor, Snozek Pál, Varga József és még mások — mind-mind olyan elvtársak, akik a polgárháború tüzében, Turkesztán különböző frontjain harcoltak.

A magyar kommunisták és internacionalisták a párt vezetésével nagy utat tettek meg: kijárták a marxizmus—leninizmus forradalmi iskoláját, elsajátították a marxi—lenini forradalmi elméletet és gyakorlatot, melyet egyrészt a magyar, másrészt a nemzetközi munkásmozgalomban gyümölcsöztettek.

44 Uo. 20. e. h., 12. l.
45 *Vörös Újság* [Az OK(b)P magyar csoportjának központi lapja.] Moszkva, 1921. április 16. III. évf. 14. sz.
46 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 1. o., 1652. e. h., 15. l.
47 Uo. 4. o., 102. e. h., 37—38. l.
48 *Vörös Újság* 1921. január 22. sz.

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának történelmi érdeme, hogy sok kiváló kommunistát nevelt mind a szovjet, mind a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom számára, akik életük végéig hűségesen, odaadással és hősiesen harcoltak azokért az eszmékért, melyekért, orosz, üzbég, tadzsik, türkmén, kirgiz, kazah és más nemzetiségű proletár és szegényparaszt testvéreik oldalán Szovjet-Turkesztán frontjain küzdöttek.

A párt vezetésével edződtek és váltak hűséges kommunistává, internacionalistává, következetes marxista--leninistává Bakó Emil és Sziklai Sándor, akik nem csak az üzbég, a tadzsik, a türkmén és kazah népek szabadságáért vívott forradalmi harcokban vettek részt, de ott voltak Spanyolországban 1936—1939-ben, hogy védjék a spanyol nép szabadságát, ott voltak a magyar népi demokratikus forradalom győzelmének kivívásában, majd 1956-ban fegyverrel a kézben védték a magyar proletárdiktatúrát. E harcban halt hősi halált Sziklai Sándor vezérőrnagy.

A Turkesztánban működő magyar kommunista mozgalom több mint három éves hősies történetének rövid, vázlatos ismertetése is érzékeltette, hogy a magyar kommunisták, a volt hadifoglyok proletár internacionalizmusa elsősorban a fegyveres harcban fejeződött ki. A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának toborzó munkája következtében már 1918 végén 8—9000 volt hadifogoly harcolt a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg soraiban Szovjet-Turkesztánban a szovjethatalom védelmében.

A volt hadifoglyok több mint 50%-a dolgozott olyan gyárakban, üzemekben, amelyek a hadsereg számára termeltek. 72 volt hadifogoly orvos pedig gyógykezelte a betegeket, közöttük a sebesült vörös katonákat. Sokan dolgoztak a helyi VCSK-ban[49] is, aktív szerepet vállaltak a helyi szovjetek munkájában.

A Turkesztáni Népbiztosok hatalma ellen az első ellenforradalmi kísérlet a „kokandi autonom kormány" létrehozása volt, melynek csapatai 1918. január 25-én ütköztek össze először a Vörös Gárda osztagaival, Kokandtól 10 km-re. Ez a nap a Ferganai Front keletkezésének dátuma.[50]

Dutov atamán 1917. november végén megdöntötte az orenburgi szovjethatalmat, szétzúzta a bolsevik szervezetet, támadást indított Szamara, Cseljabinszk és Taskent irányába, elvágta Szovjet-Turkesztánt Szovjet-Oroszországtól és megfosztotta „éléskamrájától", a Közép-Volga vidékétől és az orenburgi járástól.

Ekkor szervezték meg Szovjet-Turkesztán első fegyveres erőit: a Vörös Gárda osztagait. Taskent már 1917. december 29-én komoly erőt képviselő vörösgárdista osztagot küldött Orenburg körzetébe, a Dutov atamán elleni harcokra. A Vörös Gárda 1918 tavaszán 7600 harcossal rendelkezett.[51] A Vörös Hadsereg szervezését csak 1918 tavaszán kezdték meg önkéntes alapon, de az is nagyon vontatottan haladt. Az 1917 végén—1918 elején a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg soraiba lépő volt magyar hadifoglyok aláírásukkal igazolták, hogy önként lépnek be és „6 hónapig teljes öntudattal és hűséggel harcolnak."[52] Erre az öntudatra és hűségre szükség is volt, hiszen Turkesztánt háromszor vágták el központi Oroszországtól, s szinte egyedül vívta harcát három nagy, különálló, de egyben összefüggő frontján. E frontokon kívül volt még más veszély is, amely a kisebb frontokon zajló csatákban, összeesküvések, kém- és szabotázstevékenység elleni harcokban fejeződött ki.

49 Vszerosszijszkij Csrezvicsajnij Komityet (Összoroszországi Rendkívüli Bizottság).
50 VHKA 28 361. f., 2. o., 162. e. h., 2. l.
51 Bojevoj puty vojszk Turkesztanszkogo vojennogo okruga. Moszkva, 1959. 39. o.
52 Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—17. f., 1. o., 1171. e. h., 153. l.

Az orenburgi kozákság ellenforradalmi mozgalma, élén Dutov atamánnal, a polgárháború egész időtartama alatt a legszorosabb kapcsolatban állt a turkesztáni ellenforradalmi erőkkel és az angol intervencióval.

1917. novemberében Dutov atamán csapatai elfoglalták Orenburgot. Ellenük decemberben Buzuluk és Taskent irányából egyszerre indították meg a vörösgárdista egységek a harcot, s 1918. január 19-én felszabadították Orenburgot. A felszabadító vörösgárdisták között, mind a Buzulukból jött, Kobozev vezette egység, mind a taskenti vörösgárdista egység soraiban, több száz volt magyar hadifogoly harcolt. Itt egyesültek a központi és a taskenti osztagok. Ez a kapcsolat a központtal azonban elég rövid ideig tartott.

1918. július 3-án Dutov atamán másodszor foglalta el Orenburgot s a taskenti vasútvonalat átvágva igyekezett az aktyubinszki katonai erőket Taskent felé szorítani, mellyel ismét elzárta Szovjet-Turkesztánt Szovjet-Oroszországtól.

Az aktyubinszki arcvonalnak igen nagy jelentősége volt mind politikai, mind katonai-stratégiai szempontból, hiszen az aktyubinszki járás látta el Szovjet-Turkesztánt kenyérrel.

Az aktyubinszki arcvonalon csak egyetlen egységben, a kusztanajszki ezredben nem voltak internacionalisták, az összes többiben kisebb vagy nagyobb létszámban voltak németek, csehek, románok és magyarok.

„... A mi internacionalista ezredeink igen kemény és megingathatatlan emberekből állottak. A polgárháború legnehezebb szakaszában — az 1918—1919-es években — a nemzetközi ezredek hatalmas szolgálatot tettek a harc szervezésében, a kitartás és szervezettség mintaképei voltak — írta visszemlékezésében I. Martinov. — ... Ez különösen fontos akkor, amikor tudjuk, hogy a polgárháborúban Orenburg, a turgaji sztyeppék és Turkesztán nagy mértékben befolyásolták forradalmunk sorsát s e győzelemben Pártunk vezetésével a nemzetközi ezredek és vezetőik az első helyek egyikét foglalták el. Kétségtelen, hogy a magyar és egyéb internacionalista elvtársak harca a fehérgárdisták ellen a történelem egyik legdicsőbb lapján foglal majd helyet. Ezt az időt bátran nevezhetjük a Világszabadság győzelméért folyó hősies harc periódusának."[53]

A 3. internacionalista ezredbe 1918 őszén 500, főleg magyar internacionalista lépett be. Az 1. turgaji ezrednek 155 internacionalista harcosa volt ekkor.

A 3. internacionalista ezred magyar harcosai törtek be elsőnek Ileckbe, miután igen nehéz harcot vívtak Mjortvaja Szoljánál. Hősiesen harcoltak a magyar internacionalisták Dunguszkaja állomásnál is, ahol hősi halált halt az egyik zászlóalj parancsnoka, Dávid elvtárs. Ezekről a harcokról így számol be Zinovjev főparancsnok:

„Azok az osztagok, amelyek 1918. júliusában az én parancsnokságom alatt elhagyták Orenburgot, Aktyubinszk felé mentek. Hét hónapon keresztül el voltak vágva, állandó harcot folytattak, elhasználták minden lőszertartalékukat, a ruházatot és felszerelést. A hadsereg helyzete majdnem reménytelen volt. Elhatároztam, hogy áttörünk a központi hadsereghez. Kijelentettem, jobb a halál az Orenburghoz vezető harcokban, mint a hóban elpusztulni, várva a központ segítségét. Január 2-án kiadtam a parancsot Orenburg megtámadására. Az az osztag, amely 9 gyalogos és 3 lovassági ezredből állt, nagyon nehéz, hősies utat tett meg: harc közben több mint 230 versztet, 25—30 fokos hidegben, 13 nap alatt... elsőnek érkezett Orenburgba. Az osztag vesztesége: 1500 megfagyott ember, 500 sebesült és halott."[54]

53 Rol internacionalisztov v borbe protyiv band generala Dutova. Moszkva, 1931. 50—55. o.
54 *A. Kladt—V. Kondratyev:* Bratja po oruzsiju. Moszkva, 1960. 165. o.

1919. január 22-én felszabadult Orenburg, s rövid időre ugyan, de Szovjet-Turkesztán egyesült Szovjet-Oroszországgal. Február végén megindult a vasúti közlekedés is. Rövid három hónap alatt rengeteg anyagi, gazdasági, katonai és politikai segítség özönlött Turkesztánba, ez lehetővé tette a szovjethatalom megerősödését, hozzájárult a tavasszal megindított általános támadás sikeréhez.

1919. március elején indította meg támadását Kolcsak 300 000 főt számláló hadserege. Reményük volt rá, hogy eljutnak a Volgáig, elfoglalják az ország középső részét, egyesülnek Gyenyikinnel, s egyesült erővel nyomulnak Moszkva felé. Kolcsak hadjáratának támogatására, az ellene indítandó erők elvonása érdekében, Jugyenyics Petrográd ellen indult. A lengyelek nyugaton, Dutovék Orenburg—Aktyubinszk vonalán, az angolok és a baszmacsok pedig keleten támadtak. Az ellenforradalom összes erői támadásba mentek át.

Dutov csapatai 1919. áprilisban elvágták az Orenburg és Aktyubinszk közötti vasútvonalat s ezzel ismét, harmadszor is elvágták Szovjet-Turkesztánt Szovjet-Oroszországtól. Így jött létre az aktyubinszki vagy észak-turkesztáni arcvonal.

A harcok kimenetele szempontjából nagy jelentőségű intézkedés történt, melynek értelmében a turkesztáni hadsereget a keleti arcvonalhoz csatolták, ezzel is jelezve, hogy a Turkesztánban folyó harcok a Szovjet-Oroszország sorsát eldöntő küzdelem szerves részét képezik.[55] A keleti arcvonal déli csoportjának főparancsnokává a nagy tapasztalatokkal rendelkező, kiváló kommunista hadvezért, Frunzét nevezték ki.

Az aktyubinszki arcvonalra még 1919 elején is az volt a jellemző, hogy itt nem volt a Vörös Hadseregnek reguláris csapata, hanem főleg munkás — elsősorban vasúti munkás — vörösgárdista osztagok harcoltak.

Aktyubinszk városában ekkor 160 internacionalista harcos tartózkodott, mivel a 3. internacionalista ezred 1918. decemberében, Zinovjev csapataival együtt, elhagyta a várost. Ez a 160 internacionalista a turgaji ezred harcosaival együtt élte át a fehérkozákok támadásának minden nehézségét.

Az 1919. januárjában betegségéből felgyógyult és Aktyubinszkba visszatért Sipkó Lajos elvtárs volt a lelke a hadifoglyok közt végzett politikai-felvilágosító munkának.

Ebben az időben több ezer hadifogoly dolgozott az Aktyubinszk—Taskent vasútvonalon. Ezek a munkások sokat szenvedtek a fehérkozákoktól, akik sokszor a dolgozó hadifoglyokat sem kímélték. A politikai felvilágosító munka eredményeként 500 volt hadifoglyot szerveztek be a vörösgárdista egységekbe, akik hősiesen megállták helyüket az aktyubinszki arcvonal számtalan csatájában. Ezekből a munkásokból szervezték a III. Internacionáléról elnevezett légiót.[56] Április végére a légió három zászlóaljában már 900 harcos volt: németek, osztrákok, csehek, szlovákok, de legnagyobb százalékban magyarok. Magyarokból állott a 2. zászlóalj, a gépfegyveres osztag és a lovas felderítő csapat. A légió parancsnoka Sipkó Lajos elvtárs volt.

Április elejétől egymást érték a fehérkozákok támadásai Aktyubinszk ellen. A legyengült, kimerült, megfogyatkozott védők a túlerővel szemben nem tudták magukat tovább tartani, ezért elrendelték, hogy április 18-án ürítsék ki a várost. Az aktyubinszki visszavonulást — a Főhadiszállás parancsának értelmében — a III. Internacionáléról elnevezett légió internacionalista harcosai fedezték.[57] Mintegy 30 km hosszúságú volt az a vasúti szerelvénysor, amely a város gazdasági javait és a harcosokat Taskent felé szállította.

55 VHKA 28 361. f., 3. o., 334. e. h., 8. l.
56 VHKA 28 361. f., 3. o., 334. e. h., 8. l.
57 Uo. 569. e. h., 18. l.

Április 20—27. között a fehérkozákok hatalmas erővel támadták Tamdi, Akkemir, Kandagacs és Temir állomásokat. Ez utóbbi közel feküdt Dzsurunhoz, az aktyubinszki arcvonal főhadiszállásának akkori harcálláspontjához. A fehérkozákokkal elsőként azok az internacionalista egységek vették fel a harcot, amelyek Tamdi és Akkemir állomásokon tartózkodtak. A III. Internacionáléról elnevezett légió és a perovszi osztag Kandagacs állomás körzetében április 27-én véres harcokat vívott a kozák csapatokkal. Kandagacs volt a visszavonulás utolsó állomása, ezután már Dzsurun-Emba következett, az utolsó kenyérbázis. A fehérkozákok bekerítették a perovszki osztagot, de a III. Internacionáléról elnevezett légió a segítségére sietett. A több mint 12 órás heves harc után — amelynek következtében mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett — a kozák csapatok meghátráltak Akkemir állomás irányába.[58]

Üzbég, türkmén és internacionalista vörösgárdisták két napos hősies harccal szabadították fel Temir városát.

1919. április 29-én az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Területi Bizottsága, a Muzulmán Kommunisták Bizottsága és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága közös ülést tartott,[59] melyen határozatot hoztak arról, hogy a kommunisták 25%-át, a Turkesztáni Szovjet Központi Végrehajtó Bizottságának ⅓-át, a tanácsok tagjainak 50%-át mozgósítják a Vörös Hadseregbe a frontok megerősítésére. A taskenti kommunistákból ezredet szerveztek, amely májusban az aktyubinszki arcvonalra ment.

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága a következő felhívással fordult a volt hadifoglyokhoz és a frontokon harcoló internacionalistákhoz:

„Figyelembe véve a Turkesztáni Köztársaság és vele együtt a Magyar Szovjetköztársaság nehéz helyzetét, amely veszélyezteti a világforradalmat és vele együtt az egész szervezett proletariátus életét, a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága 1919. április 13-án megtartott ülésén elrendelte... összes tagjainak mozgósítását a szocialista világforradalom védelmében... Javasoljuk bátor testvéreinknek, internacionalista elvtársainknak, akik ez ideig oly kitartóan védték szabadságunkat és életünket a turkesztáni frontokon, hogy továbbra is szilárdan maradjanak helyükön."[60]

1919. április—májusában elkeseredett harcok folytak az aktyubinszki arcvonalon. Nagy szükség volt erősítésre. Ekkor érkezett az ezer főt számláló dolgobuscsinszki ezred és a nagyrészt internacionalistákból álló I. turkesztáni harci osztag. Taskentből lőszerszállítmányok érkeztek. Ez elég nehéz feladat volt, hiszen Turkesztánban nem volt nehézipar, így hadiipar sem, s a lőszert kisipari műhelyekben, szinte kézi erővel készítették.

Hősies harcot vívtak az internacionalisták a Kuduk és Emba állomások közötti szakasz védelmében. Ugyancsak az internacionalisták védték az arcvonal főhadiszállását.

Az erősítést kapott fehérkozák egységek júniusban nagy ellentámadást indítottak; a teljesen kimerült vörös csapatok napokig hősiesen tartották magukat. A III. Internacionáléról elnevezett légió harcosai léptek az elesettek és a sebesültek helyére. A harmadik napon azonban a tartalékok is teljesen kifogytak és a vörös csapatok kénytelenek voltak Emba állomásig visszavonulni.[61]

58 Uo. 7203. f., 2. o., 2. e. h., 42. l.
59 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 59. e. h., 39. l.
60 VHKA 25 859. f., 6. o., 34. e. h., 293. l. és MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 3. e. h.; 32. l.
61 VHKA 7203 f., 2. o., 2. e. h., 76. l.

Jefanov, volt vöröskatona, a következőképpen emlékezik vissza e harcokra: „A koluzajevi osztag zászlóalja és a kusztanai harcosok megsegítésére érkezett internacionalisták a kozákokba ütköztek. 850 embert kerítettek be. Az utolsó golyóig hősiesen harcoltak a munkások és az internacionalisták a fehérkozákok ellen. Kilőve utolsó patronjaikat, mindannyian hősi halált haltak. Ekkor érkezett a parancs Emba evakuálásáról és a frontvonalat Mugodzsaniba helyezték. Meg kell jegyeznem, hogy az élvonal az internacionalisták szétverése után végképp meggyengült."[62]

Június 23-án a dolgobuscsinszki ezred megkezdte támadását a kozákok által elfoglalt városok ellen. Mivel azonban a segítségükre sietett egységeket tüzérségi tűz alá vonták, kénytelenek voltak az éjszaka leple alatt kitörni. Ugyancsak az ő segítségükre érkezett az internacionalista légió két magyar zászlóalja, de csak akkor, amikor egyik ezred sem tartózkodott már a helyszínen. Ennek következtében a magyar internacionalisták egyedül fogták fel az Emba elleni támadást. Hősiesen harcolva az állomásig vonultak vissza, ahol a légió többi zászlóaljával, valamint a koluzajevi osztag és a dolgobuscsinszki ezred harcosaival megszervezték a védelmet. Az állomáson több mint 30 katonai szerelvény állt, melynek megmentése élet-halál kérdése volt a vörös csapatok számára. Az állomás védelmét biztosító orosz, közép-ázsiai és internacionalista egységek harcosainak hősiessége, kitartása és önfeláldozása, a különböző országok hős fiainak nemzetközi összefogása azonban bevehetetlen gránitfalat állított az állig felfegyverzett, tüzérséggel is támogatott fehérkozák csapatok támadása elé.[63] Ezekben a harcokban a III. Internacionáléről elnevezett légió több mint 30 harcosa halt hősi halált.

Hősiességéért több harcost tüntettek ki, köztük Kligár József géppuskást, aki egy vagon ablakából kaszabolta az ellenséget, valamint Tul Rudolfot, a hős lovas összekötőt, akit szolgálat közben mellsérülés ért, sebesülten vágtatott a parancsnokig, s az üzenetet átadva ájultan zuhant a földre.

E harcok után átcsoportosították az erőket, újabb erősítés is érkezett. Itt vetették be az újonnan szervezett 1. orenburgi összevont ezredet, melynek kétezer internacionalista harcosa volt.[64] A júliusi harcokban részt vett az 1. orenburgi, a dolgobuscsinszki ezred, a III. Internacionáléről elnevezett légió, a Taskentből nemrég érkezett két menetszázad, melynek sorai között sok Buharából, Szamarkandból és más városokból érkezett internacionalista volt.

Ezen az arcvonalon harcolt a II. internacionalista zászlóalj is, melynek politikai biztosa Vercsipah Gyula, század politikai vezetői pedig Galántai János, Timár Frigyes, Glic Antal és Erdődi Rezső voltak. A II. tüzérosztag politikai kommiszárja Vencel Pál volt.[65]

A július 24-én a Szaljonnaja állomás ellen folytatott harcokra A. Zsukov, a légió volt parancsnokhelyettese, így emlékezik vissza: „Az ellenség különösen a baloldali szárnyra gyakorolt erős nyomást, de méltó ellenállásban, és jelentős visszaütésben volt részük... melynek következtében az internacionalisták 2 géppuskát, több harcost és tisztet ejtettek foglyul... az ellenség általános támadásba ment át az egész front vonalán... ennek következtében a jobb oldali szárny megtorpant, majd határozott visszavonulásnak indult. A III. Internacionáléről elnevezett légió, magára vonva az ellenség főcsapását, hősiesen fedezte

62 Oktyabrszkaja szocialisztyicseszkaja revoljucija i grazsdanszkaja vojna v Turkesztanye Taskent, 1957. 380. o.
63 VHKA 7203. f., 2. o., 3. e. h., 431—432. l.
64 Bojevoje szodruzsesztvo trudjascsihszja zarubezsnih sztran sz narodami Szovjetszkoj Roszsziji (1917—1922). Moszkva, 1957. 404. o.
65 VKHA 138. f., 1. o., 106. e. h., 81. l.

A II. internacionalista ezred a Keleti Fronton, 1919

a többi csapatok visszavonulását... csak az internacionalisták kitartása mentette meg az osztagok maradványait..."[66]

A csapatoknak az Aral-tóig kellett visszavonulniuk. A helyzetet csak az mentette meg, hogy a keleti arcvonalon harcoló vörös egységek sikereket értek el, és ezzel megakadályozták, hogy a fehérkozákok egyesüljenek Gyenyikin hadseregével, az I. hadsereg pedig felszabadította Ileck várost és támadásba ment át Kolcsak déli hadserege ellen.

Az V. hadsereg augusztus elején felszabadította Troickot, Kolcsak déli hadseregének fő bázisát. Ily módon a Bjelov vezette fehér déli hadsereg háta fedezetlenül maradt. Bjelov tudta, hogy az Aral-tó elfoglalása révén, Hiván és Buharán keresztül, egyesülhet a fehér, illetve az angol intenvenciós csapatokkal. Ezt azonban tudta a Vörös Hadsereg parancsnoksága is, ezért megerősítették a védelmi vonalakat, újabb egységeket vetettek be ezen az arcvonalszakaszon és újabb harcosokkal erősítették meg az egységeket. Sok internacionalista is érkezett ekkor, pl. az I. orenburgi ezredbe Taskentből Jakab János vezetésével egy századnyi magyar.[67] Sok internacionalista érkezett az I. taskenti őrzászlóaljjal és az I. turkesztáni műszaki zászlóaljjal is.

A szamarkandi, buharai és Golodnaja Sztyep-i területen lévő külföldi kommunistákból és volt hadifoglyokból ekkor szerveztek internacionalista ezredet.[68]

66 Uo. 28 361. f., 3. o., 569. e. h., 20. l.
67 Uo. 25 859. f., 1. o., 40. e. h., 139. l.
68 Uo. 15. o., 37. e. h., 88. l. és Üzbég SZSZK Közp. All. Arch. R—17. f., 1. o., 1188. h., 21. l.

Az aktyubinszki arcvonalon sok internacionalista töltött be felelős katonai posztot; Sipkó Lajos a front főparancsnok-helyettese volt, Fremó Gyula pedig a Forradalmi Katonai Tanács tagja. A főparancsnok testőrsége majdnem teljes egészében internacionalistákból állt. Az összekötő osztagban 51 internacionalista volt, ugyancsak sok szolgált a parancsnoki szakaszban is. Az 1. lovasezred parancsnokságán 63, a főhadiszálláson 55 internacionalista volt. Az internacrionalisták pártcsoportjának vezetője Teichner elvtárs volt.

A nagy, s egyben végső harcok 1919. augusztus 29-én robbantak ki; az ellenség bevetette minden erejét. A fehérkozákok támadásai hullámokban követték egymást. Úgy látszott, hogy a hősiesen harcoló vörösgárdisták a túlerővel szemben nem állják a nagy nyomást, reggelre azonban a kolcsakisták sorai demoralizálódtak. Ennek a magyarázata abban rejlett, hogy azok a parasztok, akik Kolcsakék kényszermozgósítása révén kerültek táborukba, szembe kerülve a vörösgárdista egységekkel, százával adták meg magukat.[69] Az ellenség — miután megritkultak sorai — megtorpant, majd pánikszerű menekülésbe kezdett, a szétrombolt utakon azonban lehetetlen volt üldözésük.

Ezekben a harcokban különösen a műszaki alakulatok harcosai és munkásai tüntek ki, akik legtöbbször tüzérségi tűz közepette hozták helyre a megrongált vasúti síneket és utakat, biztosítva a katonai szerelvények továbbjutását. Féjas Benő ács, magyar internacionalista, Tuguz állomás körül, ahol a kolcsakisták felrobbantották a hidat, 36 órás megfeszített munkával, az ellenség állandó tüzelése közben, több órán át egy huzalon függve, helyrehozta a megrongált hidat, s így biztosította a katonaszerelvények továbbjutását.[70]

A vörös csapatok, Frunze parancsnoksága alatt, kiverték az ellenséget Ber-Csogur állomásról, majd szeptember 13-án Mugodzsarszkaja állomásnál egyesültek az 1. forradalmi hadsereggel.[71] Megvalósult a régi álom: felszabadult a Turkesztánba vezető út, Turkesztán végleg egyesült Szovjet-Oroszországgal, megszűnt az aktyubinszki arcvonal.

Az orosz az üzbég, a türkmén, a tadzsik, a kazah, a tatár és más nemzetiségű vörös csapatok, valamint az internacionalista harcosok véráldozata nem volt hiábavaló.

Csanisev, az I. tatár brigád komisszárja, leírja, milyen hallatlan nehézségek árán érték el a vörös csapatok a győzelmet: „A harcosok és parancsnokok mezítláb harcoltak, hiszen a régi lábbeli már régen elszakadt... A harcosokat és parancsnokokat tífusz tizedelte. Némely ezred személyi állományának 50—60%-a beteg volt, sokan haltak meg."[72]

Az Orenburg elfoglalásáért vívott harcokban nagy hősiességet tanúsított a Varga Gyula parancsnoksága alatt levő 216. internacionalista ezred, melyben kb. 800 magyar internacionalista szolgált; a 4. század 191 harcosa közül 187 volt magyar. A Turkesztáni Területi Bizottság jelentése szerint az aktyubinszki arcvonalon 400 internacionalista halt hősi halált.[73] A harcok befejeződése után a különböző egységeket a Kaspin túli, a ferganai és a szemirecsji arcvonalra irányították át. A helyi munkásokból és parasztokból szervezett egységeket feloszlatták, a harcosok visszatértek a békés termelőmunkához.

Az antant ebben az időben kezdte meg második hadjáratát Szovjet-Oroszország ellen, s ezért a Kolcsak déli hadserege fölött aratott végleges győzelem le-

69 VHKA 138. f., 1. o., 144. e. h., 172. l.
70 Uo. 62. e. h., 470. l.
71 *Frunze* Válogatott művei. Moszkva, 1957. I. k., 237—238. o.
72 Oktyabrszkaja szocialisztyicseszkaja revoljucija ... 247—248. o.
73 MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f., 4. o., 37. e. h., 7. l.

hetővé tette, hogy az 1. hadsereghez tartozó egységeket más fontos harci feladat megoldására irányítsák.

Az aktyubinszki arcvonalon aratott győzelem lényegesen hozzájárult az ország gazdasági helyzetének megjavításához, hiszen az orszki és az aktyubinszki területről betakarított gabona enyhítette Turkesztán, Szovjet-Oroszország és a nyugati arcvonal kenyérhiányát.

A központtal való kapcsolat megteremtése, az onnan érkező segítség, valamint az aktyubinszki arcvonalról átcsoportosított vörös csapatok nagyban hozzájárultak Turkesztán többi arcvonalain is a hadisikerek, majd a győzelem kivívásához.

Szovjet-Turkesztán számára a legfőbb veszélyt az angol és amerikai imperializmus jelentette. 1918 nyarán az angolok közvetlen irányításával egyesítették az ellenforradalmi szervezeteket és széles kémhálózatot szerveztek. Az ellenforradalmi összeesküvések egész sorozata indult meg.

Az 1918. június 17-én Ashabadban kirobbantott fegyveres felkeléssel kezdődött meg a harc a Kaspin túli területen, és váltakozó eredményekkel 1920. februárjáig tartott.[74]

A terület felszabadítása után az itt harcolt egységeknek csak egy része maradt helyben, hogy segítséget nyújtson a lakosságnak a lerombolt népgazdaság helyreállításában, más részét átirányították a ferganai és a szemirecsji arcvonalra.

Az antant 1. és 2. hadjáratának időszakában, a polgárháború legnehezebb évében, a turkesztáni osztályharc egyik legélesebb megnyilvánulási formája a baszmacsok harca volt a szovjethatalom ellen.[75] A baszmacs mozgalmat 1917 végén szervezte meg a muzulmán papság, és harcukat a muzulmán vallásért folytatott harcnak tüntették fel. Szociális bázisát Közép-Ázsia megdöntött uralkodó osztályainak maradványai, a feudális urak, a bájok, bégek, a száműzetésből visszatért bűnözők, a nemzeti burzsoázia jelentették, akikhez később csatlakozott az orosz fehérgárdisták által vezetett „paraszthadsereg".

A baszmacsok soraiba azonban bekerültek szegényparasztok (= dehkánok) is, akik a földkérdés megoldatlansága és a régi feudális-patriarchális maradványok kényszere miatt álltak szemben a szovjethatalommal. A bájok, a bégek a lakosságnak mindössze 10%-át tették ki, de a földeknek több mint 50%-ával rendelkeztek. Itt a földtulajdon egyben a víz tulajdonát is jelentette. Ferganának ebben az időben több mint 2 millió lakosa volt, akik közül mindössze 0,6% volt munkás. Igen kedvező volt a baszmacs mozgalom szempontjából, hogy Fergana az emír vezette Buharával volt határos, ahonnan rendszeres segítséget kapott.

A mozgalom vezetői és a papság, a mullák, nagyon jól kihasználták a dehkánok vallási és nacionalista előítéleteit, gyakran pedig az eladósodott dehkánokat adósság fejében kényszerítették a baszmacs egységek soraiba. Terrorizálták a lakosságot, borzalmasan megkínozták és meggyilkolták a párt- és szovjetfunkcionáriusokat. Különös kegyetlenséggel üldözték a nemzetiségi kommunistákat. A baszmacs mozgalmat az angol—amerikai imperializmus támogatta, vezetői az angol, a francia vagy az amerikai kémszolgálat titkos ügynökei voltak.

A ferganai arcvonal legfőbb sajátossága abban rejlett, hagy nem alakult ki meghatározott arcvonal. A baszmacsok eleinte éjjel, váratlanul zúdultak le a hegyekből és az ellenállástól függően, ugyanilyen gyorsan el is tüntek. Harci módszerük Fergana földrajzi, szociális helyzetéből adódott. Ezt a harci módszert

74 *Sziklai Sándorné:* Magyar internacionalisták a Káspin túli arcvonalon (1918. június—1920. március). Hadtörténelmi Közlemények 1967. 2. sz. 261—301. o.
75 MLI. Uzbég Fil. Arch. 60. f., 1. o., 205. e. h., 1—10. l.

eleinte nem ismerték fel a vörösgárdista egységek s ezzel magyarázható, hogy nem nagy sikerrel vívták a harcot ellenük.

1918. február elején a Vörös Gárda osztagai leverték a „kokandi autonómiát" s ezért Irgas és a többi vezető hozzáfogott a baszmacs egységek átszervezéséhez. Február 1-én Fergana területén a Turkesztáni Népbiztosok Tanácsa kihirdette a hadiállapotot.[76] 1918 nyarán Irgas egyik helyettese, Madamin bég, aki hamarosan a baszmacs mozgalom vezérévé vált, támadásba lendült Fergana nyugati részen. Támadásának sikere nyomán újabb és újabb bacsmacs egységek keletkeztek Fergana különböző részein: az Alaji völgyben és a Pamír előhegységében, főleg Hal-Hodzsa irányítása alatt.

A Vörös Gárda egységei az 1918-as esztendőben sok harcot vívtak a baszmacsok ellen, melyek kudarccal végződtek. A kudarc oka a szervezetlenség; ekkor még nem voltak Ferganában reguláris egységek, nagy volt a felkészületlenség, nem ismerték a baszmacsok harci taktikáját és le is becsülték az ellenük folytatott harc jelentőségét. A baszmacsok győzelmének súlyos következményei voltak.

1918 végére a Vörös Gárda osztagaiban 8000 harcos volt, de ezen kívül önvédelmi osztagok is alakultak. Ferganában a Vörös Gárda, majd a Vörös Hadsereg soraiban nagyon sok volt hadifogoly internacionalista harcolt.

A szocialista forradalom győzelmének napjaiban szervezték azokat a kokandi egységeket, melyeknek sok magyar internacionalista tagja volt. Ez az egység harcolt a „kokandi autonómia" leveréséért és részt vett a későbbi harcokban is. 1918. márciusában a kokandi osztag 2. századában 51 magyar szolgált, köztük Snozek Pál, Magyar Béla, Simonyi, Koch, Cöndör Pál, Teichner és mások.[77] Ez az osztag egyesült később az 1. turkesztáni ezreddel és harcoltak az aktyubinszki és a Káspin túli arcvonalon is.

1918 tavaszán Kokandban két internacionalista harci osztagot szerveztek. 1919 nyarán a ferganai arcvonalon harcoló vörös katonák összlétszámának 40—45%-át internacionalisták tették ki.

1918. augusztusában Ferganában a kizil-kijai bányában 4000 munkás dolgozott, 2000 volt hadifogoly. A kizil-kijai bolsevik párt a bányamunkásokat három váltásba osztotta be, ezek egyike állandóan a bányát körülvevő védősáncokban helyezkedett el, de maguk a bányászok is úgy mentek le a bányába dolgozni, hogy állandóan magukkal vitték fegyvereiket és szükség esetén, a munkát abbahagyva, harcba bocsátkoztak a támadó ellenséggel. A bányának volt lovasosztaga is, amely állandó harcban állt a baszmacsokkal. A kizil-kijai bányászok — köztük a volt hadifoglyok is — emellett őrszolgálatot teljesítettek a városban és egész környékén. A munkásokból szervezett vörösgárdista osztagok állandó harci készenlétben álltak.

Nagy jelentősége volt annak a határozatnak, amelyet a Turkesztáni Népbiztosok Tanácsa 1918. november 11-én fogadott el arról, hogy a Vörös Hadsereg reguláris csapatait küldi Ferganába a baszmacsok elleni harcra.[78] Ez a legfőbb magyarázata annak, hogy 1918 végétől megindult a sikeres támadás. A legnagyobb ütközet a csimioni olajbánya védelmében folyt, amikor is a vörös egységek 1918. november 7-én visszaverték Madamin bég, Kursir-mat és Hal-Hodzsa egyesített támadását és megvédték az olajbányát. A másik győzelmet a vörös-

76 *Nasa Gazeta* 1918. február 19. sz.
77 *Snozek Pál* Taskentben élt magyar internacionalista visszaemlékezése (saját gyűjtés) és *I. Sz. Szologubov:* Inosztrannije kommunyiszti v Turkesztanye. Taskent, 1961. 105. o.
78 Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—25. f., 1. o.; 31. e. h.; 72. l.

gárdista osztagok november végén Dzalal-Abad körzetében aratták. Mindkét harcban részt vettek a magyar internacionalisták is.

A volt hadifogoly munkások egyik szervezője a csimioni olajfeldolgozó iparban Bakó Emil magyar munkás volt, aki itt lépett be a kommunista pártba és itt választották be a munkások tanácsába.[79]

Kizelkében, a kőszéniparban, a munkások 85%-át hadifoglyok tették ki. Mindannyiukat mozgósították: nappal dolgoztak, éjjel pedig katonák voltak és szükség esetén harci feladatokat teljesítettek. Egész Ferganára ez volt a jellemző: minden munkás munkapadja mellett ott állt a fegyver, baszmacs támadás idején azonnal fegyvert fogtak és harcba bocsátkoztak. Erre elkerülhetetlenül szükség volt, mert olyan váratlanul, szinte lavinaszerűen zúdult le a hegyekből a baszmacs egységek támadása, hogy akkor azonnal cselekedni kellett. Éppen ezért nagyon nehéz számot adni a ferganai arcvonalon harcoló magyar internacionalisták pontos létszámáról.

1919 elején a bacsmacs egységek újabb erősítést kaptak. 1919. januárjában, az Oszipov-féle taskenti ellenforradalmi lázadás leverése után, nagyon sok ellenforradalmár menekült a baszmacsokhoz,[80] akik ily módon annyira megerősödtek, hogy már világos nappal is támadást kezdtek a városok ellen.

A szovjethatalom egy sor intézkedést volt kénytelen hozni a Ferganában levő vörös csapatok megerősítése érdekében. Többek között 1919. február 25-én Ferganában kihirdették a hadiállapotot,[81] melyet a baszmacsok teljes likvidálásáig fenntartottak.

Egész Fergana felfegyverzett táborrá változott. A proletariátus élharcosai, az olaj- és bányamunkások, önvédelmi osztagokat szerveztek. Minden munkás rendelkezett fegyverrel, rendszeresen dolgoztak, szükség esetén pedig abbahagyták a munkát, fegyvert ragadtak, és harcoltak a támadó baszmacsok ellen.

1919. április elején a baszmacsok Madamin bég vezetésével kezdtek nagyobb méretű támadást a Vörös Hadsereg egységei ellen. Ez az időpont egybeesett az antant első hadjáratával. Különösen éles harcok folytak Namangán, Kokand, Andizsán, Margelán és Dzalal-Abad ellen. Ezeket a támadásokat egyidőben hajtották végre.

Április elején a baszmacsok elfoglalták Namangán óvárosát és borzalmas pogromot rendeztek.[82] Ennek a híre is hozzájárult ahhoz, hogy sokan otthagyták a baszmacsok sorait. Ez az ütközet végül is a Vörös Hadsereg fényes győzelmével és a baszmacs seregek súlyos vereségével végződött. Április 11-én Kokand és Szerovo állomás között bekerítették a Madamin bég és az Oszipov vezette egységet, és javarészt megsemmisítették. Több mint ezer baszmacs holtteste maradt a harcmezőn.

A Vörös Hadsereg Konovalov parancsnoksága alatt működő osztaga, melyben sok magyar internacionalista harcolt, Os és Dzalal-Abad körzetében aratott győzelmet a baszmacsok felett.[83] Az andizsáni és osi szakaszon harcolt két internacionalista osztag is, melyekből később a Karl Liebknecht nevét viselő lovassági ezredet alakították, melynek parancsnoka Kuzselo cseh internacionalista, helyettese a magyar Vrabec Miklós, az egyik század parancsnoka Béres János, a másik századé pedig Valah Pál volt.[84]

79 *A. I. Zeveljev:* i. m. 221. o.
80 *Sziklai Sándorné:* i. m. 277—278. o.
81 VHKA 149. f., 81. e. h., 103. l.
82 Uo. 69. e. h., 1. l.
83 Uo. 116. l.
84 Uo. 110. f. 3. o., 952. e. h., 38. l.

A szétvert baszmacs egységek egy része Oszipov vezetésével Buharába vonult vissza, más részük pedig szétszóródott Fergana hegyei között.

A győzelemnek óriási politikai jelentősége volt: Ferganában megerősödött a szovjethatalom és megnőtt a Vörös Hadsereg tekintélye. A baszmacsok veresége azt eredményezte, hogy az általuk megfélemlített lakosság a Vörös Hadsereg sikerei láttán egyrészt segítséget nyújtott az elrejtőzött baszmacsok felderítésében, másrészt pedig jelentkeztek a vörösgárdista egységekbe. Áprilistól újabb munkásosztagok alakultak, pl. a saarihanszki internacionalista osztag.[85] Hősiességükkel különösen kiemelkedtek a következő egységek: a kokandi kommunista zászlóalj (400 fő), a 300 főt számláló andizsáni kommunista pártdruzsina és a csimioni harci osztag, amelyben sok magyar internacionalista szolgált.

1919 nyarán Fergana sok körzetében helyreállt a béke. A ferganai arcvonal 1919. augusztusában létrehozott Forradalmi Katonai Tanácsa hatalmas szervezési munkába kezdett: egymás után alakultak a Vörös Hadsereg újabb egységei. Ekkor alakult meg az 1. ferganai lovasezred.[86] Ehhez csatolták a III. Internacionáléról elnevezett ezredet, melynek többségét magyarok tették ki.

1919. szeptember 1-én Madamin bég és Monsztrov tábornok, a „paraszthadsereg" parancsnoka, aláírták a megállapodást, melynek alapján létrejött a muzulmán bájok, a mullák, az orosz kulákok és a fehérgárdisták egységes frontja.[87] Ezzel az egyesült ellenforradalmi banda harcosainak száma többszörösen felülmúlta a Vörös Hadsereg Ferganában levő harcosainak számát. Az egyezmény után általános támadásba kezdtek a ferganai ellenforradalmárok. Elfoglalták Os városát, majd megindultak Andizsán, Szkobeljev és Namangán irányába.

A szovjethatalmat Ferganában halálos veszedelem fenyegette. A Kommunista Párt felhívással fordult a dolgozókhoz, a vörösgárdistákhoz. A munkások tömegesen jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. E nehéz időkben is a kommunisták álltak az élen. Voltak városok, ahol az egész pártszervezet, a pártvezetőséggel az élen, pártdruzsinákat alkotva ment az arcvonalra.

Szeptember 10-én elkeseredett harcok kezdődtek Andizsán város környékén. A Turkesztáni Forradalmi Katonai Tanács határozata értelmében a Káspin túli arcvonalról Andizsánba irányították Turkesztán egyik legképzettebb, legharcedzettebb és legjobban felszerelt egységét, a Ginzburgról elnevezett kazáni ezredet, melyhez ebben az időben több mint 300 internacionalista tartozott. A kazáni ezred egyesült a Szafonov-egységgel és a Kuzselo vezette internacionalista ezreddel. Andizsán belső védői és a kívülről érkezett egységek harcának következtében a vörös egységek győztek. A győzelem eloszlatta a baszmacsok verhetetlenségének legendáját. A Vörös Hadsereg egységei szeptember 26-án visszafoglalták Os városát, szeptember 30-án pedig Dzalal-Abadot. Ezekben a harcokban is részt vettek a kazáni ezred harcosai. E harcokban tanúsított hősiességéért kapta meg a kazáni ezred a harci Vörös Zászló Érdemrendet, melyet az ezred minden tagjának joga volt viselni.[88]

1919 végén—1920 elején a baszmacsok ellen vívott kisebb-nagyobb harcok mind a Vörös Hadsereg győzelmével végződtek. E győzelmek következménye volt, hogy 1920. januárjában és februárjában a Vörös Hadsereg megindíthatta második nagy hadműveletét a baszmacsok ellen. 1920. február közepén lényegében majdnem egész Ferganát megtisztították az ellenségtől. 1920. márciusá-

85 Uo. 24. l.
86 Uo. 25 859. f., 1. o.; 13. e. h., 340. l. és 268. f., 1. o., 115. e. h., 430. l.
87 *A. I. Zeveljev:* i. m. 366. o.
88 VHKA 5019. f., 1. o., 27. e. h., 335. l.

ban a turkesztáni arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa bejelenthette, hogy lecsendesedett az örökkön lázongó és háborgó Fergana.[89]

1920 nyarán ugyan újra felélénkültek a harcok, de ezek is a Vörös Hadsereg győzelmével végződtek, és 1920. december végére lényegében Ferganában is befejeződött a polgárháború.

A ferganai arcvonalon is hősiesen megállták helyüket az internacionalistákból, többek között magyarokból álló nemzetközi egységek. A polgárháború idején, különösen 1919—1920 elején, a Ferganában harcoló egységek 40—45%-át internacionalisták tették ki. Nagy jelentősége volt annak a munkának is, amelyet a bányákban és az olajiparban végeztek a magyar szakmunkások. Ezek a munkások, mint már említettem, egyben harci feladatokat is megoldottak.

Az internacionalisták harca, a munkában való helytállásuk, a népgazdaság helyreállítása területén végzett kimagasló munkájuk kivívta Fergana dolgozó népének megbecsülését és elismerését. Ugyanilyen hősiességgel vették ki részüket az internacionalisták s szemirecsji arcvonalon a fehérkozákok és 1918 elején, majd 1920 végén a Buharai emirátus ellen vívott harcokban.

A turkesztáni területi pártbizottság lapja[90] meleg szavakkal emlékezik az internacionalisták hősi harcaira, a proletárnemzetköziség e ragyogó példáira:

„Az orenburgi front, Ashabad, Fergana tudna sokat beszélni azokról a megpróbáltatásokról, azokról a szenvedésekről, amelyeket azok szenvedtek végig, akik meglátták az orosz proletáriátus gigászi küzdelmében a lényeget, a nemzetközi proletáriátus felszabadításáért folytatott harcot, meglátták és levonták belőle a következményeket. A különböző nemzetiségű proletárok vére egy patakba folyt össze a messzi kelet kietlen homoksivatagjain és a sztyeppék lettek tanúi ama lélekfelemelő bizonyítéknak, hogy a világ proletárjai egymásra találtak . . ."

89 *A. I. Zeveljev:* i. m. 551. o.

90 *Vörös Újság* (A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának lapja.) Taskent, 1921. január 22. 2. sz

I. F. KUC

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

I.

1916 elején az orosz birodalom turkesztáni területén az első világháború alatti osztrák—magyar és német hadseregből mintegy 200 000 hadifogoly tartózkodott.

Közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt a hadifoglyok háromnegyed részét az ország más területére vitték, így Közép-Ázsiában 50 000 fő maradt. Továbbra is itt tartani a foglyokat már veszélyessé vált. A cári gyarmati kormányzat félt tőlük, mivel támogatták a helyi muzulmán őslakosság 1916 őszén kitört felkelését. A cári rendszer ugyanis elrendelte a korábban hadkötelezettség alá nem eső bennszülöttek mozgósítását, de nem mert fegyvert adni a kezükbe, így a mozgósítás nem a hadsereg soraiba, hanem hátországi katonai munkákra történt.

A lakosság az orosz gyarmatosítók, valamint a kialakulóban levő bennszülött burzsoázia és a „bájok"[1] kettős elnyomása alatt szenvedett. A kibírhatatlanul súlyos elnyomáshoz a katonai munkákra történő mozgósítás során hozzájárult még az elnyomók önkényeskedése és törvénysértése is. A megvesztegetett cári katonai tisztségviselők[2] és a nemzeti járási parancsnokok a gazdagok fiai helyett a szegényparasztság köréből mozgósítottak, gyakran a család egyetlen fenntartóját is elvitték. Kétségbeesésükben a dolgozó muzulmánok fellázadtak. A kozák büntető különítmények és katonai-tábori bíróságok a felkelést kegyetlenül elfojtották. Kuropatkin tábornok, a cári főkormányzó és a turkesztáni területi csapatok parancsnoka, még a februári burzsoá forradalom előestéjén is 480 felkelő halálos ítéletét írta alá. Természetes, hogy a helyi muzulmán őslakosság egyre jobban gyűlölte nemzete elnyomóját.

Az ipari üzemekben, a vasutakon, az utak és a távíróvonalak javításán, valamint a kulákoknál a mezőgazdaságban dolgozó hadifoglyok saját szemükkel látták, milyen elviselhetetlenül nehéz a dolgozók sorsa ezen a cári gyarmaton, és hogy felkelésüket a cárizmus vérbefojtja. Miután kapcsolatot teremtettek az oroszországi proletariátussal, megértették, hogy a proletároknak sem könnyebb elviselni a vagyonos osztályok és a területi vezetők súlyos igáját és kizsákmányolását. Ez az oka annak, hogy egyes hadifogoly munkások még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt bekapcsolódtak az oroszországi proletariátus forradalmi küzdelmébe, majd, a forradalmi fegyveres osztályharc folyamán, so-

1 Báj (üzbég) = gazdag, kulák
2 Turkesztán, mint gyarmat, katonai közigazgatással rendelkezett.

Varga István internacionalista ezredparancsnok kitüntetése. A Horezmi Népi Szovjet Köztársaság adományozta 1923-ban. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből)

kan beléptek a Vörös Gárda különítményeibe, később pedig a Vörös Hadsereg alegységeibe és egységeibe, vagy a felállításra került internacionalista egységekbe. Ezek a hadifoglyok nagy segítséget nyújtottak az orosz proletariátusnak és a helyi muzulmán őslakosságnak a szovjethatalom és a szocialista forradalom vívmányainak megvédésében.

Ahhoz, hogy a hadifogoly munkások eligazodjanak a cári Oroszország gyarmatbirtokain kialakult bonyolult politikai helyzetben, a bolsevik párt nyújtott segítséget. A bolsevikok és Oroszország proletariátusa átérezték a foglyok nehéz sorsát, osztálytestvéreiknek tekintették, támogatták őket. Nagy politikai munkát végeztek a hadifogolytáborokban: megmagyarázták az imperialista háború lényegét, annak szükségességét, hogy az polgárháborúvá váljék, és a proletár internacionalizmus szellemében nevelték a hadifoglyokat. A hadifoglyok között levő oszták—magyar szociáldemokraták a bolsevikok segítségével illegális szervezeteket hoztak létre, és a bolsevikokkal összehangolt politikai munkát végeztek a táborokban, valamint azoknak a foglyoknak a munkahelyén, akik az Oroszországban érlelődő proletárforradalmat saját, életbevágóan fontos ügyüknek, támogatását pedig proletár internacionalista kötelességüknek tekintették. S amikor megkezdődött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a fiatal Szovjet Köztársaság munkásai és a magyar munkások között igazi, testvéri internacionalista barátság alakult ki.

Erről tanúskodik a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság kormánya által 1957. március 28-án kiadott közös nyilatkozat: „... a magyar és a szovjet nép baráti kapcsolatainak mély gyökerei vannak... A magyar nép büszke arra, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban a magyar nép legjobb fiai is részt vettek..."[3]

Erről beszélt Kádár János elvtárs is az SZKP Központi Bizottsága, a Szovjetunió és az Oroszországi SZSZSZK Legfelsőbb Tanácsának 1967. november 4-én tartott ünnepi ülésén:

„Barátságunk a szovjethatalom születésének időszakában kezdődött, akkor, amikor a magyarok tízezrei fegyvert ragadtak és a polgárháborúban a Vörös Hadsereg, a partizánosztagok soraiban harcoltak az ellenforradalmárok és intervenciósok ellen."[4]

A bolsevikok hatásos propagandája — amelyet a helyi dolgozók és a bennszülötteknél semmivel sem jobban élő orosz proletariátus kegyetlen elnyomásának és kizsákmányolásának tényei szemléltetően alátámasztottak —, valamint a felkelést követő brutális megtorlás meggyőzte a hadifoglyokat arról, hogy segíteniük kell az elnyomók elleni harcban. Azt is megértették, hogy egyedül a bolsevikok a munkások forradalmi harcának hűséges védelmezői és szervezői. Ausztria—Magyarország és Németország szociáldemokratái, mint a dolgozó osztályok öntudatosabb pártonkívüli hadifoglyai közül sokan mások is, a bolsevizmus eszméinek forradalmi hatására váltak kipróbált bolsevikokká.

A turkesztáni területen az októberi győzelem után Turkesztán Kommunista Pártja segítségével és irányításával alakult meg a „Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja", amely később egyesült Turkesztán Kommunista Pártjával.

„A külföldi kommunisták pártszervezetei a polgárháború frontjain nagy politikai és szervezőmunkát végeztek a külföldi munkások és internacionalista harcosok között, aktívan részt vettek a helyi tanácsok és pártbizottságok munkájában, a hadifoglyok közül a külföldi munkásokat bevonták a Vörös Hadsereg soraiba, újságokat adtak ki saját nyelvükön.

Számos európai ország kommunista pártjának jeles személyiségei, például Gábor József, Sziklai Sándor és mások, a Turkesztánban élő külföldi kommunisták közül kerültek ki."[5]

„Amikor 1918 nyarán a köztársaság az amerikai—angol imperialisták által szervezett és irányított négy front gyűrűjében találta magát, a forradalmi vívmányok védelmére Turkesztán egész dolgozó népe felkelt. Ebben a harcban méltó helyet foglaltak el a külföldi kommunista csoportok."[6]

A Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Külföldi Kommunisták Központi Szövetsége képviselőinek segítségével 1918. decemberében a taskenti területi konferencián létrehozott „Külföldi Kommunista Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának Turkesztáni Területi Bizottsága"[7] elnevezésű szerv kezébe vette a külföldi kommunisták valamennyi pártszervezetének irányítását,[8] munkáját pedig szorosan összehangolta Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságával. Az első ízben összehívott Területi Bizottság tagjai a következők voltak: elnök Franz Fagler osztrák kommunista, tagjai:

3 *Népszabadság*, 1957. március 29., 2. o.
4 *Népszabadság*, 1967. november 5., 1. o.
5 История коммунистических организаций Средней Азии. Издательство институтов МЛ Узбекистана, Таджикистана, Киргизии, Казахстана. **Узбекиздат, 1967 г., стр. 300.**
6 *И. С. Сологубов:* Иностранные коммунисты в Туркестане. Госиздат Узбекской ССР, 1961 г., стр. 45.
7 Uo. 27. o.
8 Uo. 30. o.

Spitzer Manó, Teichner Zsigmond, Braun Iván, Lóránd Ferenc elvtársak és mások. Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságával és a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottsággal Fagler és Teichner elvtárs tartotta a kapcsolatot oly módon, hogy minden ülésen és értekezleten részt vettek. A Területi Bizottságnak sajtószerve is volt, „A népek szabadsága" című újság, amely magyar és német nyelven jelent meg (mivel a külföldi kommunisták pártszervezeteiben magyarok voltak a legtöbben, utánuk következtek a németek — I. F. K.). A konferencia pontosan meghatározta a Szovjet Turkesztánban élő külföldi kommunisták feladatait".[9]

Az 1919. március 18—23. között tartott VIII. pártkongresszuson elhangzott beszámolóban V. I. Lenin kiemelte azt a hatalmas szerepet, amelyet Szovjet-Oroszországban a külföldi kommunista csoportok játszottak:

„Azokból a hadseregekből, amelyeket az imperialisták kizárólag saját érdekeikben létesítettek, több százezer hadifogoly ment vissza Magyarországra, Németországba, Ausztriába, és munkájuk eredményeképpen a bolsevizmus bacilusai teljesen elárasztották ezeket az országokat. És ha ott velünk rokonszenvező csoportok és pártok vannak uralmon, ez annak a láthatatlan és a szervezési beszámolóban csak sommásan és röviden érintett munkának köszönhető, amelyet az oroszországi külföldi csoportok végeztek, és amely az egyik legfontosabb lap az Oroszországi Kommunista Pártnak mint a világ kommunista pártja egyik sejtjének tevékenységében."[10]

Azok a külföldi kommunista csoportok (szekciók, ahogyan Turkesztánban nevezték őket), amelyek Közép-Ázsia rendkívül bonyolult és sajátos viszonyai között dolgoztak, megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, munkájuk tapasztalatai különösen értékesek a ma küzdő országok kommunista pártjai számára.

„1919 elején Turkesztánban már 14 külföldi kommunista pártszervezetet számláltak, amelyeknek összesen 3700 tagja volt. Közülük a magyar szekció volt a legnagyobb — 844 fő, a német — 622, a jugoszláv — 188, a csehszlovák szekció 128 tagot számlált".[11]

Turkesztánon kívül az OSZSZSZK más területén és kormányzóságaiban nem voltak a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjához tartozó kommunista pártszervezetek, közvetlenül az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt szervezetébe tartozó külföldi kommunista csoportokat hoztak létre. 1918. májusában az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága mellett megalakult a Külföldi Kommunisták Szövetsége.

Nagy volt a magyarok létszáma a katonai instruktorok V. I. Leninről elnevezett taskenti iskolájának személyi állományában, ahol a külföldi tagozatban képezték ki a turkesztáni arcvonalakon tevékenykedő Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek és alegységeinek parancsnoki állományát.

A külföldi tagozat 108 növendékből állt:

magyar	68 fő
német	23 fő
csehszlovák	10 fő
lengyel	7 fő".[12]

9 Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, лл. 162., 165.
10 *V. I. Lenin* Összes Művei. II. kiadás, 38. k. Budapest, 1973. 143. o.
11 Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, д. 17, л. 6.
12 Центр. ГАРХ Сов. Армии, ф. 110, оп. 1, д. 9, лл. 3—13.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, д. 12, л. 6.

Közép-Ázsiában, a Vörös Hadsereg soraiban is ugyanolyan volt a magyarok létszámaránya, mint a pártban és a katonaiskola külföldi tagozatában.

A legnagyobb magyar szekció a szamarkandi pártszervezet szekciója volt. Szervezői és vezetői: Székely József, régi osztrák—magyar szociáldemokrata, valamint tanítványai és fegyvertársai, Spitzer Manó, Bocz Károly és Magyar Béla. Székely és Bocz a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága Központi Bizottságának tagjai voltak,[13] Spitzer a KB első, Székely pedig a harmadik tanácskozásán.[14]

A magyar vezetők rendkívül jellemző vonása volt, hogy nemcsak aktívan részt vettek az öntudatos internacionalistáknak a Vörös Hadseregbe történő bevonásában, és internacionalista különítmények, alegységek és egységek felállításában, valamint azoknak a Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaság frontjaira indításában, de — parancsnoki és politikai biztosi tisztségekben — aktívan kivették részüket a Közép-Ázsiában folyó polgárháború forradalmi harcaiból is.

Így például a Szamarkandban felállított önálló zászlóalj politikai biztosa Székely, parancsnoka Spitzer, századparancsnoka Magyar elvtárs lett, Bocz elvtárs pedig a szamarkandi—buharai hadseregcsoport politikai osztályára került és kinevezték azoknak az internacionalista egységeknek és magasabbegységeknek fő instruktorává, amelyeket 1919 közepén kezdtek szervezni az addig felállított alegységek után. Mindezek az egységek egészen a polgárháború végéig harcoltak Turkesztán frontjain.

Az aktyubinszki front internacionalista egységeibe tartozó külföldi kommunisták és politikai biztosok pártcsoportját Teichner elvtárs, a Külföldi Munkások és Parasztok Területi Pártbizottsága elnökének közvetlen munkatársa vezette.[15]

Gábor József, aki 1910 óta volt a Magyar Szociáldemokrata Párt tagja és 1912. májusában aktív részt vállalt a budapesti dolgozók forradalmi megmozdulásában, 1917. októberéig nagy munkát végzett a táborokban a magyar és más nemzetiségű hadifoglyok között. Októberben részt vett a taskenti forradalmi harcokban, belépett a Vörös Gárdába. A forradalom győzelme után tevékenysége arra irányult, hogy a hadifogoly munkásokat bevonja a Vörös Hadsereg soraiba. 1918 elején belépett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba, majd a Vörös Hadseregbe. Szovjet-Turkesztán Kaspi-tengeren túli és más frontjain az angol intervenciósok, fehérgárdisták és ellenforradalmi banditák ellen egy gyalogezredben harcolt, először mint vöröskatona, agitátor, század politikai tiszt, végül ezred politikai biztos. 1919-ben megválasztották a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának elnökévé, s ezzel egyidejűleg Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságának is tagja lett. 1921-ben Moszkvában volt előadó a politikai biztosokat kiképző Központi Pártiskolán.[16] Sziklai Sándor, a Területi Bizottság tagja és a szekció vezetője, csak a plénumokon vett részt, egyébként szüntelenül a frontokon tartózkodott.

Ilyen volt a külföldi kommunisták pártszervezetének sok más magyar vezetője is: rettenthetetlen katona és internacionalista tanító, aki példát mutat

13 Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, л. 165.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 31.

14 Центр. Партархив ИМЛ, ф. 17, оп. 11, ед. хран. 28, л. 165, и Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 31.

15 *И. С. Сологубов:* Иностранные коммунисты в Туркестане. Госиздат Узбекской ССР, 1961 г., стр. 119.

16 Uo. 38. o.; Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 5, ед. хран. 314, стр. 30.

proletár internacionalista kötelességének teljesítésében, valamint hősiességben és fegyelemben az angol intervenciósok, fehérgárdisták és a szovjetellenes nacionalista banditizmus elleni harcokban.

A közép-ázsiai fegyveres osztályharc rendkívül heves és kegyetlen volt. Az angol intervenciósok és Közép-Ázsia általuk gyámolított ellenforradalmi erői Turkesztánban a rablóháború módszerét alkalmazták. „Az imperialisták robbanó lövedékeket használnak, megtámadják a kórházvonatokat, kegyetlenül lemészárolják az útjukba eső és a front közelében élő békés lakosságot, egytől-egyig kiirtják az európai és az őslakos gyerekeket és nőket" — jelentette Leninnek a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottság elnöke.[17]

Az ellenforradalmi banditák különösen brutális módon viselkedtek. Nagy élvezettel kínozták a fogoly vöröskatonákat és a szovjet embereknek nyújtott támogatásuk miatt rendkívül gyűlölték a külföldi internacionalistákat. Bőrükből csillagot vágtak ki és szíjat hasítottak, levágták ujjaikat, fülüket, orrukat, kiszúrták a szemüket, testüket lovakkal hasították ketté.

A Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaság — mint Lenin megállapította — a szocializmus előőrse és világítótornya volt, kijelölte azt az utat, amelyen Kelet elnyomott népeinek haladniuk kell annak érdekében, hogy megszabaduljanak a gyarmati elnyomástól. Ugyanakkor ez a világítótorony a ragyogó jövő példaképe is, ha ezt az utat fogják követni.

Ennek a világítótoronynak az ázsiai elnyomott országok néptömegeire gyakorolt forradalmasító hatása rendkívül nagy volt. Az angol gyarmatosítók, az imperialisták attól féltek, hogy hatása kiterjed majd „az angol király koronájának gyöngyszemére", indiai gyarmatukra, és az indiai határok közelében fekvő országokra is. Az imperialista hatalmak között megállapított „befolyási övezetek" felosztása alapján az angol gyarmatosítóknak komoly érdekeltségeik voltak Közép-Ázsiában, korlátlan hatalommal rendelkeztek itt a reakciós, ellenforradalmi és szovjetelleness körökben, de különösen a Turkesztánnal határos ázsiai államokban, Perzsiában, Afganisztánban és Nyugat-Kínában. Az angol imperializmus mind Turkesztánban, mind pedig annak határain túl egyesítette, szervezte és koordinálta a sötét ellenforradalmi erők tevékenységét. Turkesztánba kémeket és diverzánsokat küldött. Megszervezte, vezette és ösztönözte a Szovjet-Turkesztán elleni harcot, tanácsadókkal, instruktorokkal, fegyverrel, lőszerrel és pénzzel támogatta az ellenforradalmi banditákat és a fehérgárdistákat. Célja az volt, hogy megdöntse Turkesztánban a szovjethatalmat és klerikális, muzulmán uralmat létesítsen ott, angol protektorátus alatt.

„Turkesztánt angol ügynökök árasztották el... Diplomaták képében kapcsolatot teremtettek a helyi földalatti ellenforradalmi szervezetekkel, és lényegében véve ők vezették azokat".[18]

A frontok gyűrűjével körülzárt és területén nagy ellenforradalmi gócokkal, ráadásul — a Káspi-tengeren túli területen — megerősített angol intervenciós csapatok bevetésével küzdő, Oroszország európai részének gabonatermő és ipari tartományaitól, valamint a Szibériától elvágott Szovjet-Turkesztán vérét hullatta és éhezett. Az emberek a betegségektől, a katonák a sebesülésektől pusztultak, nem volt gyógyszer és minden szükséges eszköz hiányzott az ellenforradalommal és az intervenciósokkal vívott harchoz. Velük együtt szenvedtek az

17 Туркменистан в период иностранной интервенции и гражданской войны (1918—1920 гг.) Сборник документов. Ашхабад, 1957 г., стр. 147.; История коммунистической партии Туркестана. Госиздат Узбекской ССР, 1964 г., стр. 32. Az ellenforradalmi banditizmus a kulákok, hűbérurak, a helyi feudális burzsoázia és a reakciós muzulmán papság proletárdiktatúra elleni osztályharcának kifejezése volt.

18 Очерк истории коммунистической партии Туркестана. Том III. Госиздат Узбекской ССР, стр. 33.

internacionalisták is. Ezenkívül őket még súlyosan megviselte Közép-Ázsia éghajlata is. Különösen nehéz volt a Kárpát-medence éghajlatához szokott magyar internacionalisták helyzete.

Turkesztán Kommunista Pártja és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja határozatot hozott a 18—27 éves korú kommunisták mozgósítására azzal a céllal, hogy növeljék a Vörös Hadseregben a párt befolyását, az egységek ütőképességét.

„Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottsága tagjainak egyharmadát, a szovjetek tagjainak 50%-át, a volt hadifoglyok közül mintegy ezer kommunistát Turkesztán különböző frontjaira vezényeltek."[19]

Figyelembe kell venni, hogy Turkesztán Kommunista Pártja polgári és katonai pártszervezeteiben sok olyan hadifogoly volt, akik még a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának létrejötte előtt léptek be a pártba. Így például az önálló internacionalista lovasdandár állományába tartozó K. Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista ezredben 1920. január közepén a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának 62 tagja szolgált, ebből 34 magyar, 21 német és 6 horvát. Az ezred Kommunista (bolsevik) Pártjának pártszervezetébe 6 magyar tartozott.[20] Egyszóval, egy és ugyanazon egységnél két pártszervezet volt: az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt, valamint a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja. Ez a történelmi tény Turkesztán sajátosságainak egyike. Lenin utasítására a külföldi kommunisták beolvadtak az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt soraiba.

Turkesztán Kommunista Pártja nagyra értékelte a külföldi kommunista munkások és parasztok tevékenységét a közép-ázsiai fegyveres osztályharc kemény éveiben. A külföldi kommunisták becsülettel teljesítették proletár internacionalista kötelességüket nem csak Szovjet-Oroszország proletariátusával szemben, de Turkesztán lakosságának dolgozóival szemben is, amikor pedig az Októberi Forradalom hatására megérett a forradalmi helyzet a hivinszki és buharai kánságban, és amikor a felkelést vezető szervek segítségért fordultak Turkesztán Kommunista Pártja Központi Bizottságához és a Népbiztosok Tanácsához, Lenin és az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt utasítására testvéri internacionalista segítséget kaptak. A turkesztáni front csapatainak internacionalistái a vöröskatonákkal és a buharai forradalmi különítményekkel vállvetve harcoltak az emír és a hűbérúr-bégek csapatai ellen a Buharai Népi Szovjet Forradalom[21] harcaiban.

És győzött a Buharai Népi Szovjet Forradalom. A feudális monarchát megfosztották hatalmától, az emír külföldre szökött.

II.

A XIX. század hatvanas éveiben leigázott buharai kánság[22] az orosz birodalom protektorátusa volt. Belügyeibe a cárizmus nem avatkozott, de korlátozta gazdagodását, lakossága pedig továbbra is a bégek, hűbérurak, az emirátusi tisztviselők, kulákok önkénye és kizsákmányolása alatt sínylődött. Az emír az államkincstárt saját tulajdonának tekintette. Minden rendű-rangú hivatal-

19 Партархив Узбекского филиала ИМЛ, ф. 60, оп. 1, д. 59, лист 39.
20 ЦГ Архив Красной Армии, ф. 110, д. 3, лл. 217., 158.
21 Hivatalosan így nevezték ezt a forradalmat.
22 Minden állami (hivatalos) okmányban így nevezték akkor Buharát; helytelen tehát vele kapcsolatban ezekben az években „emirátus"-ról beszélni.

viselő lelkiismeretlenül fosztogatta a népet, a beszedett súlyos adókat pedig megosztotta feletteseivel. A törvénytelenség és az önkény hatalmas méreteket öltött.

Buhara dolgozói az Októberi Forradalom hatására fokozták az emír, a bégek, a hűbérurak elnyomása és önkényessége elleni harcukat.

1918-ban a bolsevikok pártszervezetei először a buharai föld „kisajátított" területein jelentek meg, amelyeken a cári kormányzat a közép-ázsiai vasút egy szakaszát építette. Az állomások mellett, az Afganisztánnal szomszédos államhatár sávjában, ott, ahol Kerki és Termez erődítményei és a határ menti orosz határőrhelyek voltak, lakótelepek létesültek.

A vasút két oldalán levő „kisajátított" földsáv ugyanis, a falvak, a városok és erődítmények, területen kívüliek voltak, ott csak cári alattvalók élhettek. Október után ezek a Turkesztáni Autonóm Szovjet Köztársaság tulajdonába kerültek és a szovjethatalom szervei, valamint a bolsevikok szervezetei ezeken a településeken jöttek létre. Az októberi győzelem után a szovjet kormány — a népek önrendelkezési elvének alapján — a buharai kánságot önálló államnak tekintette. Az emír azonban szuverén egyeduralkodóvá vált és a hazáját szovjetellenes góccá változtatta.

Az angol imperializmus, arra törekedvén, hogy Turkesztánban felszámolja a szovjethatalmat és elszakítsa az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaságtól, a buharai emírt és annak hadseregét is felhasználta. A Turkesztán területébe ékelődő és két részre osztott országot az ellenforradalmi, szovjetellenes erők fészkévé tette. A buharai emír, attól való félelmében, hogy Szovjet-Turkesztán forradalmasító hatása népére is kiterjed, az angolok engedelmes bábjává vált. Az angolok a kánságra szabadították tanácsadóikat, instruktoraikat, kiképezték az emír hadseregét, fegyverrel és lőszerrel látták el, s az országot a Turkesztáni Autonóm Szocialista Köztársaságba küldendő kémek és diverzánsok fészkévé tették. Az emír szovjetellenes akcióit összehangolták a fehérgárdisták és az ellenforradalmi banditák tevékenységével. Az emír, megszerezve az angol támogatást, megkönnyebbült, és a Szovjet-Turkesztánnal, valamint a „kisajátított" övezetekben levő orosz településekkel szomszédos határon provokációkat, incidenseket kezdett szervezni, arra kényszerítve az alárendelt bégeket és helyi vezetőket, hogy a szovjet állampolgárokat minden módon üldözzék, nem engedték be őket a szomszédos buharai „kislákok" (közép-ázsiai falvak) piacára, a települések vízellátó csatornáit elzárták stb. Saját alattvalóinak megtiltotta, hogy szovjet állampolgároknak élelmiszert adjanak el. Az emír szárbázai[23] tűz alá vették a szovjet őrséget, a határőrsöket és a városkapukat, önkényesen behatoltak a szovjet területre, kiszabadították az elfogott csempészeket és hírszerzőket.

A buharai határ nemcsak államhatár, hanem két különböző világ — a szocializmus és a vele szemben álló feudalizmus — határa is volt.

Az önálló szamarkandi határőrezred lovas határőr osztályának — melyben kezdetben az 1. század parancsnoka, majd osztályparancsnok voltam — állományában sok magyar volt, az osztály a Buharával szomszédos határszakaszt védelmezte a szamarkandi vidék kattakurgáni járása területének nyugati határvidéke mentén. A szolgálat nehéz és veszélyes volt. A területünk határőrsének háta mögött tevékenykedő ellenforradalmi banditákkal vívott harcok és a provokáló buharai határőrökkel történő fegyveres összecsapások, a lövöldözések állandó jellegűek voltak. A harctevékenységen, a határvédelmen, a csem-

23 Szárbáz = a buharai hadsereg katonája.

pészek elleni harcon kívül kötelességünk volt tanulmányozni a fegyveres összecsapásokban nem egyszer a határőrcsapatok segítségére sietö buharai hadsereget, annak sajátosságait, taktikáját, erős és gyenge oldalait, mint potenciális ellenséget az emírrel vívandó esetleges háborúban.

Példaképpen elmondok a szokásos incidensek közül egy jellemző esetet. 1920. május 23-án határőrosztályom tapasztalt felderítői — Gábris István magyar internacionalista és idős katonabarátja, a tadzsik Szaid Kaharov — feladatuk végrehajtása során felderítést folytattak a Muszakak buharai oldalán levő határ menti nagy sztyeppvidék mögött, ahol korábban a Nagy Sándor által vezetett határőrportya eladdig nem tapasztalt, szokatlanul élénk mozgást, új szárbázok megjelenését figyelte meg. Ezek nem az emír határőrcsapatai voltak. A tapasztalt felderítők, miután ellenőrizték ezeket az értesüléseket, a következőket jelentették: Új szárbázok gyülekeznek, nagyszabású provokációra készülnek — meg akarják támadni a határőrhelyeket azzal a céllal, hogy összecsapást idézzenek elő a határőrség segítségére sietö tartalékunkkal.

Mivel ügynöki felderítés révén ugyanezeket az adatokat és következtetéseket már megkaptam, kivezényeltem a határőrhelyre egy lovasszázadot a tartalékból. A buharaiak megtámadták az örsöt és elhúzódó harc bontakozott ki. A saját területükre visszavetett buharaiak a hátországból újabb erőket vontak előre és újra kezdték a támadást. Kértem az ezredparancsnokot, hogy tartalékaival nyújtson segítséget nekünk. A harc két napig tartott, akkor elcsendesedett, majd ismét fellángolt. A Tankusics Sándor parancsnoksága alatt álló század a buharaiak hátába került és arra kényszerítette őket, hogy eltakarodjanak földünkről, beszüntessék rajtaütéseiket, örseink és határőreink zaklatását. Később kiderült, ezt a vállalkozást azzal a céllal folytatták, hogy elterelj ék figyelmünket a szomszédos határszakaszról, ahol ezredünk egy zászlóalja védelemben állt. Ezen a csak gyalogság által védett szakaszon kellett átlépnie a határt az ellenforradalmi banditák védelme alatt annak a fegyverrel megrakott hatalmas teherhordó karavánnak, amely az ellenforradalmárok által Szovjet-Turkesztán területén összerabolt értékeket szállította volna külföldre.

A buharaiak hadműveiete nem járt sikerrel, a karaván t a mi területünkön harcban foglyul ejtettük. A turkesztáni front forradalmi katonai tanácsa, miután elemezte a katonapolitikai helyzetet, megállapította, hogy az emír azért szemtelenedett el, mert úgy véli, erői teljesen készen állnak a Szovjet-Turkesztán elleni támadásra. M. V. Frunze, a turkesztáni front parancsnoka, parancsot adott D. E. Konovalovnak, a 2. önálló lövészdandár parancsnokának, hogy állítsa fel a szamarkandi-buharai hadseregcsoportot. Az emír csapatai azonban nem támadták meg a Turkesztáni Köztársaságot. Az eseményeket a Buharában érlelődő forradalmi helyzet határozta meg. A nép fellázadt az emír és a bégek feudális elnyomása ellen. A felkelés vezető szerve, a Buharai Kommunista Párt által létrehozott Összbuharai Forradalmi Bizottság, segítséget kért a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Bizottságától és a köztársaság Népbiztosi Tanácsától.

A szamarkandi—buharai hadseregcsoportba tartozó csárdzsuji csoportosítás harctevékenysége 1920. augusztus 28-ról 29-re virradó éjszaka kezdődött. Ez adta meg a jelet a buharai forradalmi különítményeknek és a turkesztáni front egységeinek, hogy támadásba kezdjenek az egész buharai határon, a kánságon belül pedig az 1. hadsereg parancsnoka, G. V. Zinovjev irányítása alatt álló kogani harcászati csoportnak, hogy Novaja-Buhara város „kisajátított" körzetéből és Kogan állomástól a kánság fővárosára, a Sztáraja-Buhara-i városerődre támadjanak.

A szamarkandi és kattakurgáni harcászati csoportok több csapást mértek, az elsőt délen, Sahriszjabaz—Guzar irányában, a másodikat nyugaton, Hatircsi—Znadin—Kermene irányában. Ezek a harcászati csoportok alkották D. E. Konovalov elvtárs szamarkandi—buharai hadseregcsoportját is.

Én magam a buharai forradalom előestéjén kerültem a szamarkandi önálló határőrezred határőrosztályának parancsnokságához. Az osztályt a kattakurgáni harcászati csoport összevont lovaskülönítményéhez csatolták, amelynek állományába tartozott még a K. Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista lovasezred 1. magyar lovasosztálya, az önálló internacionalista lovasdandár (a dandárparancsnok Kuzselo volt) magyar ütege, a kattakurgáni őrzászlóalj és Bulatov elvtárs buharai forradalmi osztaga. Az összevont lovaskülönítmény parancsnokául engem jelöltek ki. Volt határőrosztályom vezetésével Tankusics Sándor magyar internacionalistát, az 1. határőrszázad parancsnokát bíztam meg.

A kattakurgáni csoport második összevont osztagát P. I. Szokolszkij vezette. Ebbe az osztagba tartozott a 2. internacionalista lovasezred 2. német osztálya és Ernest Francevics Kuzselo önálló internacionalista lovasdandárjának 1. lovasezrede. Kuzselo elvtárs volt a parancsnoka a kattakurgáni harcászati csoportnak, melybe két páncélvonat is tartozott: a Rosa Luxemburgról elnevezett 10. sz. és a „Vörös Dagesztáni" elnevezésű 55. sz. páncélvonat, valamint a páncélvonatok deszantosztagaként az önálló magyar menetzászlóalj.

Augusztus 28-ról 29-re virradó éjszaka elértük a határ menti Hatircsi városerődöt. Az osztagom hajnalban meglepetésszerűen megrohamozta a hatircsi bégnek az erőd falai alatti táborban elhelyezkedő csapatait és a menekülő ellenség nyomában behatolt a városba. A bég csapatait szétvertük. Egyedül a bégnek sikerült elmenekülnie.

A hadművelet második napján, Szokolszkij elvtárs különítményével együttműködve és a páncélvonatok támogatása mellett, ugyanilyen módon verte szét osztagom a znadini bég csapatait és foglalta el a bég székhelyét, Znadin városerődöt.

Szeptember 1-én a Kuzselo-csoport erőivel bevettük a hatalmas Kermene városerődöt, az emír nyári rezidenciáinak egyikét és felszámoltuk a kermenei bég erős csoportosítását, valamint a hatircsi és kermenei bég csapatainak ide menekült maradványait.

Ily módon a negyedik napra a Kuzselo-csoport már végrehajtotta feladatát. A Kermene alatt vívott harcokban hősi halált halt Vrabecz Miklós, a Karl Liebknechtről elnevezett 2. internacionalista lovasezred parancsnoka, 1918 óta kommunista párttag, a Vörös Zászló Érdemrend kitüntetettje. Mindazokat, akik ebben a hadműveletben, továbbá a Znadin és Hatircsi alatti harcokban elestek, Kattakurgán városában tömegsírba temették. Emlékművükön a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója óta a dicsőség örök tüze ég.

Az emlékmű és a mécses azokra emlékezteti az utódokat, akik — becsülettel eleget téve proletár internacionalista kötelességüknek és V. I. Leninnek, a világ proletáriátusa vezérének utasítását követve támogatták Kelet elnyomott népeinek nemzeti-felszabadító harcát — hősi halált haltak a kisemmizett és gyenge népek elnyomók elleni harcában.

Feladatának teljesítése után a csoport parancsot kapott D. E. Konovalov hadseregcsoport-parancsnoktól, hogy Kermene vasútállomáson vagonírozzon be és siessen az emír fővárosa, Sztáraja-Buhara falai alá, Zinovjev kogani csoportjának megerősítésére. Osztagom parancsot kapott, hogy az első szerelvényen haladjon. Amíg berakodtunk és elindultunk, a helyzet — anélkül, hogy

tudomást szereztünk volna róla — nagy mértékben megváltozott. Az emír elhagyta az ostromlott Sztáraja-Buharát és tovább menekült. A Zinovjev-féle csoport egységei átjárót robbantottak, betörtek az erődbe és a város belsejében harcoltak. Nekünk az a feladat jutott, hogy kézre kerítsük a menekülő emírt és — megsemmisítve a kísérő lovasságot — elfogjuk a buharai kánság kormányát.

Szerelvényemet Kiziltepe állomáson feltartóztatták, akkorra már Szamarkandból odaérkezett M. V. Frunze és D. E. Konovalov is. Parancsot kaptam a kirakodásra és arra, hogy erőltetett menetben haladjunk, továbbá hogy a Kuzselo-csoport főerőinek megérkeztéig tartóztassuk fel, majd pedig a főerőkkel együtt fogjuk el az emírt és semmisítsük meg kíséretét.

A közép-ázsiai nyár 1920-ban nagyon forró volt. A rekkenő hőség kimerítette a lovakat és a katonákat. Erőltetett menetben kellett haladnunk, holott az évnek ebben a szakában az izzó sivatagban végrehajtott erőltetett nappali menetek csak végszükség esetén megengedettek. Számunkra azonban nem volt más kiút, a körülmények sürgős menetelésre késztettek bennünket.

Le kellett számolnunk az emírrel, a turkesztáni fehér erők utolsó hatalmas támaszával. A Sztáraja-Buhara erődítményben tartózkodó és a fellázadt nép forradalmi osztagaival, valamint a turkesztáni front vörös csapataival körülvett Szaid Alimhan emír megértette, trónjától meg kell válnia. Elhatározta, hogy a nehezen járható hegyes területeken közelebb kerül Afganisztán határához, ahol menedéket talál.

Elhagyta tehát a körülzárt Sztáraja-Buharát és magával vitte lovasságának válogatott, legjobb ezredeit. A szökevényt a daliás gárda-lovasezred, személyes kísérő osztálya, a kozák zsoldosok és egy afgán ezred kísérte. Magával vitte mesés kincseit és háremét is. A súlyos terhet hordozó kétkerekű kocsik sora és a felmálházott lovak oszlopa azonban gátolta az uralkodót a gyors menekülésben.

Az emír nyugtalan volt, folyton sürgette a parancsnokokat, gyorsabb tempót követelt. A kocsik és a lovak azonban roskadoztak a hatalmas terhek alatt. Az elkényeztetett háremhölgyek nehezen tűrték az úti megpróbáltatásokat, s amikor szekerük kátyúba jutott, sírni kezdtek és kiabáltak a kocsisoknak, hogy ne hajszolják a lovakat. Az arbakesik (arbakes=kocsis) nem tudták, kire hallgassanak: a tisztekre vagy a szeszélyes szépségekre. A háremhölgyek bizonyára veszélyesebbek a tiszteknél, emlékeznek majd az úton előfordult engedetlenségre és egy alkalmas pillanatban panaszt tesznek az emírnél s akkor nem marad el a kegyetlen megtorlás. A kocsisok jobbnak látták, ha csendesen kullognak. Mindezt az emír lovasságának fogságába esett tisztjei mesélték el nekem kihallgatásuk során.

Osztagomat én magam is sürgettem. El kellett vágnunk a menekülők útját és fel kellett tartóztatnunk őket, amíg a kattakurgáni csoportosítás főerői megérkeznek. Nem gondoltam arra, hogy a túlerőben levő ellenséget önállóan megsemmisítsem, mivel a felderítők az emír lovascsapatainak mélységét 12 versztben állapították meg. (1 verszt=1064,5 m)

A hőséghez szokott lovak nagy nehezen mégis elviselték az erőltetett menetet. A sivatag porával vegyülő pára szürkésbarnára festette a lovakat, szájukból fehér hab szakadt. Olykor-olykor az ügetésről lépésre tértünk át, s a „pihenésnek" e rövid és ritka perceiben hallhattuk a lovak nehéz fújtatását.

Szabó Rudolf politikai biztos hangosan gondolkozott: „Ha így rohanunk, tönkremegy a lóállomány és kimerülnek az emberek". „Tudom, de a feladatot minden áron végre kell hajtani, a prancsot Frunze elvtárs, a turkesztáni

front parancsnoka adta ki" — válaszoltam. „Ha így sietünk, agyonhajszoljuk a lovakat és harcképtelenné válunk" — aggódott a politikai biztos, hiszen a buharai kánság fővárosát, Sztáraja-Buharát ostromló kogani hadseregcsoport segítségére kellett közvetlen feladatunk végrehajtása után sietnünk. Akkor még nem tudtuk, hogy a vörös csapatok, a mi segítségünk nélkül, rohammal bevették Sztáraja-Buharát.

Én, mint idevalósi, nyugtatgattam Szabót: „Te még nem ismered a középázsiai lovakat. Nagyon szívósak és ha kimerülnek is, hamar összeszedik erejüket..."

Elcsendesedtünk. A rekkenő hőség nagyon elálmosított bennünket. Egyszer csak látjuk, hogy lovasok ügetnek felénk — a felderítő lovasjárőr hírvivői voltak.

„Parancsnok elvtárs! Gábris István, a lovasjárőr parancsnoka utasított, hogy jelentsem Önnek: innen három versztnyire az országúton nagy lovasoszlop halad. Az oszlopban észrevették az emír személyes védelmét biztosító szárbázokat. Tovább folytatjuk az ellenség megfigyelését" — jelentette hetykén, lovas módra a harcos.

Osztagunk sietett elállni az emír lovasságának útját. „Ügetés!" — adtam ki a parancsot. Menet közben utasítottam Vallach Pált, a magyar osztály 1. századának parancsnokát: „Vezesse az osztagot ügetésben mögöttünk az országúton." Én magam, a politikai biztossal és néhány harcossal, Gábris lovasjárőréhez vágtattam.

Gábris István távcsövön figyelte az emír lovasságát, amely egy kis pihenőre megállt. Tájékoztatást nem kértem, mivel a helyzet világos volt. Együtt folytattuk a megfigyelést.

Az ellenség négyszeres túlerőben volt, de nem volt tüzérsége. A nehéz angol géppuskákat szétszedték és málhazsákokba rakták, következésképpen lövéshez való előkészítésük jóval lassabban történt, mint a mi, tüzelésre bármely pillanatban kész, könnyű „Louise" géppuskáinké. Azonkívül a szekérsor megnehezítette a lovasság manőverezését.

Miután értékeltem a harchelyzetet, elhatároztam: valamennyi rendelkezésemre álló tűzeszközzel váratlan csapást mérek az oszlopra, a magyar osztály rohamot indít az ellenséges főerők jobb szárnya ellen, a határőr osztállyal pedig megtámadom az oszlop végét, hogy elszakítsam a szekérsort és a málhaszállító oszlopot. Parancsot adtam segédtisztemnek, Ványa Agarkovnak: „Vágtass Vallach elé! Amint meghallja a géppuskák hangját, a magyar osztállyal támadja meg jobbról az oszlop élét, igyekezzék visszavetni az ellenséget a Zerafsan folyó völgyéhez. Amint átadtad a parancsot, vezesd ide hozzám a határőrszázadot, de úgy, hogy az ellenség észre ne vegye!" Agarkov röviden elismételte a parancsot és a lovához futott...

Tankusics Sándor parancsnoksága alatt hamarosan odaértek a lovas határőrszázadok, az összevont lovasosztagomba tartozó magyar osztállyal együtt. A határőröket rejtve elhelyeztem a cserjésben, a századok állományából kijelöltem a géppuskakezelőket. Parancsnokul Mészáros András barátomat neveztem ki. Velem csak Szabó Miklós egy géppuskás raja maradt.

„No, Mészáros elvtárs, fütyülj az öregségre! Látod azt a nagy fát a cserjés szélén? Foglalj mellette tüzelőállást és amint meghallod Szabó géppuskáját, nyiss tüzet te is... De mit is tanítgatlak téged!" — mondottam hű bajtársamnak.

Minden erőnket megfeszítve, összehangoltan, bátran, pontosan cselekedtünk. A tűzsorozat szünetében, Mészáros tüzelésén át, távolról a magyar osztály gép-

puskatüze hallatszott. „Vallach derék legény, pontos, időben rohamra lendült!" — mondtam Szabó politikai biztosnak. „Vallach nem csap be" — erősítette meg ő is.

Az országúton az ellenséges oszlopban pánik keletkezett. Az emír lovassága szanaszét ugratott és eltűnt a sztyeppén. A kocsisor és a málháslovak a lovasság után igyekeztek. Sok szekér felborult, a kocsisok szétszaladtak.

A határőröket én vezettem rohamra. Lecsaptunk a menekülő lovasgárdistákra visszavetettük őket a szekerektől és a málhától. Az ellenséges oszlop szárnyán pedig már sebesen száguldott a magyar osztály.

A harc heves, és mint a lovasságnál általában, gyors lefolyású volt. Az ellenfél megpróbált ellentámadást indítani és kiszabadítani szekérsorát, de eredménytelenül, s így visszavonult.

Parancsot adtam Kovács János törzskürtösnek az „Appel" (=gyülekező) jel fuvására. A századkürtösök megismételték a jelet, s már össze is gyűlt az összevont különítmény minden alegysége. Erőfeszítésünk végső célja az volt, hogy feltartóztassuk az emír lovasságát, leszorítsuk menetvonaláról a Zerafsan folyóhoz és ne engedjük elmenekülni főerőink beérkezése előtt.

Miután kiadtam a parancsot, Szabó komisszárral a harcmezőre ügettem, megnézni, mit hagyott ott az emír. Az országúton, az ütközet helyén, felborult szekereket láttunk. Az egyik ló a kettős kocsirúd között rúgkapált nem tudott lábra állni. A földön fiatal nő ült és hangosan jajveszékelt. Parandzsája (a mohamedán nők fátyolruhája) és hosszú fekete fátyla a lábainál hevert. Ijedtében megfeledkezett a szigorú törvényről, amely megtiltja, hogy a nő idegen férfi előtt fedetlen arccal mutatkozzék. Mellette állt Nagy Sándor harcos és megbabonázva nézte. Ahogy meglátott, ezt dünnyögte: „Még ilyen szépet! Ilyen gyönyörűt soha életemben nem láttam, még képen sem"!

„Jó zsákmányt adott az Úr" — osztotta Nagy Sándor véleményét Nagybali János felderítő. A nők, miután észrevették a feléjük közeledő katonákat, fátylaikba burkolóztak, a kisgyermekek sírva fakadtak.

„Ne féljetek!" — fordult hozzájuk Szabó politikai biztos. Urmanov századparancsnok szinkronban fordította szavait, alaposan hozzáfűzve a magáét is. „Semmi bántódástok nem esik. Elviszünk a városba, akinek rokonai vannak hozzájuk mehet. Akinek nincsenek, annak munkát szerzünk. Dolgozni fogtok, eltartjátok magatokat és gyermekeiteket".

„No, boldoggá tettem az elkényeztetett háremhölgyeket — jegyeztem meg —. Életükben sem dolgoztak, aligha erről ábrándoztak"!

Az asszonyok elcsendesedtek, a gyerekek elhallgattak. Sokan ismét felfedték arcukat. Meg akarták mutatni, hogy nem értenek egyet az iszlám dogmáival, a hárem pedig arról győzte meg őket, hogy a szépségük arra való és Alilah is azért adta, hogy gyönyörködjenek benne. Szépségüket illetően Allah nem csapta be őket.

Első látásra is különösen feltűnt egy 19 év körüli, gyönyörű alakú lányka, gazdagon öltözve, csodás keleti ékszerekkel dúsan felékesítve.

„Tökfilkók, ilyen nőket otthagyni"! — hüledezett Andrej Dorosenko, a határőr osztály összekötője. — „Te is otthagynád, ha géppuskából lövöldöznének rád" — jegyezte meg Szabó.

„Én ugyan inkább meghalnék, de egy ilyen szép asszonyt ott nem hagynék" — mondotta Nagy Sándor, miközben a gyönyörű nőt nézte. „Nohát, ti nagy szakértői a női szépségnek, vágtassatok csak a helyetekre, a századotokhoz. Harcolnunk kell, nem pedig a fogoly nőkben gyönyörködni" — dorgáltam meg tréfásan bajtársaimat.

Egy idő elteltével az asszonyok egészen magukhoz tértek, és mivel rájöttek, hogy nem fenyegeti veszély őket, kacérkodtak velünk, meglátszott rajtuk a hárem iskolája. Ekkor odavágtatott hozzám Kazsbak Kalmuradov, a lovászom.

„Parancsnok elvtárs, a falu mellett egy egész szekérsornyi nő és gyermek van. Velük vannak a szekerek és a málhahordó lovak, drágaságokkal megrakva" — jelentette.

„Induljunk komisszár, megnézzük, mit veszített el ott az emír, intézkedünk, aztán pedig utolérjük az oszlopunkat" — s ezzel Szabóval együtt a faluba vágtattunk. Itt szokatlan kép fogadott bennünket. A földön mindenütt batyuk, utazóládák, bőröndök hevertek, tartalmuk félig kiszóródva. És még mi minden volt itt! — aranypénzek, aranyrudak, drágakövek foglalat nélkül, gyémánttal és drágakövekkel díszített ékszerek, fegyverek, fafaragványok, aranyedények, kelyhek, drága szőrmeruhák, brokát- és bársonyköpenyek... Minden letaposva, bepiszkítva,... de volt itt állati és emberi tetem, törött szekér is.

A kis falu minden kunyhóját és pajtáját rémülten kiabáló, síró asszonyok és gyermekek töltötték meg. Elég volt egy pillantás gazdag ruhájukra és gyönyörű fiatal arcukra, már tudtuk is — az emír háremhölgyei állnak előttünk.

Mindenekelőtt megparancsoltam a helyi nyelven beszélő katonáknak, hogy nyugtassák meg a foglyokat. A politikai tisztet pedig századának egy szakaszával és két írnokkal otthagytam, hogy gyűjtsék össze a zsákmányt, az asszonyokat és gyermekeket pedig szállítsák be Gizsduvan városába és adják át az Összbuharai Forradalmi Bizottságnak...

Ideje volt már harcrendbe állni: az emír hamar odaérhet a vasúthoz és összeütközhet a vörös páncélvonatokkal. Sietve el is ügettünk az ellenséget üldöző magyar osztály nyomában.

Mégsem sikerült azonban az emírt elfogni. Amint a vasúthoz ért, megállította lovasságát és felénk fordította. A szárbázok a halálra ítéltek kétségbeesésével küzdöttek és feltartóztatták támadásunkat. Segítette őket a vörös páncélvonatok egy ostoba tévedése is: lovasságunkat ellenségnek vélve srapnellel lőttek bennünket. Szét kellett szóródnunk a sztyeppén, hogy ne szenvedjünk nagyobb veszteséget. Messze lemaradtunk az emír és kísérete mögött. Ő pedig egyedül, csak személyes kísérő századával, átkelt a vasúti pályatesten és feláldozva válogatott lovasságát, háremét és kincseit, Afganisztánba szökött.

Abban a pillanatban azonban még nem tudtam, hogy az emír üldözése hasztalan. Elhatároztam, hogy Malik állomáson nagy pihenőt tartok. A sötétség beálltával készülődni kezdtünk, hogy folytassuk az üldözést. Erről távirati jelentést is küldtem D. E. Konovalovnak, a szamarkandi-buharai hadseregcsoport parancsnokának. Hamarosan parancsot kaptam tőle, hogy reggelig pihenjünk, majd pedig térjünk vissza Kattakurgánba és útközben igyekezzünk kihalászni az emír szétvert csapataiból menekülő szárbázokat.

Az emír üldözését a szamarkandi harcászati csoportosításra bízták, amely menekülésének útjában tartózkodott. A volt uralkodó azonban messziről elkerülte a vörös egységek által elfoglalt városokat és Kelet-Buhara magas hegyvidékén rejtőzött, ahonnan aztán 1921. februárjában kiebrudalták Afganisztánba.

Azon a napon, amikor osztagunk az emír lovasságával harcolt, a kogani csoportosítás elfoglalta az emír fővárosának belső védőbástyáját, megsemmisítette a helyőrséget. Győzött a Buharai Népi Szovjet Forradalom. Ebben nem kis érdemük volt a turkesztáni front csapataiban szolgáló magyar internacionalistáknak.

MIECZYSŁAW WRZOSEK

LENGYELEK A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOMBAN

Az Októberi Forradalomban részt vett lengyelek tevékenységének története — érthetően — a lengyel történettudományi kutatások fontos területe. A problémakör ugyan még korántsincs a maga teljességében feldolgozva, a téma irodalma ettől függetlenül olyan alapvető tényeket rögzít, melyek alapul szolgálhatnak az elmélyültebb következtetések és szélesebb körű általánosítások megfogalmazásához. Számos új megállapítás tehető a forráspublikációkban közreadott anyagok alapján is. A problémakör sokoldalúbb megértése azonban mégiscsak — elsősorban — a szovjet és lengyel levéltárakban őrzött anyagok hatékonyabb kutatásának eredményétől függ.

A lengyelek hozzájárulását az Októberi Forradalom győzelméhez rendkívül sokféle tényező befolyásolta. Meghatározó szerepet játszott az Oroszországban akkor élt lengyelség létszáma, továbbá társadalmi és személyi összetételük. A lengyel történetírásban mindmáig hiányoznak a pontosabb mennyiségi megállapítások; általában az a nézet, hogy 1917-ben az orosz közigazgatáshoz tartozó területeken kb. 3,5 millió lengyel élt.[1] A hozzáférhető forrásanyagok alapján történő becslések szerint ugyanis csaknem 3 millió volt a polgári lakosság száma, közülük 2 millió még régebben telepedett le Oroszországban, és kb. egymillióan menekültek át a Lengyel Királyságból.[2] A lengyel nemzetiségű katonák számára vonatkozó pontosabb tájékoztatókból kiderül, hogy az akkori orosz hadseregben mintegy 500 000 lengyel szolgált, köztük 119 tábornok és megközelítően 20 000 tiszt. Oroszország területén pedig több mint 100 000 lengyel nemzetiségű hadifogoly — az osztrák—magyar és a német hadsereg volt katonái — tartózkodott.[3]

Az oroszországi lengyel kolóniából, amely 1917-ben jelentős hadi-mozgósítási képességgel rendelkezett — osztályszempontok következtében szemmel láthatóan hiányzott a belső konszolidáltság. Ennek a közösségnek a döntő többsége a parasztsághoz tartozott. Ez a megállapítás érvényes az Oroszországban régebben letelepültekre és az áttelepültekre egyaránt. Jelentős létszámot képviseltek a lengyel munkások, akik már az első világháború előtt az orosz ipari üzemekben dolgoztak, és Oroszország belsejébe kerültek azokkal a gyárakkal, amelyeket csak a hadműveletek idején telepítettek át a Lengyel Királyságból. Az oroszországi lengyel kolóniához tartoztak továbbá az uradalmi hivatalnokok,

1 *W. Najdus:* Polacy w rewolucji 1917 roku. Varsó, 1967. 40. o.
2. Uo.
3 *M. Wrzosek:* Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917—1918. Varsó, 1969. 23. o.

cselédek, kereskedők, iparosok, munkások, értelmiségiek és az ún. szabad foglalkozásúak (orvosok, jogászok, mérnökök és művészek).[4]

A lengyel kolónia ideológiailag sem volt szilárd. Alakulására különféle politikai csoportosulások hatottak. A társadalmi jobboldal érdekeit négy politikai csoportosulás képviselte. Köztük, és általában Oroszországban, a legbefolyásosabb Roman Dmowski Nemzeti Demokrata Pártja volt, melyet a Reálpolitikai Párt támogatott. Mindkét párt, egészen a cárizmus megdöntéséig, határozottan oroszbarát volt. A későbbiekben elsősorban az antant-államok táborában kerestek támogatást. Ezzel szemben a másik két politikai csoportosulás, a Nemzeti Konzervatív Párt és a Nemzeti Munkapárt[5] a volt Köztársaság (a felosztás előtti Lengyelország) keleti területein élő földbirtokosok képviselőit egyesítette és az antant ellenségeinek győzelmét várta. Az orosz Alkotmányos Demokrata Párt programját fogadta el a haladóbb, bár módfelett ingadozó álláspontot elfoglaló Lengyel Demokrata Bizottság.[6] A falusi lakosság érdekeit képviselte a Lengyel Népi Szövetség.[7] A lengyel munkásmozgalom jobbszárnyán lépett fel a Lengyel Szocialista Párt, amely az ún. Forradalmi Frakcióként (PPS-Frakcióként) működött. A lengyel munkásosztályt képviselték ugyanakkor olyan politikai csoportosulások, mint a Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája (SDKPiL), a Lengyel Szocialista Párt Baloldala (PPS-Baloldal) és a Lengyel Szocialista Egyesülés.[8]

Az említett politikai csoportosulások programjának megítélésében alapvető szempont az oroszországi lengyel hadsereg létrehozásához való viszonyuk. A jobboldal érdekeit képviselő hadsereg gondolatának voltak nyílt támogatói, ám számosan ellenezték. A hadszervezés megkezdését kezdeményezte és ösztönözte a Reálpolitikai Párt által támogatott Nemzeti Demokrata Párt. A többi párt, vagyis a lengyel politikai csoportosulások döntő többsége, ellenezte a hadsereg létrehozását. Osztályszempontok alapján a legkövetkezetesebb elutasító álláspontot az SDKPiL, a PPS-Baloldal és a Lengyel Szocialista Egyesülés foglalta el.[9]

Az oroszországi lengyel hadsereg létrehozásának híre természetesen felkeltette az orosz hadseregben szolgáló lengyelek érdeklődését. Fokozta az érdeklődést az orosz hadsereg belső helyzete, melyet az 1917. március 1-i (14-i) 1. sz. parancs váltott ki. A parancsot a Munkás- és Katonaküldöttek Pétervári Szovjetje adta ki és ebben engedélyezte a katonák részvételét a nyilvános összejöveteleken és gyűléseken. Lehetővé tette a hadseregben egyesületek és szövetségek megteremtését és létezését is.[10] Mindez magával hozta a lengyel katonák mozgalmának felélénkülését és ez számos lengyel katonai szövetség létrejöttében jutott kifejezésre. Az orosz hadseregben szolgáló lengyelek mozgalma 1917. már-

4 *M. Wrzosek:* Polski Zwiozek Demokratyczny w Minsku na Białorusi w 1917. r. „Kwartalnik Historyczny", 1970. 2. sz. 337. o.

5 Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich. I. k. Varsó, 1957. 129. o.

6 *M. Wrzosek:* Polski Związek Demokratyczny . . . i. m. 341. o.; *W. Najdus:* Polacy w rewolucji . . . i. m. 113. o.; *Z. Wasilewski:* Proces Lednickiego. Varsó, 1924. 181. o.; *Z. Nagórski:* Ludzie mego czasu. Párizs, 1964. 116. o.

7 Kwestia wojska polskiego w Rosji w 1917 r. Varsó, 1936. 33. o.; *J. Fajkowski:* Ludowcy polscy w Rosji w latach 1917—1918. Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego, 1967. 9. sz. 335. o.

8 *A. J. Manuszevics:* Gyejatyelnoszty polszkih szocialdemokratyicseszkih organyizacii v Rosszii v period podgotovki Oktyabrszkoj revoljucii. (Oktyabrszkaja revoljucija i zarubezsnüje szlavjanszkije narodi. Moszkva, 1957. 76. o.; valamint: Polszkije intyernacionaliszti v borbe za pobedu szovjetszkoj vlasztyi v Rosszii. Moszkva, 1965. 56. o.); *Z. Lukawski:* Przyczynek do historii Zachodnije Dywizji Strzelców, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego". 1960. 4. sz. 119. o. *R. A. Jermolajeva:* K. isztorii polszkih kommunyisztyicseszkih organyizacii i organov RKP(b) dlja raboti szregyi polszkovo naszelenyija na tyerritorii Szovjetszkoj Reszpubliki v 1917—1921 g. (Oktyabrszkaja revoljucia i zarubezsnüje szlavjanszkije narodi 47. o.); *R. Jabłonowski:* Wspomnienia 1905—1928. Varsó, 1962. 180. o.; *W. Uziembło:* Wspomnienia 1900—1939. Varsó, 1965. 148. o.

9 *M. Wrzosek:* Polskie korpusy wojskowe . . . im. 38. o.

10 *T. Kaźimierski:* Wojskowi Polacy w Rosji w czasie rewolucji 1917—1918. Varsó, 1935. 20. o.

cius 24-én kezdődött Pétervárott[11] a Lengyel Katonák Szövetségének (ZWP) megalakulásával. A pétervári ZWP kulturális-nemzeti, valamint érdekvédelmi alapon igyekezett egyesíteni a lengyel katonákat. Fiókszervezeteit is beleszámítva több mint 10 000 tagja volt. Tevékenységére a lengyel haladó és szocialista politikai csoportok gyakoroltak befolyást. Ez tevékenységének meglehetősen baloldali szinezetet adott, ami kifejezésre jutott az oroszországi lengyel hadsereg létrehozásával kapcsolatos elutasító állásfoglalásban is.[12]

A pétervári ZWP versenytársaiként léptek fel a Nemzeti Demokrata Párt ösztönözte szövetségek. Programjuk középpontjában egy nagy létszámú lengyel hadsereg létrehozása állt, melyet Oroszország és az antant-államok szövetséges haderőként támogatnának. Mivel a lengyel katonák között nem volt egység, az oroszországi lengyel hadsereg létrehozásának kérdésében éles harc robbant ki. Összecsapásokra került sor többek között az akkoriban gyakori lengyel katonai kongresszusokon is. Heves vitára került sor már az 5. orosz hadsereg lengyel katonáinak Rzezyc(?)-i (Rrzsev?) tanácskozásán (1917. április 10—16).[13] a Nyugati Front lengyel katonáinak minszki kongresszusán (1917. április 29—május 4.),[14] továbbá a lengyel katonák moszkvai kongresszusán (1917. június 3—4.)[15] A lengyel hadsereg kérdésében a döntő összecsapás azonban csak a lengyel katonák I. összoroszországi kongresszusának pétervári ülésén következett be (1917. június 8—22.), és ez nyílt szakadáshoz vezetett. A hadsereg létrehozásának ellenzői elhagyták az üléstermet és megalakították a Lengyel (Baloldali) Katonai Szövetségek Központi Bizottságát, amely a pétervári ZWP kezdeményezte szellemben folytatta tevékenységét. Ezzel szemben a hadsereg létrehozásának szószólói 1917. június 19-én határozatot hoztak a lengyel fegyveres erők létrehozásáról. Két nappal később felállították a Lengyel Katonai Főbizottságot (Naczelny Polski Komitet Wojskowy = Naczpol), melynek élére egy fiatal ügyvéd, Władysław Raczkiewicz zászlós került.[16]

A hadsereg ügyében hozott határozatok megvalósítása a katonai baloldal ellentétes álláspontja következtében komoly akadályokba ütközött. Útjában állt többek között Alekszandr Kerenszkij orosz hadügyminiszter is, aki nem értett egyet a létrehozással és megtagadta a Naczpol elismerését. Csak az orosz csapatok júliusi támadásának kudarca után tanúsított némi engedékenységet. Ekkor a hadügyminisztérium beleegyezett egy lengyel hadtest felállításába. Az alakulat parancsnoki tisztét egy ellenforradalmi beállítottságú lengyel tábornok, Józef Dowbor-Musnicki vette át. A felállítandó alakulat szervezeti keretét I. lengyel hadtestként jelölték meg, amit az orosz hadsereg főparancsnoka, Lavr Kornyilov tábornok is jóváhagyott.[17]

A lengyel hadsereg létrehozásában még komolyabb akadályt jelentett az állományába számba vehetők magatartása. Az orosz hadseregben szolgáló lengyelek vagy haza kívántak térni, vagy pedig a baloldali polgári és katonai csoportosulások propagandájának hatása alatt álltak, tehát nem akartak tömegesen jelentkezni az I. lengyel hadtest egységeibe. Elutasító álláspontot foglalt el a még a cárizmus megdöntése előtt szervezett Lengyel Lövészhadosztály katonáinak

11 *M. Norwid—Raczkiewicz:* Przyczynek do historii Związku Wojskowych Polaków w Piotrogrodzie. Centralne Archivum Wojskowe (Központi Katonai Archivum, a továbbiakban: CAW) 400/1995. 2. o. (kézirat).
12 *M. Wrzosek:* Polskie korpusy wojskowe . . . im. 90. o.
13 *J. Marciñczyk:* Chwila osobliwa. Lublin, 1919. 12. o.
14 Materiały archiwalne . . . 40. o.
15 *J. Marciñczyk:* i. m. 61. o.
16 Sprawozdanie z obrad I Ogólnego Zjazdu Wojskowych Polaków w Piotrogrodzie. CAW 440/12/8—9. 78. o.
17 *J. Dowbor—Musnicki:* Krótki szkic do historii I Polskiego Korpusu. Varsó, 1919. 12. o.

túlnyomó többsége is. Ebben az alakulatban forradalmi hangulat uralkodott. Ez arra indította a Naczpolt, hogy erősen megszűrje a hadosztály állományát. Ennek befejezése után az egységekben csak 150 tiszt és kb. 2500 közlegény maradt.[18] A leghatározottabb ellenállást mégis a Lengyel Lövészhadosztály tartalékezredének katonái tanusították. Ezt az egységet, mely az ukrajnai Belgorodban állomásozott, 1917. januárjában alakították meg. Az év közepére nagy mértékben felduzzadt, állományába ugyanis mintegy tizenhétezer tiszt és közlegény tartozott. A forradalmi hangulat annyira elterjedt körükben, hogy csupán 120 tiszt és 400 közlegény volt hajlandó átmenni az I. lengyel hadtest egységeibe.[19] A Dowbor-Musnicki tábornok szervezte egységek ennek következtében igen lassú ütemben fejlődtek, ugyanakkor szemben álltak az akkori oroszországi események alakulásával. Ellenforradalmi jellegük részben már akkor megnyilvánult, amikor megpróbáltak bekapcsolódni a Kornyilov tábornok szervezte puccsba.[20] Igazi arcukat azonban csak később mutatták meg, amikor a lengyel uralkodó osztályok fegyveres erejeként léptek fel.

A tartalék lövészezred forradalmi jellege már a cárizmus megdöntése utáni első napokban kialakult. Az ezred magatartása éles belső harcban formálódott. melyet a bolsevik párt tagjai, továbbá olyan lengyel forradalmi politikai csoportosulások, mint a PPS-Baloldal, a SDKPiL és a Lengyel Szocialista Egyesülés harcosai kezdeményeztek. E harc fontos állomása volt az ezred katonai bizottságának létrehozása már 1917. márciusában.[21] A bizottság befolyására szilárdult meg a katonák szembenállása az ellenforradalmi beállítottságú parancsnokokkal. A bizottság tevékenységének hatására alakult ki a katonákban a gyűlölet a polgári rendszer, az imperialista háború és a fronton való további tartózkodás iránt. Ezt az álláspontot tükrözte az 1917. augusztus 7-én (20-án) 35 tiszt és több mint 16 000 közlegény által elfogadott Eszmei Nyilatkozat. Ebben olyan lengyel katonai alakulatok létrehozására szólítanak fel, melyek „a lengyel katonai szervezetek (század-, ezred-, hadosztálybizottságok stb.) széles körű részvételének demokratikus elveire támaszkodnak."[22] Ez rendkívül fontos állásfoglalás volt, hiszen lényegében kijelentette a lengyel dolgozó osztályok fegyveres erejének létrehozását. Az Eszmei Nyilatkozatban foglalt állásfoglalások lelkes megvalósítója és a lengyel forradalmi fegyveres erők létrehozásának szenvedélyes híve volt a tartalék lövészezred új parancsnoka, Mieczysław Jackiewicz főhadnagy, akit a forradalmi beállítottságú katonák szavazással választottak meg. Hivatalosan is hozzáfogott az ezred demokratikus elvek szerinti hadosztállyá átszervezéséhez. Az orosz hadügyminisztériumban tett erőfeszítései azonban sikertelenül végződtek. Hozzájárult ehhez többek között az is, hogy hiányzott a ZWP (Baloldal) Központi Bizottságának támogatása. Ez utóbbiban ekkor többségben volt a mérsékelten haladó irányzatú vezető. A forradalmi események előrehaladásának hatására egyre radikálisabb hangulatáról ismert tartalék lövészezred fokozatosan elvesztette a Központi Bizottság kegyeit, bár az kezdetben támogatta.[23]

Egyébként még az SDKPiL is ellenezte a lengyel forradalmi katonai alakulatok felállítását. E legforradalmibb lengyel párt vezetőinek az volt a meggyőződése, hogy az önálló nemzeti katonai alakulatok felállítása a nemzeti szeparatiz-

18 *H. Bagiński:* Wojsko polskie na wschodzie 1914—1920. Warsó, 1921. 74. o.
19 *M. Wrzosek:* Pryczynek do historii l' Rewolucyjnego Pułku Polskiego. „Wojskovy Przegląd Historyczny" (a továbbiakban — WPH) 1957. 4. sz. 721. o.
20 *M. Wrzosek:* Polskie korpusy wojskowe . . . im. 99. o.
21 *M. Wrzosek:* Przyczynek . . . im. 708. o.
22 Uo. 718. o.
23 *W. Najdus:* Polacy w rewolucji . . . im. 307. o.

mus megnyilvánulását jelentené, tehát megengedhetetlen. Az SDKPiL-nak ez az álláspontja abból az elvi meggondolásból eredt, melyet a nemzeti kérdésben általában és a reguláris nemzeti hadsereg kérdésében különösen képviselt.[24] A párt, miközben ellenezte a reguláris hadsereg létrehozását, követelte az egész nép felfegyverzését jogainak megvédése és felszabadító törekvéseinek valóra váltása érdekében.[25] Ám a katonai helyzet megváltozása mégis lehetővé tette a tartalék lövészezred átalakulását lengyel forradalmi fegyveres erővé. 1917. október 3-án az ezredet kivonták Dowbor-Musnicki tábornok formális alárendeltségéből és szolgálatilag a moszkvai katonai körzet parancsnoksága állományába került. Ez az orosz vezérkar utasítására történt.[26] Az intézkedés nagy jelentőségű volt. Ugyanis ettől kezdve Oroszországban két önálló, egymással szemben álló lengyel fegyveres erő létezett: a Naczpol égisze alatt szervezett és a lengyel uralkodó osztályok politikai csoportosulásai által támogatott lengyel jobboldali katonai alakulat, valamint a forradalmi politikai csoportok védnöksége alatt álló lengyel forradalmi katonai szervezet. Ezért már 1917. októberében kikristályosodott a két egymással szemben álló politikai tábor és a nekik megfelelő két különálló fegyveres erő.

1917. november 7-én (október 25-én) Oroszországban kitört a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Ez a forradalom az első világháború fordulópontja és egyben történelmi sorsforduló is volt. Új kor kezdetét jelentette az emberiség történetében és a világ első szocialista, a társadalmi igazságosság elvei alapján megszervezett államának megteremtéséhez vezetett. Ugyanakkor meghatározta a világ napjainkban is érvényesülő fejlődésének irányvonalát.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hallatlan befolyással bírt az oroszországi lengyel hadsereg ügyének fejlődésére is. Megkövetelte, hogy végre határozott álláspontot fogadjanak el a kérdésben. A lengyel jobboldal félreérthetetlenül az ellenforradalom oldalára állt, de belsőleg nem volt egységes és nem képviselt eléggé szilárd erőt. Ez alapvetően meghatározta magatartását, továbbá tevékenységének jellegét és hatókörét. Valójában ez igen szűk korlátok között mozgott. Pétervárott a lengyelek közül nem sokan álltak a régi rendszer oldalán. Egyedül az orosz tisztiiskolák junkerei, valamint a pétervári katonai körzetparancsnoksághoz tartozó negyven fős lengyel hadtápszázad néhány tisztje és katonája harcolt védelmében.[27] Azoknak a lengyeleknek a katonai magatartását, akik ideológiailag ugyan a jobboldali politikai csoportokhoz kötődtek, de nagy mértékben megőrizték semlegességüket, elsősorban a Naczpol álláspontja határozta meg. A Naczpol semlegesség szellemében fogant felhívásainak azonban nem tett eleget Dowbor-Musnicki tábornok. Nem kerülte az összeütközéseket az új, forradalmi hatalommal, de szovjetellenes fellépéseiben óvatosságot tanúsított. Csupán a belorussziai földesurak és a volt cári tábornokok birtokainak fegyveres védelmére korlátozta tevékenységét. Szembeszállt az I. lengyel hadtestben a szovjethatalom által ösztönzött demokratizálódási folyamattal.[28]

A Dowbor-Musnicki tábornok parancsnoksága alatt álló alakulatok demokratizálására irányuló tevékenységben részt vettek a lengyel forradalmi politikai

24 Z. *Lukawski:* Przyczynek do historii... i. m. 118. o.; W. *Najdus:* Lewica polska w Kraju Rad 1918—1920. Varsó, 1971. 150. o.
25 A. *Zatorski:* Dzieje pułku biełgorodzkiego. Varsó, 1960. 178. o.
26 Uo. 174. o.
27 M. *Wrzosek:* Polskie korpusy wojskowe... i. m. 111. o.
28 Uo. 109. o.

csoportok és a ZWP (Baloldal) Központi Bizottságának forradalmi vezetői. Gyűlések szervezésével és egyéni beszélgetések során győzték meg a hadtest katonáit a katonabizottságok létrehozásának fontosságáról az egyes egységekben. Arra is ösztönöztek, hogy a vezető beosztásokat választott emberekkel töltsék be. Az I. lengyel hadtest demokratizálását célzó erőfeszítések azonban nem jártak sikerrel. Néhány egység demokratizálódásában ugyanakkor mégis történt jelentős előrelépés, így pl. a tartalék lövészdandárban, a műszaki ezredben és a tüzérütegekben.[29]

Határozottan támogatta viszont a szovjethatalmat a belgorodi tartalék lövészezred. Ez az ezred kifejezetten szovjetbarát magatartást tanusított már az ellenforradalmi Ideiglenes Kormány megdöntése előtt is. Ez azért is történhetett, mert a főként a bolsevik párt tagjaiból álló belgorodi munkás- és katonaküldöttek szovjetje előzőleg ténylegesen gyakorolta a hatalmat a városban és a járás nagy részében.[30] A Nagy Októberi Szocialista Forradalom kitöréséről és az oroszországi ellenforradalmi Ideiglenes Kormány megdöntéséről szóló hír csak 1917. november 12-én (október 30-án) jutott el Belgorodba. Azonnal létrehozták a Belgorodi Forradalmi Katonai Bizottságot, amely nyilvánosságra hozta a földről szóló lenini dekrétumot és a közeli krétabányák államosításáról szóló rendeletet, ezzel egy időben pedig hozzákezdtek a város fontosabb objektumainak elfoglalásához és a járási szovjethatalom megteremtéséhez. A tartalék lövészezred aktívan részt vett ezekben az eseményekben és lelkesen hajtotta végre a belgorodi Forradalmi Katonai Bizottság utasításait.[31] Az alakulat őrjáratai és őrségei teljesítettek szolgálatot többek között a környék ipari üzemeiben, továbbá a közeli vasútállomásokon, sőt még Kurszkban is. Őrizték a forradalmi rendet, és megakadályozták az ellenforradalmi fellépéseket.[32]

A tartalék lövészezred a szovjethatalom támogatását azzal a hivatalos nyilatkozattal is dokumentálta, melyet a belgorodi Forradalmi Katonai Bizottságnak nyújtott át. Hasonló nyilatkozatot juttatott el az ezred a moszkvai Forradalmi Katonai Bizottsághoz is.[33] A nyilatkozat elküldésén túlmenően fegyvert és a szükséges katonai felszerelések biztosítását kérték. A moszkvai katonai körzet parancsnokságánál a moszkvai munkás- és katonaküldöttek szovjetjének alelnöke, Stanislaw Budzyński támogatta kérésüket, így az meghallgatásra talált. 1917. november közepe táján a harkovi katonai raktárakból fegyver- és felszerelésszállítmányok érkeztek Belgorodba.[34]

A tartalék lövészezred fegyverrel és a szükséges felszereléssel való ellátása arra mutatott, hogy az alakulat akkoriban a szovjethatalom teljes bizalmát élvezte. Ez a legvilágosabban a moszkvai katonai körzet parancsnoksága által az ezrednek adott címben jutott kifejezésre. A belgorodi lengyel alakulatot ugyanis 1. lengyel forradalmi ezrednek nevezték el.[35]

Az 1. lengyel forradalmi ezred hamarosan fegyverrel is bizonyíthatta álláspontját. Erre az ellenforradalmi erők aktivizálódásával kapcsolatos események adtak alkalmat. Ezek az erők már 1917. novemberében felléptek a szovjethatalom ellen és széles körű harci akciókat kezdtek. V. Polikarpov alezredes, szovjet

29 Polskie rewolucyjne formacje wojskowe w Rosji w latach 1917—1918. Megjelent a „Historia wojskowosci polskiej" című válogatásban. Varsó, 1972. 314. o.
30 Isztorija Grazsdanszkoj Vojni v SZSZSZR. III. Moszkva, 1957. 27. o.
31 *I. Pavlowski—K. Sobczak:* Walczyli o Polskę. Varsó, 1967. 139. o.
32 *A. Zatorski:* Dzieje . . . i. m. 187. o.
33 Garnizon polski w Biełgorodzie wobec przewrotu. Megjelent az „Echo Polskie" 1917. november 26-i számában.
34 *M. Wrzosek:* Przyczynek . . . i. m. 726. o.
35 *St. Zieliński:* Uwagi biełgorodczyka o książce „Dzieje pułku biełgorodzkiego". WPH 1961. 3. sz. 343. o.

hadtörténész világította meg legteljesebben és leghitelesebben az ellenforradalmi erők elleni harcban részt vett ezred tevékenységét. Rámutatott, hogy az 1. lengyel forradalmi ezred, 1917. decemberében Belgorodnál harcolva, fellépett a fehérgárdista rohamosztagok ellen. Ezek az osztagok — parancsnokuk V. Manakin ezredes volt — Mogiljovból, a Dnyeper mentén, a Don alsó folyása melletti területre igyekeztek, itt vonták össze ugyanis az ellenforradalmi erőket Alekszej Kalegyin tábornok parancsnoksága alatt.[36] Azokra a főbb fegyveres összeütközésekre, melyekben a lengyel ezred részt vett, a tomarovkai vasútállomás közelében, Belgorodtól nyugatra, továbbá Krapivnojénál és a Belgorodtól északra fekvő Dragunszkojénál került sor.[37]

Miközben az 1. lengyel forradalmi ezred erőinek egy része Belgorodnál harcolt, más alegységei részt vettek azoknak az orosz alakulatoknak a lefegyverzésében, melyek elhagyták a német fronton levő harcálláspontjukat, és Kurszk körzetébe jutottak.[38]

A lengyel forradalmi ezred hamarosan igen bonyolult helyzetbe került, melyet a burzsoá-nacionalista ukrán Központi Rada magatartása alakított ki. A Rada nem akarta elismerni a Népbiztosok Tanácsát, és nem engedte meg az ellenforradalmi erők elleni harc céljából a Donhoz és Kubányba irányított szovjet fegyveres erők átvonulását. A szovjet egységek kénytelenek voltak fegyveres akciót szervezni abból a célból, hogy így erővel törjenek át a Donhoz. Az akció végrehajtásánál számítottak az 1. lengyel forradalmi ezred részvételére is. Az ezred katonai bizottsága azonban húzódozott a szükséges utasítások kiadásától. Álláspontját azzal indokolta, hogy aggódik az ukrán nacionalisták közigazgatása alá tartozó területeken élő lengyelek ezreinek sorsáért.[39] Az ezred részéről ez lényegében függelemsértés volt. Háborús viszonyok között és rendkívül bonyolult helyzetben kerül rá sor. Ilyen körülmények között határozta el a szovjet alakulat parancsnoka az ezred lefegyverzését. Ez az 1917. december 29-ről 30-ra virradó éjszaka meg is történt. Az 1. lengyel forradalmi ezred katonáinak egy része, akiket elkeserített ez a lépés és megrendített parancsnokuk, Jaczkiewicz főhadnagy véletlen halála, elhagyta az egységet és szétszóródott. A döntő többséget azonban nem tántorították el a sors ellentmondásai, és a lefegyverzett ezred kötelékében maradtak.[40] Miután a Népbiztosok Tanácsának utasítására létrehozott különbizottság tisztázta az ügyet, Moszkvába mentek, és az ott hamarosan megszervezett lengyel forradalmi fegyveres erők magvát alkották.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom védelmének gondolatával szervezett lengyel forradalmi katonai egységek először a belorussziai Minszkben jöttek létre. Ebben kezdeményező szerepük volt a Lengyel Szocialista Egyesülés által összehívott gyűlésen 1917. december 23-án elfogadott határozatoknak. A lengyel forradalmi katonai alakulatok felállításáról szóló határozatokat egy különbizottság hajtotta végre, melynek tagja volt többek között Wacław Daszkiewicz, Bolesław Pawłowicz, Piotr Gałazka, Józef Keller és Szymon Garnuszewski.[41]

Elsőként a Lengyel Forradalmi Zászlóalj alakult meg, mint a minszki szovjet 1. forradalmi ezredének keretalakulata. A főként az I. lengyel hadtestet elhagyó katonákból álló zászlóalj szervezése gyorsan haladt és már 1918. január közepén harcba vethették az ukrán Központi Rada ellenforradalmi fegyveres erői

36 *V. Polikarpov:* Razgrom bjelogvargyejszkih udarnih bataljonov pod Belgorodom v 1917 godu. Vojenno-Isztoricseszkij Zsurnal 1963. 1. sz. 103. o.
37 Uo. 108. o.
38 Uo.
39 *W. Najdus:* Polacy w rewolucji . . . i. m. 364. o.
40 *St. Zieliński:* Uwagi biełgorodczyka . . . im. 343. o.
41 *S. Heltman:* Robotnik polski w Rewolucji Październikowej na Białorusi. Minszk, 1927. 64. o.

ellen. Az újabb lengyel forradalmi alakulatok Minszkben elkezdett létrehozása azonban nem folytatódhatott, mert félbeszakította a német megszálló csapatok betörése.

A Belorussziában szervezett lengyel forradalmi katonai alegységekhez tartozott ezenkívül a Vityebszkben felállított tüzéralakulat is. Magvát az 1918. január 1-én Stefan Weychert kezdeményezésére létrejött lengyel vörösgárdista egység képezte. Állományába kerültek az I. lengyel hadtest Vityebszknél állomásozó tüzéregységeiből elszökött katonák is. Ezeket az egységeket január végére már teljesen lefegyverezte az említett vörösgárdista alakulat, és akkor, átalakulva, felvette a Január 1. Lengyel Forradalmi Nehéztüzér Osztály elnevezést. A hadosztály parancsnoka a PPS-Baloldalhoz tartozó Stefan Czerniczki lett. A hadosztálynál munkatársa volt a PPS-Baloldal másik két vezetője is, Roman Roszkowski és Antoni Leppert.[42]

Az 1917. decemberétől 1918. áprilisáig tartó időszakban a lengyel katonai egységek megalakításával kapcsolatos ügyekkel részben a Nemzetiségügyi Népbiztosság Lengyel Osztálya foglalkozott. Több orosz városban létrehozta katonai kirendeltségeit, többek között a 2., 5., 8. és 12. hadsereg, továbbá az Északi, a Nyugati és a Román Front parancsnokságain. A kirendeltségek fő feladata a lengyel forradalmi katonai alakulatok szervezése volt. Az volt az elképzelés, hogy később ezeket olyan forradalmi hadseregbe egyesítik, amely képes ellensúlyozni a Naczpol égisze alatt szervezett alakulatokat.

A lengyel hadosztály katonai kirendeltségének megszervezése a 8. orosz hadseregben volt a legsikeresebb. Különösen kiemelkedő szerepet játszott ebben az SDKPiL egyik tagja, Henryk Bitner (fedőneve: Bicz=Ostor), aki 1918. februárjában megalakította a Lengyel Vörös Üteget a Dnyeszter menti Mogiljovban. Ezek az igen kedvezően alakuló események azonban hamarosan mégis kudarchoz vezettek, mivel a központi hatalmak csapatai február végén behatoltak Ukrajnába.[43]

A lengyel forradalmi katonai egységek megalakításának fő központja lényegében mégis Moszkva volt. A szervezést lehetővé tette, hogy itt tartózkodott a lefegyverzett 1. lengyel forradalmi ezred állománya. Abban a vállalkozásban, melynek eredményeképpen Belgorodból Moszkvába kerültek, néhány ezer katona vett részt. A Sándor-laktanyában helyezték el őket Czerniakowski ezredes parancsnoksága alatt.[44]

A moszkvai szervező munkában először a Tadeusz Kosciuszko Lengyel Forradalmi Dandár létrehozásának terve vetődött fel. Állományába három lövészezred, egy lovasosztály és egy tüzérosztály tartozott volna. A terv végrehajtása már január 10-én megkezdődött. Az egyik lövészegység állományát a lefegyverzett 1. lengyel forradalmi ezredből kívánták létrehozni, új nevén „Varsói" ezred lett volna. Az újonnan szervezett 2. lengyel forradalmi ezred a „Krakkói", a 3. lengyel forradalmi ezred pedig „Poznani" elnevezést kapta volna. A szervezendő dandár tüzéralakulatát „Łódzi" néven a Január 1. Lengyel Forradalmi Nehéztüzér Osztály, a lovas egységet pedig a Piotr Borewicz törzskapitány parancsnoksága alatt álló 1. Moszkvai Szovjet—Partizán-ezred képezte volna.[45]

42 *W. Najdus:* Lewica polska . . . i. m. 139. o.
43 *P. A. Gołub:* Rewolucyjne oddziały polskie w Rosji w latach 1917—1920. „Wojsko Ludowe" 1958. 11. sz. 44. o.; *A. Kronik:* Zachodnia Dywizja Strzelców (1918—1919). Megjelent a „Z dziejów stosunków polskoradzieckich" III. k. Varsó, 1968. 53. o.; *H. Bitner:* Autobiografia „Z Pola Walki" 1958. 1. sz. 234. o.
44 *J. Hofman:* Z dziejów Czerwonego Pułku Warszawy. WPH 1964. 2. sz. 189. o.
45 *W. Najdus:* Lewica polska . . . i. m. 144. o.

A dandár megalakítása azonban nem fejeződött be. Megakadályozta ezt az a körülmény, hogy a még szerveződő egységeket is haladéktalanul be kellett vetni az ellenforradalmi erőkkel vívott harcba. A harctevékenységre először Jan Neuman 120 főnyi alegységét jelölték ki, amelyet az 1. lengyel forradalmi ezredből vontak ki és küldtek Kronstadtba.[46] Hamarosan Harkovba küldték Borewicz lovasalakulatát is. Belgorodnál vettek részt a német csapatok elleni harcokban. Ebben a helyzetben a 2. és 3. ezred felállításával kapcsolatos tevékenységet fel kellett függeszteni. Érthetően elhalasztódott a Lengyel Forradalmi Dandár megszervezése is. A súlyos nehézségek leküzdésére nem volt mód, annál is inkább, mert az SDKPiL sem támogatta a hadseregszervezést, mivel továbbra is ellenezte az önálló lengyel katonai alakulatok létrehozását.[47]

Miközben a Lengyel Forradalmi Dandár megalakításának ügye ilyen sikertelenül alakult, a Népbiztosok Tanácsa 1918. január 15-én hozott dekrétuma értelmében már folyt a Vörös Hadsereg szervezése. Az új, szocialista hadsereg rendkívül bonyolult körülmények között jött létre, az orosz dolgozó tömegek nagyon kimerültek az imperialista háború, a súlyos gazdasági válság és az elhúzódó polgárháború következtében. A lenini dekrétum, melynek alapján megszervezték a Vörös Hadsereget, többek között hangoztatta: „A régi hadsereg a burzsoázia kezében a dolgozók elnyomásának az eszköze volt. Annak következtében, hogy a hatalom a dolgozó és kizsákmányolt osztályok birtokába került, szükségessé vált egy új hadsereg létrehozása, amely a jelenben a szovjethatalom védőbástyája, a legközelebbi jövőben pedig alapját képezi majd a nép általános felfegyverzésének, amely az állandó hadsereget fogja felváltani, és támaszul szolgál majd a közelgő európai szocialista forradalomnak.

Erre való tekintettel a Népbiztosok Tanácsa elhatározza: Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg elnevezés alatt új hadsereget kell szervezni . . .”[48]

1918 tavaszán az SDKPiL álláspontja a lengyel forradalmi katonai egységek létrehozásának kérdésében fokozatosan kezdett megváltozni. Mindez heves vita során, mely az oroszországi polgárháború kiszélesedésének mértékében egyre fokozódott. Különösen jelentősek voltak az oroszországi SDKPiL-csoportok 1918. májusában megtartott II. értekezletének határozatai. A résztvevők egyetértettek abban, hogy megengedhető a Vörös Hadsereg állományában az önálló lengyel forradalmi katonai alakulatok létrehozása. Ennek az álláspontnak a kialakulásához nagy mértékben hozzájárult az a körülmény, hogy már ténylegesen létezett néhány lengyel katonai alakulat és főként az, hogy jelentős számú lengyel már fegyveresen harcolt a forradalom védelméért. Tömegesen kiálltak a lengyelek önálló nemzeti alakulatokba tömörülése mellett.[49]

Új távlatokat nyitott az oroszországi lengyel forradalmi katonai alakulatok fejlődésében az 1918. február 24-i határozat, melyet az 1. lengyel forradalmi ezred katonagyűlése hozott.[50] A döntést tettek követték. A moszkvai katonai körzet politikai biztosának március 9-i parancsa alapján megkezdődött az ezred újjászervezése, amely a későbbiekben Varsói Forradalmi Vörös Ezredként sze-

46 Uo.
47 *Lukawski:* Działalnosc Komisariatu do Spraw Polskich „Zeszyty Naukowe” UJ, Krakkó, 1967. 20. füzet, 72. o.
48 50 lat Armii Radzieckiej. Mała kronika. Munkaközösség M. Plikus vezetésével. Varsó, 1968. 17. o. Magyarul megjelent: A Szovjetunió története 1917—1926. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1961. 296. o.
49 *Z. Lukawski:* Przyczynek do historii . . . i. m. 119. o.; *W. Najdus:* Lewica polska . . . i. m: 150. o.
50 *J. Hofman:* i. m. 139. o.

repelt. Parancsnoka a SDKPiL egyik vezetője, Stefan Żbikowski lett.[51] Az ezred politikai biztosa ugyanennek a pártnak a tagja, Stanisław Bobinski,[52] törzsfőnöke pedig a PPS-Baloldal tagja, Stanisław Dziatkiewicz volt. Az ezred két lövészzászlóaljból, valamint felderítő, géppuskás és műszaki alegységekből állt.[53]

A Varsói Forradalmi Vörös Ezred átszervezésével kezdődött a lengyel forradalmi katonai alakulatok létrehozása Moszkvában, az eddigiektől eltérő alapelveken. Ezek már nem rögtönzött erőfeszítések voltak, nem szándékoztak bizonytalan jogállású egységeket létrehozni. Most már az új alapokon szervezett, új típusú Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg részét képező alakulatok létrehozásáról volt szó.[54]

A Varsói Forradalmi Vörös Ezred átszervezése gyorsan haladt. Már 1918. áprilisában részt vehetett az anarchisták egy csoportja által Moszkvában kirobbantott ellenforradalmi lázadás leverésében. Az akció során elesett a felderítő egység parancsnoka, Aleksander Gadomski. 1918. áprilisától júniusáig az ezred létszáma állandóan nőtt. Döntő szerepe volt ebben a lengyel jobboldali katonai alakulatokból, többek között a német csapatok által Kanyovnál 1918. május 11-én szétvert volt II. lengyel hadtesttől az önkéntesek átözönlésének.[55]

Ezzel egyidőben szerveződött Moszkvában az Őrosztagok Önálló Csoportja. Kezdetben a moszkvai katonai körzet parancsnokságán teljesítettek szolgálatot, majd 1918 nyarán átszerveződtek a 3. Lengyel Forradalmi Lublini Ezreddé.[56] Ugyanakkor újabb egységek szervezése is megkezdődött, többek között a Mazóviai Ulánusezredé, Boriszoglebszkben egy ulánusszázadé és Szaratovban egy gyalogosegységé.[57]

A lengyel forradalmi katonai egységek megalakítása önkéntesek toborzása útján ment végbe. A jelentkezők írásban kötelezték magukat hat hónapos katonai szolgálat teljesítésére. Zsoldot, családjuk számára élelmiszersegélyt és külön pénzsegélyt kaptak. Az alakulatok felállítása igen nehéz körülmények között ment végbe a polgárháború további kiterjedése következtében. Az egyes alakulatok már szervezésük időszakában bevetésre kerültek, például Kurszknál, Belgorodnál és Caricinnál (ma Volgográd), és a helyőrségi szolgálatban is számos feladatot oldottak meg.[58]

51 ŻBIKOWSKI, STEFAN: 1891-ben Wola Osowińskában született, értelmiségi családból. A varsói egyetemen matematikatanári képesítést szerzett. 1915-től a cári hadseregben szolgált, két év múltán zászlósi rendfokozattal elvégezte a vilnai katonaiskolát. A februári forradalom után kapcsolódott be az aktív forradalmi tevékenységbe. A Délnyugati Fronton katonai bizottságokat szervez, a lengyel baloldali katonai alakulatok 1917. decemberi kongresszusán a belgorodi tartalék lövészezredet képviseli. 1918 elején az ezredbizottság elnöke, majd az 1. Forradalmi Lengyel Ezred (a volt tartalék lövészezred) parancsnoka. Kiemelkedő parancsnoki egyénisége elsősorban a Nyugati Lövészhadosztály szervezésekor nyilvánult meg. Az intervenció és a polgárháború befejeződése után jelentős szerepet játszott a nemzetközi munkásmozgalomban. (A Księga Polaków Uczestników Rewolucji Październikowej, 1917—1920. Biografie. [A továbbiakban — Księga Polaków . . .] Varsó, 1967. alapján.)

52 BOBIŃSKI, STANISLAW: nemesi családból származott, 1882-ben, Varsóban született. Kezdetben az illegális szocialista mozgalomban tevékenykedett, 1905-től az SDKPiL-hez csatlakozott. Hamarosan emigrációba kényszerült, Krakkóban filozófiát hallgatott, Drezdában erdészeti tanulmányokat folytatott. 1913-ban visszatért Varsóba. A februári forradalomban már aktívan tevékenykedett. Az SDKPiL szervezőjeként kiemelkedő szerepet játszott az oroszországi lengyel katonai baloldal vezetésében. 1918 elején Moszkvában a lengyel ügyek katonai biztosa a Moszkvai Katonai Körzet parancsnokságán. 1918. májusában az SDKPiL csoportok értekezletén a katonaiszervezési kérdések előadója. Előbb a Varsói Forradalmi Vörös Ezred, majd 1918. augusztusától a Nyugati Lövészhadosztály politikai biztosa. Már 1919-ben felelős beosztásokat töltött be Szovjet-Oroszország párt- és államapparátusában. Később a moszkvai Szverdlov Egyetemen tudományos, kutató és oktató munkát végzett. (A Księga Polaków . . . alapján)

53 *Z. Lukavski:* Przyczynek do historii . . . i. m. 122. o.

54 *J. Hofman:* i. m. 190. o.

55 Uo. 195. o.; *W. Najdus:* Lewica polska . . . i. m. 153. o.; *I. Pawlowski—K. Sobczak:* i. m. 161: o.

56 Uo. 174. o.

57 *A. Manuszevics:* Polszkije intyernacionaliszti . . . i. m. 248. o.; *P. A. Golub:* i. m. 48. o.

58 *Z. Lukawski:* Przyczynek do historii . . . i. m. 123. o.

1918. július 7-én kitört a jaroszlavli ellenforradalmi felkelés. A szovjethatalom ellenségei kezdetben jelentős sikereket értek el. Elfoglalták a városi fegyverraktárat, a postát, a távirdát és a város nagy részét. A védelemben levő gyenge vörösgárdista osztagok megsegítésére az 1. Moszkvai Szovjetezred kapott utasítást. Vele együttműködve vett részt a vállalkozásban a Varsói Forradalmi Vörös Ezredből kiállított vegyes zászlóalj is. A zászlóalj parancsnoka Wiktor Filanowicz, politikai biztosa Władysław Scibor volt. Állományába tartozott két lövészszázad, egy nehézgéppuskás szakasz, egy aknavető szakasz és Henryk Poñcz-Ciesiołkiewicz mazóviai ulánusszázada. A lengyel katonák rendkívül heves utcai harcokban vettek részt mintegy 20 napon át. Az ellenség, mivel számított az Arhangelszk körzetében partra szállt antant-csapatok segítségére, elkeseredett ellenállást fejtett ki.[59]

A Moszkvában alakulóban levő Mazóviai Ulánusezredből hamarosan két lovasszázadot állítottak ki, és Piotr Borewicz parancsnoksága alatt Kazanyba küldték őket. Az 1. szovjet hadsereg állományába kerültek, amely abban az időpontban a keleti fronton harcolt a csehszlovák hadtest által támogatott fehér tábornokok erői ellen.[60]

1918. augusztusának első napjaiban került sor a Varsói Forradalmi Vörös Ezred elutazására, melyet a déli frontra irányítottak. Az útnak indulás előtti napon a zamoszkvorecsi Technológiai Intézetben katonagyűlést tartottak, melyet a forradalom vezérének, Vlagyimir Iljics Leninnek a részvétele tett emlékezetessé. A forradalom vezére búcsúszavaiban az egybegyűlt lengyel katonákat felszólította a dolgozók nemzetközi testvériségének erősítésére. Rámutatott, hogy a lengyel katonáknak „az a nagy tisztesség jutott osztályrészül, hogy fegyverrel a kezükben védjék meg a szent eszméket, és hogy együtt harcolva azokkal, akik tegnap a fronton ellenfeleik voltak — a németekkel, az osztrákokkal, a magyarokkal —, a gyakorlatban valósítsák meg a népek nemzetközi testvériségét".[61]

A Varsói Forradalmi Vörös Ezred frontra utazásával nem szűnt meg a lengyel forradalmi katonai alakulatok további építése. Sőt éppen ekkor lendült fel ez a tevékenység a Nyugati Lövészhadosztály létrehozása érdekében, melynek parancsnoka W. Jerszow, majd 1919-ben Roman Łągwa[62] volt. Ennek a harcászati egységnek a politikai biztosai 1918-ban Stanisław Bobiñski, Stefan Żbikowski és Stanisław Budzyñski, 1919-ben pedig Stefan Brodowski, Adam Sławiñski és Samuel Łazowert[63] voltak.

A Vörös Hadsereg szervezeti felépítésének megfelelően a hadosztály három dandárból állt. Az I. Lövészdandár állományába tartozott az 1. Varsói Forradalmi Vörös Ezred (parancsnoka Wojciech Szudek, helyettese Stanisław Dziatkiewicz), a 3. Siedlcei Forradalmi Ezred (parancsnoka Franciszek Rupiewicz, helyettese Adam Szpak), a Varsói Huszárzered (parancsnoka Władysław Kolankowski, politikai biztosa Ignacy Piwoñ) és az I. Könnyű Tüzérosztály. A II. Lövészdandár egysége volt a 2. Lublini Forradalmi Ezred (parancsnoka Włodzi-

59 *S. Żbikowski:* Zachodnia Dywizja Strzelców. „Z Pola Walki" 1960. 2. sz. 80. o.
60 Uo. 88. o.
61 *H. Bobiñska:* Lenin w Czerwonym Pułku Warszawy. Pamiętnik tamtych lat. I. rész. Varsó, 1963. 43. o. Magyarul: V. I. Lenin Összes Művei. 2. kiadás 37. k. Budapest, 1973. 23. o.
62 ŁAGWA, ROMAN: Varsóban született, 1891-ben, kispolgári családból. Már középiskolás korában részt vett az iskolai illegális szocialista körök munkájában. 1910-től a PPS-Baloldalhoz tartozott. 1914-től a cári hadseregben szolgált. Tevékenyen részt vett a katonai mozgalomban. Kiváló szónok, részt vett a lengyel katonák I. összoroszországi kongresszusa baloldalának pétervári tanácskozásain. Később a ZWP (Baloldal) Központi Bizottságának tagja, majd — az Októberi Forradalom után — a vezetője. Tántoríthatatlanul harcolt a forradalom ügyéért. A Nyugati Lövészhadosztály 1. Lövészdandárjának szervezője, majd parancsnoka. Az intervenció és a polgárháború után magas parancsnoki tisztségeket töltött be a Vörös Hadseregben. (A Księga Polaków ... alapján.)
63 *Z. Łukawski:* Przyczynek do historii ... i. m. 125. o.

mierz Władyczuk), a 4. Varsói Forradalmi Ezred (parancsnoka Franciszek Makowski, majd Stanisław Kowalski, politikai biztosa Eugeniusz Walczak), a Mazóviai Ulánusezred (parancsnoka Zygmunt Skalski, politikai biztosa Stanisław Mickiewicz). A legutoljára megalakult III. Lövészdandárhoz tartozott az 5. Vilnai Forradalmi Ezred (parancsnoka A. Zienkiewicz), a 6. Grodnói Forradalmi Ezred (parancsnoka I. Kukujew), egy lovasegység és a III. Könnyű Tüzérosztály. A dandárparancsnoki tisztet a következők töltötték be: az I. Lövészdandárnál Roman Łągwa (1919. januárjától Kazimierz Majewski), a II. Lövészdandárnál Franciszek Makowski (1919. februárjától Stanisław Kowalski), a III. Lövészdandárnál pedig Kazimierz Majewski (1919. márciusától Dobrowolski). A dandár állományába tartoztak ezen kívül a géppuskás, a távírász, az egészségügyi és állategészségügyi alegységek, továbbá egy tartalékzászlóalj és egy műszaki század. A Nyugati Lövészhadosztály parancsnoksága alá tartozott továbbá egy lovas felderítő alakulat, egy távírász zászlóalj, egy műszaki zászlóalj, a gépkocsipark, egy repülőcsoport, tábori kórház, az egészségügyi, illetve állategészségügyi alakulatok és két hadtápbázis.[64]

A hadosztály legfelsőbb politikai szerve a Forradalmi Katonai Tanács volt. Ennek tagja volt Samuel Łazowert (ismert lengyel munkásmozgalmi vezető, 1918. novemberétől az oroszországi SDKPiL-csoportok Központi Végrehajtó Bizottságának tagja), Stefan Brodowski (szintén az SDKPiL egyik kiemelkedő alakja) és Adam Kaczorowski-Sławiński (a bolsevik párt tagja). Az önkéntesek toborzásával kapcsolatos feladatok végrehajtását a Forradalmi Katonai Tanács mellett 1919. január 14-től működő Toborzási Osztály irányította Romuald Muklewicz,[65] Lengyeország Kommunista Munkáspártjának tagja, a PPS-Baloldal volt tagja vezetésével. Az osztály ellenőrizte a különböző városokban szervezett 30 toborzóiroda tevékenységét. Ezenkívül léteztek a Nyugati Lövészhadosztálytól független, önálló lengyel forradalmi egységek is. Közéjük tartozott például az irkutszki Lengyel Forradalmi Század, az uszmani Lengyel Osztagcsoport, a petrozavodszki Lengyel Vasúti Őralakulat, a voronyezsi Lengyel Vasúti Őralakulat, az orjoli „Józef Mirecki" Lengyel Zászlóalj és az odesszai Lengyel Osztag.[66]

1918. augusztusától, mint már említettem, a Nyugat Lövészhadosztály néhány alakulata Gyenyikin tábornok csapatai ellen harcolt. Később az egész I. Lövészdandár bekapcsolódott a harctevékenységbe és a déli arcvonalon maradt 1919. január közepéig. Kezdetben nem működött egységes alakulatként. Alegységei különböző szovjet harcászati kötelékek parancsnokságai alárendeltségébe tartoztak. 1918. október közepén ebben a vonatkozásban alapvető változás következett be. A dandár alakulatai egységes harcászati egységbe összpontosultak és önálló arcvonalszakaszon oldották meg harcfeladataikat. Ez a szakasz Balasovtól délre, Makasevszktől Nyikolajevszkig terjedt és mintegy 20 km szélességű volt. A dandár harcászatilag a 15. szovjet lövészhadosztály alárendeltségébe tartozott. A különösen elkeseredett harcok során jutott Kupavához és Szerbinóhoz.

64 S. *Żbikowski:* i. m. 92. o.; *I. Pawłowski—K. Sobczak:* i. m. 190. o.; *A. Kronik:* i. m. 55: o.; *W. Najdus:* Lewica polska i. m. 156. o.

65 MUKLEWICZ, ROMUALD: 1890-ben született Supraste-ban, munkáscsaládból. 1906-tól 1909-ig az SDKPiL, majd a PPS-Baloldai tagja. Az I. világháborúban az orosz hadiflottánál szolgált. **A februári forradalom után matrózbizottsági elnök, majd a pétervári szovjet tagja.** Részt vett a lengyel katonák I. összoroszországi kongresszusán Pétervárott, a baloldali küldöttek különválása után pedig, Łągwaval együtt, a külön tanácskozásokon is. 1919-ben Lengyelország Kommunista Munkáspártja csoportjai Központi Végrehajtó Bizottságának tagja, ugyanakkor a Nyugati Lövészhadosztály Forradalmi Katonai Tanácsa Toborzási Osztályának vezetője. Később magas parancsnoki tisztségeket töltött be a Vörös Hadseregben. (A Księga Polaków . . . alapján.)

66 W. *Najdus:* Lewica polska . . . i. m. 182. o.

Ezekben a küzdelmekben elsősorban a 2. Lublini Forradalmi Ezred vett részt, amely 1918. november 11-én került az I. Lövészdandár állományába, miután ebből kivonták a 3. Siedlcei Forradalmi Ezredet. 1918. december végén az I. Lövészdandár Krasznoje és Oszipov helységek védelmében vívott heves harcokat. A dandár a déli arcvonalon súlyos veszteségeket szenvedett. Csupán 1918. december 9—29. között 800 volt az elesettek, megfagyottak, eltűntek száma.[67] 1919. január végén az I. Lövészdandárt kivonták a déli arcvonalról. Belorussziába érkezése után összevonásra került a Nyugati Lövészhadosztály más alakulataival.

A Nyugati Lövészhadosztály alakulatainak egyesítésére Vityebszk térségében került sor. Később az egyesített hadosztályt bevetették a német hadseregtől elhagyott belorusz területekért folyó harcokba. A hadosztály keletről nyomult Lida és Baranovicsi irányába. 1919. február végén harcba bocsátkozott a lengyel állam fegyveres erőivel.[68] Ezzel bekövetkezett az ellentétes ideológiát képviselő és a front két oldalán harcoló lengyel katonai alakulatok fegyveres összecsapása. A Nyugati Lövészhadosztály egységei 1919. június 9-ig vettek részt ezekben a harcokban. Ekkor új elnevezést kapott, 52. szovjet lövészhadosztály lett és ezzel a hadosztály — mint lengyel harcászati alakulat — megszűnt létezni.

A továbbiakban, a Nyugati Lövészhadosztály névváltozása után, a lengyelek már nem önálló nemzeti egységekben járultak hozzá az Októberi Forradalom vívmányainak fegyveres megvédéséhez. A kutatások mindezideig nem tudták megállapítani, tulajdonképpen hány lengyel vett részt a forradalom védelmében. Vannak feltételezések, melyek szerint a Vörös Hadsereg és a lengyel forradalmi katonai alakulatok soraiban több mint 100 000 lengyel harcolt.[69] Az internacionalizmus nagyszerű iskoláját jelentő szolgálatban átlagon felüli vezető és szervező tehetségek tűntek fel. A legkiválóbbakhoz tartozott elsősorban Stanisław Bobiński, Roman Łągwa, Romuald Muklewicz és Stefan Żbikowski. Feltétlenül figyelmet érdemelnek.

[67] *I. Pawłowski—K. Sobczak:* i. m. 203. o.
[68] *A. Kronik:* i. m. 55. o.
[69] *I. Pawłowski—K. Sobczak:* i. m. 250. o.

V. I. ANANYEV

LUKÁCS JÓZSEF* MAGYAR INTERNACIONALISTA

Az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján L. I. Brezsnyev, az SZKP KB főtitkára leszögezte: „Mi, szovjet kommunisták, akárcsak más szocialista országok kommunistái, mély elismeréssel adózunk a tőke országaiban élő elvtársainknak, akik szolidárisak voltak velünk mind történelmünk nehéz pillanataiban, mind a megszokott békés munka napjaiban. A magunk részéről mi mindig kinyilvánítjuk szolidaritásunkat azzal a harccal, amelyet osztálytestvéreink folytatnak a kapitalizmus táborában, arra törekszünk, hogy erkölcsi és politikai támogatást nyújtsunk számukra."[1]

Ebből a meghatározásból világosan kitűnik mindazon internacionalista és nemzeti feladatok egysége és oszthatatlansága melyeket a kommunisták világhadseregének a társadalmi haladás kibontakoztatásáért és elmélyítéséért küzdő harci osztagai tűztek maguk elé. Lenin leszögezte, hogy ez állandóan ható és érvényes tényező, mely gyakorlatilag a célratörő küzdelemben valósul meg.

A Nagy Október győzelmét, a munkások és parasztok első szocialista államát, forrón üdvözölték más országok kommunistái — a nemzetközi proletariátus képviselői.

A szovjet államnak nyújtott aktív segítség lényeges formája volt a külföldi internacionalisták mozgalma, mely a külföldi munkások és hadifoglyok körében bontakozott ki, akik az 1917 őszi viharos forradalmi események idején Oroszországban tartózkodtak. A kommunisták pártjának és az OK(b)P külföldi csoportjainak aktív munkája eredményeként ez a mozgalom tömegessé vált. Több mint 250 ezer külföldi internacionalista küzdött fegyverrel a kézben az intervenciósok és fehérgárdisták ellen.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, majd a Szovjetunió polgárháborúja idején a magyar hadifoglyok ezrei jelentkeztek a Vörös Gárdába, az internacionalista zászlóaljakba és ezredekbe. Számosan közülük más nemzetiségű katonákkal közös egységek állományába kerültek. A magyar internacionalisták a polgárháború valamennyi arcvonalán harcoltak, szívósan küzdöttek a szocia-

* LUKÁCS JÓZSEF (1885—1938) Vácott született. Foglalkozása asztalos. 1905-től az MSZDP tagja. 1915-ben orosz hadifogságba esik és az orenburgi hadifogolytáborba kerül. Itt bekapcsolódik a forradalmi agitációba. 1918. márciusától az OK(b)P tagja. Az orenburgi kommunista emigránsok nemzetközi bizottságának titkára és a „Kommunista emigránsok nemzetközi bizottságának titkára és a „Kommunista emigránsok légiója" megalakításának egyik kezdeményezője. A polgárháború alatt különböző arcvonalakon harcol, 1919 nyarán Ukrajnában a 3. internacionalista ezred politikai biztosa. 1920—1921-ben Orenburgban, majd Szamarkandban pártmunkás. A polgárháború után a Szovjetunióban marad és a szakmájában dolgozik.

1 *Brezsnyev, L. I.* beszéde az európai kommunista és munkáspártok konferenciáján. *Népszabadság*, 1976. június 30.

lista forradalom ellenségeivel. A Vörös Hadsereg vezetői számos felelős hadművelet végrehajtását bízták rájuk.

A külföldi internacionalisták mozgalma kiterjedt a távoli orenburgi területre is. 1918. május 1-én Orenburg Kormányzóság területén az osztrák—magyar és a német hadsereg 12 390 hadifoglya tartózkodott. Csupán Orenburgban és elővárosaiban több mint 4 ezer embert helyeztek el. Itt, Oroszország számos más körzetéhez hasonlóan, a hadifoglyok részt vettek a szovjethatalom kivívásáért folyó harcban. Az orenburgi területen tartózkodó hadifoglyok körében aktív munkát folytatott több magyar: Oleander Pál, Lukács József, Sipka Lajos, Gyurkó Rókus, valamint a szerb Juricsek és sokan mások, akik így az első internacionalistákat képviselték.

Lukács József 1885-ben Vácott született erdész családból. A szorító anyagi gondok már 14 éves korában munkába kényszerítették. Asztalostanuló lett, majd felszabadulva, segédként, különböző budapesti üzemekben dolgozott. Lukács József már fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalomba, 1905-ben belépett a szociáldemokrata pártba.

A szociáldemokraták baloldali csoportjában részt vett a politikai sztrájkokban és tüntetésekben, azokon több ízben szónokként is fellépett és így a rendőrség feketelistájára került. 1911-ben, aktív forradalmi, agitációs tevékenységéért, három havi börtönbüntetésre ítélték, melyet életrajzi feljegyzéseiben így jelzett: „A büntetést teljes egészében letöltöttem".

Az 1914-es mozgósításkor több százezer társával együtt bevonult az osztrák—magyar hadseregbe. A háború első napjától kezdve a fronton volt. A több mint egy évig tartó súlyos galíciai harcok után Lukács József egy nagy létszámú legénységi-tiszti csoporttal orosz fogságba esett. Többszöri átcsoportosítás és utazás után 1915 őszén az Orenburg körzetében levő Menovoj-Dvor-i fogolytáborba szállították.

A cárizmus, a többi hadviselő állam kormányához hasonlóan, nem gondoskodott a legénységi állományú hadifoglyokról. Emberi méltóságuktól megfosztva, kemény üldöztetésnek voltak kitéve. A foglyokat emberi életre alkalmatlan helyiségekben, nem egyszer istállókban, pajtákban, vagy düledező, elhagyott laktanyákban zsúfolták össze. Ritkán magánházaknál szállásolták el őket. Télen a táborok helyiségeit nem fűtötték. A hadifoglyok nehezen viselték el az urali és szibériai, sokszor 40 fokot is elérő fagyokat. Rendkívül ínséges ellátásban részesültek.

Lukács József így jellemezte a Menovoj-Dvor-i fogolytábor helyzetét: „Az óriási udvaron ásott másfél méter mély gödrökre deszkafödémet helyeztek és földdel fedték be. Ezek voltak a legénységi barakkok, ahol folyamatosan 2—3 ezer ember élt. A tetű és a kozák kancsuka nem hagyott nyugtot a foglyoknak".[2]

A forradalmi beállítottságú hadifoglyok kapcsolatot tartottak a kommunisták illegális helyi szervezeteivel, tájékozottak voltak az Oroszországban végbemenő viharos eseményekről. Az OK(b)P orenburgi városi bizottsága megbízásából politikai agitációt folytattak a Menovoj-Dvor-i fogolytáborban, feltárták a háború imperialista jellegét és a foglyok nyomorúságos helyzetének okait, harcba szólították őket a kizsákmányolók ellen és valamennyi ország munkásságának szövetsége mellett szálltak síkra. Tevékenyen vette ki részét ebből a munkából Lukács József internacionalista is, többször mondott beszédet magyar és német nyelven. Beszédei és felszólalásai egyszerűek és tényszerűek, a

2 *Lukács József:* A kommunista emigránsok légiója. Részlet a „V bojah i pohodah" c. gyűjteményes kötetből. Szverdlovszk, 1959. 546. o.

foglyok számára jól érthetőek voltak. Egyidejűleg leleplezték az ellenforradalmi beállítottságú tisztek és papok romboló propagandáját, mely káros hatással volt a katonák egy részére.

A tábor parancsnoksága üldözte az antimilitarista, forradalmár hadifoglyokat, agitációs munkájukat igyekezett minden eszközzel megakadályozni. Különleges személyi gyűjtőket fektettek fel róluk, amelyekben minden forradalmi és háborúellenes tényt rögzítettek. A „megbízhatatlanok" listájára került Lukács József is. Mint javíthatatlan „lázítót" gyakran fogdára ítélték.

A táborparancsnokság megtorló intézkedései azonban nem hozták meg a kívánt eredményt. A hadifoglyok körében rohamosan nőtt az agitátorok száma, fokozódott a háborúellenes hangulat, ugyanakkor erősödött a kommunisták pártja és az oroszországi munkásság aktív harca iránti szimpátia. Környezetükben tért nyertek a tudományos kommunizmus eszméi.

Óriási lelkesedéssel fogadták a februári polgári demokratikus forradalomnak és a cári önkényuralom megdöntésének a hírét. Erről a győzelemről a Menovoj-Dvor-i fogolytábor lakói tömeggyűlésen emlékeztek meg, ahol a szónokok öt nyelven léptek fel. Lelkesítő beszédet mondott Lukács József is. Felhívta a hadifoglyokat, támogassák Oroszország proletariátusának forradalmi harcát.

Ez a beszéd alapot szolgáltatott ahhoz, hogy újabb megtorlást alkalmazzanak vele szemben. 1917. március végén Szamara Kormányzóság Tockoje-i fogolytáborába irányítják át. Ezt a tábort a rendkívüli szigorúság jellemezte, joggal érdemelte ki a „haláltábor" elnevezést. Az itt összezsúfolt 25 ezer hadifogolyból 1916. február közepére több, mint 16 ezer ember pusztult el has- és kiütéses tífuszban.[3]

Az aggasztóan súlyos helyzet sem tudta Lukács Józsefet megtörni. Elvbarátaival együtt tovább folytatta a forradalmi agitációt, mely pozitív eredményekkel járt. Itt köszöntött rá a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, melynek világtörténelmi jelentőségű győzelmét teljes szívből, mint hozzá közel álló, személyes ügyet üdvözölte.

1917. december elején Lukács József Buzulukba települt, ahol belépett Leontyev vörösgárdista osztagába. Részt vett a szovjet csapatok Orenburg elleni támadásában. Az északról mért és a Vörös Gárda osztagainak a városból indított együttes csapásával Dutov fehérkozák egységeit 1918. január 31-én kiűzték a városból.[4]

Lukács József visszatérése Orenburgba pozitív jelentőségű volt. Elvtársaival együtt még nagyobb energiával folytatta a hadifoglyok körében a lenini eszmék és a kommunista párt jelszavainak propagálását. A külföldi internacionalisták megalakították a városban a külföldi munkás-paraszt szakszervezeteket. Első tagjai sorában találjuk Lukács Józsefet, Oleander Pált, Sipka Lajost, Gyurkó Rókust, Juricseket. Tagjainak száma összesen 316 volt. 1918. március 17-én Lukács József az OK(b)P soraiba lépett.

Március végén, a hadifoglyok egy népes gyűlésén, megalakították a szociáldemokrata internacionalisták orenburgi bizottságát, melyet a kommunista emigránsok bizottságának neveztek. Ebbe a magyarok, németek és csehek két-két, a románok, lengyelek és horvátok egy-egy képviselőjét választották be. A bizottság titkári teendőivel Lukács Józsefet bízták meg.

Erről a jelentős eseményről Lukács József aláírásával levelet küldtek Leninnek. Közölték, hogy a Szovjetek Kormányzósági Végrehajtó Bizottsága 5000

3 A Szovjet Hadsereg Központi Állami Archívuma. (Centralnij goszudarsztvennij arhiv Szovjetszkoj Armii; a továbbiakban — CGASZA) Moszkva. f. 28361., op. 2., d. 38., l. 3.
4 Intyernacionaliszti. Moszkva, 1967. 362. o.

rubel pénzbeli juttatásban részesítette az emigráns bizottságot, továbbá 20 puskát és 20 pisztolyt utalt ki számára. Tervbe vették cipész-, asztalos- és szabóműhely megnyitását is. A bizottság a kormányzóság egyes járásaiba szervező instruktorokat küldött. Ezek feladata volt a helyi internacionalista bizottságok megalakítása a hadifoglyok körében.[5]

Az internacionalisták orenburgi bizottsága egyik ülésén határozatot hozott „valamennyi hadifogolynak kommunista emigráns névvel"[6] való elnevezéséről. Ez a határozat helytelennek bizonyult. A bizottság vezetői nem számoltak a táborokban kialakult osztálymegosztottsággal. Korántsem minden külföldi fogoly mutatott készséget akkor a kommunisták pártjába való belépésre. A puszta elnevezéstől még nem változhatott meg automatikusan minden hadifogoly nézete.

Az internacionalisták orenburgi szervezete nagy figyelmet fordított a fogolytáborban folytatott munkára. Agitátorait rendszeresen ide irányította. Ezt a munkát azonban komolyan akadályozták az ellenforradalmi érzelmű tisztek, akik koholmányok özönét terjesztették a burzsoá propaganda szellemében. Eleinte arra törekedtek, hogy befolyásuk alatt tartsák azokat a hadifoglyokat. akik nehezen igazodtak el a politikai kérdésekben. Megfenyegették az agitátorokat, igyekeztek őket a tábortól távol tartani, beszélgetéseiket meghiúsítani. Esetenként sikerült az ellenforradalmár tiszteknek a legénységi állományú foglyokat is bevonni az ilyen akciókba.

Lukács József visszaemlékezéseiben arról írt, hogy őt és más agitátorokat a Menovoj-Dvor-i fogolytáborban inzultálták a tisztek, miközben beszédet mondottak a foglyoknak. Valamilyen súlyos tárgytól elszenvedett ütéstől betört a koponyája. A táborőrség segítségével sikerült a rendet helyreállítani, és az izgága csoportokat lecsendesíteni. Ezt követően, kötéssel a fején, Lukács József szólalt fel elsőnek. Utána német, cseh, és orosz nyelven mondtak beszédet az agitátorok. A beszéd alatt a tisztek néma tüntetéssel hagyták el a gyűlést. A foglyok hangulata sokkal kedvezőbbre fordult. A katonák helyeslő közbeszólásokkal támogatták a szónokok javaslatait.

A bizottság képviselői vizsgálatot folytattak a tiszti konyhán, és kihirdették, hogy a tisztek élelmiszert rejtegetnek, arra törekedve, hogy elégedetlenséget keltsenek a katonák körében az éhezéssel határos hiányos ellátás miatt. A bizottság kitelepítette a tiszteket a kényelmes lakásokból és a hármas barakkba irányította őket. Ez a rendkívül meggyőző tény arról tanúskodik, hogy az internacionalisták bizottsága a legénységi foglyok érdekeit védelmezte.[7]

A bizottság, a Szovjet Köztársaság más kormányzósági központjainak példája alapján, nemzetközi Vörös Gárda osztag felállítása mellett döntött. Ezt a kezdeményezést, sokoldalú segítséget nyújtva, lelkesen támogatta az OK(b)P városi bizottsága és a Forradalmi Katonai Bizottság. Így alakult meg Orenburgban a „Kommunista emigránsok légiója". 1918. április elején állományában 382 külföldi internacionalista szolgált. A magyarokon kívül, akik a légió zömét alkották, németek, csehek, szlovákok, szerbek, horvátok és románok is csatlakoztak.

Az internacionalista légióban szigorú fegyelem uralkodott, magas fokú harckészültségben, sikeresen hajtotta végre a szovjet katonai vezetés utasításait. A légió katonái őrszolgálatot teljesítettek a város és a fogolytábor területén, felkutatták a városban rejtőzködő dutovistákat és részt vettek kitörési kísérleteik

5 *Pravda*, 1918. április 24.
6 *Izvesztyija Uralszkogo oblszovjeta*, 1918. április 26.
7 *Lukács József:* i. m. 548. o.

elhárításában. Egy 20 fős internacionalista különleges osztag, a magyar Róka György vezetésével, az orenburgi vasútállomáson teljesített ügyeleti szolgálatot. Azt a feladatot kapták, hogy ellenőrizzék a vasúti szerelvényeket és tartóztassák fel az Oroszország központi körzeteibe önkényesen távozó hadifoglyokat, elsősorban tiszteket.

A „Kommunista emigránsok légiója" aktívan vette ki részét a fehérkozákok orenburgi rajtaütésének elhárításából. 1918. április 4-én a légió katonái különös helytállást és bátorságot tanúsítottak a katonai parancsnokság és a politikai biztosság épületeinek védelmében. Géppuskáik nagy veszteségeket okoztak a dutovistáknak. „Szeretnék megemlékezni — írta I. D. Martinov — az internacionalista légió — de elsősorban géppuskásainak — rendkívüli hősiességéről, rettenthetetlenségéről, osztálygyűlöletéről és elszántságáról a végsőkig való harcra."[8]

Az áprilisi eseményeket követően az internacionalisták bizottsága fokozta agitációs munkáját a hadifoglyok körében, a légióba való jelentkezés serkentésére. Aktívan irányította ezt az akciót Lukács József, aki rendszeresen látogatta a tábort és a különböző munkahelyeket. A serény munka meghozta gyümölcsét. Április közepére a légió létszáma kétszeresére nőtt. Valamennyi katonáját puskával vagy karabéllyal és 25 tölténnyel látták el. A Vörös Hadsereg törzse a légiót egy hétlöveges tüzérüteggel és géppuskákkal erősítette meg, meghatározta az alegységek állománytábláját, mely a katonai egységekével azonos volt.

A Forradalmi Katonai Bizottság kiválasztotta és kinevezte a parancsnoki kart. A vezető beosztások a következőképpen oszlottak meg: a légió parancsnoka Sipka Lajos, politikai biztosa Oleander Pál, parancsnokhelyettese Gyurkó Rókus lett. Lukácsot a katonai szervezet elnökévé nevezték ki, ami gyakorlatilag a légió törzsfőnöki teendőit jelentette, és sikerrel oldotta meg a reá háruló kötelmeket. Az egyik század parancsnoka a szerb Juricsek volt.[9]

A parancsnokok és politikai munkások állandó figyelmet fordítottak az internacionalista légió harckészsége fokozására, felkészítették a személyi állományt a fehérgárdisták és a szovjethatalom minden más ellensége elleni újabb harc megvívására. A katonák, a kötelességteljesítés szép példáját mutatva, megedződtek a kiképzésben és gyakorlati tapasztalatokra tettek szert a különböző harchelyzetekben való tevékenység terén. Aktív résztvevői voltak a dutovistákkal a Donguzszkaja vasútállomás, Szaraktas és Csernij Otrog körzetében az Ileckhez vezető megközelítési útvonalakon vívott harcoknak. Az internacionalisták egy megerősített őrosztaga védte a Menovoj—Dvor-i fogolytábort.

1918 nyár elején a fiatal Szovjet Köztársaság katonai helyzete lényegesen megromlott. A helyzet bonyolultságát az imperializmus és a belső ellenforradalom erőinek aktivizálódása, valamint a csehszlovák hadtest zendülése váltotta ki. Lenin meghatározása szerint a szocialista forradalom sorsa akkor a keleti fronton dőlt el.

Rendkívül súlyos helyzetbe került Orenburg városa, melyet a csehszlovák zendülők és a dutovista hordák egyaránt fenyegettek. Ezek a kozák lovasság révén kaptak utánpótlást. A párt orenburgi kormányzósági bizottsága, a kormányzósági végrehajtó bizottság és a Forradalmi Katonai Bizottság törzse választás előtt állt: vagy védi a várost, vagy időlegesen kivonul a városból, hogy megőrizze erőit és időt nyerjen.

8 Orenburg Területi Állami Archívum. (Goszudarsztvennij archiv Orenburgszkoj oblasztyi; a továbbiakban — GAOO) f. 2484., op. 1., d. 1., 1.92.
9 GAOO f. 2484., op. 1., d. 1., 1.57.

A végleges döntés meghozatala, valamint a kérdéssel kapcsolatos viták megszüntetése érdekében 1918. június 26-án rendkívüli közös tanácskozást tartottak a katonai alakulatok parancsnokai, P. A. Kobozev, A. A. Koroszteljov, G. V. Zinovjev részvételével. Az internacionalista légiót Lukács József és Oleander Pál képviselte. Parázs vitát követően a tanácskozás olyan döntést hozott, hogy szervezetten ki kell vonulni Orenburgból.[10] Az adott körülmények között ez volt az egyedül helyes elhatározás.

1918. július 2-án a szovjet egységek elhagyták a várost. A vörös csapatok főerőit vasúti szállítással Aktyubinszk körzetébe csoportosították át. A visszavonulás során Ileck, Ak-Bulak és Martuk körzetében bátran megütköztek az ellenséggel. A visszavonulás utóvédharcaiban a „Kommunista emigránsok légiója" megakadályozta, hogy a fehérkozákok zsákmányul ejtsék az egyenruházattal, élelemmel, felszereléssel, lőszerrel és más értékekkel megrakott vasúti szerelvényeket. Az alattomos ellenséggel való összecsapásokban többször is részt vett Lukács József.

Az Aktyubinszkba érkező katonai egységeket és munkásosztagokat a G. V. Zinovjev parancsnoksága alatt álló 1. turkesztáni hadsereg állományában vonták össze. A szovjet csapatok átszervezése érintette az internacionalista légiót is.

A hadseregparancsnok Sipkának és Oleandernek adott megbízást arra, hogy a légió bázisán alakítsák meg az internacionalista ezredet. A parancs végrehajtásában aktívan segítette őket Lukács, Gyurkó, Gábor és Juricsek. A légió törzse operatív munkát végzett, főleg az ezred állománytáblájának kidolgozásá-

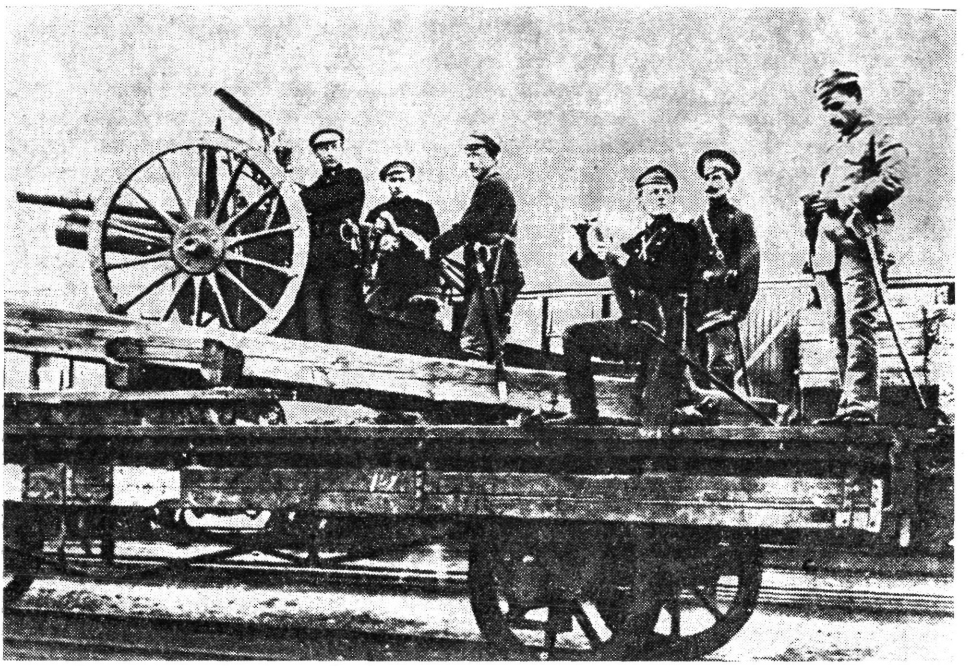

Magyar internacionalista tüzérek Aktyubinszk állomásán (Orenburgi terület), 1918

10 CGASZA f. 28361., op. 2., d. 64., l. 1.

ban, a zászlóalj-, század- és szakaszparancsnokok kiválasztásában. Az internacionalista ezred gerincét a „Kommunista emigránsok légiója" alkotta, de állományába olvadtak be a „Szamarai Kommunár", a Buzuluki és más internacionalista osztagok és az S. H. Uszmanov vezette, 500 főt számláló muzulmán zászlóalj is.

Augusztus elején befejeződött a külföldi internacionalista ezred megalakítása. Az ezred neve többször is változott. Az utolsó elnevezése „3. internacionalista ezred" volt. Létszáma elérte a 2 ezer főt. Első zászlóalja három századból állt és magyarokkal töltötték fel, ez maradt továbbra is a legerősebb, legállóképesebb alegység. A 2. zászlóalj két századában németek, szerbek, csehek, szlovákok és románok szolgáltak. A 3. zászlóalj két századát Orenburg Kormányzóság szülöttei, tatárok, baskírok és kozákok alkották. Így az ezredben 28 nemzetiség volt képviselve, akiket az egységes cél, a szovjethatalom ellenségei iránti gyűlölet kovácsolt össze.

A turkesztáni hadsereg törzse Sipkát nevezte ki az internacionalista ezred parancsnokává, majd betegségére való tekintettel a lengyel Belevics vette át az ezred vezetését. A politikai biztosi funkcióra Oleandert javasolták, majd Juricsek dolgozott ebben a beosztásban.[11]

Nagy jelentősége volt az internacionalista egységek személyi állománya körében végzett és sokféle formát öltő politikai nevelőmunkának. Ennek érdekében, más frontok és szovjet hadseregek példájára, augusztus közepén létrehozták — Aktyubinszk települési hellyel — a turkesztáni hadsereg nemzetközi agitációs-propaganda osztályát. Vezetőjévé a front Forradalmi Katonai Tanácsa Oleandert nevezte ki. Ennek állományában dolgozott Lukács József, Jelenffy József és más Orenburgból érkezett elvtársak.[12]

Teendője rendkívül sok akadt ennek az osztálynak. Munkáját az ezredek és zászlóaljak politikai munkásaival szoros együttműködésben folytatta. Az osztály munkatársai rendszeresen látogatták a századok és szakaszok elhelyezési körleteit. Találkozhatunk velük a fedezékekben és tűzvonalakban egyaránt. Így dolgozott Lukács József is. Jó előadó volt, érdekesen vezette az összejöveteleket, röpgyűléseket. Nagy érdeklődéssel hallgatták az internacionalisták.

A nemzetközi osztály a harcosokat és parancsnokokat a szovjethatalom ellenségei iránti gyűlöletre, a világ dolgozói iránti testvéri szolidaritás és barátság szellemében nevelte. Széleskörűen propagálta soraiban a marxizmus—leninizmus, a proletár internacionalizmus eszméit, elveit. Megmagyarázták, hogy csakis a munkásosztály, valamennyi dolgozó egyesített erőkifejtésével győzhető le a kapitalista világrendszer, vívható ki a béke, a szabadság és a nemzeti függetlenség, biztosítható a társadalmi haladás.

Nagy politikai lelkesedés közepette zajlott le a 3. internacionalista ezred gyűlése, melyen a „Forradalmi feladataink Oroszországban" tárgykört vitatták meg. Oleander és Lukács mondott beszédet a gyűlésen. Javaslatukra határozatot fogadtak el, mely rögzítette az ezred katonáinak feladatait. Az internacionalisták kijelentették, hogy készek a fegyveres harcra és mindaddig nem térnek vissza hazájukba, amíg a szovjethatalom és a proletariátus diktatúrája nem győz Oroszország egész területén, amíg fel nem számolják a bolsevikok számára veszélyes arcvonalakat. „E cél elérése érdekében — mondta ki a határozat — együtt haladunk az orosz proletariátussal és meghozzuk a szükséges áldozatokat anélkül, hogy bármely anyagi ellenszolgáltatásra várnánk, azért, hogy

11 Orenburg Területi Pártarchívum. (Partyijnij arhiv Orenburgszkoj oblasztyi; a továbbiakban — PAOO) f. 6002., op. 1., d. 419., 11.3., 6.
12 Uo.

minél hamarabb mérhessük az utolsó megsemmisítő csapást az egész világ dolgozó osztályainak évszázados ellenségére".[13] A határozatot forradalmi lelkesedés hatotta át, jól tükrözte a külföldi internacionalisták harcos hangulatát. A határozatot sokszorosították, és megküldték a turkesztáni hadsereg valamennyi egységének.

A külföldi internacionalisták nyilvánosan és határozottan elítélték a Lenin elleni galád merényletet, tiltakoztak az ellenforradalom és ügynökeinek vérszomjas akciója ellen. Az agitációs-propaganda osztály, az ezred-pártszervezet és a politikai biztos megszervezte a 3. internacionalista ezred katonagyűlését. A felszólaló A. Z. Zdobnov és Lukács József haraggal ítélte el ezt a terrorcselekményt, kijelentve, hogy ez a Lenin életének kioltására irányuló kísérlet a belső ellenforradalom, a világimperializmus, a szovjethatalom valamennyi ellenségének legsúlyosabb gaztette.

Az ezredgyűlés határozatot fogadott el, melyet Oleander és Lukács fogalmazott meg: „... Mi, volt hadifoglyok — szögezték le a határozatban —, kötelességünknek tartjuk, hogy fegyverrel a kézben bosszuljuk meg a Lenin elvtárs sebéből kifolyt minden csepp vért".[14] A határozat tartalma világosan kifejezte a Lenin iránti mély szeretetet és odaadást. Külföldi testvéreink megfogadták, hogy a végsőkig teljesítik a Nagy Október vívmányainak védelmével, a lenini eszmék gyakorlati valóraváltásával kapcsolatos internacionalista kötelezettségeiket.

Az agitációs-propaganda osztály munkájában jelentős helyet kapott a fehérgárdisták és imperialisták ellenséges hírverésének leleplezésére irányuló munka. A dutovista parancsnokságot erősen nyugtalanította az internacionalisták harctevékenysége. Megtévesztéssel, hazugsággal, a tények elferdítésével és demagóg szólamok segítségével nem egy ízben tettek kísérletet arra, hogy szétházást váltsanak ki a 3. internacionalista ezred katonáinak soraiban.

1918. novemberében a fehérkozák felderítők az internacionalista ezred alegységeinél egy Dutov által aláírt röplapot terjesztettek. „Felhívás a magyarokhoz" címmel. Dutov, apellálva a magyar munkások és parasztok nemzeti és vallási érzelmeire, arra szólította fel őket, hogy ne avatkozzanak az oroszok ügyébe, szüntessék be a dutovista „önkéntes hadsereg" elleni fegyveres tevékenységet. Megígérte a magyar internacionalistáknak, hogy biztosítja számukra a hazájukba való visszatérést. Ennek fejében azt követelték tőlük a fehérkozákok, hogy december 1-ig „adják ki az összes bolsevista agitátort és komisszárt, szolgáltassanak be minden lőfegyvert".[15] A dutovistáknak ez az újabb provokációs kísérlete is csődöt mondott.

A politikai munkások és kommunisták leleplezték Dutov és környezete álnokságát és hitszegő magatartását. A hadsereg politikai osztályának kezdeményezésére tanácskozásra hívták össze a 3. internacionalista ezredben szolgáló magyarokat. A határozat, melynek szövegét Lukács József fogalmazta, ezekkel a szavakkal végződött: „A dutovista bandák hozzánk intézett felhívására a következő jelszavakkal válaszolunk: Elvtársak, fegyverrel a kézben álljatok készen! Miénk a győzelem! Éljen az egész vörös front általános támadása az utolsókat rúgó ellenforradalmi bandák ellen!

13 GAOO f. 2484., op. 1., d. 1., 1. 33.
14 Uo. 1. 31.
15 Marxizmus—Leninizmus Intézet Központi Pártarchívuma. (Centralnij partyijnij arhiv Insztyituta markszizma—leniniznia pri CK KPSZSZ; a továbbiakban — CPAIML) Moszkva. f. 71., op. 15., d. 320.. 1. 23.

Éljen a proletariátus harca a világ dolgozóinak az elnyomók feletti végső győzelméig!..."[16]

Így válaszoltak a szovjethatalomért az Orenburg—Aktyubinszk arcvonalon küzdő vörös magyarok a dutovisták hozzájuk intézett felhívására. A magyar internacionalisták a végsőkig kitartottak adott szavuk mellett.

1918. december elején Dutov parancsára 144 hadifoglyot (magyarokat, németeket, osztrákokat) kiemeltek az Orenburg körzetében folyó erődítési munkákról, szabadon átengedték őket saját akadályrendszerükön, ott, ahol a túloldalon a 3. internacionalista ezred állásai húzódtak. A fehérgárdisták arra számítottak, hogy a hadifoglyok könnyebben tudnak hatni az internacionalistákra és rábeszélik őket a fegyverletételre és a hazatérésre. A várt eredményt azonban a fehérkozákok nem tudták elérni.[17]

Az internacionalista harcosok lelkesedéssel fogadták a hadifoglyokat. Lukács és Juricsek a hozzájuk intézett beszédeikben feltárták a dutovisták mesterkedéseinek aljas hátterét és felszólították őket, álljanak a Szovjet Köztársaság védelmezőinek sorába. Mintegy 100, az arcvonalon átjött hadifogollyal töltődött fel az internacionalista ezred állománya.

A politikai munkások és a parancsnokok sokat tettek az internacionalisták és a helyi lakosság közötti helyes együttműködés kialakításáért. Ezt különböző utakon érték el. Személyükben a munkások és parasztok ügyük megbízható védelmezőit látták. Az ezred katonái valóra váltották a barátság és szövetség politikáját. Megtérítették a parasztoknak az élelmiszereket és a lovakat, segítettek a lakosságnak a lerombolt házak helyreállításában és az építési munkákban. A különböző nemzetiségű dolgozók szimpátiája egyre erősödött irántuk.

Az internacionalisták megedződtek az ellenséggel vívott harcokban. Az internacionalista ezred katonái harci tapasztalatokra tettek szert a harctevékenységek során. Más egységekkel együtt részt vett az ezred Karatogaj és Martuk állomások védelmében, Jajszan állomás felszabadításában.

Jajszan védelme időszakában a dutovisták vérmes reményeket tápláltak az „arany század" működése iránt, amelyet orosz és osztrák—magyar tisztekből verbuváltak. Arra számítottak, hogy volt tisztjeik megjelenése megfélemlíti majd az internacionalistákat. Ez a reményük azonban csődöt mondott. A vörös ezredek harmadik támadása (1918. szeptemberében) Jajszan állomás körzetében teljes egészében felmorzsolta a junkerek „arany századát". Különösen súlyos veszteségeket okoztak a magyar géppuskások. A dutovista újság azt írta, hogy a századot „szétszórták a vörös magyarok". Az ellenségnek ez a kényszerű beismerése a külföldi internacionalisták alegységének harci erényeit dicsérte.

A 3. internacionalista ezred megalakulásának első pillanatától közvetlen harcérintkezésben állt az ellenséggel. A harcok során elvesztette katonái egy részét, voltak, akik betegség miatt távoztak, másokat párt- vagy tanácsi munkakörbe helyeztek. Ezért a front törzse úgy döntött, hogy az ezredet a Kazahsztán és Turkesztán területén levő volt külföldi hadifoglyokkal tölti fel.

A front direktívájának végrehajtását egy tapasztalt politikai munkásokból álló csoportra — Oleanderre, Lukácsra és Jelenffyre — bízták. Mindegyikük rendkívüli megbízólevelet kapott Zinovjev hadseregparancsnok aláírásával,

16 Uo. 1. 24—24a.
17 *Revoljucionnaja armija*, 1918. december 12.

mely meghatározta a hadifoglyok és az emigránsok körében végzendő és az internacionalista ezredbe való belépést szorgalmazó agitációs munka feladatait. A rendkívüli megbízottaknak kiterjedt toborzó munkát kellett folytatniuk.[18]

A kivezényelt elvtársak sikerrel teljesítették a front politikai osztálya és az Aktyubinszkban székelő külföldi kommunista szekció politikai bizottsága által kitűzött megtisztelő feladatot. Felkerestek számos várost, kerületet és hadifogolytábort Kazahsztán és Közép-Ázsia területén, és a 3. internacionalista ezredbe való belépésre agitáltak. A megbízottakkal Kazalinszkból 260, Turkesztánból 250 ember érkezett az ezredhez. Így az ezred személyi állománya jelentős feltöltést kapott.[19]

1918. november elején megszervezték az Aktyubinszki Front valamennyi egysége katonaküldötteinek konferenciáját. Beszédet mondott Lukács József is, aki határozottan támogatta az északi irányú előrenyomulás gondolatát. A konferencia résztvevői határozatot hoztak a támadás rövid időn belüli megindítására az egész arcvonalon, Orenburg felszabadítása céljából.

A frontparancsnokság számos intézkedést adott ki a vörös csapatok harckészségének megerősítésére. Minden szükségeset megtettek annak érdekében, hogy a tervezett hadműveletet siker koronázza. Nagy nehézségek árán sikerült fegyverzeti, lőszer- és ruházati utánpótlást kapni. Személyi feltöltés is érkezett az egységekhez. Ekkor az aktyubinszki csoportosítás létszáma elérte a 30 ezer főt, melyet 9 gyalogos- és 3 lovasezredbe szerveztek. A külföldi internacionalisták az összlétszám 10 százalékát adták.

A parancsnokok, vöröskatonák, az internacionalista alegységek katonái Zinovjev hadseregparancsnok támadási parancsát 1918. december végén kapták meg. Telve voltak eltökéltséggel, hogy szétzúzzák az álnok ellenséget és felszabadítják Orenburgot. A legszélsőségesebb időjárási viszonyok közepette, az ellenség elkeseredett ellenállását leküzdve és ellenlökéseit elhárítva, csapataink gyors ütemben nyomultak előre. A fehérkozákok leverésével befejeződtek az Ak-Bulak, Cseskanszkij-moszt, Ileck, Mertvije Szoli körzetéért és Donguzszkaja vasútállomásért vívott harcok.

A támadás időszakában állhatatos politikai nevelőmunka folyt. Az internacionalista ezred politikai biztosát, Juricseket, aktívan segítették az agitációs-propaganda osztály munkatársai, Oleander és Lukács. A támadók harcrendjében tartózkodtak és megmagyarázták a harcfeladatokat, tájékoztatást adtak a helyzetről, lelkesítő szavakkal buzdították a katonákat újabb hőstettekre, és amikor a helyzet megkövetelte, maguk is részt vettek a szuronyrohamban. Így volt ez Ileck bevételénél és a Mertvije Szoli peremén levő jégtorlaszok ostrománál is.

1919. január 22-én a Vörös Hadsereg csapatai lendületes csapással véglegesen felszabadították Orenburgot. Egyidejűleg érkeztek a városba északról a 24. szimbirszki vasúti hadosztály ezredei és délről a turkesztáni hadsereg lovasságának századai. Itt működött a 3. internacionalista ezred is. Orenburg dolgozói kenyérrel és sóval köszöntötték felszabadítóikat.

A csapatok aktyubinszki csoportosításából alakult meg az orenburgi lövészhadosztály. Ennek 1. dandárába osztották be a 3. internacionalista ezredet, mely ekkor már 6 századból állt és 11 géppuskával rendelkezett. Ezredparancsnokká Juricseket nevezték ki.

18 GAOO f. 2484., op. 1., d. 1., l. 111.
19 CGASZA f. 28361., op. 2., d. 64., l. 8.

Az 1919. februárja és április eleje közti időszakban a 3. internacionalista ezred Szterlitamak és Buzovjazi körzetében harcolt a fehérgárdistákkal. A 31. hadosztály más egységeivel együttműködésben az internacionalisták ezrede érzékeny csapásokat mért a kolcsakisták Izsevszk-i dandárára. Ezt követően az internacionalisták Kolcsak támadó seregeinek elhárításában vettek részt.

Március végén az ezred Sarlik vonalába (Mihajlovszkoje község) vonult visszsza. Létszáma jelentősen lecsökkent. A helyzet értékelése alapján Zinovjev hadseregparancsnok megparancsolta: „A 3. internacionalista ezred 1919. április 15-ével feloszlottnak tekintendő".[20]

Ez tehát a 3. internacionalista ezred harci útjának rövid története. Ennek az egységnek a megszervezéséhez, az Orenburg területén folytatott harctevékenységének sikeréhez jelentősen hozzájárult Lukács József magyar kommunista.

A 3. internacionalista ezred nagy szerepet játszott a szovjethatalomért a mi sztyeppés földjeinken vívott küzdelemben. Orenburghoz kötődik az ezred megszületése, katonáinak számos harci hőstette. Magas értékelést adott a katonai egység harci útjáról A. A. Koroszteljov, a kormányzósági végrehajtó bizottság elnöke: „A fehérkozákokkal folytatott küzdelem e hősi időszakában — jegyezte meg Koroszteljov — a volt hadifogoly magyar és német vöröskatonák szerepe óriási volt. A világ első tanácsköztársaságáért harcolva az orenburgi arcvonalon a fehérkozák bandák ellen, becsülettel teljesítették internacionalista kötelezettségüket . . ."[21]

Miután a 3. internacionalista ezredet feloszlatták, a volt hadifoglyokból (magyarok, csehek, szerbek) internacionalista kommendáns század alakult, melyet a turkesztáni hadsereg törzsébe osztottak be.[22] A katonák hazatérni szándékozó részét saját kérelmükre elbocsátották a katonai szolgálatból. A külföldi internacionalisták közül számosan Ukrajnába utaztak. Egy nagyobb létszámú csoportot Lukács József vezetésével Orenburgból Nyizsnyij Novgorodba (ma Gorkij) vezényeltek át, mely akkor a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek szervezési központja volt.[23]

A nehézségek ellenére is sikerült Nyizsnyij Novgorodban a 3. internacionalista ezredet Nettich József parancsnoksága alatt újjászervezni. Lukács Józsefet 1919. június 18-án az ezred politikai biztosává nevezték ki. Az Orenburg és Aktyubinszk térségében szerzett gazdag gyakorlati tapasztalatokat jól tudta hasznosítani új beosztásában. Rövid idő alatt megszervezte a politikai munkát a személyi állomány körében.

A Vörös Hadsereg nemzetközi egységeit szervező parancsnokság, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának jóváhagyásával, az ezredet Nyizsnyij Novgorodból Ukrajnába irányította át. Június utolsó harmadában a 3. internacionalista ezred Kijevbe érkezett, melyet az 1. nemzetközi lövészdandár megalakulási helyéül jelöltek ki.[24]

Itt az ezred állománya (789 fő) beolvadt a Kijev elővárosában megalakított 3. nemzetközi ezredbe. Az összevont egység a 3. nemzetközi lövészezred elnevezést kapta. Az ezredparancsnoki beosztásba Nettich Józsefet, helyettesévé Denis Koudelkát nevezték ki.[25] Az ezred személyi állományát feltöltötték. Csupán

20 Uo. f. 238., op. 4., d. 54., 1.9.
21 PAOO f. 2484., op. 1., d. 1., 1.91.
22 CGASZA op. 5., d. 3., 11., 62., 68.
23 Uo. f. 11., op. 5., d. 411., 1.53.
24 Uo. 1. 77.
25 Uo. f. 4585., op. 1., d. 2., 1. 61—63.

Szaratovból 111 internacionalista érkezett,[26] de kisebb csoportok is csatlakoztak.

A nemzetközi egységeket megalakulásuk után a frontra irányították. A helyzet arra kényszerítette a parancsnokságot, hogy egy ezred alegységeit különböző arcvonalszakaszokra küldje, melyek esetenként igen távol estek egymástól. 1919 nyarán az internacionalisták a Vörös Hadsereg soraiban Ukrajna területén harcoltak a fehérgárdisták, petljuristák, és más bandák ellen. Ezekben a harcokban részt vett a 3. nemzetközi ezred is.

Lukács József politikai biztos, a kommunistákra támaszkodva és az 1. nemzetközi dandár politikai osztálya munkatársainak segítségével, sokat tett az ezred személyi állományának összekovácsolásáért, a politikai nevelőmunka további aktivizálásáért. Eközben figyelembe kellett venniök, hogy az alegységek feltöltésére a Szovjet Köztársaság különböző városaiból érkeztek emberek, sokan közülük még nem vettek részt az ellenséggel vívott harcokban, hogy nemzetiségi összetételük igen sokrétű volt, és hogy új polgárháborús arcvonal alakult ki Ukrajnában. A politikai biztos gyakran mondott beszédet a katonáknak, beszélgetett az internacionalistákkal állomáshelyeiken, pihenőben és harchelyzetben egyaránt, kihasználva minden lehetőséget.

Az OK(b)P KB mellett működő magyar kommunista szekció több elvtársat választott ki azzal a céllal, hogy a Magyar Tanácsköztársaságba irányítsa őket. Ebbe a csoportba Lukács Józsefet is jelölték. Útjuk Kijevből a magyar határhoz vezetett. Sajnos azonban, a július végén—augusztus elején tett többszöri kísérlet nem járt eredménnyel. Nem tudták a kijelölt helyeken elérni, mivel az ellenség vérbefojtotta a Magyar Tanácsköztársaságot.

A határról Lukács visszatért Kijevbe. Néhány hétig a magyar kommunisták csoportjában dolgozott, itt vették fel tagjelöltként az Ukrán K(b)P soraiba. Az akkor kitöltött kérdőívbe azt írta, hogy agitációs-propagandamunkával szeretne foglalkozni, gyűléseken és tanácskozásokon fellépni.[27] Ukrajna fővárosából ismét a frontra került, ahol a polgárháború végéig harcolt.

1919 nyarán—őszén az intervenciósok és fehérgárdisták ismételt támadást indítottak a Szovjet Köztársaság ellen. Ugyanakkor Gyenyikin, a burzsoá-földesúri Lengyelország, Jugyenyics és más kártékony erők seregei is aktivizálódtak. Az ellenforradalom fő erőkifejtését délre, a gyenyikini seregek működési körzetébe helyezte át.

Gyenyikin fehérgárdista serege jobb fegyverekkel, az imperialistáktól kapott harckocsikkal és repülőgépekkel rendelkezett, az elmaradott paraszti rétegekre és a burzsoá nacionalistákra támaszkodott, így rendkívül veszélyes helyzetet tudott teremteni. 1919. június végére a gyenyikinisták birtokba vették a Donyec-medencét, Caricint, Ukrajna nagy részét, beleértve Jekatyerinoszlav (ma Dnyepropetrovszk) és Harkov városokat. Július 3-án Gyenyikin parancsot adott a Moszkva elleni támadásra.

A szovjetellenes lázadás Ukrajnában, a fehérgárdisták támadása a déli fronton, megakadályozta az internacionalistákat abban, hogy a Magyar Tanácsköztársaság megsegítésére induljanak. Az arcvonal egyre távolabb került Magyarország határaitól. A kitűzött feladat végrehajtása, vagyis a Vörös Hadsereg nemzetközi egységeinek átlépése a Kárpátok nyúlványain, most már lehetetlenné vált. A szovjet hadvezetés kénytelen volt főerőit az intervenciósok és fehérgárdista csatlósaik, valamint a velük egyívású különböző bandák elleni harcba irányítani.

26 Uo. 1.64.
27 CPAIML f. 549., op. 3., d. 162., 1.2.

A gyenyikinisták, a fehérlengyelek, a petljuristák ellen küzdöttek a XII. és XIV. szovjet hadsereg hadosztályai. 1919. augusztus 7-én az OK(b)P KB Politikai Bizottsága direktívát adott ki Ogyessza és Kijev védelméről. Lenin augusztus 9-én táviratot küldött a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa képviselőjének, melyben javasolta, hogy valamennyi felelős vezető tudomására kell hozni a Politikai Bizottság direktíváját, mely szerint az utolsó lehetőségig védekezni kell, tartani kell Ogyesszát és Kijevet az utolsó csepp vérig és fenn kell tartani az összeköttetést a központi területekkel. Ezen áll, vagy bukik az egész forradalom sorsa.[28]

Az OK(b)P KB Politikai Bizottságának direktívája és a főparancsnok parancsa szellemében a 45., 47. és 58. lövészhadosztályból megalakult a XII. hadsereg Déli Csoportja. Erre a seregtestre hárult Ukrajna déli körzeteinek védelme, egészen a Vörös Hadsereg ellentámadásának megindulásáig. Meg kellett akadályozni a gyenyikinisták és a petljuristák egyesülését. A Déli Csoport parancsnokságának azonban a megszabott feladatokat nem sikerült végrehajtania. A helyzet az arcvonalon rohamosan romlott.

Az arcvonal nyugati szakaszán a fehérkozákok és petljuristák támadtak. Nyomásuk elhárításában aktívan részt vettek az internacionalisták. A legnagyobb létszámú alakulatuk a XII. szovjet hadsereg állományában működő 1. nemzetközi lövészdandár volt, mely több mint 2000 főt számlált. A dandár az 1. és a 3. lövészezredből, továbbá lovas- és tüzérosztályból, műszaki századból, kommendáns részlegből és tartalék zászlóaljból állt.[29]

Az északi arcvonalszakaszon, a XII. hadsereg állományában, sikeresen működött a 3. nemzetközi ezred, Gavró Lajos parancsnoksága alatt.[30] Augusztus 25-től Lukács József volt a politikai biztosa. Az ezred Mlin városának körzetében, a kijevi irányban harcolt. Internacionalista harcosai bátran védték az elfoglalt állásokat. Az északi arcvonalszakasz politikai biztosának jelentése szerint a nemzetközi ezred katonái és parancsnokai forradalmi beállítottságúak voltak.[31]

A petljuristák és gyenyikinisták Borodjanka körzetében bekerítették a 3. nemzetközi ezred egyik zászlóalját. Egy hónapon át küzdött a zászlóalj az ellenség mögöttes területein. A védelmi harcok során különösen kitűnt bátorságával és helytállásával Lukács József politikai biztos. Az internacionalistáknak végül sikerült a radomiszli osztaggal egyesülniök, majd közös erőkifejtéssel kitörniök az ellenség gyűrűjéből.[32]

Augusztus 30-án a petljuristák elfoglalták Kijevet, majd a következő napon a gyenyikinisták is bevonultak a városba. Más egységekkel együtt az internacionalisták szervezetten vonultak ki a városból. A Kijev körzetében vívott védelmi harcok során csapataink sok fehérgárdistát tettek harcképtelenné.

A Kijevért folyó harcok Csernyigov körzetére is kiterjedtek. A szovjet hadosztályok feltartóztatták az ellenséges túlerő nyomását, gyakran indítottak ellentámadást. A harcokat a végső elkeseredettség jellemezte. Aktívan vették ki részüket a küzdelemből a külföldi internacionalisták, sok esetben indultak szuronyrohamra.

Határozott csapást mértek csapataink az ellenségre a kijevi irányban. A Dnyeperi Flottilla hadihajóinak támogatása mellett a gyalogos egységek kifejlesztették támadásukat Kijev ellen. A 44. hadosztály állományában támadott Gavró

28 *Lenin* Összes Művei. 51. k. 33. o. (oroszul)
29 CGSZA f. 2138., op. 2., d. 1., 1. 62.
30 A 3. nemzetközi ezred nem tartozott a nemzetközi dandár állományába.
31 Bojevoje szodruzsesztvo trudjascsihszja zarubezsnih sztran sz narodami Szovjetszkoj Rosszii (1917—1922). Moszkva, 1957. 480. o.
32 CGASZA f. 28361., op. 2., d. 75., 1. 25.

vezetésével a 3. nemzetközi ezred. Október 14-én Visgorod községnél sikerült az internacionalistáknak a fehérgárdistákat visszavetniök és két löveget zsákmányolniuk. A következő napon Kurenyevka faluban egy hadihasználható löveget ragadtak el a gyenyikinistáktól és birtokba vették a vasúti hidat. Az ellenség egy vonatot és 600 országos járművet hagyott hátra. A Kijev irányában kibontakozó előretörés során az ezredparancsnok és politikai biztosa kimagasló helytállásról és vitézségről tett tanúbizonyságot. Gavró Lajos és Lukács József a rohamozó századok élére álltak és az ellenséges erődítmények ostromára vezették őket.[33]

A támadás váratlansága és a XII. szovjet hadsereg egységeinek szoros együttműködése meghozta a kívánt sikert. A vöröskatonák több mint két napig tartották kezükben a várost. Az október 18-ára virradó éjszaka azonban a 44. hadosztály Kijev elhagyására kényszerült.[34] A XII. hadsereg Kijev ellen indított ellencsapása viszont olyan helyzetbe hozta az ellenséget, hogy erőinek egy részét ki kellett vonnia a csernyigovi irányból.

Az internacionalisták tovább küzdöttek a déli front szovjet csapatainak állományában. Az OK(b)P KB magyar szekciójának adatai szerint 1920. január közepén Ukrajnában mintegy 3—4 ezer külföldi internacionalista szolgált elszórtan a Vörös Hadsereg különböző ezredeiben.[35] A 3. nemzetközi ezred az 58. hadosztály 2. dandárának kötelékében harcolt, létszáma 1920. január 22-én 832 fő volt.[36]

Az 58. lövészhadosztály egységeinek, a harcokban tanúsított helytállásukért, részvételükért Kijev két ízben való felszabadításában, kitüntetésként, forradalmi vörös zászlót adományoztak. Erre az elismerésre méltónak bizonyult a 3. nemzetközi ezred is. 1920. január 10-én Kijevben a Szovjetek terén került sor a hadosztály egységeinek díszelgésére a vörös zászló átadása alkalmából. Az internacionalisták a zászló átvételekor fogadalmat tettek, hogy tovább haladnak a forradalmi harc útján és „szilárdan védelmezik a munkás-paraszt hatalmat".[37]

Január 14-én a 3. nemzetközi ezredet Kijevből Bergyicsebe irányították át, ahol a 48. hadosztály 418. ezredét váltotta fel a Matronka—Krasznopol—Januspol arcvonalszakaszon. Február—március folyamán az ezred alegységei Bergyicsev—Kamennij Brod—Romanovka körzetében tartózkodtak. Az internacionalisták, visszaverve a fehérlengyelek ismétlődő rohamait, szívósan tartották a Szlucs folyó mentén kiépített állásaikat. Gyakran került sor összecsapásra Mlin birtoklásáért.

A harcokban különösen kiemelkedő katonákat kitüntetésre terjesztették fel. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa Gavró Lajos ezredparancsnokot Vörös Zászló Érdemrenddel tüntette ki. Harci érdemeit magasra értékelte I. F. Fegyko, az 58. hadosztály parancsnoka, aki így írt róla: „Parancsnoki beosztásának ideje alatt Gavró elvtárs bátor és bölcs parancsnoknak bizonyult, nem egy ízben okozott súlyos veszteségeket a Kijevet bitorló fehér csapatoknak. Gavró elvtárs ebben az időszakban kitűnt a hadosztály parancsnoki karán belül katonai kultúráltságával, tapasztaltságával és a hadügy mélyreható ismeretével."[38] Vörös Zászló Érdemrendre terjesztették fel az ezredparancsnok helyet-

33 Uo. f. 1491., op. 1., d. 66., l. 9.
34 Isztorija grazsdanszkoj vojni v SZSZSZR. Moszkva, 1960. 5. k. 274. o.
35 CPAIML f. 17., op. 65., d. 405., l. 12.
36 CGASZA f. 1419., op. 1., d. 43., l.1.
37 Uo. f. 1491., op. 1., d. 17., l.7.
38 A Szovjetunió Haditengerészeti Flottája Központi Állami Archívuma. (Centralnij Arhiv Voenno-Morszkih Szil) Df. No. 4, (28288).

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКАЯ КРАСНАЯ АРМИЯ.

ГРАМОТА

о награждении знаком ордена „КРАСНОЕ ЗНАМЯ".

По уполномочию Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов рабочих, крестьянских, красноармейских и казачьих депутатов, Революционный Военный Совет Российской Советской Федеративной Социалистической Республики воина Рабоче-Крестьянской Красной армии Комиссара Республики тов. Гавро за отличие в бою против врагов Социалистического отечества

наградить знаком ордена „Красное Знамя" — символом мировой социалистической революции.

Знак ордена „Красное Знамя" носится на груди.

В удостоверение изложенного выдана настоящая грамота.

Председатель Революционного Военного Совета Республики

№

„24" Декабря 1919 года.

гор. Москва

Gavró Lajos magyar internacionalista első Vörös Zászló rendjének adományozási okirata, 1919. december 27. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből)

tesét is. Két internacionalistát ezüst órával, egyet pedig ezüst cigarettatárcával jutalmaztak. Az órákon és a tárcán bevésve ez állt: „A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg bátor és becsületes harcosának. A XII. hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsától".[39]

A burzsoá-nagybirtokos Lengyelország, a szovjet kormány békére irányuló javaslatait elvetve, újabb támadást indított Szovjet-Oroszország ellen. Április 25-én reggel a fehérlengyel hadsereg betört Szovjet-Ukrajna területére. A pánlengyeleket Vrangel és az ukrán burzsoá-nacionalisták segítették.

A fehérlengyelek támadását a Jobbparti Ukrajna területén a XII. és XIV. szovjet hadsereg fogta fel, állományában 13 ezer szuronnyal és szablyával. Az ellenség táborában négyszeres erőfölény mutatkozott. Kezdetben az ellenség visszaszorította egységeinket.

A XII. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy tartsa Kijev körzetét. A hadsereg 58. hadosztályának állományában működött a 3. (519.) nemzetközi ezred, amely a fehérlengyelek támadása előtt Zsitomirban állomásozott.[40] Az ezredparancsnok április 25-én jelentette a 173. lövészdandár parancsnokának, hogy milyen intézkedések szükségesek a nemzetközi egység harcképességének fokozásához. Kérte a személyi állomány feltöltését és a gazdasági-igazgatási apparátus munkájának megjavítását.

Különösen erős nyomást gyakoroltak a fehérlengyelek a Zsitomir—Kijev főközlekedési útvonalra és a Kazatyin—Kijev vasútvonalra. A helyi bandák is támogatták őket. Az ellenség elkeseredett rohamainak visszaverésében az internacionalisták is részt vettek. A Kijev körzetéből való visszavonulást követő első időben a 3. (519.) ezred dandártartalékban volt, Poznyaki és B. Alekszandrovka községekben települt.

Ebben a harchelyzetben ünnepelte a 3. (519) nemzetközi ezred megalakulásának első évfordulóját. Gavró Lajos az ezred 1920. május 28-i napiparancsában erről így emlékezett meg: „A nemzetközi ezred tizenkét hónapig tartó, szinte szakadatlan harca a banditákkal a gyenyikini és a lengyel arcvonalon világosan bizonyítja mind állóképességét és a forradalom ügye iránti odaadását, mind pedig azt, hogy szilárd és megingathatatlan támasza a proletariátusnak és a dolgozó tömegeknek, s tagjai mindenkor állhatatosak és bátrak."[41]

Gavró Lajos felszólította az ezred katonáit, hogy az intervenciósok és fehérgárdisták feletti győzelem érdekében zárják szorosabbra soraikat, férfias bátorsággal oltalmazzák az igaz ügyet. Lukács József politikai biztos beszélgetéseket folytatott az alegységeknél, szólt a Vörös Hadsereg harci hagyományairól, az ezred harci útjáról, katonáinak helytállásáról és hősiességéről.

1920 tavaszán és nyarán az internacionalista egységeket a Volga mentéről, Szibéria, és Turkesztán területéről Ukrajnába dobták át. A köztársaság belső karhatalmi csapatai parancsnokának parancsára Omszkból megérkezett a 244. nemzetközi karhatalmi zászlóalj és a harkovi védelmi szektor 185. lövészdandárának állományába helyezték. Először Grisinó állomáson települt. A „Pravda" akkoriban írta a zászlóaljról: „Nem szabad említés nélkül hagyni a teljes egészében vörös internacionalistákból álló zászlóalj ragyogó magatartását . . ., büszkén viselheti a megtisztelő kommunista nevet, mivel állományának közel fele, mintegy 400 elvtárs, az OK(b)P tagja, vagy tagjelöltje."[42] Ukrajna területén a 244. nemzetközi zászlóaljat feltöltötték személyi állománnyal és fegyver-

39 CGASZA f. 1491., op. 1., d. 66., l. 9.
40 A 2. dandár a 173., a 3. nemzetközi ezred pedig az 519. hadrendi számot kapta.
41 CGASZA f. 3942., op. 1., d. 6., l. 13.
42 *Pravda*, 1920. június 3.

zettel. A Vörös Hadsereg parancsnoksága több parancsnokot és politikai munkást vezényelt az egységhez. Közöttük volt Lukács József is, akit a zászlóaljparancsnok politikai helyettesévé neveztek ki.

A 244. nemzetközi belső karhatalmi zászlóalj több hónapon át vett részt a harcokban. Harcosai kitűntek hősiességükkel a Vrangel csapataival Tavria körzetében vívott sorozatos harcokban. Megütköztek Mahno bandáival a Balparti Ukrajna területén. E harcok résztvevője volt Lukács József is. Mesterien szervezte meg a politikai nevelőmunkát a nemzetközi zászlóalj személyi állománya körében.

1920 végén kezdetét vette a külföldi internacionalisták tömeges leszerelése. Többségük a volt hadifoglyok szerelvényeivel visszatért hazájába. Kisebb részük a Szovjet Köztársaságban maradt.

1921. januárjában Lukács Józsefet is leszerelték. Az OK(b)P KB mellett működő magyar agitációs és propaganda szekciók Központi Irodája Turkesztánba irányította őt. Itt a párt Szamarkand Kormányzósági Bizottsága mellett működő magyar kommunista agitációs és propaganda szekciója titkárává választották. Ebben a beosztásban majd egy évig dolgozott.

Az új feladatkörrel járó kérdéseket Lukács sikerrel oldotta meg. Irányításával a magyar szekció Szamarkandban komoly munkát végzett a kommunista és pártonkívüli hadifoglyok körében. Felkészítették őket a Magyarországra történő visszatérésre, segítettek tisztázni a hazájukban rájuk váró feladatokat. Valamennyi hazatérőt ellátták politikai irodalommal, főleg sok anyanyelvükön írt újságot kaptak.

1921. novemberében a Turkesztáni Kommunista Párt Szamarkand Kormányzósági Bizottsága mellett működő magyar agit. prop. csoportot feloszlatták. Lukács József minden erejét a szocializmus építését szolgáló népgazdaság helyreállítása ügyének szentelhette. Bármely megbízatását készséggel, jól és hozzáértően teljesítette.

A magyar kommunisták ezreivel együtt Lukács József is a Szovjetunióban maradt. Egy évig asztalosként dolgozott Szamarkandban, majd 1924 közepéig Moszkvában, a Pénzügyi Népbiztosság javítóüzemében. Az 1924—1938-as években hajógyári asztalos, az Erdőipari Főigazgatóság fafeldolgozó gépüzemében műszerész, a Testnevelési Központi Intézet csónaküzemének vezetője, a Moszkvai Területi Szakszervezeti Tanács testnevelési instruktora. Utolsó beosztása: a malomipari technikum testnevelési instruktora.

Lukács József ugyanakkor aktívan részt vett a Vörös Hadsereg Központi Múzeuma mellett működő internacionalista föderáció munkájában, mely az 1929—1935-ös években funkcionált és az európai országok Szovjetunióban maradt politikai emigránsainak nemzetiségi csoportjait egyesítette. A föderáció összegyűjtötte a szovjethatalomért vívott küzdelemben részt vett külföldi internacionalisták mozgalmáról szóló adatokat.[43]

Az internacionalista föderáció levéltári fondjában egyedi, rendkívül érdekes dokumentumok találhatók. Itt kaptak helyet Lukács József visszaemlékezései, a magyar csoport vezetőségi ülésein elmondott beszédeinek szövegei. Nem egy ízben lépett fel konkrét javaslatokkal, melyek a központi iroda tevékenységének aktivizálását szolgálták. Kun Béla irányításával Lukács, Gavró, Oleander, Sziklai és más elvtársak agitációs-propagandamunkát folytattak a Szovjetunióban maradt magyarok körében. Ezt a pártmegbízatást nagy készséggel teljesítették.

43 CGASZA f. 28361., op. 1., 2.

1938-ban Lukács Józsefet letartóztatták és elítélték. Tizenkilenc évvel halála után (1957-ben) rehabilitálták. Az igazság győzedelmeskedett.

Lukács József nagy és őszinte barátja volt a Szovjetuniónak, lánglelkű internacionalista, a marxizmus—leninizmus ügye iránt odaadó kommunista. Hazánk új társadalma felépítésének szentelte minden erejét, fáradhatatlanul dolgozott, a megkezdett munkát mindenkor végig vitte, kezdeményezést tanúsított és nagy készséggel vállalt minden munkát. Mindenki tisztelte, aki csak együtt szolgált, dolgozott vele. A polgárháború frontjain tanúsított hősiességével, majd a szocializmus felépítéséért folytatott küzdelem békés alkotómunkájával megtette a maga szerény hozzájárulását a magyar dolgozók és a szovjet nép közötti barátság megszilárdításához.

M. CSUGUNOV

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK A SZOVJETEK HATALMÁÉRT A TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGBAN

A proletár internacionalizmus eszméi diadalának ragyogó példáját szolgáltatta a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme. A marxista jelmondat: „Világ proletárjai egyesüljetek!" e győzelemben a gyakorlati megvalósulás útjára lépett.

A nemzetköziek mozgalma különösen nagy lendülettel indult meg Szibéria végtelen térségeiben. Erről tanúskodik az az önfeláldozó küzdelem, amelyet a magyar internacionalisták* a Tomszki Kormányzóságban vívtak a szovjetek hatalmáért.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom előestéjén Szibéria hadifogolytáboraiban több százezer hadifoglyot őriztek. A foglyok túlnyomó többségben munkások és parasztok voltak. A tegnapi katonák a saját bőrükön tapasztalták az imperialista háború esztelenségét és borzalmait, és ez fogékonnyá tette őket a forradalmi propaganda iránt.

A tomszki tábor foglyai között olyan kimagasló forradalmárokat találunk, mint Kun Béla és Münnich Ferenc. Ők voltak azok, akik kapcsolatot teremtettek a tomszki bolsevikokkal és aktív forradalmi tevékenységet fejtettek ki honfitársaik körében.

Az itt publikált dokumentumok tükrében világosan látható milyen szerteágazó és aktív tevékenységet fejtettek ki a magyar internacionalisták orosz munkás- és paraszttestvéreikkel a szovjethatalomért Tomszk városában és a Kormányzóságban.

A fogolytábori körülmények korlátozták az aktívabb forradalmi munkát, különösen a helyi bolsevik szervezetekkel való közvetlenebb kapcsolat kiépítésének lehetőségeit.

Csak 1917. októberében, amikor országszerte végbement a szovjetek bolsevizálása, és Tomszkban, ahogy az ország többi részében is, a tanácsválasztásokon a bolsevikok arattak győzelmet, hagyhatják el a legaktívabb internacionalista hadifoglyok Kun Béla vezetésével a tábort (7. sz. dokumentum).

A forradalom fejlődésével, a mélyreható változásokkal párhuzamosan, nőtt és erősödött a külföldi munkások orosz osztálytestvéreik iránti szolidaritása. Ez

* A tomszki kormányzóságban tevékenykedett kiemelkedő magyar internacionalisták életrajzi adatait l.: Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. (Szerk.: Vass Henrik, Bassa Endre stb.) 2. javított, bővített kiadás, Budapest, 1976.; A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban (1917—1922). Dokumentumgyűjtemény (a továbbiakban — A magyar internacionalisták . . .) (Szerk.: G. D. Obicskin, A. A. Szolovjov stb.) 1—2. k. Budapest, 1967—1968.; Magyar Életrajzi Lexikon. 1—2. k. Budapest, 1967—1969.

a legkülönbözőbb formákban nyilvánult meg, s a fegyveres harc vállalásában is kifejezésre jutott. 1917. júniusában a szudzsenszki bányában dolgozó hadifoglyok (Tomszki Kormányzóság) a Bányák Munkásküldötteinek Tanácsához küldött levelükben ezt írták: „Együtt megyünk, együtt harcolunk az orosz proletariátussal a közös célért — a szocializmusért..." (4. sz. dokumentum).

A fogolytáborokban ezekben a napokban sorra alakulnak a legénységi és a tiszti hadifogolybizottságok (6. sz. dokumentum), amelyek a foglyok életkörülményeinek és kulturális helyzetének jobbításáért tevékenykednek.

Lelkesedve fogadták a magyar hadifoglyok az Októberi Forradalom hírét. Kun Béla írta egy levelében azokban a napokban: „az orosz munkás győzelmet aratott".[1]

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével a volt hadifoglyok széles körű politikai és állampolgári jogokat nyertek. A legaktívabb magyar internacionalistákat beválasztották a Munkás- és Katonaküldöttek Tomszki Tanácsához tartozó hadifogolytanács állományába.

A magyar internacionalista csoportok tevékenysége olyannyira sikeres volt, hogy az 1918. márciusában Krasznojarszkban rendezett hadifogolygyűlésen a tomszki szervezetet valamennyi nyugat-szibériai hadifogolyszervezet ideiglenes központjává nyilvánították (8., 11. és 12. sz. dokumentumok).

A helyi szovjet- és pártszervezetek hathatós segítséget nyújtottak az internacionalistáknak agitációs-propaganda, valamint szervezői munkájukhoz. A Szovjetek Tomszki Kormányzósági Végrehajtó Bizottsága 1918. április 15-én határozatot hozott, amelyben engedélyezte, hogy a hadifogolytanácsok a tőlük származó pénzt újságok és más agitációs anyagok készítésére fordíthassák (13. sz.). 1918. április 24-én a „Znamja revoljucii" c. újság arról tudósított, hogy a „hadifogoly szociáldemokraták" megjelentették „Proletarij" c. lapjuk első számát (14. sz.). A magyar internacionalisták Tomszkban, anyanyelvükön a „Népszava" c. lapot adták ki.

A 9. és a 10. számú dokumentumok arról tanúskodnak, hogy az 1918. április 14-én Moszkvában megtartott internacionalista hadifogoly-kongresszusra a tomszki hadifogoly küldöttek tanácsa Szilágyi Imrét, Max Jungot és Alois Patočkát delegálta.

A külföldi országok proletárjainak orosz munkástestvéreik iránti szolidaritását világosan bizonyítja az az ünnepség is, amelyet az OSZDMP(b) tomszki szervezete rendezett 1918. május 7-én Marx Károly születésének 100. évfordulója tiszteletére (15. sz. dokumentum).

1918 első felében szerte Szibériában vörösgárdista osztagok szerveződtek a volt hadifoglyok soraiból, amelyek később fegyverrel harcoltak a szovjetek hatalmáért. Ez a tény az egymással szemben álló imperialista hatalmakat — érdekellentéteiktől függetlenül — haragra gerjesztette. A szibériai dán konzul útján megpróbálták megakadályozni, hogy a hadifoglyok a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg soraiba lépjenek. Mesterkedéseiket azonban határozottan visszautasították (16. sz.).

1918. júniusában a fehércsehek fellépése után a Szibéria területén tartózkodó magyar internacionalisták fegyverrel a kezükben keltek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányainak védelmére. A 17., 18., 19. és 22. dokumentumok világosan mutatják harcaik hősiességét.

A 20., 21., 22., 24., 25., 26., 27. sz. dokumentumok arról szólnak, milyen tevé-

1 *Znamja revoljucii*, 1918. április 14., 73. szám.

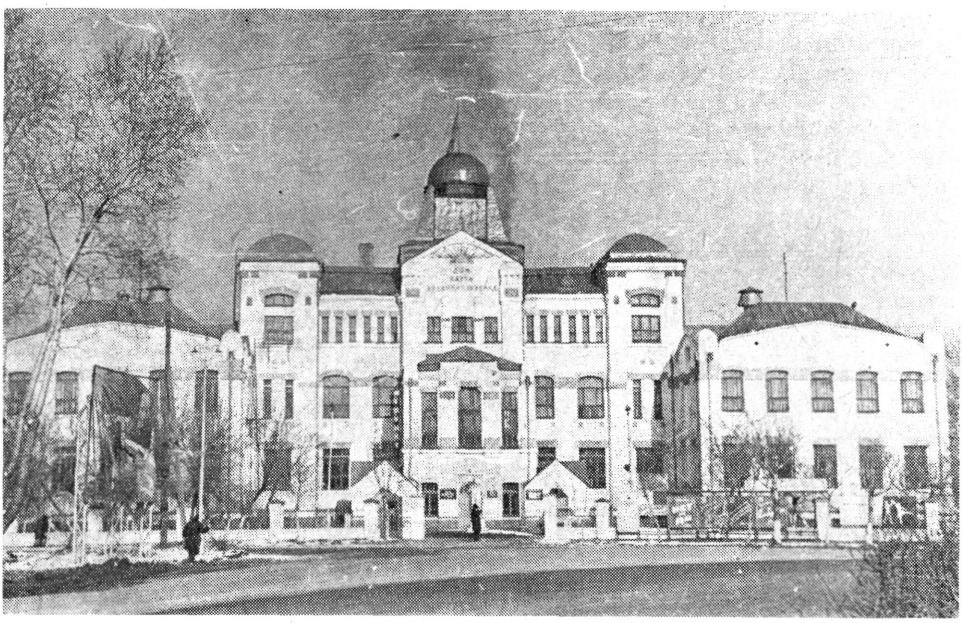

Ebben a házban helyezkedett el a tomszki internacionalisták vörösgárdista osztaga 1918 tavaszán. Az épület egykor Szibéria ismert forradalmárának, P. I. Makusinnak a tulajdonában volt

kenységet fejtettek ki a magyar internacionalisták Tomszk városában és a Kormányzóságban a szibériai szovjethatalom visszaállítása után. Világosan és meggyőzően bizonyítják e dokumentumok azt a széles körű szervezői, tömegpolitikai és kulturális felvilágosító munkát, amelyet honfitársaik körében kifejtettek.

A burzsoá-földesúri Lengyelország Szovjet-Oroszország elleni támadására válaszul a szibériai magyar kommunisták kijelentették, hogy bármely pillanatban készek a szovjethatalom védelmére (11., 23., 24. sz. dokumentumok).

Az a baráti kötelék, amely a magyar internacionalisták és orosz testvéreik közös harcában szilárdult meg a szovjethatalom első éveiben, napjainkban is egyre fejlődik, erősödik. 1977. február elején a tomszki „Szibelektromotor" üzemének kollektívája táviratot küldött a Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak:

„Nagy megelégedéssel fogadtuk az Önök felhívását, amely szocialista munkaversenyt kezdeményez a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére... Az Önök felhívása a magyar és szovjet nép szilárd barátságának és erősödő testvéri szocialista együttműködésének bizonyítéka."[2]

Az alább közlésre kerülő dokumentumok mindössze csekély töredékét jelentik annak az anyagnak, amely a magyar internacionalisták tevékenységéről tanúskodik, arról a harcról, amelyet Tomszk városában és a Kormányzóságban vívtak a szovjethatalomért, de így is érzékeltetik, milyen nagy mértékben járultak hozzá vidékünkön a szovjethatalom győzelméhez.

2 *Krasznoje znamja* c. újság 1977. február 5., 30. szám.

A dokumentumokat az SZKP Tomszki Területi Bizottsága Pártarchívuma, (I. f., OKP(b) Omszki Kormányzósági Bizottság), a Tomszki Területi Állami Levéltár (416. f., Tomszk járás katonai parancsnokának iratai) és a Munkás- és Katonaküldöttek Tomszki Tanácsa (96. f.) anyagában őrzik. A dokumentumok egy része a helyi sajtóból származik.

1.

KUN BÉLA LEVELE AZ OSZDMP TOMSZKI BIZOTTSÁGÁHOZ

1917. április 12.[3]

Az OSZDMP helyi szervezetének elnöke a következő német nyelvű levelet kapta az egyik magyar hadifogoly katonatiszttől:[4]

Elvtárs!

Az orosz—japán háború idején fiatal szociáldemokrata voltam, s az amszterdami nemzetközi szociáldemokrata kongresszuson[5] láttam, amikor két elvtársunk, Plehanov és Katajama összeölelkezett, ezzel bizonyítva, hogy a szociáldemokrácia nemzetközi szolidaritását vérontással sem fojthatják el.

Lehet, hogy az emberiség nagy katasztrófája, a világháború meggyengítette a nemzetközi szolidaritást, de semmilyen körülmények között sem tudták azt megsemmisíteni.

Mint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt erdélyi bizottságának tagja[6] és a proletariátus aktív harcosa (akit a körülmények Tomszkba vetettek) köszöntöm önt és önnel együtt a győzelmes orosz szociáldemokráciát, köszöntöm a proletariátus nemzetközi szolidaritása jegyében.

Örömmel és irigykedve nézem a forradalom örvendetes és csodálatos vívmányait, és feszülten várom azt a napot, amikor együtt folytathatjuk közös ügyünket: a világ proletárjainak felszabadítását; amikor a szociáldemokrácia, teljesítve a világ proletariátusának történelmi hivatását, diadalra viszi a világ felszabadításának nagy ügyét.

Fel akarom használni a szabadság napjait, hogy ha csak írásban is, de üdvözöljem önt, a tomszki szociáldemokrata szervezet elnök elvtársát és az orosz elvtársakat.

Végtelenül boldog lennék, ha személyesen üdvözölhetném önt, vagy valakit a kevésbé elfoglalt elvtársak közül (az új városi kórházban, ahol kezelés miatt tartózkodom).

Éljen a nemzetközi szociáldemokrácia, éljen a forradalom!

Szociáldemokrata üdvözlettel:
Kun Béla,
a Kolozsvári (Magyarország)
Munkásbiztosító Pénztár elnöke,
jelenleg hadifogoly katonatiszt

Nasa zsizny (Tomszk) 1917. április 22. (Magyarul l.: A magyar internacionalisták... 61—62. o. — A szerk.)

3 A megjelenés napja.
4 Az eredeti német nyelvű levél elveszett.
5 A II. Internacionálé 1904-i amszterdami konferenciájáról van szó.
6 Erdélyben, amely 1918-ig a soknemzetiségű magyar királysághoz tartozott, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezetei működtek. A párt egyik kolozsvári (Cluj-Napoca) szervezetének vezetője volt Kun Béla.

2.

RÉSZLET A TOMSZKI JÁRÁSI SZOVJET KATONAI PARANCSNOKÁNAK 74. SZ. PARANCSÁBÓL, KUN BÉLA KÉRELME ÜGYÉBEN. KUN BÉLA KÉRVÉNYEZTE, HOGY ELHAGYHASSA A HADIFOGOLYTÁBORT ÉS BÉRELT VÁROSI LAKÁSBAN LAKHASSON

1917. április 23.

...[7] 3. §. Kun Béla hadifogoly katonatisztnek, aki kérvénnyel fordult a Tomszki Ideiglenes Bizottmányhoz,[8] hogy engedélyezzék számára magánlakás használatát, tudomására hozandó:

1. Az omszki helyőrségi dandár elmúlt évi 219. sz. parancsa értelmében a Bizottmány erre nem jogosult.

2. Mivel pedig közvetlenül a Bizottmányhoz fordult kérvénnyel, ami tilos (l. az ez évi 229. sz. körrendelet), Kun megrovásban részesítendő.

Hivatkozásul: Az omszki helyőrségi dandár múlt évi 219. sz. rendelete, és az ez évi 229. sz. körrendelet...[9]

Goszudárszt vennij Arhiv Tomszkoj Oblasztyi (Tomszki Területi Állami Levéltár, a továbbiakban — GATO) f. 416., op. 2., d. 23., l. 117.

A tomszki Kirov u. 22. sz. házon elhelyezett emléktábla: „Itt állott az a ház, amelyben Kun Béla, a magyar és a nemzetközi forradalmi mozgalom kiváló vezetője 1917-ben élt"

7 A kihagyott pontok nem tartoznak a témához. Kun Béla kérvénye elveszett.

8 A tomszki Társadalmi Közrendi és Közbiztonsági Ideiglenes Bizottmány helyi burzsoá hatalmi szerv, amelyet a februári forradalom első napjaiban szerveztek.

9 A 219. és 229. számú parancs nem fellelhető.

3.

ÚJSÁGHÍR AZ ANZSERSZKI BÁNYÁBAN DOLGOZÓ HADIFOGLYOK AKCIÓJÁRÓL AZ OROSZ FORRADALOM MÁRTÍR HŐSEI CSALÁDJAINAK MEGSEGÍTÉSÉRE

1917. május 14. (27.)

Jókívánsággal a szabadságért vívott harc örömteli befejezése alkalmából, engedjék meg, hogy elküldjük önöknek az általunk összegyűjtött 50 (ötven) rubelnyi összeget a forradalom javára (a szabadságért elesett hősök családjai számára).

Éljen a világ népeinek szabadsága!

Az anzserszki bánya hadifoglyai

Izvesztyija Szovjeta szoldatszkih gyeputatov Tomszkogo garnyizona című újság, 1917. május 14., 16. szám.

4.

A SZUDZSENSZKI BÁNYÁKBAN DOLGOZÓ HADIFOGLYOK LEVELE A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK SZOVJETJÉNEK A SZOCIALIZMUSÉRT HARCOLÓ OROSZ PROLETARIÁTUS IRÁNTI SZOLIDARITÁSRÓL

1917. június 2. (15.)

Mi, az L. A. Michelson-féle szudzsenszki bányákban dolgozó hadifoglyok, egyenlő munkáért az orosz elvtársakkal egyenlő bért követelünk. Az orosz proletariátussal szolidárisan megyünk előre és harcolunk a közös célért, a szocializmusért és tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, hogy egyenlőtlenséget és viszályt keltsenek a munkások egységes családjának tagjai között.

Minthogy az orosz elvtársak most súlyos gazdasági válságban vannak, mi, ha az oroszokkal egyenlő bért kapunk, keresetünkből fölajánlunk egy részt, éspedig:

100 rubelig 7%-ot,
175 rubelig 10%-ot,
e fölött 15%-ot.

Az így keletkezett összeget a következőképpen osztjuk el:

30%-ot a helybeli katonák családjainak,
30%-ot a helybeli munkások sztrájkalapjába,
20%-ot a Németországban, Ausztriában és Magyarországon levő orosz hadifoglyoknak,
10%-ot a szudzsenszki bányák Munkás- és Katonaküldöttei Szovjetjének,
10%-ot a helyi könyvtárnak.

Helyi hadifogolybizottság
M. Bernstein elnök
Totis titkár

GATO f. 433., op. I., d. 570., l. 57. (Másolat) (Magyarul l.: A magyar internacionalisták... 68. o. — A szerk.)

5.

ÚJSÁGHÍR A SZUDZSENSZKI BÁNYÁKBAN DOLGOZÓ HADIFOGLYOK NAGYGYŰLÉSÉRŐL ÉS A FRIEDRICH ADLER HALÁLOS ÍTÉLETE ELLENI TILTAKOZÁS KAPCSÁN OTT ELFOGADOTT HATÁROZATOKRÓL

1917. június 4. (17.)

Tiltakozásul az osztrák kormány döntése ellen, amely Friedrich Adler elvtársat, a munkások érdekeinek állhatatos harcosát halálra ítélte, a hadifoglyok nagyszabású tömeggyűlést tartottak.

Több forró hangulatú felszólalás után a gyűlés egyhangúlag elfogadta a következő határozatot, amelyet elküldenek Stockholmba, a Nemzetközi Szocialista Konferenciára:[10]

„Mi, a Michelson-féle anzserszki bányákban dolgozó osztrák—német hadifoglyok, tiltakozunk a nemzetközi munkásszolidaritás harcosának, Friedrich Adlernek halálos ítélete ellen, és követeljük szabadon bocsátását.

Kérjük a szocialista elvtársakat, juttassák el tiltakozásunkat az osztrák kormányhoz és az osztrák—német sajtóhoz, és tegyenek energikus lépéseket személyesen is ez irányban. Abbeli reményünkben, hogy ez a konferencia meghozza a gyors békét a meggyötört emberiségnek, „hurrát" kiáltunk a nemzetközi szociáldemokráciának. Az osztrák—német hadsereg 1400 hadifogoly katonája.

Adolf Poklak, a nagygyűlés elnöke
Alfred Totis titkár

Ezt a határozatot távirat formájában német nyelven juttatják el a stocholmi Nemzetközi Szocialista Konferenciára.

Az orosz munkások és katonák számos, ugyanezen célból összehívott gyűlésükön, hasonló határozatokat hoztak.

„Znamja revoljucii" c. lap, 1917. június 4., 4. szám.

6.

A HADIFOGOLYTÁBOR PARANCSNOKÁNAK JELENTÉSE A TOMSZKI KATONAI PARANCSNOK HIVATALÁHOZ A TÁBORBAN MEGALAKULT HADIFOGOLYBIZOTTSÁGOKRÓL

1917. június 4.

Válaszolva az ön 345.[11] sz. táviratára, jelentem, hogy a hadifogoly tisztek tomszki bizottságában tevékenykedők a következők: Friedrich von Kantz őrnagy, az elnök, helyettese Mészöly Géza százados; tagok: Bohuslav Pešek százados, Darvas Imre százados, Friedrich Soudek huszárszázados, Gustaw Weiss vezérkari százados, Baróti József vezérkari százados, Peter Walter vezérkari százados, Karl Vareczki vezérkari százados, Münnich Ferenc főhadnagy és Kaiser Mihály főhadnagy.

A legénységi bizottságban: a bizottság elnöke Jakob Zimmer altiszt, helyettese Ewald Hildebrand; tagok: Ferdinand Stieber törzsőrmester, Nagy Géza törzsőrmester, Karl Sommer, Ivan Szopcsuk, Ivan Mojszovics és Karl Smeideck sorállományúak.

A munkatábor parancsnoka (aláírás)

GATO f. 416., op. 2., d. 14., l. 458. (Eredeti.)

10 A szocialista pártok nemzetközi konferenciájának, amelyet 1917 nyarán készültek megtartani, a hadviselő államok kormányaira kellett volna nyomást gyakorolnia a világháború befejezése érdekében. A konferenciát nem tartották meg.
11 A távirat nem található.

A tomszki internacionalista hadifoglyok Friedrich Adler halálos ítélete elleni tüntetésre vonulnak 1917. májusában

7.

RÉSZLET A TOMSZKI JÁRÁSI KATONAI PARANCSNOKSÁG 291. SZ. PARANCSÁBÓL AZ AKTÍV HADIFOGOLY INTERNACIONALISTÁK CSOPORTJÁNAK A TÁBOROKBÓL A VÁROSBAN SZÁMUKRA KIJELÖLT LAKÁSOKBA TÖRTÉNŐ ÁTSZÁLLÍTÁSÁRÓL

1917. október 18.

...[12] 27. §. Az internacionalista hadifogoly tiszteket:

1. Kun Bélát
2. Reiner Károlyt
3. Seidler Ernőt
4. Max Jungot
5. Münnich Ferencet
6. Szilágyi Imrét
7. Wolfinger Pált
8. Jaross Bélát
9. Kaufmann Ármint, valamint Rabinovics József és Toroczkai Béla sorállományúakat, akiket a Helyőrségi Szovjet Végrehajtó Bizottsága által ez év október 6-án hozott 4515. sz. határozat alapján, október 10-én, a várostól kiutalt, a Torgovaja és Bulvarnaja utcák kereszteződésében álló épületbe átköltöztettek,[13] ez év október 10-től pénz- és lakásellátmányba venni, a sorállományúakat pedig folyó év

12 A kihagyott részek nem tartoznak témánkhoz.

13 Ma már nincs meg az épület, helyén a Tomszki Automatizálási Főiskola kollégiuma áll. Az épületen emléktáblát helyeztek el a következő szöveggel: „Ezen a helyen állt az az épület, amelyben 1917-ben a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kimagasló egyénisége, Kun Béla (1886—1936) lakott."

október 18-tól a tábori ellátmányból kiiktatni és ugyanazon dátummal hivatali ellátmányba venni.

A fentiek a táborparancsnok által a legrövidebb időn belül végrehajtandók, az átszállítás még lehetőség szerint holnap, a következők betartásával:

1. Az őrparancsnokot megfelelően kioktatni;
2. Rendezni az ellátmányukat;
3. Ágyakat, tisztálkodási eszközöket és egyéb bútorokat kiutalni...

Az eredetivel hiteles: ügyintéző

GATO f. 416., op. 2., d. 21., l. 50. (Másolat.)

8.

ÚJSÁGHÍR A SZIBÉRIAI HADIFOGOLY INTERNACIONALISTÁK KRASZNOJARSZKI GYŰLÉSÉRŐL

1918. március 19.

1918. március 19-én a Krasznojarszki Végrehajtó Bizottság nagytermében a hadifoglyok megtartották első gyűlésüket. A gyűlésen több mint 2000 ember vett részt, a nagy létszám még a gyűlés szervezőinek is meglepetést okozott.

A küldöttek, akiket a hadifoglyok március 10-i kanszki értekezletén választottak meg, kijelentették, hogy a jelen gyűlés célja a krasznojarszki hadifoglyoknak az internacionalista eszmék szellemében történő szervezése.

Felolvasták a nyugat-szibériai hadifoglyok kanszki értekezletén készült jegyzőkönyveket. A Kanszki Bizottságtól küldött elvtársak felkeresték a nyikolajevszki,[14] tomszki, krasznojarszki, nyizsnye-ugyinszki, berezovkai és az irkutszki hadifogolytáborokat. Nyizsnye-Ugyinszkban az elvtársak viszonylag erős szervezetet találtak, Irkutszkban azonban nincs szervezet, ugyanis az ottani tábort az ellenforradalmárok tartják kezükben. Berezovkában a szervezet saját újságot jelentet meg német és magyar nyelven. Krasznojarszkban nincs szervezet, ennek ellenére a krasznojarszki hadifoglyok három elvtársat küldtek az értekezletre.

Tomszkban a hadifogoly-küldötteknek erős szervezetük van. A szervezet munkájáról Münnich elvtárs adott részletes jelentést. A hadifoglyok élete ezen szervezet irányításával zajlik. A szervezetnek saját internacionalista klubja van 2100 forradalmár katona- és tiszt-taggal. Minden ötven ember egy küldöttet delegál a Hadifogolytanácsba. A Tanács végrehajtó bizottsága hét főből áll. A Hadifogoly Végrehajtó Bizottság határozata alapján a Munkás- és Katonaküldöttek Tomszki Szovjetje két épületet utalt ki számukra. A hadifoglyok Vörös Gárdája 300 főből áll. A gyűlésen elfogadták, hogy a tomszki szervezet legyen Nyugat-Szibéria valamennyi hadifogolyszervezetének ideiglenes központja.

Krasznojarszkij Rabocsij című lap, 1918. március 22., 51. sz.

14 A szövegben így található. Helyesen: Novonyikolajevszk (jelenleg Novoszibirszk).

9.

A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TOMSZKI SZOVJETJE VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁHOZ TARTOZÓ HADIFOGOLYKÜLDÖTTEK TANÁCSÁNAK A SZOVJETEK TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁHOZ BENYÚJTOTT KÉRVÉNYE A MOSZKVAI ÖSSZOROSZORSZÁGI INTERNACIONALISTA HADIFOGOLYKONGRESSZUSRA UTAZÓ DELEGÁCIÓ IGAZOLVÁNNYAL VALÓ ELLÁTÁSA ÜGYÉBEN

1918. április 4. (17.)

A Hadifogolyküldöttek Tanácsa személyazonossági igazolvány kiállítását kéri Szilágyi Imre, Alois Patočka és Max Jung elvtársak részére, amellyel a fent nevezettek jogosultak a Tomszki Kormányzóság területéről Moszkvába történő elutazásra.

Elnök (olvashatatlan aláírás)
Titkár: Reiner

GATO f. 96., op. 1., d. 9., l. 17. (Eredeti tisztázat.)

10.

A TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI SZOVJET VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA ÁLTAL KIÁLLÍTOTT IGAZOLVÁNY A MOSZKVAI INTERNACIONALISTA HADIFOGOLYKONGRESSZUSRA UTAZÓ KÜLDÖTTEK RÉSZÉRE

1918. április 4. (17.) után

A jelen okmány kiadatott Szilágyi, Patočka és Jung polgártársaknak, nevezetesen arról, hogy a Tomszki Kormányzósági Végrehajtó Bizottság részéről nincs akadálya a fent megnevezettek Tomszk városból a kongresszusra[15] történő elutazásának és onnan visszautazásának.

A Tomszki Kormányzósági Szovjet Végrehajtó Bizottsága kéri valamennyi szovjet szervet, hogy Szilágyi, Patočka és Jung elvtársakat utazásuk során támogatásban részesítsék.

Titkár

GATO f. 96., op. 1., d. 9., l. 16. (Kiadványi másolat.)

15 1918. április 14—18. között ült össze Moszkvában az internacionalista hadifoglyok kongresszusa. A kongresszus munkájában részt vettek a tomszki Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjéhez tartozó hadifogolytanács képviselői is.

11.

RÉSZLET A TOMSZKI JÁRÁSI KATONAI PARANCSNOKSÁG 82. SZ. PARANCSÁBÓL, A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TOMSZKI SZOVJETJÉHEZ TARTOZÓ HADIFOGOLYKÜLDÖTTEK TANÁCSA TAGJAIRÓL

1918. április 5. (18.)

...[16] 8. §. Nánási János, Forol Viktor, Lápos Lőrinc, Hardy Gyula, Freistadt Fülöp, Politzer Géza külföldi proletárokat, a Tomszk Város Munkás- és Katonaküldötteinek Szovjetjéhez tartozó Hadifogolyküldöttek Tanácsának tagjait, akik a Bulvarnaja utca 20. szám alatt[17] magánlakásokban laknak, a tomszki munkatábor élelmezési ellátmánylistájáról, valamint a melegétel-szolgáltatásból kiiktatni, és hivatali ellátmányba folyó év április 4-től hasonló módon besorolni.

Hivatkozásul: A Külföldi Proletárok Küldötteinek Tanácsa ez év április 2-i átirata.[18]

Eredetivel hiteles: ügyintéző

GATO f. 16., op. 2., d. 29a., l. 159. (Másolat.)

Ebben az épületben működött 1918 első felében a Tomszki Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének kebelén belül megalakult Hadifogolyküldöttek Tanácsa

16 A kihagyott részek nem tartoznak a témához.
17 Jelenleg: Kirov sugárút 22. (l. a. 7. sz. dokumentumot).
18 Az átirat nem fellelhető.

12.

ÚJSÁGHÍR A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TOMSZKI SZOVJETJÉHEZ TARTOZÓ HADIFOGOLYKÜLDÖTTEK TANÁCSA ÜLÉSÉRŐL

1918. április 21. (május 1.)

Április 21-én, vasárnap, befejezte munkáját a gyűlés, amelyen jelen volt Reiner elvtárs, a Tanács titkára. Fest elvtárs erőteljesen felhívta a figyelmet a pénzügyi kérdésre. Ezután új elnökséget választottak.

A Tanács taglétszámának növekedésével kapcsolatban. A Tanács munkájában kezdetben 40 ember vett részt, jelenleg több mint 3000. Rendelkezés történt a Tanács szekciókra való felosztásáról: magyar, német és szlovák szekciók alakultak, mindegyiknek saját vezetősége lesz. A vezetőséget szavazással választják.

Népszava (Tomszk), 1918. május 1., 2. szám. (Az orosz nyelvű fordítás alapján.)

13.

A TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI SZOVJET VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA, MELYNEK ALAPJÁN A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TOMSZKI SZOVJETJÉHEZ TARTOZÓ HADIFOGOLYKÜLDÖTTEK TANÁCSA JOGOT NYERT A KERESETÜKBŐL 1915-TŐL RENDSZERESEN LEVONT ÖSSZEG AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDACÉLRA TÖRTÉNŐ FELHASZNÁLÁSÁRA

1918. április 15.

A Hadifogolyküldöttek Tanácsa jogot kap, hogy keresetük visszatartott 25%-át, amelyet az államkincstár ez ideig az elítéltek javára fordított, a következőkben szervezési, agitációs munkára, valamint magyar, német, cseh és más nyelveken újságok kiadására, továbbá más agitációs célokra használhassák fel.

GATO f. 96., op. 1., d. 5., l. 114. (Eredeti.)

14.

ÚJSÁGHÍR A MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TOMSZKI SZOVJETJÉHEZ TARTOZÓ HADIFOGOLYKÜLDÖTTEK TANÁCSA „DER PROLETARIER" C. LAPJÁNAK MEGJELENÉSÉRŐL

1918. április 24.

Az itt élő hadifogoly szociáldemokraták, mint ismeretes, megalakították a Munkásküldöttek Szovjetjét. Tegnap Tomszkban megjelentették „Der Proletarier" c. lapjuk első számát. A lap német nyelven jelenik meg.

Znamja revoljucii (Tomszk), 1918. április 24., 81. szám.

15.

ÚJSÁGHÍR A MARX KÁROLY SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL TOMSZKBAN RENDEZETT INTERNACIONALISTA EMLÉKESTRŐL

1918. május 7.

Május 7-én, kedden, a tomszki szervezet saját klubhelyiségében emlékestet rendezett a tudományos szocializmus megalapítójának, Marx Károlynak tiszteletére, születése 100. évfordulója alkalmából. Az emlékest pergő ritmusban, bensőséges

hangulatban zajlott le. Előadást tartottak: Sz. Cserepanov[19] (Marx Károly élete és munkássága), Sz. Kanatcsikov[20] (Marx tanítása) és I. Nahanovics[21] (A III. Internacionálé). Felszólalások, beszédek hangzottak el német, magyar és cseh nyelven is, ami az első internacionalista tiszteletére rendezett emlékestnek igazi internacionalista jelleget adott. Hozzájárult még az emlékest internacionalista jellegéhez az is, hogy a forradalmi dalokat is különböző nyelveken énekelték.

Znamja revoljucii, 1918. május 10., 89. szám.

Az OK(b)P tomszki magyar szekciója által a Hadifogolyküldöttek Tanácsa egykori épületének falán 1921-ben elhelyezett emléktábla

19 *Cserepanov*, Szergej Alekszandrovics (1881—1918), 1903-tól a bolsevik párt tagja. A februári forradalom napjaiban az OSZDMP (b) Petrográdi Bizottsága fegyveres szervezetének egyik vezetője, majd Szibériába utazik. 1918 márciusától a Tomszk Tartományi Népgazdasági Tanács elnökeként dolgozik.

20 *Kanatcsikov*, Szemjon Ivanovics (1879—1940), régi bolsevik párttag. 1918-ban a Szovjetek Tomszki Kormányzósági Forradalmi Katonai Parancsnokság elnökeként dolgozott.

21 *Nahanovics*, Iszaj Leontyevics (1892—1919), 1907-től bolsevik párttag, a szovjethatalomért a Tomszki Kormányzóságban vívott harcok kiváló szervezője. Küldöttként részt vett a Tanácsok I. és II. Összoroszországi Kongresszusán. 1918-ban tomszki kormányzósági igazságügyi népbiztos és a forradalmi törvényszék elnöke.

16.

A TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI SZOVJET VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA HATÁROZATA A DÁN KONZULNAK A HADIFOGOLYTANÁCSOK FELOSZLATÁSÁRA IRÁNYULÓ KÖVETELÉSEI ELUTASÍTÁSÁRÓL

1918. május 10.

A központi hatalmak kormányainak megbízásából a dán konzul a hadifoglyok lefegyverzését és a hadifogolytanácsok feloszlatását követelte a katonai osztálytól. A hadifoglyok képviselői ezzel kapcsolatban bejelentették, hogy készek felvenni az orosz állampolgárságot, ami után a lefegyverzés kérdése tárgytalanná válik. A Kormányzósági Küldöttek Szovjetje azt a határozatot hozta, hogy a hadifogolytanácsokat mindaddig nem oszlatják fel, amíg a központi kormány választ nem ad.

Znamja revoljucii, 1918. május 10., 89. szám.

17.

HÍRADÁS A TOMSZKBAN MEGJELENŐ „RABOCSEJE ZNAMJA"[22] C. BOLSEVIK ÚJSÁG KIADÁSÁNAK A HADIFOGOLY INTERNACIONALISTÁK ÁLTAL TÖRTÉNŐ TÁMOGATÁSÁRÓL

1918. június 30.

Mint ismeretes, a Szakszervezetek Tanácsa saját sajtóorgánumot jelentet meg, a „Rabocseje Znamja" c. újságot. Az új lap, amelynek vezető szerkesztői gárdáját azok közül választották, akik a bukott hatalom védenceinek, Kanatcsikovnak és Goldbergnek[23] az idején kerültek a Tanácsba, már első számaitól védelmébe veszi az Októberi Forradalom úgynevezett „vívmányait", s ezt ugyanolyan eljárással és módszerrel teszi, amilyennel a „Znamja revoljucii" tág keretek között dolgozott...

Egy-egy tény ugyanolyan tökéletes elferdítése, más tények elhallgatása, a szovjethatalom „hasznát" tagadó összes politikai párt ugyanolyan módszerekkel történő lejáratása, ugyanazok a jelmondatok, ugyanaz a terminológia.

Mindez természetesen elszomorító, és az öntudatos munkásoknak az újraválasztások idejére, amilyen gyorsan csak lehetséges, át kell hangolniuk tanácsbeli képviselőiket, jelenleg azonban egyáltalán nem ez van napirenden. Az újság kiadásának finanszírozására a szakszervezeti szövetség rendelkezésre bocsátotta a tagjaitól levont pénzösszeget.

Az alaptőkéhez betett összegekről készült listák között (a lapból eddig 2 szám jelent meg) például ilyen betét is szerepel: hadifoglyoktól 108 rubel.

Ilyenformán, amellett, hogy németekből és magyarokból álló egész bandák szállnak szembe a Szibériai Ideiglenes Kormány keletre és nyugatra előre nyomuló csapataival, tevékenyen támogatva ezzel a szovjethatalmat, s közben állati kegyetlenséggel végeznek a kezükbe került orosz tisztekkel, itt, Szibéria közepén, Tomszk városában, ugyanilyen hadifoglyok közreműködésével jelenik meg a bolsevik újság...

Nasa Miszl c. lap, 1918. június 30., 5. szám.

22 A *Rabocseje znamja* (Munkás Zászló) c. lap Tomszk város szakszervezeti szövetsége tanácsának szócsöve, 1918. június 28-tól augusztusig jelent meg. Szerkesztősége élén tomszki bolsevikok álltak.

23 *Goldberg*, B. I. (1884—1946), 1902-től párttag. 1917—18-ban Tomszkban a helyőrségi szovjetben dolgozott, majd a kormányzósági végrehajtó bizottság pénzügyi osztályát vezette. A *Nasa Miszl* c. lapot a kadétok adták ki Tomszkban.

18.

RÉSZLET A KÉMELHÁRÍTÁS PARANCSNOKÁNAK A KOLCSAKISTA HADSEREG VEZÉRKARA INFORMÁCIÓS OSZTÁLYA VEZETŐJÉHEZ INTÉZETT, SZIBÉRIAI BOLSEVIK FÖLDALATTI SZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGÉRŐL SZÓLÓ JELENTÉSÉBŐL

1919. március 12.

Az Orosz Kommunista Párt Szibériában tevékenykedő szervezetei, a rendelkezésemre álló titkos jellegű információk szerint, a következő formákban jelentkeznek:

A párttagok fölött szervezői és végrehajtói hatalmat gyakorló legfelsőbb szervezetek, amelyek csaknem valamennyi szibériai városban megtalálhatók, a bizottságok. Minden bizottság öt főből áll.

A nagyobb városokban az összvárosi bizottságok mellett léteznek még kerületi bizottságok is, 3—5 személy van egy-egy bizottságban — a szervezet felépítésétől függően...[24]

... Végezetül pedig, a párt bázisát Németország és Ausztria—Magyarország hadifoglyai adják. Köztük szintén kommunista bizottságok működnek. Fordulat esetén a hadifoglyok be fognak kapcsolódni [a harcba], és belőlük tervezik megszervezni a legharcképesebb egységeket.

Mindezt megerősítik a birtokomban levő dokumentumok...

Babuskin vezérőrnagy, a kémelhárító részleg parancsnoka

„Borba za vlaszty Szovjetov v Tomszkoj gubernyii (Harc a szovjethatalomért a Tomszki Kormányzóságban) 1917—1919." Dokumentumgyűjtemény. Tomszk, 1957. 509. o.

19.

RÉSZLET A TOMSZKI 1. SZ. KATONAI JAVÍTÓ RÉSZLEG FŐNÖKÉNEK TANÚVALLOMÁSÁBÓL A VÁROSBAN 1918. NOVEMBER 1-ÉN KITÖRT FELKELÉSRŐL[25]

1919. május 6.

...[26] Az őrszolgálatban levő tiszttel beszélgetve megtudtam, a javítórészlegben magyar bolsevikokat foglalkoztatnak...

... Valóban így van, mondtam, a magyarok igen jelentős elemként jelentkeznek a Vörös Hadseregben...

Centralnij Goszudarsztvennij Arhiv Oktyabrszkoj Revoljucii (a továbbiakban — CGAOR), Moszkva, f. 827., op. 2., d. 139., l. 48. (Másolat.)

24 A kihagyott rész nem tartozik témánkhoz.

25 1918. november 1-én Tomszkban (Szibériában az elsők között) kitört a helyőrség katonáinak és politikai foglyainak felkelése a fehérgárdista eszer mensevik Ideiglenes Szibériai Kormány ellen. A felkelés vezetőinek, a tomszki bolsevikoknak a terve szerint, a felkelésben a hadifogoly internacionalistáknak (köztük különösen a magyaroknak) is szerepet szántak. A felkelést leverték.

26 A felkészülésről és a felkelés menetéről szóló kihagyott részek nem tartoznak témánkhoz.

20.

A TOMSZK VÁROSI OK/b/P KÜLFÖLDI SZEKCIÓJÁNAK JELENTÉSE AZ OK/b/P TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI BIZOTTSÁGÁHOZ A VÉGZETT MUNKÁRÓL

1920. március 28.

A külföldi szekció a külföldi kommunisták forradalmi bizottságából alakult 1919. december 18-án, a tomszki felkelés napján.

A szekció feloszlatta a Vörös Hadsereg megérkezéséig a város védelmét biztosító ideiglenes osztagot, hozzákezdett az internacionalista zászlóalj szervezéséhez, amely zászlóalj jelenleg a Tomszki Járási Csekánál található. A III. Internacionáléról elnevezett hadosztály 5. ezredének szervezését az V. Hadsereg parancsa értelmében utolsóként hagytuk abba.

A külföldi szekció másik fontos feladatát abban látja, hogy a külföldiek számára érthetővé tegye mindazt, ami az elmúlt 4—5 év alatt végbement, az idő alatt, amíg ők a munkatáborokban voltak, s elszigeteltségükben semmit sem tudtak a történtekről. Nem ismervén az orosz nyelvet, csak most kaptak lehetőséget a forradalmi korszak tanulmányozására, megértésére. Hogy mennyire szükség van felvilágosító munkánkra, a tények mutatják: a külföldiek között például még a legutóbbi időben is voltak olyanok, akik nem hitték el, hogy Ferenc József császár, akire feleskütdek, meghalt.

Hogy propagandánkkal sikereket értünk el, ez annak az eredménye, hogy törekedtünk a külföldiek helyzetének javítására. Az átmeneti időszak nehéz körülményei között nem győztük elégszer hangoztatni: Mindenki szabad, elmehettek. Az emberek kisemmizettek voltak, és teljesen ismeretlen volt előttük a városban élő szabad emberek helyzete. Mint a kalitkából a téli hidegbe kiengedett madarak. Ez a több ezer külföldi akár ellensége is lehetne szabadítóinak. A külföldi szekció a komisszár segítségével a táborok katonai rendszerének megszünte után is gondoskodott az ott lakókról. A szekció képviselőjét küldte hozzájuk, aki a társadalombiztosítási és a hadifogoly-jóléti bizottságok segítségével — itt ugyancsak képviselteti magát szekciónk — gondoskodott a rokkantakról és a munkanélküliekről.

Most alakul egy új tábor a hadirokkantak részére és tábort szervezünk a dolgozni nem akaró spekuláns külföldieknek is, akiket itt munkára kényszerítünk: vagy a munkás zászlóaljban, amely már szervezés alatt áll és az Első Tomszki Munkás Brigádhoz fog tartozni, vagy olyan módszerrel, amely termelés növelése érdekében kívánatos lesz.

A szakemberek más városokba irányítása a szekció felügyelete alatt történik, előfordult ugyanis, hogy professzorokat és törzstiszteket küldtek fémmunkásként, cipészként, asztalosként új munkahelyekre. Ez nem válik hasznára sem a vasúti közlekedésnek, sem az egyes embereknek, akik nyugatra igyekeznek; idegen helyre kerülve semmilyen munkát nem találnak, és kiteszik magukat a sors önkényének.

A külföldi szekció az utóbbi időben gyűléseket, zenés összejöveteleket rendez színházakban (lehetőség szerint hetente egy alkalommal), kórházakban és táborokban.

A kórházak klubjaiban például a szekció két tagja folyamatosan tart előadásokat.

A szekció közös gyűlései a kommunista munkások igazi iskolái.

Pártiskolát szervezni eddig nem sikerült, nincs megfelelő helyiségünk.

A kommunista szombatok munkájában a szekció tagjai részt vesznek, és a többi külföldit is mozgósítják erre.

A külföldi szekció újságokat és különböző helyekről küldött irodalmat oszt szét az egész járás területén. Saját újságot a szekció az itteni szűk nyomdai kapacitás miatt eddig még nem tudott kiadni. Ez pedig nagyon fontos lenne, hogy a munkapadoknál dolgozó külföldi szakmunkások öntudatát emeljük.

Eddig mindössze néhány felhívást jelentettünk meg magyar, német és horvát nyelven.

Mostanában a külföldiek általában erős bizalommal viseltetnek a szekció iránt.

Az új nyilvántartásba vétel után a szekcióban körülbelül 150 fő marad tagként, lesznek szimpatizánsok is. 50% magyar, 40% német, a többi horvát, cseh, olasz. A külföldi szekció mindenki jelentkezését elfogadja, aki nem orosz alattvaló.

A szekció vezetőségéhez 9 főből álló titkársági testület tartozik. A munkát 3—3, a magyar, német és horvát csoportból kikerülő titkár látja el (elnökség).

Pecsét

Az elnökség tagja: Gojeranszk
Titkár: Hodul

Partarhiv Tomszkoga Obkoma (A Tomszki Területi Pártbizottság Levéltára, a továbbiakban — PATO) f. 1., op. 1., d. 1454., 1. 324. (Eredeti tisztázat.)

21.

ÚJSÁGHÍR A KÖZTÁRSASÁG BELÜGYI ALAKULATAIHOZ TARTOZÓ TOMSZKI INTERNACIONALISTA LÖVÉSZZÁSZLÓALJ KOMMUNISTÁINAK TEVÉKENYSÉGÉRŐL

1920. április 1.

Március 24-én az OK/b/P-nek a zászlóaljban szolgáló tagjai gyűlést tartottak, amelyen egy három főből álló bizottságot választottak a zászlóalj párttagsági könyvvel is rendelkező kommunistái tevékenységének ellenőrzésére. Erre az OK(b)P tomszki szervezetének az új nyilvántartásba vétel során hozott intézkedése alapján került sor.

A következő gyűlést március 26-án tartották. A gyűlésen elhangzott előadások alapján — beszámoló hangzott el a párttagsági igazolványok és a zászlóalj kommunistái tevékenységének ellenőrzésére megválasztott bizottság munkájának eredményeiről, előadást tartott Makarenko elvtárs a kommunista jogainak és kötelességeinek mibenlétéről — egyhangú határozatot hoztak a további munkáról, amelyet nem befolyásolhat sem időhiány sem egyéb körülmények. Határozat született arról, hogy 24 tagból álló zászlóaljsejtet kell létrehozni, amelynek elnöksége a sikeres munka érdekében, továbbá, hogy eleget tehessen tájékoztatási feladatainak, öt főből fog állni, mégpedig a következő megoszlásban: egy-egy fő német, magyar, orosz, ukrán és délszláv. Egy-egy szervezőt jelöltek ki a századokhoz és a különítményekhez az ottani kommunista sejtek szervezésére, amely sejtek az előírások betartásával a legrövidebb időn belül hozzákezdenek a szakaszsejt megalakításához. Megválasztották a zászlóalj kulturális-felvilágosító bizottságát is, amelyet osztályokra bontottak: általános politikai, általános művelődési, tudományos, színházizenei és egészségügyi osztályra. A kulturális-felvilágosító bizottság a legrövidebb határidőn belül köteles kidolgozni munkaprogramját, amelyet a katonai tanács, a kulturális-felvilágosító bizottság elnöksége és a kommunista sejtek vezetése alatt életbe is léptetnek.

Znamja revoljucii, 1920. április 1., 61. szám.

22.

ÚJSÁGHÍR A FEHÉRGÁRDISTÁK ELLEN HARCOLÓ TOMSZKI MAGYAR INTERNACIONALISTA OSZTAG BÁTORSÁGÁRÓL ÉS HELYTÁLLÁSÁRÓL (RÉSZLET)

1920. május 30.

A „Fegyeratyivnaja Reszpublika" fedélzetén

A „Fegyeratyivnaja Reszpublika"[27] indulását hajnali 3 órára tűzték ki. Én már 3 óra előtt megérkeztem a hajóhoz. A legénység, amelyhez magyar vöröskatonák is tartoztak, lisztet rakott a hajóra. Vaszja Rjepin[28] ellenőrizte a rakodást.

Az első füttyjelet már megadták. Még néhány forduló a lisztes zsákokkal, s helyére kerül a megállapított mennyiség. Már csak a laktanyából elindult internacionalista vöröskatonák II. szakaszát kell megvárni...[29]

Megérkezett az utolsó internacionalista szakasz is.

...Az internacionalisták a magyar vörös század érkezésével foglalatoskodtak, nagy gonddal ügyelve a hajón és kikötőben érvényes forradalmi rend betartására.

Dicső, rettenthetetlen, a forradalom ügyéért a végsőkig kitartó század a magyaroké. Élükön ott a parancsnokság, a feledhetetlen Smerčka és a parancsnok, a jólelkű, mackó termetű, mindig mosolygó Reiner. A század Jekatyerinburgtól[30] Permig pihenés nélkül harcolt, nem hátráltak meg a fehérgárdistákkal vívott csatákban. Ezeknek az elvtársaknak, Smerčkától és Reinertől egészen a negyedik szakasz legutolsó katonájáig, mindennél drágább a forradalom ügye...

M. N.

Znamja revoljucii, 1920. május 30., 107. szám.

23.

AZ OK/b/P TOMSZKI SZERVEZETÉHEZ TARTOZÓ MAGYAR AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDACSOPORT KORMÁNYZÓSÁGI IRODÁJA ELSŐ ÉRTEKEZLETÉNEK JEGYZŐKÖNYVE

A Kormányzósági Irodát az OK/b/P tomszki szervezetéhez tartozó Magyar Agitációs és Propagandacsoport elnöksége választotta meg folyó év június 3-a, a kormányzósági konferencia megerősítő határozata előtt

1920. június 12.

A Kormányzósági Iroda jelen levő tagjai: Komlós, Babos és Hidi elvtársak

Napirend: 1. A feladatok szétosztása a Kormányzósági Iroda tagjai között
2. A Kormányzósági Iroda létszámának megállapítása
3. A Kormányzósági Iroda költségvetése
4. A munkaprogram megalkotása
5. A Szibériai Területi Iroda június 4-i átirata[31]

27 A szovjethatalom ideiglenes szibériai visszaszorulásával a tomszki szovjet a „Fegyeratyivnaja Reszpublika" és a „Jermak" nevű hajókon 1918. június 1-re virradó éjszaka az Uralba vonult vissza. A hajón volt egy magyar internacionalista század is, amely az Uralban derekasan harcolt a fehérgárdisták ellen a szovjethatalomért. Ezen a hajón hagyta el a várost Münnich Ferenc is, aki később a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke lett.

28 *Rjepin,* Vaszilij Ivanovics (1887—1917) 1903-tól a bolsevik párt tagja, a szovjethatalomért vívott harcok aktív résztvevője a Tomszki Kormányzóságban. 1918-ban a Tomszki Kormányzósági Végrehajtó Bizottság tagja, érdemeket szerzett a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg egységeinek szervezésében, továbbá küldött volt a Tanácsok II. Összoroszországi Kongresszusán.

29 A kihagyott rész a rakodás leírása.

30 Ma: Szverdlovszk.

31 Az átirat nem található.

6. A Szibériai Területi Iroda június 5-i átirata[32]
7. A Szibériai Területi Iroda június 11-i átirata[33]
8. A kormányzósági konferencia időpontjának kitűzése
9. Folyó ügyek

TÁRGY	HATÁROZAT
1. A munka felosztása	Titkár lett Hidi elvtárs. Babos elvtárs feladata folyamatosan kapcsolatot tartani a Kormányzósági Iroda és a Pártbizottság, valamint a szovjet szervek között. Komlós elvtárs szervezi az agitációs és propagandamunkát a Kormányzóságban és Tomszk városában. A Kormányzósági Iroda mindhárom tagja, mint előadó, kötelező jelleggel vesz részt az állandó esti tanfolyamok munkájában.
2. A Kormányzósági Iroda állandó tagjai és munkatársai	Állandó jelleggel végzik munkájukat a Kormányzósági Irodánál: Bados és Hidi elvtársak. Szervezői és agitátori minőségben részt vesz az Iroda munkájában Szokodi és Lévai elvtárs, akik az omszki politikai iskolától érkeztek. A Kormányzóság területén végzendő agitációs és felvilágosító munka szervezőiül két elvtársat nevezünk ki. Tekintettel arra, hogy a magyar csoport nem katona tagjai szovjet intézményekben dolgoznak, mentesítésük intézkedéseket von maga után.
3. A Korm(ányzósági) Ir(oda) (a továbbiakban — Kormir) költségvetése	Hidi elvtárs megbízást kap, hogy hétfőig készítse el a költségvetést a Kormir részére. Ugyanígy hétfőig összesítést kell készítenie a pénztár jelenlegi állapotáról. A költségvetés elfogadásáig 5000 rubel használható fel kiadásokra.
4. Munkaprogram. Konferencia Moszkvában[34] és Omszkban,[35] határozatok az ezzel kapcsolatos gyakorlati munkáról	Határozat született, hogy valamennyi rendeletet és a kidolgozott munkatervet a legrövidebb időn belül életbe kell léptetni. Mindezt részletesen Komlós elvtárs előadása tartalmazta.
5. A Szibériai Területi Iroda június 4-i átirata, a róla szóló beszámoló tükrében	Megbízást kapott Hidi elvtárs a beszámoló összeállítására. Ami a Kormányzósági agitációs csoportot illeti, határozat született a velük való legszorosabb kapcsolat megteremtésére, írásban, esetenként pedig szervezők küldésével. Elrendeltetett, hogy mindenütt a leggyorsabban szervezzék meg az esti politikai tanfolyamokat és tegyék kötelezővé az OK/b/P tagjai számára a helyi orosz szervezetek gyűléseinek látogatását. A kolcsakista reakció és Szibéria felszabadítási idején elesett elvtársak emlékére, az Első Össz-szibériai Konferencia határozatának értelmében, emlékművek állíttatnak. E cél érdekében elhatároztatott, hogy széles körű agitációt kell kifejteni az egész kormányzóság területén írásban is, szóban is. A kolcsakista reakció idején megkínzott és elesett elv-

32 Az átirat nem található.
33 Az átirat nem található.
34 Az OK(b)P-hez tartozó Agitációs és Propaganda Osztály Magyar Szekcióinak I. Összoroszországi Konferenciájáról van szó, amelyet 1920. március 20—23. között tartottak Moszkvában.
35 Az OK(b)P Szibériai Területi Irodájához tartozó Agitációs és Propaganda Osztály Magyar Szekcióinak I. Konferenciájáról van szó, amelyet 1920. május 20—25. között tartottak Omszkban.

TÁRGY	HATÁROZAT
	társak névsorának mielőbbi összeállítása céljából kapcsolatba kell lépni az illetékes szovjet szervekkel. A szigorú pártbeli normák betartása érdekében sürgősen el kell juttatni írásban a Tomszki Kormányzóság valamennyi szervezetének. Nálunk a hétfői gyűlésre Babos elvtárs készít előadást a pártfegyelemről.
6. A Szibériai Területi Iroda folyó év június 5-i átirata a lengyel burzsoázia támadásával kapcsolatban	Babos elvtárs megbízást kapott, hogy a hétfői gyűlésre készítsen beszámolót a lengyel kérdésről és dolgozzon ki határozott javaslatokat az ügyben. A határozatot, amelyet a gyűlés elfogad, a gyakorlatban történő alkalmazás céljából meg kell küldeni valamennyi, a Kormányzóság területén levő szervezetnek. E kérdéssel kapcsolatban a következő héten mindenütt gyűléseket kell tartani, június 20-án, vasárnap, pedig a magyar munkások és parasztok részére műsorral egybekötött nagygyűlést. A Kormir politikai felvilágosító munkáját illetően javasoljuk a 327. zászlóalj és a városi bizottsághoz tartozó osztag valamennyi sejtjének, hogy tagjaik és tagjelöltjeik számára tegyék kötelezővé az esti tanfolyamok látogatását. Ugyanígy elrendeltetik a kormányzóság területén valamennyi csoportnak, ahol internacionalista szervezet található, hogy hozzanak hasonló rendelkezést. Hogy szervezetünk vonzza a munkásokat és parasztokat, minden agitátor és szervező köteles gyakran felkeresni a műhelyeket, munkahelyeket, üzemeket stb., egyszóval mindazon helyeket, ahol csoportokban találhatók magyar munkások. Minden helyen, ahol 10-nél több ember dolgozik, sejtet kell szervezni.
7. A Szibériai Területi Iroda távirata a részleges mozgósítással kapcsolatban	A részleges mozgósítás már életbe lépett (6. pont). Az általános mozgósítás pontos instrukciók kézhez kapása után történik.
8. A Kormányzósági Konferencia ügye	A Kormányzósági Konferencia összehívását, részleteit és időpontját illetően: ez év július 8-ra elrendeltük összehívását.[36] A Kormányzóság valamennyi szervezete egy-egy képviselőt küld. A küldöttek kötelesek magukkal hozni a kérdőíveket és a helyi orosz pártszervezetek által megerősített mandátumukat, továbbá a szervezetük eddig végzett munkájáról szóló beszámolót. A konferencia napirendje: 1. A Kormir beszámolója. 2. A küldöttek beszámolója. 3. Szervezeti kérdések. 4. A Kormir megerősítése. 5. Munkánk Oroszországban és a magyar forradalomban. 6. Általános politikai helyzet. 7. Folyó ügyek.
9. Folyó ügyek	Az elhelyezéssel kapcsolatban: határozat született a pártszervezetekkel és a Kormányzósági Irodával való együttműködés kialakítására, ezenkívül a lakásügyi

36 Az OK(b)P Kormányzósági Bizottságához tartozó Agitációs és Propaganda Osztály Magyar Szekcióí képviselőinek I. Tomszki Kormányzósági Konferenciája 1920. július 8—10. között zajlott le Tomszkban.

TÁRGY HATÁROZAT

bizottság megkeresésére, hogy biztosítsa a helyi szervezetnek vagy a Kormir számára már megígért helyiséget a Teckovszkij köz 6. alatti épületben vagy ugyanabban az épületben a jelenleg a külföldi szekció által használt helyiséget, de ebben az esetben kérni kell, hogy ezen kívül is biztosítsanak szabad szobát. Babos elvtárs ügyében, akit a Kormir munkatársává neveztek ki, s aki egyúttal a 327. zászlóalj klubja vezetőségének titkára és könyvtárosa is (tekintettel arra, hogy e megbízatása alóli felmentő kérvényünkre Omszkból még nem érkezett válasz), kérni kell, hogy az OK/b/P Kormirja távírón lépjen érintkezésbe Omszkkal. Buda elvtársnak, szervezetünk tagjának, a 327. zászlóalj szakaszparancsnokának politikai iskolába küldése ügyét határozathozatalra Omszkba, a Szibériai Szektor Nemzetközi Politikai Osztályához kell eljuttatni.[37]

Ezzel a gyűlés befejeződött.

A Kormir tagjai: Komlós, Babos Béla
Titkár: Hidi

PATO f. 1., op. 1., d. 1454., l. 409., 410. (Eredeti tisztázat.)

24.

AZ OK/b/P TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI BIZOTTSÁGA MAGYAR SZEKCIÓJÁNAK KOMMUNISTÁI ÁLTAL SZERVEZETT GYŰLÉS HATÁROZATA. A GYŰLÉST A FEHÉR-LENGYELEK SZOVJET KÖZTÁRSASÁG ELLENI TÁMADÁSA KAPCSÁN SZERVEZTÉK[38]

1920. június 14.

A világ kapitalista országainak, többek között a legsötétebb reakció fészkének, fehér Magyarország dolgozói hóhérának támogatását élvező lengyel pánok aljas támadására válaszul, mi — Tomszkban élő magyar kommunisták — kijelentjük, egy emberként készek vagyunk a dolgozók Szovjet Köztársaságának védelmére. Kérjük az OK(b)P Központi Bizottságát, a Szibériai Forradalmi Bizottságot, a Szibériai Területi Irodát a Kormirt és a pártszervezetet, adjanak lehetőséget, hogy a lengyel pánok tetemein át indulhassunk harcba Nyugat proletariátusának felszabadításáért.

A mai naptól kezdve valamennyien mozgósítottnak tekintjük magunkat. Pusztuljanak a dolgozók hóhérai. Éljen az egész világ munkásainak Szovjet Köztársasága. Éljen a Harmadik Kommunista Internacionálé.

A gyűlés elnöke: Komlós
Titkár: Hidi

PATO f. 1., op. 1., d. 1454., l. 407. (Eredeti tisztázat.)

37 A Köztársaság Belső Karhatalmi Csapatai Szibériai Parancsnokságának külön Nemzetkozi Politikai Osztálya volt. Az internacionalista alakulatok zömét ugyanis 1920 tavaszától Szibériában az említett központi karhatalmi parancsnokságnak rendelték alá, mely közvetlenül a Szibériai Forradalmi Bizottságtól kapta az utasításokat az ellenforradalmi bandák és lázadások elleni küzdelem időszakában. A parancsnokság a Szibériai Forradalmi Bizottsággal együtt 1920-ban Omszkban, 1921-től Novonyikolajevszkban (ma Novoszibirszk) székelt. — *(A szerk.)*

38 A határozatot a magyar kommunsiták 1920. június 14-i gyűlésén fogadták el.

25.

A TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁG TERÜLETÉN MŰKÖDŐ OK/b/P MAGYAR SZEKCIÓJA I. KONFERENCIÁJÁN A KONFERENCIA ELNÖKSÉGE ÁLTAL MEGFOGALMAZOTT TÁVIRAT AZ OK/b/P KORMÁNYZÓSÁGI IRODÁJÁHOZ

1920. július 12.

A Tomszki Kormányzóság területén élő magyar kommunisták első konferenciája üdvözletét küldi az OK/b/P Kormányzósági Irodájának, és ígéretet tesz, hogy minden erejével és tudásával támogatja a nemzetközi proletariátust a világ burzsoáziája elleni harcában.

Tudatjuk, hogy konferenciánk tiszteletbeli elnökeivé Lenin és Kun Béla elvtársakat választottuk meg.

A konferencia elnöksége

PATO F. 1., op. 1., d. 1458., l. 52. (Eredeti tisztázat.)

26.

AZ OK/b/P TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI BIZOTTSÁGÁHOZ TARTOZÓ MAGYAR AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA OSZTÁLY JELENTÉSE A PÁRT KORMÁNYZÓSÁGI BIZOTTSÁGÁHOZ AZ 1919. DECEMBER 17—1920. JÚNIUS 12. KÖZÖTT VÉGZETT MUNKÁRÓL

1920. június 28.

1. Mikor alakultak szekcióvá? 1917. december 19.

2. A kormányzósági osztállyá alakulás időpontja 1920. június 12.[39]

3. A kormányzóságban levő:

lakott helyek	lakosok	sejtek	kommunisták	tagjelöltek
Tomszk és környéke	3000	önálló lövészzászlóaljban és 1 szekció	94	62
Tajga	130	1 szekció	11	13
Szudzsenka	141	1 szekció	17	7
Kolcsugino	150	1 szekció	26	17
Mariinszk	90	1 szekció	10	15
Kemerovo	140	1 szekció	8	—
Topki	20	1 szakkör	3	12

A fentebb megnevezett lakott helyeken kívül a környéken a falvakban 5000 magyar található

4. A kormányzósági osztály elnökségének összetétele: Állandó munkán: Hidi István elvtárs titkár, Alpári Lajos elvtárs az orosz adminisztrációs munka vezetője, Pap Kálmán előadó.

39 L. a 23. sz. dokumentumot.

5. Hány kormányzósági szervező van önöknél?	Kiss Béla elvtárs kormányzósági szervező és Szokodi József mint kormányzósági szervező és agitátor.
6. A városi, járási és kerületi osztályok elnökségének összetétele:	Egy-két fő, a munka nagyságától függően.
7. Hány járási és kerületi szervező van önöknél?	Egy kerületi szervező.
8. A felelős pártmunka végzésére alkalmas elvtársak családi, keresztés apai neve:	Handzsarik István, Szabó Károly, Benei Zoltán, Babos Béla elvtársak. Babos elvtárs a Köztársaság Belső Karhatalmi Csapataihoz tartozó önálló zászlóaljban szolgál. Sztavrovszki Lajos elvtárs a hajósok bizottságában tevékenykedik
9. Hányszor és hol tartanak önök:	a) gyűléseket: hetenként egy gyűlés, ezen kívül szükség esetén; rendezzük: a városkertben, táborban, műhelyekben és a hadirokkantak elbocsátásakor az állomáson. b) előadásokat: a tomszki szekcióban naponta, egyéb szekciókban hetente 2—3 alkalommal. c) üléseket: hetente egy alkalommal. d) színházi előadásokat: Tagja, Szudzsenka, Mariinszk.
10. Van-e pártiskola és hol:	Novonyikolajevszkban
a) hány főre:	50
b) volt-e már végzős:	egy végzős volt
11. Milyen munka folyik még önöknél?	Helyesírás tanítása
12. A közeli időre tervezett munka:	Azon kívül, amit eddig is teljesítettünk, megismertetjük tagjainkat a szovjet szervek munkájával; különböző tárgyak és eszperantó oktatása.

Alpári: a Kormir tagja
Hidi: titkár

PATO f. 1., op. 1., d. 1454., l. 414. (Eredeti tisztázat.)

27.

AZ OK/b/P TOMSZKI KORMÁNYZÓSÁGI BIZOTTSÁGÁHOZ TARTOZÓ AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDACSOPORT MAGYAR OSZTÁLYÁNAK BESZÁMOLÓJA AZ 1920. OKTÓBERE ELŐTT VÉGZETT MUNKÁRÓL

1920. november 1. után

ÁLTALÁNOS HELYZET

Az osztály a hazájukba hazatérő, falusi munkáról összegyűjtött volt hadifogoly külföldiek politikai felvilágosítására fordította figyelmét, különös tekintettel a forradalmi szellem felébresztésére, Szovjet-Oroszország gazdasági élete fejlesztésének lényegére, a burzsoá államok oktalan gazdaságpolitikája által bekövetkezett hallatlan nyomorra és szenvedésre, s hogy a szenvedések terhét kizárólag a munkásságnak kellett hordania. A hadifoglyok körében végzett politikai munka során irodalmat is osztottunk szét. Nem mulasztottunk el egyetlen alkalmat sem, hogy ugyanezt a hazautazók szerelvényeinél is megtegyük.

Az előadásokon és beszélgetéseken kívül, amelyeket párttag és tagjelölt elvtár-

saink számára rendeztünk, nem feledkeztünk meg arról sem, hogy megkönnyítsük számukra a helyes világnézet elsajátítását és megismertessük őket a szovjet állam felépítésével.

Hogy a munkaszolgálatra sikeresen agitálhassunk, tagságunk 25%-át mozgósítottuk. Tagságunk a hadifogolytáborokban megtartott gyűlések után a munkahelyekre vonult és ott, baráti szellemben, együtt dolgozott a munkásokkal.

SZERVEZÉSI ÉS PÁRTMUNKA

Szervezési munkánk során nehézségekkel találkoztunk, ami elsősorban abból adódott, hogy a hazautazó volt hadifoglyok nagy számban gyűltek össze a városban. A járás területén levő sejtek egy részét a városba irányítottuk, hogy közelebbről is foglalkozhassunk velük (a hazautazó volt hadifoglyokkal) és lehetővé tegyük számukra a politikai ismeretek alaposabb elsajátítását. A sejtek másik része a volt hadifoglyok gyűjtőhelyeken való csoportosításával és a hazautazással megszűnt létezni. Utasítások hiányában a járási és falusi Végrehajtó Bizottságok nem tudták, mi a helyes lépés a külföldi kommunistákkal kapcsolatban, ezért szétosztották őket a hazatérők szerelvényének vagonjaiban. Az átregisztrálás során kiderült, hogy tagjaink száma 214 fővel, jelöltjeinké 59 fővel kevesebb a korábbinál. A vöröskatona internacionalisták átregisztrálását eddig még nem sikerült megoldanunk, ők ugyanis, a járásban szétszórtan, jelenleg is a munka frontján találhatók.

Az osztályon belüli megnövekedett munkára való tekintettel, a városi és járási bizottság engedélyével, az osztályon jelenleg — a szervezőn kívül — egy ügyintéző is dolgozik.

KOMMUNISTA SEJTEK

A városban az osztályhoz négy sejt tartozik, a járásban egy.

POLTIKAI-ISMERETTERJESZTŐ MUNKA

A) A politikai munka a volt hadifoglyok körében folyamatosan zajlott. A járás területén élő külföldiek nagy többsége számunkra elérhetetlen volt. Csak most, amikor hazautazásukhoz táborba gyűjtötték őket, sikerült hozzákezdenünk körükben az agitációs és propagandamunkához, de igen rossz szociális helyzetük (lakhatatlan barakkok, elégtelen ruházat, gyenge élelmezés) nagyban fékezte munkánkat.

B) A munka vezetésére a politikai bizottság kapott megbízást, amelyet az osztály hívott életre, speciálisan e munkára.

C) A városban levő vöröskatona internacionalisták kommunista sejtjeivel az osztály megőrizte szoros kapcsolatát, a járás területén élő internacionalista magyarokkal azonban nem tud jól foglalkozni.

Politikai beszélgetéseket minden héten kedden tartunk.

KULTURÁLIS-ISMERETTERJESZTŐ MUNKA

A bizottság, mely speciálisan e célból alakult, részletes tervet dolgozott ki 30 tudományos előadásra. Az előadásokat hetente két alkalommal tartjuk. A tagok és jelöltek összgyűlését hetente egy alkalommal, csütörtökön tartjuk... Ilyenkor rendszerint hozzászól valaki az adott témához vagy a politikai kérdésekhez.

Október 29-én a volt hadifoglyok számára műsorral egybekötött nagygyűlést rendeztünk, ahol az előadók, különböző nyelveken, képet adtak a nemzetközi helyzetről, beszéltek a külföldi proletárok feladatairól egyrészt Szovjet-Oroszországban, másrészt saját hazájukban.

IRODALOM

A „Kommunizmus" c. helyi magyar újság, amely hetente jelenik meg négy oldalon és 160 példányban, a Magyar Agitátor Osztály moszkvai konferenciája határozata alapján október 17-én, a 30. számmal megszűnt. Október hónapban a 28., 29. és 30. szám jelent meg.

PÁRTISKOLA

A második kurzust október 6-án befejeztük, a harmadikat eddig hivatalosan nem nyitottuk meg, mert a katonai egységek még nem bocsátották rendelkezésünkre azokat a hallgatókat, akiket mi a listánkra felvettünk. Jelenleg 23 hallgatónak előkészítő kurzust tartunk, naponta 9-től 4 óráig.

Kis B., a Magyar Agitátor Osztály szervezője

PATO f. 1., op. 1., d. 1454., l. 388. (Eredeti tisztázat.)

GYÖRKEI JENŐ

TUNGIR MENTI PARTIZÁNOK

A Szovjetunió Bajkálon túli területén egy nagyon érdekes magyar vonatkozású emléket találunk. A Tungir folyó egyik szakaszát „Magyarszkij perekat"-nak nevezik. A perekat szó zátonyt, gázlót jelent. Ez a hely Mogocsától mintegy kétszáz kilométerre északkeletre fekszik, s feltehetően a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő polgárháború számunkra igen megható epizódját őrzi.

1931 nyarán Petri szovjet professzor vezetésével geológus expedíció járta a Tungir vidékét. Munkájuk során a folyó egy festőien szép helyére értek. Girbe-görbe ösvény vezetett a csúcsra, ahonnan fenséges látvány tárult a professzor elé. Óriási sötét sziklafal zárta el a Tungir útját, időnként kőtömbök gördültek alá és hulltak a folyó zuhatagos medrébe. A folyó itt hirtelen megváltoztatja útirányát, csendes folyása viharossá válik, dübörögve zúdul tovább, zuhatagot képezve kerüli meg a sziklákat. Majd lecsendesedve folyik tovább az Oljokma és a Léna irányába, hogy aztán velük egyesülve a Jeges-tengerbe torkolljon.

A geológusok a természet e szépsége mellett véres harcok nyomaira bukkantak: romos barakkmaradványokat, széthányt és kiégett sáncokat, rozsdalepte fegyverdarabokat találtak. Itt-ott csontvázak, emberi koponyák fehérlettek. A csontok némaságukban is tanúsították, hogy 1918—1919-ben, a polgárháború éveiben, elszánt küzdelem színtere volt e hely.

A professzort nagyon érdekelte a Tungirnál lezajlott tragédia története. Megpróbálta a cselekmény szálait a környék lakóinak segítségével felgöngyölíteni, de törekvése nem sok eredményt hozott. Ellentmondásos történeteket meséltek az őslakók a magyar internacionalista „otrjádról", mely itt vérzett el a japán intervenciósokkal és a szemjonovista[1] ellenforradalmárokkal folytatott harc közben. Máskülönben a geológus nem történész és ideje sem volt ahhoz, hogy ezzel az izgalmas történettel foglalkozzon. Meg kellett hát elégednie azzal, hogy egy kétoldalas jelentésben lezárta a históriát és feljegyzését eljuttatta a kelet-szibériai pártbizottsághoz.

1961. februárjában, amikor először jártam Irkutszk városában, az internacionalisták emlékét kutatva bukkantam rá a területi pártbizottság archívumá-

1 *Szemjonov*, G. M. (1890—1946) — ellenforradalmi kozák atamán, aki a polgárháború kezdeti időszakától, japán támogatással, a Bajkálon túli területen tevékenykedik. Csapataival szemben jelentős számban magyar internacionalisták küzdenek. A polgárháború után a Japán megszállta Mandzsúriában telepszik le. A második világháború idején a mandzsúriai japán csapatok felderítését irányítja. 1945-ben elfogják és a szovjet bírói szervek halálra ítélik.

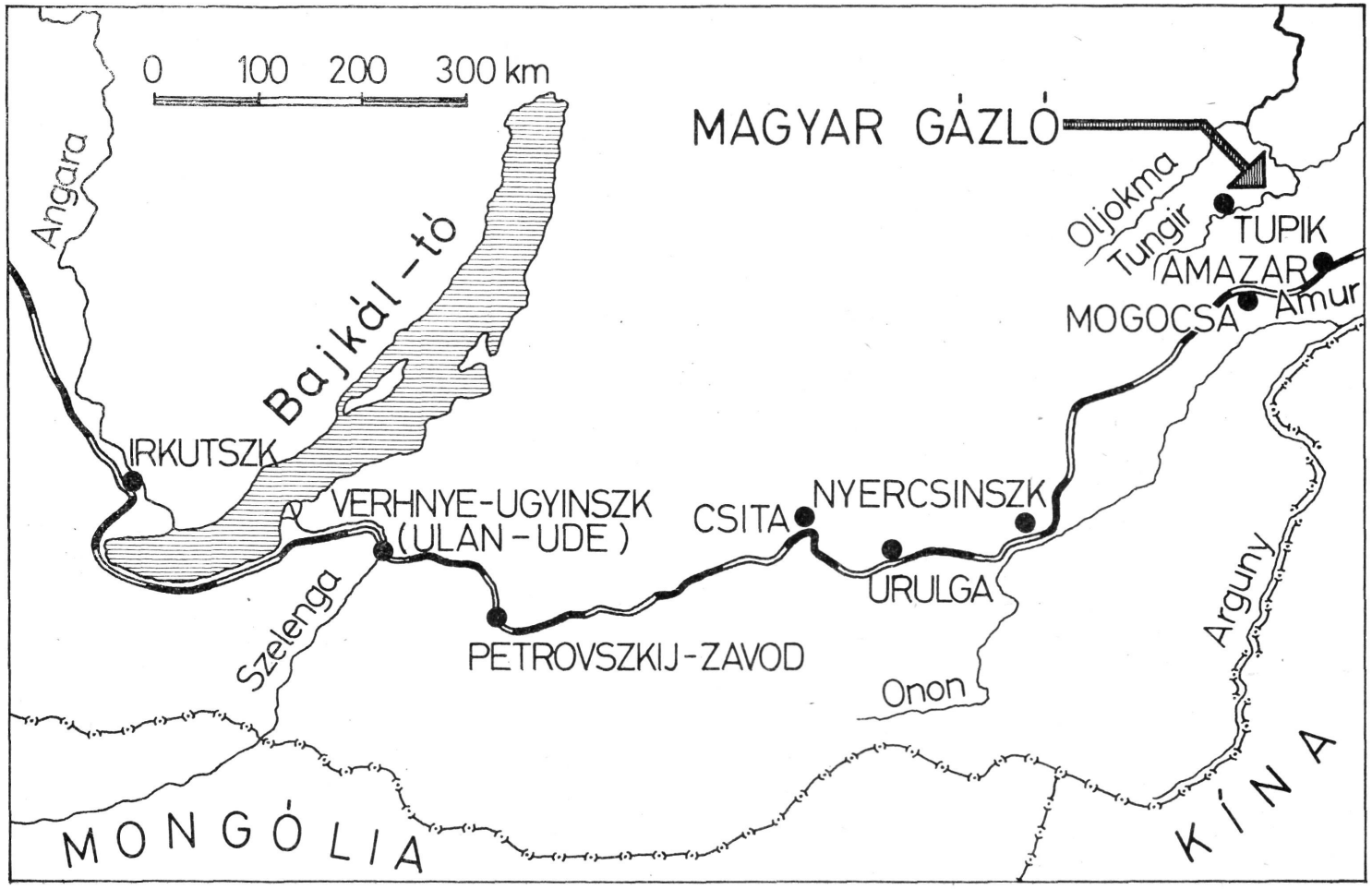
0 100 200 300 km
MAGYAR GÁZLÓ
Angara
Bajkál-tó
Oljokma
Tungir
TUPIK
AMAZAR
Amur
MOGOCSA
IRKUTSZK
VERHNYE-UGYINSZK
(ULAN-UDE)
CSITA
NYERCSINSZK
URULGA
Szelenga
PETROVSZKIJ-ZAVOD
Onon
Arguny
MONGÓLIA
KÍNA

ban[2] Petri professzor jelentésére. Ugyanitt egy térképet is mutattak, amelyen a Tungir folyó egyik pontját a kartográfusok „Magyarszkij perekat"-nak tüntették fel. Ezen a helyen emlékmű áll a Tungir partján, márványtábláján a következő felirattal:

Здесь, у Мадьярского переката на реке Тунгир,
в 1919 году сражался за Советскую власть
венгерский интернациональный отряд[3]

Hosszú ideig nem sikerült többet megtudnom a Tungir folyó titkáról.

Tíz évvel ezelőtt, amikor ismét a Szovjetunióban jártam, a Moszkva melletti „szputnyik-gorod"-ban, Ljuberciben, régi jó ismerősömet, Müller Armand[4] veterán magyar kommunistát kerestem fel. Müller elvtárs, aki közel egy emberöltőt töltött a Szovjetunióban, végig harcolta a forradalmat és a polgárháborút, élete utolsó éveiben fáradhatatlanul gyűjtötte az internacionalista vonatkozású emlékeket. Ő hívta fel a figyelmemet egy emlékiratra, melyet még az 1920-as évek elején írtak. Az okmány szerzői: Stiller és Schneider, két német internacionalista. A visszaemlékezés részletesen ismerteti a Tungir-partizánok hősies küzdelmét. Az osztag harcosainak zöme német és osztrák nemzetiségű volt, róluk és a soraikban küzdő más nemzetiségű harcosokról emlékeznek meg az emlékirat szerzői.

Az 1918—1919-es Tungir menti harcokat túlélt két német internacionalista kézírásos emlékiratának címe: „Die Tungirpartizanen", őrzési helye a csitai múzeum.[5] A továbbiakban kissé rövidítve közöljük az emlékirat szövegét.

1918. augusztus elején a forradalmi csapatok helyzete a Bajkál menti állásokban annyira előnytelenül alakult, hogy az arcvonal tartására már alig lehetett gondolni. A törzsben támadt zavar, de mindenekelőtt a politikai vezetés nem kielégítő munkája oda vezetett, hogy a vörös csapatokban mindinkább nőtt a bizonytalanság érzete. A Bajkál menti vereség azt mutatja, hogy a győzelmet csak akkor lehet kivívni, ha a párt a katonai vezetéssel szoros egyetértésben dolgozik. Mindenütt, ahol a párt nem volt elég erős, ahol a katonai vezetésnél gyenge volt a politikai vezetés, vagy teljesen hiányzott, ott a harcok mindig a forradalmi erők hátrányára változtak.

A katonai intézkedések a bajkáli arcvonalon mind érthetetlenebbekké váltak. A sikereket és az előnyös helyzeteket nem használták ki, indokolatlan csapatmozgatásokat és átcsoportosításokat hajtottak végre.

Több esetben egész csapatrészeket vontak ki az arcvonalból, olyan időpontban és helyeken, amikor és ahol minden harcképes emberre szükség volt...

A vöröskatonáknak az volt az érzésük, hogy fejetlenség, hanyagság uralkodik és árulás játszik közre. A következmény pánik és zűrzavar volt, mely a fegyelem meglazulásához vezetett. Az arcvonal feladásának szükségessége bizonyossá vált. A helyzetet még csak nehezítette, hogy az orosz és az inter-

2 Irkutszki Területi Pártarchívum, f. 300., op. I., ügyirat sz. 582., 6—7. o.

3 „Itt, a Tungir folyó Magyar gázlójánál harcolt 1919-ben a szovjethatalomért a magyar internacionalista osztag".

4 *Müller* Armand (1890—1967) — bankhivatalnok. 1912 óta tagja a szociáldemokrata pártnak. Az első világháború alatt cári fogságba kerül. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a csitai forradalmi hadifogolyszervezet és az internacionalista alakulatok egyik vezetője. 1917. novemberétől az OK(b)P tagja, majd Irkutszkban szervezi az internacionalista egységeket. 1920—1921-ben az első irkutszki hadosztály 2. lövészdandárának politikai biztosa. A polgárháború után felelős párt- és állami posztokon a Szovjetunióban dolgozott és nyugdíjasként ott halt meg.

5 Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Tanulmánygyűjtemény, 2763 szám alatt. Fotómásolat német nyelven — az eredeti a csitai Forradalmi Múzeumban.

nacionalista elvtársak között, az orosz nyelvtudás hiánya miatt, a kölcsönös megértés alig volt lehetséges. A harcintézkedéseket nem mindig fordították le helyesen, ami néha a szükséges és gyors intézkedéseket hátráltatta. Az előállt helyzet érdekében nagy siettében összehívtak egy konferenciát a Verhnye-Ugyinszk melletti Berezovkán, az egyes internacionalista csapatok vezetői és megbízottai részére. Itt, a Kalandarasvili[6] és a Lavrov[7] csoportok kivételével, az összes internacionalista erők képviselve voltak... A konferencia programja a következő volt:

Mindenekelőtt rendet kellett teremteni a visszavonuló csapatok között, hogy lehetségessé váljék egy új arcvonal felvétele. Rendszabályokat kellett foganatosítani, hogy helyreállítsák a csapatok működőképes és eredményes vezetését. A főparancsnokság ismét változott és ekkor Szenotruszov elvtárs kezében volt. Nem állítható, hogy ezzel alapos változás, illetve javulás következett volna be. Az internacionalista erők továbbra sem voltak kellően felszerelve, az összeköttetés a felső vezetés és a csapatok között rosszul működött.

Verhnye-Ugyinszk[8] vasútállomáson a vasúti kocsik zűrzavara állt elő. A sineken tétlenül ácsorgott a csapatszerelvények vég nélküli lánca. A zűrzavar a harcolni akaró vörösgárdisták között már oly nagy volt, hogy egyes részek saját szakállukra támadó terveket készítettek és azon voltak, hogy ezeket meg is valósítják. Ezzel ellentétben az ellenfél arcvonala még teljesen érintetlen volt és egyes fehér bandák fellépése az arcvonal mögött csak növelte a zűrzavart. Ez az anarchia hatást gyakorolt a konferencia lefolyására is.

Különböző javaslatokat vitattak meg a front azonnali feladásától egy új Szelenga-arcvonal[9] felállításáig és annak az utolsó emberig való védéséig. A konferencián a leglehetetlenebb javaslatok hangzottak el. Az egyik elvtárs fantáziájával oly messzire ment, hogy szerinte a fehérgárdisták ellen az egyedüli helyes védelmi vonal a kínai fal lenne. Hogy ezzel a javaslattal csak viccelni akart-e az illető, nem lehetett megállapítani. Mindenesetre a legkomolyabb arckifejezéssel adta elő. A konferencia egyfolytában 17 órán át tartott, este 5 órától reggel 10 óráig. Elhatározták, hogy dacára az előnytelen helyzetnek, kitartanak és mindvégig harcolnak az ellenforradalom ellen, amíg a Szemjonov-arcvonal helyzetéről világos képet nem kapnak... A Bajkálon túli védelmi vonalat minden körülmények között a végsőkig tartani kell. Világos volt, hogy az előnytelen helyzet a Bajkálon nem csupán a fehérek és a csehek túlsúlyának, hanem saját szervezetlenségünknek is volt köszönhető.

A konferencián Omaszta[10] elvtárs politikai vezető elnökletével hármas bizottságot választottak, a katonai vezetéssel az internacionalista Singer[11] elvtársat bízták meg. A Verhnye-Ugyinszknál előforduló további sikertelenségek az elkövetett hibákra voltak visszavezethetők. Mindenesetre a fenti konferencia határozatának,

6 *Kalandarasvili*, N. A. (1876—1922) — grúz anarchista. Az egyik legnagyobb szibériai partizáncsoport parancsnoka a Szovjetunió polgárháborúja idején. Bátran és eredményesen harcolt Kolcsak és Szemjonov, a cseh és más ellenforradalmi csapatok ellen. Partizánalakulatában szép számmal harcoltak volt magyar hadifoglyok is, akik a szovjethatalom védelmére keltek. 1921-ben belép az OK(b)P tagjai sorába. Irkutszk közelében a fehérekkel vívott harcban esik el.

7 *Lavrov* — az első omszki nemzetközi osztag parancsnoka. Kezdetben anarchista, majd bolsevik. 1918. szeptemberében a visszavonuló anarchisták kivégzik.

8 Verhnye-Ugyinszk — ma Ulan-Ude — város a Bajkál tótól K-re, mintegy 150 km-re.

9 Szelenga: folyó Mongóliában és a Szovjetunió Bajkálon túli területén. 992 km hosszú és a Bajkálba ömlik.

10 *Omaszta* Frigyes — 1917 közepén az irkutszki hadifogoly munkások bizottságának elnöke, majd osztagot szervez és ennek élén részt vesz Irkutszkban a szovjethatalomért folyó fegyveres harcban. 1918. júliusában a Bajkáli Front vezérkari főnöke. Szeptemberben a partizánokkal a tajgába, a Tungir folyóhoz vonul vissza, ahol 1919. márciusában a fehérek ellen vívott harc során hősi halált hal. Nemzetisége tisztázatlan, a források hol magyarnak, hol osztráknak tartják.

11 *Singer*, Stéphan — osztrák szociáldemokrata, a szibériai hadifoglyok irkutszki kongresszusán a habarovszki hadifoglyok képviselője. A kongresszus első titkárává választják, tagja a Szibériai Külföldi Munkások Kommunista Pártja KB-nak, 1918. júliusától augusztus elejéig a Bajkáli Front parancsnokának helyettese, majd a nemzetközi alakulatok szervezője a Bajkálon túli területen. A fehérek átmeneti győzelme után a tajgába vonul vissza és a Tungir folyónál belehal a harc közben szerzett sebébe.

Omaszta és Singer elvtársak áldozatkész munkájának volt köszönhető, hogy a szükséges visszavonulás Petrovszkij-Zavodon[12] és Csitán át elég simán történt.

Meg kell említeni, hogy nem jelentéktelen szerepet játszottak a sikertelenségben Verhnye-Ugyinszknál, hogy Kalandarasvili, Lavrov és Ungar[13] csapatai önkényesen és önhatalmúlag cselekedtek. Már jóval a Bajkálon túli vörös arcvonal felszámolása és az ezt követő, 1918. augusztus 27-én megtartott Kuenga-i[14] konferencia előtt, ahol a vezetés partizánegységek szervezését határozta el, kisebb-nagyobb egységek az erdőbe szorultak. Ez történt már az egyes arcvonalszakaszok felváltásakor is Nyizsnye-Ugyinszknál, a Bajkálon, Troickoszavszknál a Bajkálon túl és az Amur területén is, ahol az egyes levált csapatrészek, az összeköttetést elveszítve, a szibériai őserdőkben folytatták a harcot.

Hány ilyen internacionalista partizánegység működött Kelet-Szibériában az 1918-tól 1920-ig terjedő időben, azt sohasem lehetett megállapítani. Ennek különböző okai voltak. Közrejátszott az is, hogy az ellenséges hírszerzés megnehezítése végett a reguláris vörösgárdista, valamint internacionalista egységek felállításakor nem fektettek fel állománylajstromot. A hadműveletek folyamán egyes egységek létszáma megnövekedett, míg másokat feloszlattak és állományukat más egységekhez küldték. Kétségtelen, hogy sok internacionalista készített feljegyzéseket és vezetett naplót. A legtöbb ilyen feljegyzés azonban a harcok során elveszett vagy meg kellett semmisíteni, nehogy az anyag az ellenség kezébe kerüljön. A kevés életben maradt internacionalista—partizán pedig a világ minden részébe szétszéledt, így a következő (utólagos?) leírások csak megközelítő képet adnak a teljes mozgalomról. A vezető elvtársak között igen nagyok voltak a veszteségek és még ma is alig találhatók nyomok a száz főnél nagyobb létszámú partizánegységek harcáról. Majd minden elszigetelten harcoló kis egység az utolsó emberig megsemmisült. Ezrek bolyongtak az erdőkben és pusztultak el a hideg és az éhség következtében. Arról a kevés egységről sem lehetett többé semmit hallani, amelyeknek sikerült magukat átverekedni Kína és Mongólia területére...

1918. augusztusában egy Renn nevű tiroli elvtárs vezetésével 80 fős egységet küldtek az Irkutszk—Angara vonaltól délre, hogy a krasznojarszki csapatokhoz lőszert szállítson. Mind több és több hadifogoly, internacionalista és vörösgárdista csatlakozott ehhez az egységhez, úgy, hogy Balaganszk vasútállomásra érve számuk már meghaladta a 250 főt...

Ugyanez történt Schiele, König, Schwarz és Reitzner, valamint Hoffer, Hermann és Migvai egységeivel is. A legnagyobb nélkülözések közepette sikerült Kahlhammer elvtársnak egy kisebb egységgel a ... csapathoz Silkába eljutni... Az internacionalisták egy igen erős partizánegysége orosz egységekkel együtt Botszekarovo és Blagovescsenszk között gyülekezett. Seja település irányában az őserdőbe vette be magát. Az üldöző japánok Seja magasságában beérték, majd súlyos harcok után szétszórták őket.

December végén egyes internacionalistáktól olyan hírek érkeztek, hogy az egész egység majdnem teljesen felmorzsolódott a japánok elleni harcban. Egy kis részük megkísérelt az Aldanon[15] át az Ohotszki tengeröbölhöz kijutni, egy másik részük az Oljokma folyó irányába menekült. E két egységről sem lehetett többé semmit hallani. Több ilyen egység hasonló módon tűnt el, csak kis részük egyesült az orosz partizánokkal. Sok egység, melyek orosz támogatás nélkül, önállóan működtek, felőrlődtek a harcban. Az akkori komoly helyzet, mely annak következtében alakult ki, hogy nagy ellenforradalmi erőket vontak össze a Bajkál és

12 Petrovszkij-Zavod — ma Petrovszk-Zabajkalszkij — város a Szovjetunió Bajkálon túli területén, a szibériai vasútvonal mentén, Ulan-Udétól K-re, mintegy 150 km-re.

13 *Ungár* Sándor — hadnagy. 1915-ben orosz fogságba esik. A krasznojarszki, majd a tomszki hadifogolytáborba kerül. 1918. áprilisában a tomszki szervezet küldötteként részt vesz Irkutszkban a szibériai internacionalista hadifoglyok kongresszusán, ahol beválasztják a KB-ba. Májusban Irkutszkban egy nemzetközi zászlóalj parancsnoka, harcol Szemjonov és a fehércsehek ellen. 1918. szeptember elején a fehérek fogságába esik és kivégzik. Nemzetisége tisztázatlan — egyesek osztráknak, mások magyarnak tartják.

14 A visszaemlékezés írói Kuengát összetévesztik Urulgával, ahol a kérdéses konferenciát tartották.

15 Aldan: folyó a Szovjetunió Bajkálon túli területén.

az Amur vidékén, a vöröskatonákat arról győzte meg, hogy igen kemény küzdelem előtt állnak, melynek végső kimenetele előre nem látható. Mindenki előtt világos volt, hogy kemény, hónapokig tartó partizánharcok elé néznek, s ezek szorosan összefüggnek a Szibéria felé előnyomuló szovjet csapatok tényked ésével. Az a remény, hogy nemsokára várható a vörös csapatok nyugat felőli előretörése, és az a biztos meggyőződés, hogy a parasztság általános felkelése ... minden bizonnyal bekövetkezik, erősítette a szorongatott helyzetben levő szibériai forradalmi erők szellemét. A parasztok elég tapasztalatot gyűjtöttek, tudták, mi vár rájuk, ha az ellenforradalom a hatalmat megtartja. Az embertelen kizsákmányolás, a könyörtelen elnyomás határtalan gyűlöletet ébresztett az elnyomókkal szemben. Csak a fehérkozákok kancsukája, melyet igen gyakran használtak, volt képes az általános felkelés időpontját kitolni. Mindenesetre arra nem lehetett számítani, hogy a szibériai parasztok tömege 1919 tavasza előtt akcióba lépne.

Az 1918-as év tanulságai azt sugallták, hogy egy szűk területre korlátozott felkelés kudarcra van ítélve. Erőltettük a kis egységek harctevékenységét, hogy megakadályozzuk a fehér és a japán erők összpontosításának a lehetőségét saját nagyobb csapatrészeink ellen. A nagyobb egységekkel folytatott harc, azok hiányos ellátottsága miatt, előnytelen lett volna és lehetővé tette volna a fehérek teljes aktivitásának kifejlődését.

A vörös csapatokra az a feladat várt, hogy az ellenség erőit részekre bontsák. Az internacionalisták belátták, csak egy lehetőségük van: teljesíteni forradalmi kötelességüket, harcolni az ellenforradalom bukásáig, és kerüljön bármibe, fogcsikorgatva kitartani, vagy elpusztulni. Azok az elvtársak, akik ezt nem látták be és a vörös csapatoktól elfordultak, a hadifogolytáborokba és a munkahelyekre menekültek. Ezek nagy részének az lett a sorsa, hogy egy gödörbe bekaparták őket. Ily módon Acsinszkban mintegy 80 hadifoglyot kivizsgálás nélkül, rövid úton agyonlőttek. Krasznojarszkban, valamint Jenyiszejszkben mintegy 150-et, Irkutszkban, Nyizsnye-Ugyinszkban és Kanszkban 350-et, Berezovkán és Verhnye-Ugyinszban 650-et (köztük 250 kínait), Csitában, Pescsankán, Makarjevóban, Borzián, Daurijában, Nyercsinszkben, Sztretyenszkben és Andrianovkán 600-at, Blagovescsenszkben 250 hadifogolyot, míg az irkutszki felkelésben való részvétel miatt 60 hadifoglyot lőttek agyon... Habarovszkban a fehérek (Kalmikov) a tábor zenekarának zenészeit is agyonlőtték. Ha mindehhez hozzászámítjuk, a fehérek uralma alatt a fegyházakban elpusztult foglyokat — legnagyobb részüknek semmi köze sem volt az internacionalistákhoz —, akkor az áldozatok száma több ezerre emelkedik.

Áttérés a partizánháborúra

Az 1918-as forró augusztusi napokban, amikor sok vörös csapatrész özönlött vissza a frontról és Csitában elhatározták ezek újjászervezését. Silov elvtárs Petrovszkij-Zavod magasságában egy új arcvonal létesítését tervezte. Mielőtt azonban az újjászervezés végrehajtása megtörtént volna, a körülmények úgy alakultak, hogy a terv megvalósítására már gondolni sem lehetett.

Augusztus utolsó felében a többszörösen előforduló fegyelmezetlenségek hatására kellemetlen zavar állt elő, amely komolysága dacára nem nélkülözte a komikumot sem. Egy anarchista csoport, Peresagin vezetésével, támadást hajtott végre a csitai bank ellen, ahonnan csaknem az egész készlet aranyat, ezüstöt és más értéktárgyakat ellopták. Ez a bankrablás oly hirtelenül és váratlanul történt, hogy az internacionalisták a Peresagin ellen kiadott parancsot nem tudták kellő gyorsasággal és erővel végrehajtani. A nemzetköziek azt gondolták, hogy csupán az anarchisták elleni provokációról van szó, akikhez bizonyos számú volt hadifogoly is tartozott. Ez azt eredményezte, hogy Peresaginnak sikerült övéivel együtt kelet felé eltűnni. Amint az internacionalisták parancsnoksága — abban a biztos tudatban, hogy valami félreértésről van szó — cselekvésre szánta el magát, a városban különös kép fogadta. Peresagin az összes papírpénzt érin-

tetlenül hagyta... A helyőrségek és csapatok — a Blagovescsenszk felé vezető vasútvonal mentén végig — utasítást kaptak: Peresagint és anarchistáit tartóztassák fel, fegyverezzék le és adják át a forradalmi törvényszéknek. Végül is a pénzt Blagovescsenszk állomásán sikerült tőle visszaszerezni... az elrabolt kincset az ottani állami bankban letétbe helyezték....

A Tungir-csoport már a Csitában elhatározott átszervezés során megalakult. Nevét a Tungir folyóról kapta, ahol a későbbiek során tevékenységük bázisa volt... Kezdetben az egység 300 fő erősségű volt. Nemzetiségek szerint 10 orosz, 40 magyar, a többi osztrák és német. Az egység politikai vezetője a Centroszibir[16] tagja, Prokopjev elvtárs, aki körülbelül 50 éves hivatásos forradalmár, tehetséges technikus volt. A Verhnye-Ugyinszk—Mogocsa menti harcok után, főleg orosz elvtársakból álló egységével, délre szorult... Élelem hiánya miatt a csoport tagjai út közben valószínűleg éhen haltak. Mindenesetre további sorsukról semmi értesülés nincs.

A Tungir-csoport legnagyobbrészt kommunistákból állt, akik sok harc közepette megismerték és megtanulták értékelni egymást. A Tungir-csoporthoz tartozott az első irkutszki internacionalista ezred maradványa, valamint az omszki második partizánszázlóalj is, és az első irguneri lovasezred. A forradalmi haditanács elnökévé Omaszta elvtársat választották. A haditanácshoz tartoztak még Singer elvtárs — az osztrák hadsereg volt tisztje — mint katonai vezető, Luchanek elvtárs — szintén volt tiszt — mint helyettes, Schwabenhausen, az élelmezés vezetője, Weissmann, az összekötő alegység vezetője, Stiller, a szállítás főnöke, valamint Mensik, mint tolmács. A három utóbbi elvtársból állt a tájékoztató egység. A feladatot, melyre a Tungir-csoport vállalkozott, nyilatkozatban fektették le és ezt a csoport minden tagja aláírta. A nyilatkozat szövege a következő volt:

„Minden forradalmár, aki hajlandó önként, fegyverrel a kézben a proletárforradalom győzelmérért harcolni, csatlakozhat az egységhez. Saját kezű aláírásával kötelezi magát a katonai elöljáróival szembeni fegyelmezett magatartásra. A forradalmi haditanács utasításainak feltétel nélkül érvényt kell szerezni és a munkásosztály érdekeit tudásunk és életünk teljes odaadásával kell védelmezni. Az orosz forradalom végleges győzelme után, zárt forradalmi egységekben, hazánk rendelkezésére fogunk állni."

Az utolsó mondat a forradalmi beállítottság megítélése szempontjából különösen említésre méltó. Kiolvasható belőle, hogy a hadifoglyaink, a partizánok, milyen reményeket tápláltak a forradalomnak a saját hazájukba való átterjedése tekintetében.

Egy német tartalékos hadnagy, Schiele vezetésével 70 fő egyetértett a határozattal, de ennek ellenére déli irányba, Mandzsuria felé való távozásra kértek engedélyt. Ez a 70 fő Mogocsában elvált az egységtől. Novemberben Schiele elvtárs egy kínai vezetővel visszatért és közölte, hogy az áttörés sikerült, csak kisebb fehérgárdista egységekkel találkoztak, melyeket megvertek. Egységének sikerült viszonylag kis veszteséggel elérni Mandzsuriát. Kínába érkezve... lefegyverezték és internálták őket. Visszatérésének az volt az oka, hogy a többieket is rábírja példájának követésére. Tervével csak kevés eredményt ért el. Csupán négyen távoztak el vele, hogy egy bizonytalan sorsnak menjenek elébe. Négyőjük közül Kremer és Schmied neve azon a halállistán olvasható, akiket Blagovescsenszkben agyonlőttek.

A Tungir-csoport többi tagja, amíg lehetőségük volt a proletárforradalomért harcolni, nem hagyta magát lefegyverezni, és internálni. A csoport a Tungir térségében, egységes vezetés mellett, 1919. májusáig tevékenykedett. Ezen időpont után csak kisebb csoportok léteztek, melyek részint elestek, részint más partizánegységekhez csatlakoztak. A Tungir-csoport néhány harcosa eljutott egészen Oljokminszk területére.

16 Centroszibir — a Szibériai Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága orosz nyelvű rövidítése. A Centroszibir a szibériai szovjetek első, Irkutszkban tartott kongresszusán, 1917. november 6-án alakult meg.

A Tungir-csoport elővédje 1918. augusztus 25-én a Nyercsa folyón átvezető hídnál, mely néhány kilométerre fekszik a nyercsinszki vasútállomástól, ellenséges harci egységre bukkant, mely a hídfőt tartotta megszállva. A fehérkozákok abban a hiszemben voltak, hogy miután Peresagin anarchistái már áthaladtak a városon, újabb vörös csapatokkal nem kell számolni. Nyercsinszk város arról volt nevezetes, hogy ... a politikai száműzötteket innen vitték kényszermunkára. A lakosság nagy része azon száműzöttek leszármazottja, utódja volt, akik életüket állati munka közben, mint leláncolt foglyok, az ólombányákban hagyták. A vörös csapatoknak nem állt szándékukban harcba bocsátkozni. Nyercsinszk megszállásával nem akartak időt veszíteni. Miután azonban értesültek [arról], hogy a városban valamennyi vörösgárdista, vöröskozák, a szovjetek tagjai és a pártbizottság letartóztatva börtönben szenved — sőt egy részüket már ki is végezték —, harcra határozták el magukat. A hidat az ellenség tartotta megszállva és az előörsök veszteségek árán sem tudták azt elfoglalni. Egy különös eset a végsőkig fokozta a vörösgárdisták haragját. Nem messze a vasútállomástól mintegy 70 teljesen megcsonkított vörösgárdista tetemére találtak. Azonnal támadásba lendültek és négy óra leforgása alatt a város a partizánok kezében volt. A fehérkozákok, röviddel a város bevétele előtt, a börtönök foglyainak nagy részét lemészárolták... A kivégzéseket a fehér városparancsnok, egy cári tiszt rendelte el és vezette személyesen. Majd, amikor a vörösök elfoglalták a várost, a lakásán elbújt. Ezt néhány túlélő fogolynak sikerült megfigyelni. Hamar felkutatták és minden teketória nélkül a helyszínen agyonlőtték. A börtönt alaposan átvizsgálták és az életben maradottakat, miután letartóztatásuk okairól kikérdezték őket, szabadon engedték.

Urulga magasságában a csoportot távirat várta azzal a paranccsal, hogy Kuengában[17] várják meg a konferenciát. Az alakulat a konferenciára néhány elvtársat delegált...

Urulga csak 131 kilométerre fekszik Csitától keletre, a vasútvonal mentén. 1918 végén itt találkoztak a különböző Bajkálon túli vörös csapatok maradványai, hogy további tényked ésükről határozzanak[18]... A napirenden négy kérdés szerepelt:

1. A csitai bankrablás. 2. A reguláris hadsereg és az internacionalista egységek felszámolása. 3. A szovjetek szerveinek felszámolása. 4. Anyagi és pénzügyi problémák.

Már a napirendből is kitűnik, milyen fontosságot tulajdonítottak a 2. pontban felsoroltaknak. A többség jól látta, hogy rákényszerültek a szervezett hadsereg feloszlatására és ideiglenesen a partizánháborúra kell áttérniök.

A konferencia küldötteinek nehezükre esett, hogy nyíltan elismerjék a pillanatnyi súlyos helyzetet és a szükséges következtetéseket levonják. Ezért időztek oly sokat a napirend első pontjánál. Végül is nem lehetett ezt a pontot a végletekig elnyújtani. Rövid áttekintés következett a jelenlegi helyzetről, bolsevik önkritika. De nem maradnak sokáig lehorgasztva a fejek... Nincs egyetlen egy küldött sem, aki a harc feladására gondolna. A harcot más formában kell folytatni. Partizánfegyverrel — az ellenforradalmi csapatok nyugtalanítására, a propaganda szellemi fegyverével, az agitációval — a forradalmi hullám továbbterjesztésére. És így egyhangúlag elfogadják a nehéz határozatot:

A forradalmi haditanácsot megbízzák a frontok felszámolásával. Mély baráti elismerést nyilvánítottak a hős forradalmi csapatoknak, amelyek a hónapokig tartó kemény harcban mindvégig hűek maradtak.

A forradalmi haditanácsot utasítják, hogy az internacionalistákat minden szükségessel lássa el, hogy az őserdőbe visszahúzódva terveiket valóra váltsák. Minden forradalmi szervezet köteles őket a szükséges támogatásban részesíteni.

17 A konferenciát Urulgában tartották.
18 A konferencián részt vett Szergej Lazo is, a Szemjonov atamán ellen harcoló szovjet csapatok parancsnoka.

Az adott körülmények között ez volt az egyedüli helyes megoldás. A Vörös Gárda lelkileg — dacára a kiállott nélkülözéseknek és az előnytelen helyzetnek — igen jó állapotban volt. A harci kedv — az utolsó emberig is ellenállni a gyűlölt fehérgárdistáknak — szilárd volt. És ez diktálta a további tényked éseiket is.

Egy nagy mulasztást is megemlítek, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kuengai[19] határozatokat nem tudták teljesen kihasználni. A szibériai Vörös Gárda orosz elvtársai rendelkeztek helyi ismeretekkel és jártasak voltak a különböző nyelvjárásokban is... A Szovjetunió távolkeleti részén a lakosság sokfélesége a legszínesebb. A Bajkál mellett, az Amur, az Oljokma és az Usszuri területén és egészen fel a tengeröbölig... a népek tucatjai laknak. Az oroszokon kívül láthatók itt koreaiak, kínaiak, lengyelek, tatárok, lettek mandzsuk, mordvinok, észtek, kaukázusiak és zsidók... Ehhez jönnek még a félnomád népek, mint a jakutok és burjátok... A szibériai nomád és félnomád népek főleg rénszarvastenyésztéssel, vadászattal és halászattal foglalkoznak. Elszórtan aranyat is kutatnak. A cári időben igen alacsony kulturális szinten álltak és természetesen analfabéták voltak...

Az orosz partizánok nagy része, azok, akik száműzetésben és kényszermunkán voltak, ismerték a szibériai őserdő egy részét, a legfélreesőbb aranybányákban dolgoztak és értettek a vadászathoz, halászathoz. Mindenekelőtt szokva voltak a szibériai őserdők mostoha klímájához,... a terület vadságához. A szibériai őserdő télen az emberrel szemben olyan követelményeket támaszt, amelyek elviselésére csak a szibirjákok[20] képesek.

Minderről semmit sem tudtak az internacionalisták és közülük is mindenekelőtt az ipari proletárok. A mostoha Szibéria azonban e tulajdonságokat a legnagyobb mértékig megkövetelte. Nem véletlen, hogy azok az internacionalisták, akik korábban parasztok, zsellérek voltak, mutatkoztak e harcban a legkitartóbbnak. Az éhséget, a hideget és a partizánok legnagyobb ellenségét, a fehérgárdista zaklatásokat a legjobban viselték el. És nagy hiba történt, hogy őserdőt ismerő kísérőket nem, vagy csak nagyon keveset osztottak be az internacionalisták mellé.

Sem a távolság, sem a tundra, sem a jég, sem az éjszaka nem tudtak minket harcunkban megakadályozni. Éljen a szovjethatalom — hirdették a magyar, német, cseh és lengyel vörösgárdisták. Előre vörös partizánok! Előre a Csendes-óceánig! Proletárok, ébredjetek! Álljatok csatasorba, hogy nemsokára a földön is az legyen, ami a mesében van!

Az őserdőben

...1918. szeptember 7-én indult el Mogocsából a Tungir-csoport, miután az ellenség már annyira megközelítette őket, hogy további ottlétük a biztos pusztulásukat jelentette volna. Mogocsa egy 2000-es lélekszámú falu[21] az Amazar folyó és az Amur vasútvonal[22] mentén. Lakói zömében vasúti munkások és aranymosók. Innen, mintegy 100 km hosszúságban északnyugati irányban, egy út vezet a Tungirhoz... Belőle jobbra is, balra is erdei ösvények — úgynevezett tropinkák — ágaznak az aranygödrökhöz. Egyike a legnevezetesebb aranymezőknek Verhnye-Mogocsa. Az út 30-, 45-, 67- és 95-ös kilométerköveinél fakunyhók álltak. Szurokfeketék voltak a füsttől és tele voltak poloskával. Ezek az odukhoz hasonló házak szolgáltak télen az aranymosók szállásául.

A Tungir-csoport most 193 főt számlált: 123 osztrák és német, 42 magyar, 7 cseh,

19 Itt szintén az urulgai konferencia határozatáról van szó.
20 Szibirjak: szibériai (férfi)
21 Mogocsa — jelenleg mintegy 17 ezer lelket számláló város.
22 A transzszibériai vasútvonalról van szó.

4 olasz és 7 asszony[23]. Fegyverzetük 4 géppuska, 300 puska és 40 000 töltény volt. Ezen kívül egy pár hónapra való élelmet: rizst, kását, konzervet, valamint ruházatot és lovakat is vittek magukkal.

Mogocsából való kitörésük előtt csak kisebb-nagyobb harcokban volt részük, de ezek a körülményekhez képest kevés veszteséggel jártak. Szeptember 9-én a banditákkal való összeütközésnél 4 ember eltűnt. Szeptember 4., 6. és 8-án az előörsök és őrszemek 5 halottat vesztettek, míg 4 ember könnyebben megsérült. A szeptember 5-től 25-ig terjedő időben 7 partizán a Tungirba fulladt...

A csoport 8 napon át menetelt egy kocsival félig-meddig járható úton, a nagy aranybányák mellett, 96 versztnyire minden emberi településtől. Itt kezdődött az út és ösvény nélküli mocsár-vadon, ahol kocsival tovább közlekedni már nem lehetett. Embertől, állattól egyaránt óriási erőfeszítést követelt ez az út. Előttük volt a tundra (mocsaras áthatolhatatlan őserdő). A terhet háton cipelve próbáltuk tovább vinni. Nemsokára azonban ez sem ment. A lovak elsüllyedtek a mocsárban, ... vagy eltörték lábukat a köves iszapban. Ekkor tutajokat kezdtek építeni, hogy ily módon jussanak tovább. Szaporán dolgozott mindenki, így néhány nap múlva elkészültek a munkával. 10—12 db, mintegy 5 méter hosszú fenyőfa alkotott egy tutajt. A fákat fűzfavesszővel kötözték össze, hozzá tartozott még egy fenyőszál, mint kormányrúd. A tutajokra hántolt fatörzseket is raktak, ponyvával letakarták, hogy azt a látszatot keltsék, hogy ott lövegeket szállítanak. Hogy ez sikerült is, az kiderül azokból az ellenforradalmi erőktől származó táviratokból, melyek egész vörös partizánhadosztályról — nehéztüzérséggel — tudósítanak a Tungir erdeiből...

A partizánok 25 tutajt készítettek, mindegyiket mintegy 50 pud élelmiszerrel terhelték meg. Személyzetük egyenként mintegy 4—8 fő volt. Így indultak az ismeretlen felé, ahonnan egyesek már vissza sohasem tértek. Az első tutajon az ezred zászlaja lengett[24], melyre a partizánok törhetetlen hűséget esküdtek. Az őserdő vadonjában felcsendült az Internacionálé: „Föl, föl, ti rabjai a földnek!"

Néhány napi menet után — ezen az ismeretlen folyón — egy-két elvtársunk a vízbe fulladt. Vízesések, a vízsodrások, a kisebb-nagyobb, víztükör alatti szirtek áldozatokat követeltek. Egyes tutajok szétszakadtak és így elveszítették az élelemnek majd a felét. Három heti északi irányba haladó tutajozás után valóságos sziklatengerhez ért a menet, melyen keresztül már alig volt áthatolási mód. Ezenkívül a folyó kezdett befagyni, és naponta megtörtént, hogy a partizánoknak derékig a jeges vízben állva kellett a tutajt kiemelni. Ezek után elhatározták, hogy a tutajokat elhagyva az ott elterülő hegységben fognak áttelelni. A csoport egészen a Tungir-kanyarig jutott, ahová a Csaromnaja folyó torkollik. Ami az élelmiszerekből megmaradt, azt magukkal vitték. A lovak a part mentén haladtak, nagy részük eltűnt, részint vízbe fulladtak, részint eltévedtek a tajgában. Kunyhókat kezdtek építeni, és alig két hét alatt a folyó mindkét partján 14 szálláshely épült fel. A legfőbb ideje is volt, mert a hideg teljes erővel rájuk tört. A kunyhók egymásba kapcsolódó fatörzsekből... épültek, körben földdel betakarva. A hőmérséklet itt télen gyakran mínusz 60 fok alá süllyed, a házakat ezért bizonyos mértékig melegen kell tartani. A kályhákat agyagból készítették, mely itt annyira aranytartalmú volt, hogy száradás után valósággal ragyogtak. Minden kunyhónak 10—15 lakója volt. A kunyhók egy részét a hegyekben építették. A könnyebb munkát a fizikai munkához nem szokott elvtársak kapták.

Keprits professzor kapta azt a feladatot, hogy az élelmet a tutajoktól az építkezés színhelyére szállítsa. Keprits 45—50 év körüli, erőteljes ember volt, dús, hosszú szakállal. Külsőleg karikatúrája volt az igazi tudós embernek. Szabad idejében mindig valami problémán töprengett. A lövészárokban ő volt a legnagyobb sztoikusok egyike, akiket a Bajkál-hadsereg ismert. A legnagyobb gondja a nagy

23 Ha a számokat összeadjuk, az összlétszám nem egyezik. Ez nyilván abból adódik, hogy a felsorolásból hiányzanak az orosz partizánok, holott a későbbiek során említés történik róluk.
24 Az irkutszki internacionalista ezredről van szó.

szemüvege volt, amelyre nagyon vigyázott és amelyet állandóan tisztogatott. Semmivel sem lehetett egyensúlyából kimozdítani. Páratlan lelki nyugalommal hatolt be a fehérek háta mögé, amíg csak lőszere tartott. Csak akkor mozdult el helyéről, ha újabb lőszerre volt szüksége. Minden visszavonulás kihozta a sodrából, ilyenkor szidta a világ proletárjainak kötelességmulasztását, hogy így cserben hagyták a Tungir-partizánokat. A Bajkálon túli terület majd valamennyi arcvonalán harcolt. Gyűlölete a kizsákmányolók ellen mérhetetlen volt, így került a forradalmi proletárharcosok közé... A harcban nagyon jól megállta a helyét, de amikor néha fizikai munka végzéséről volt szó, teljesen tehetetlenné vált, és olyan volt, mint egy kisgyerek.

A professzornak adott feladat bizonyosan nem kívánt különös képességeket. Lova hátára a zsákokat kötéllel kötötte fel. Az út nélküli terepen, ahol mind a ló, mind a vezető gyakorta botladozott, a zsákok állandóan csúszkáltak, és ahelyett, hogy a ló hátán maradtak volna, mindig annak hasa alatt lógtak. Végre elfogyott a türelme és egy erőteles „állj!" szóval megállította lovát.

A ló elé állt, annak fejét füleinél fogva a magasba emelte, szigorúan a szeme közé nézett és hosszú erkölcsi prédikációt tartott neki, mely a következőképpen kezdődött:

„Te fehérgárdista, te buta ösvér, hol marad a te forradalmi kötelességed... stb."

Az áttelelés első szakaszában a partizánok tűzifa beszerzésével foglalkoztak, asztalokat, padokat, priccseket készítettek. A folyami utazás alatt átnedvesedett élelmet meg kellett szárítani. Lisztjük kevés volt, így a kukorica- és hajdinakása képezte a fő élelmet. A kenyeret úgy készítették, hogy a hajdinát a kályha közelében megszárították és fahengerek közt porrá őrölték. Kis fantáziával úgy nézett ki, mint a kenyér, de az íze az természetesen egészen más volt. Lassacskán eljött az ideje, hogy a lovak levágását is elkezdjék. Csak kettőt tartottak meg, de később, a húshiány miatt, ezek is a többiek sorsára jutottak. A téli munka végzésére szabályos tervet készítettek. A szabó- és cipészbrigádok a már erősen megviselt ruházat javításával foglalkoztak. Egy vadászbrigád pedig arról gondoskodott, hogy állandóan vadhús kerüljön az asztalra. Mindent elejtettek, ami a puskájuk elé került: nyulat, rókát, farkast, vadmacskát, őzet, foglyot és nagyon sok fajdkakast. Sikerült egy pár medvét és két bölényt is elejteni. Halat nagy mennyiségben fogtak... Amint a befagyott folyó a halászatot már nem tette lehetővé, lyukakat robbantottak a jégen, zsákokat lógattak bele és így fogták a halat.

König elvtárs egy nap egy kékrókát ejtett. Természetesen ez is a fazékba került. A bőr lenyúzásakor a szőrme darabokra szakadt. Egyiküknek sem volt fogalma arról, hogy egy ilyen szőrme mily nagy értékű...

Az igen nagy mennyiségben található bogyók, melyek még fagyott állapotban is gyűjthetők voltak, némi változatosságot jelentettek élelmezésükben... Mindenesetre a bogyók gyűjtése télen igen hasznos volt. Ezenkívül különféle tanfolyamokat szerveztek, melyeken az elvtársak felváltva vettek részt. A marxisták, a szociálforradalmárok és az anarchisták között néha nagyon éles vita fejlődött ki. A tananyag egyébként szűkös volt. Bár néhány könyvet magukkal hoztak, köztük a Tőke II. részét is, ez utóbbi kivételével oktatási célra nem igen voltak alkalmasak.

A tanfolyam fő témáit a szovjet kormány jövőjéről, a szovjethatalomnak Németországban való megteremtéséről szóló beszélgetések képezték, amikor is a gazdasági és politikai stratégia kérdéseiről pontos terveket is készítettek.

A Tungir-partizánok megkísérelték, hogy kapcsolatba kerüljenek a környék őslakóival; az orotsonokkal, és néha a jakutokkal is összejöttek. Az orotsonok párezer lelket számláló nomád törzs tagjai voltak, akik saját nyelvüket beszélték. Állításuk szerint még mintegy tízezren voltak. Elképzelésük az ezerről mindenesetre kétségbe vonható, mert sokuknál a százig való számolás is alig ment hibátlanul. Sem írni, sem olvasni nem tudtak... Fakéregből készített sátraikat minden nap máshol ütötték fel. Szövetet, vásznat ritkán lehetett náluk látni. Ap-

róságok mellett ritkaságokat is csereberéltek a vásári árusokkal. Ruházatukat szőrméből, úgynevezett alsóruházatukat pedig halbőrből készítették. Faragásban és vésésben művészek. Saját természetvallásuk van. A hagyomány szerint a Dzsingisz kán által elűzött tunguzok leszármazottai... Az orotsonok, a többi nomád néphez hasonlóan, a cári uralom alatt a biztos megsemmisülés elé néztek. A kozákok évszázadokon át vérfürdőket rendeztek közöttük. A kereskedők és az ügynökök ezen vadásztörzseknek a szőrméért és az aranyért alkohollal és vérbajjal fizettek. A legbékésebb szibériai nomád törzsekhez tartoznak, akik kizárólag vadászatból, halászatból és rénszarvastenyésztésből élnek. A szelidített rénszarvas a háziállatuk, a tejelő és hátasállatuk. Az őskommunizmus egy bizonyos formájában élnek...

Zavart okozott az addigi harmonikus életben egy Ramsevics nevű elvtárs megjelenése, aki korábban a cári hadseregben ezredes volt, és akit Prokofjev elvtárs igazolt. Az amuri forradalmi tanács igazolása volt birtokában. Azt javasolta a partizánoknak, hogy erőszakkal vágják magukat keresztül Mandzsúria felé, a japán vonalakon keresztül. Singer, Suchanek és néhány anarchista egyetértett e javaslattal, míg a többiek, főleg Weissmann[25] és Omaszta, élesen felléptek ellene. Két elvtárs, aki elkísérte, soha többé nem került vissza.

Mogocsában mintegy 600 japán katona állomásozott, és a vasútvonalat is ők tartották megszállva. A hírek szerint azokon a pontokon, ahol a csoportunknak ki kellett volna törni[26], mintegy ezer japán volt összpontosítva. Ezenkívül Mogocsában volt az egész Szemjonov banda, a hírhedt „Mogocsai expedíció", továbbá egy része a vad Dubeszin-különítménynek... mintegy 600—700 fővel. Egy úgynevezett csitai zsidó csoport, 300—400 fővel, zsidó kereskedők gyermekeiből, továbbá egy tüzércsoport, műszakiak és trén...

1919. január. Egy előőrscsoport 8 fővel, mintegy 8 kilométernyi távolságra a főcsoporttól, egy egyszerű óvóhelyen tartózkodik. A kemény hidegben senkinek sem jutott eszébe, hogy orrát kidugja a szabadba. Az egyik nap, úgy éjfél felé, lélekszakadva azzal a riasztó hírrel jött a koreai hírszerző, hogy „lovas kozákok érkeztek Tupikba..." Rövid megbeszélés következett. Kimmel, a hírszerzővel, kilencen vannak... Tupik 10 kilométerre van az előőrstől. A kis csapat haladéktalanul útra kél. Két óra felé Tupikhoz érkeznek. A kilenc főt három csoportra osztják. Óvatosan kúsznak a nagy épület felé, ahol a hírszerző szerint a kozákok tartózkodnak. Az ablakok deszkával vannak beszögezve, így kézigránáttal nem tudunk támadni.

Halotti csend! Miért nincsenek őrök felállítva? Miért ilyen elővigyázatlanok? Az ajtó be van zárva. A partizánok szorosan a fal mellett állnak. Az egyik csoport kis lőtávolságban a fák mögött készenlétbe helyezkedett. Még mindig semmi mozgás. Menschik elvtárs, aki a legjobban beszél oroszul, kopog az ajtón. Bentről női hang válaszol. Menschik elvtárs bebocsátást kér, mondván, már félig megfagyott.

Az ajtó kinyílik, berohan hat partizán. A földön horkolva alszik a hét kozák. Felébredve a lármától, egyesek kibújnak prémjeikből és fegyvereik után nyúlnak. Kiáltás: — „Ne mozduljanak! Fel a kezekkel!" — és az előretartott fegyverek gyorsan meggyőzik őket a helyzetről. Mind felkeltek, a vállukon levő kabátokon csillognak a tiszti rendfokozatok. Néhány pillanat alatt az egyik sarokba terelik őket. És ekkor a partizánok csodálkozva hallják a kiáltásukat: „Ne lőjetek! A ti elvtársaitok vagyunk!" A magyarázatok semmi hatást nem gyakorolnak a partizánokra. A rendfokozatok, a vállapok túl erősen hatnak. Az egyik kozák előre lép és megnevezi magát... A motozás során hitelt érdemlő okmányokat vettek el tőle. Ekkor egy másik is előlépett és bemutatkozott... Berger elvtársunk felismerte, valóban, az Onon folyó menti harcok során a vörös kozákok vezetője volt.

25 *Weissmann* — 1917. decemberében alapító tagja az Irkutszkban dolgozó hadifoglyok bolsevik szervezetének. 1918. májusában osztagával részt vesz Irkutszk védelmében, majd a Bajkálon túli Front hadtápfőnöke. Szeptemberben Mogocsából a Tungir-partizánokkal a tajgába vonul. A fehérek elfogják és kivégzik. Személye és nemzetisége tisztázatlan.

26 Amit Ramsevics javasolt.

Bármilyen nagy volt is az öröm — hisz hónapok óta nem találkoztunk barátokkal, sok-sok hónapja hiányoztak a hírek nyugatról —, mégis elővigyázatosnak kellett lenni. Ez az elővigyázatosság a kemény próbára tett embereknek a vérévé vált, így az elfogott barátokat bekísérték a főtáborba.

Addig, amíg ezeket a szívesen látott elvtársakat Prokopjev elvtárs nem igazolta, a nehéz menet utolsó harmadát — ugyanúgy, mint a kezdetét — bekötött szemmel kellett megtenniük. Végül is a Tungir-harcosok megtudták, hogy ők az egyedüliek, akik jelenleg ebben a térségben a fehérek ellen harcolnak. Megtudták azt is, útban van egy büntető expedíció, hogy ezt az utolsó csoportot megsemmisítse. Tupikban egy öt fős előőrsöt hagytak, amelyet most, a kozákok bekísérése után, még tizennégy harcossal megerősítettek. Egy másik húsz fős csoport Versina-Mogocsa irányába indult el.

Közben Tupikba érkezett a hír, hogy a büntető expedíció éle napokkal ezelőtt már elérte a 45-ös pontot[27] és ott letáborozott. Egy nagyobb, 300 fős csoport a 30-as pontnál áll... A Tungir-csoport ellen mintegy 2000 fős sereg vonult fel. A helyzet felettébb aggasztó volt. Tábori őrsöket állítottak fel és várták a további fejleményeket. Napok teltek el, eltelt egy hét, majd kettő, de még mindig semmi sem hallatszott. Megállapították, hogy az ellenség az útszakaszt lezárta, s ennek következtében megszakadt az összeköttetés. Elhatározták, hogy egy kis előőrscsoporttal felderítik az ellenség helyzetét. Öt ember Tupikban maradt, tizenhét fő elindult az ellenség felé. A 67-es pontnál nem tapasztaltak semmit, úgyszintén az oldalt levő aranygödröknél sem. Elhatározták, hogy tovább vonulnak a 45. versztig. Hogy nyomokat ne hagyjanak hátra, az erdőben meneteltek. Csak a koreai felderítő ment az úton. Az előnyomulás az erdőben, az úttalan havas terepen, különösen megerőltető volt. Tizenöt kilométeres gyaloglás már becsületes napi teljesítménynek számított. A 45-ös verszt kövéhez érve az állomást pontosan meg lehetett figyelni. Embereket nem láttak, de egy karámban kilenc ló állt. A kitörés megakadályozására két ember az erdőn át az útkanyarhoz ment, hogy az utat az ellenkező oldalról lezárják. Arra törekedtek, ha a fehérek menekülnének, Tupik felé tereljék őket.

A 45-ös állomás három blokkházból és néhány kunyhóból állt. Hány kozák tartózkodott bennük, nem volt megállapítható. A kilenc ló után ítélve, legalább kilenc embernek kellett lenni. A partizánok szorosan a házakhoz húzódtak. Hosszabb idő után végre egy nyíló ajtó nyikorgását hallották, majd kilépett egy szemjonovista kozák. A partizán járőr azonnal tüzet nyitott, melynek hangja annyira visszhangzott, hogy mindenki azt hitte, nagy csata van kialakulóban. De még erre sem mozdult semmi. A fehérgárdista sebesülten feküdt a földön, az ajtó nyitva maradt. Elhatározták, hogy a házat rohammal veszik be. Amint néhány kézigránátot az előtérbe dobtak, hárman berohantak a ház belsejébe. Ott sem találtak élőlényt. A vörösök számára igen kellemetlenné vált a helyzet. A kozákok ottlétéhez semmi kétség nem férhetett, s könnyen lehetséges, hogy csapdába kerültek. Ekkor a priccs alól erős köhögés hallatszott, és tényleg, nyolc ember búvt el ott. Egymás után húzták őket elő.

A foglyok elmondották, hogy valaha kozákok voltak, akiket Szemjonov mozgósított és kényszerített katonai szolgálatra Valóban meggyötört parasztok voltak, kérges tenyerű férfiak. Az elfogott kozákokat lovaikkal együtt Tupikba, majd később a táborba szállították, ahol különböző munkákat végeztettek velük. A foglyok vallomása szerint ezt az előőrsöt a 45-ös állomáson aznap kellett volna leváltani. Ezért négy partizán visszamaradt és már néhány óra múlva húsz szemjonovista fehérgárdistát láttak közeledni. A partizánjárőr egészen közel engedte őket, majd teljes tárukat kilőtték a gyanútlan ellenségre. Ilyen közelről a négy fegyver borzalmas pusztítást végzett. Tizenegy ember — részint sebesülten, részint holtan — pillanatok alatt a földre került. A többi vad pánikban elvágtatott. Sikerült néhány lovat is elfogni, a járőr pedig visszavonult Tupikba.

27 Versztről van szó, mely régi orosz mértékegység, 1064,5 m.

Ez a két rajtaütés oly váratlan és hatásos volt, hogy hetekbe telt, míg a fehérek ismét mutatkoztak. Csak két hét múlva nyomultak előre, mintegy 500 fős csapattal, a 45-ös állomásig. Egy héttel később pedig a 67-es pontig. Végül még további öt nap múlva kerültek az útszakasz végén állomásozó, kicsiny, még mindig csak tizenkilenc fős csoportunk szeme elé az első szemjonovista lovasok.

A partizáncsoport szétvált, az út jobb oldalán maradt négy fő, a bal oldalon tizenkettő, két fő oldalbiztosításra a folyó partján, míg egy fő, kissé hátrább, a tartalékot képezte... Az ellenség lovasai oldalt, a hepehupás tundrán kíséreltek meg az előnyomulást, de ez csak igen nehezen sikerült... Először négy fős előőrs jött, majd egy több mint tizenkét főből álló csoport. Száz méterrel hátrább pedig, rajvonalba fejlődve, mintegy száz fős csapat volt látható. A távolság egyre csökkent. Az előőrs már áthaladt a partizánok által megszállt terepen és a második csoportot is zavartalanul tovább engedték. Majd, amikor a főerők majdnem a partizánok közvetlen közelébe értek, szólalt meg a gyilkos össztűz. Partizáncsoportunk zömében tiroli mesterlövészekből állt, így könnyen érthető, hogy ilyen közelről minden lövedék egy embert követelt. Igen nehéz dolog olyan időben harcolni, amikor a hőmérő higanyszála erősen a mélyponton van. A fegyverek elsütő rugói igen könnyen törnek... Az emberek és lovak hihetetlen tömege feküdt a földön. Több ló halott lovasát cipelte... Negyven halott és több mint húsz sebesült borította be a csatateret. Sok lovast a tundrákba kergettek. A lovas nélküli lovak megvadulva le-föl vágtattak.

E harc után eltűnt Tupikból egy elhajló, akit Kuznyecovnak hívtak. Később ezt az embert a fehérek közt látták, amikor azok a Tungir-csoport tábora felé közeledtek. Egy év múlva a vörösök kezére került és akkor bevallotta, hogy a Tungir-csoport táborának helyét ő árulta el. A forradalmi törvényszék agyonlövette.

December végén egy járőrt küldtek a 67-es ponthoz, az úttól balra levő aranybányákhoz. A három fős járőr, melyet Schütz elvtárs vezetett, ellenséges kozákok fogságába került. Az egyik aranyásó asszony a következőket mesélte el: „a három elvtárs egészen átfagyva déli tizenegy óra tájban érkezett az aranyásók barakkjához. Itt lepte meg őket egy tizenöt fős kozák járőr. A kozákok kényszerítették őket, hogy elviselhetetlen mennyiségű spirituszt igyanak. Ezután le kellett vetkőzniük és a 40 fokos hidegben kikergették őket az erdőbe. A kozákok megkötözték és lábuknál fogva felakasztották őket. Ezek után vívógyakorlatokat rendeztek, amikor is a testüket darabokra vagdalták."

Így találtak rájuk a vörös partizánok. Az embertelen kozákok, holtrészegen, az aranyásók kunyhójában fetrengtek. Hosszú ítélkezésre nem volt szükség: valamennyit a helyszínen agyonlőtték.

Közben befutott a hír, hogy ...a „vad hadosztály" részei Tupik felé közelednek. A 95-ös pontnál egy elhagyott őrház és néhány halászkunyhó állt. Elképzelhető volt, hogy az érkező csoportok ezen a helyen pihenőt tartanak. Az őrház még némileg be is volt rendezve. Egy nagy szobában, ahol harminc ember kényelmesen éjszakázhat, még némi bútor is volt, köztük egy nagy íróasztal. A tizenkilenc fős partizán előőrs harca a nagy túlerővel szemben kilátástalan lett volna. A vörösgárdisták úgy számoltak, hogy a fehérek itt bizonyára megrekednek, pihenni akarnak és az őrházat bizonyára a parancsnokság törzse választja magának, a katonák zömét pedig a halászkunyhókban és a környéken szállásolják el. A partizánok, mielőtt a Tungir másik partjára húzódtak volna vissza, a következőket csinálták:

Az őrház nagy szobájában egy nagy vaskályha volt. Ennek csöve az egész szobát átívelte. Több angol kézigránátot, amelyek eredetileg vasgyűrűvel vannak biztosítva — a gyűrűk eltávolítása után robbantak —, különleges módon készítettek elő. A vasgyűrűket közönséges spárgával helyettesítették és utána a kézigránátokat a kályhacsőbe dugták. Feltehető volt, hogy a megérkező fehéreknek — ebben a dermesztő hidegben — első dolguk lesz tüzet gyújtani. A begyújtás következtében a kályhacsövek vörösre izzanak, a biztosító karikát helyettesítő

spárga elég és kibiztosítja a gránátokat. Az íróasztal fiókjában is úgy készítették elő a kézigránátokat, hogy a fiók kihúzásakor robbanjanak... Minden úgy történt, ahogy azt a partizánok előre eltervezték... az őrház teljesen megsemmisült, ugyanígy a közelben fekvő halászkunyhó is. Negyven-ötven teljesen szétroncsolt holttest — csaknem kivétel nélkül fehér tisztek — volt az eredménye a bölcsen előkészített robbantásnak. A partizánok pedig egy embert sem vesztettek. Az érthetetlen eseménysorozat hihetetlen zavart okozott a fehérek táborában. Ezt a zavart csak fokozta, hogy a Tungir bal partján őrt álló 19 partizán, minden fehérre, aki csak mutatkozott, azonnal tüzelt. A rögtönzött hajítógépekkel átdobott kézigránátok — lehajlított fatörzsekkel röpítették át a gránátokat a túlsó partra — azt a látszatot keltették, mintha nagy erejű vörös csapat lenne jelen. Így sikerült ennek a tizenkilenc fős csoportnak a több mint 200 főt számláló ellenséget visszavonulásra kényszeríteni.

...a blagovescsenszki pártszervezet részéről kísérlet történt, hogy összeköttetést teremtsenek a Tungir-csoporttal... két internacionalistát ezzel a feladattal útnak indítottak Blagovescsenszkből. Ez a két elvtárs sajnos nem érkezett meg a Tungir-csoporthoz, valószínűleg út közben elpusztultak.

A helyzet a Tungirnál napról-napra kétségbeejtőbb lett. Az élelem kezdett elfogyni, az adagok mind kisebbek és kisebbek lettek. A vadállomány, mely eddig mindig nagy mennyiségben volt elérhető, az állandó zaklatás következtében elhúzódott a környékről. Csak ritkán sikerült néhány nyulat, őzet és fajdkakast elejteni. Lassanként a takarmányhiány miatt levágott lóhúsnak is a végére jártunk. Ezért az a parancs, hogy a fehérek gyűrűjéből ki kell törni, igen kívánatos volt...

Közben befutott a hír a táborba, hogy Weissmann elvtárs, aki megpróbált a vörös partizánokkal és az illegális bolsevik szervezetekkel kapcsolatot teremteni, a másodszori kísérlet alkalmából a fehérek fogságába került, és kivégezték.

A Tungir-csoport a mogocsai fehérgárdistáktól ajánlatot kapott, mely így hangzott:

„Weissmann úr fogságban van és átadtuk a japánoknak. Egyenlőre Japánba internálják, hogy később, mint hadifoglyot, kicseréljék. Felhívjuk a felfegyverzett csoportot, tegyék le a fegyvert. Erre tíz nap határidőt adunk. A fegyverek letétele után biztosítjuk Japánon keresztül a hazájukba való visszaszállításukat. Azok, akik Oroszországban akarnak maradni... óhajukat teljesítjük.

Szemjonov atamán, a mogocsai expedíció parancsnoka megbízásából... aláírás.

A japán egység megbízásából... aláírás."

A partizánok elhatározták, hogy ellenajánlatot küldenek a fehérgárdista parancsnoksághoz, Mogocsába. Ebben Weissmann elvtárs kicserélésére tettünk javaslatot, az elfogott hat kozák ellenében. Ellenkező esetben számoljanak a foglyok kivégzésével és a Mogocsa elleni támadással.

A japán bandák kegyetlenkedése, különösen Blagovescsenszknél, ahol az internacionalisták százait gyilkolták meg, ismeretes volt. Afelől sem volt kétsége senkinek, hogy meglehetősen átlátszó manőverről van szó. A kocka el volt vetve! Az őserdőben elkezdődött a harc, életre-halálra. Az utolsó sorakozón 128 harcképes és kb. 40 beteg, illetve menetre képtelen elvtárs volt jelen.

Singer elvtárs vezette a hadműveleteket. Egy tizenöt fős géppuskás járőr előrenyomult a vasútvonal irányába[28]. Ügyesen törtek előre és sikerült nekik az ellenség mozgását a vasútvonalon állandó megfigyelés alatt tartani. A japánok újabb és újabb erőket vetettek be Mogocsa irányába. A partizánok egy koreai hírszerzőt Amazarig küldtek előre, hogy megállapítsa, mikor indul a következő szállítmány. Órákig vártak hírszerzőjük visszaérkezésére. Végre megérkezett a koreai azzal a hírrel, hogy valószínűleg két óra múlva egy japán szállítmány eléri a járőr harcálláspontját.

A legnagyobb sietséggel készítették elő a már korábban kiválasztott sínszakaszt,

28 A Tungir-partizánok táborától DK-i irányban, mintegy 100 km-re fekvő Amazar vasútállomásáról van szó, mely Mogocsától K-re fekszik.

hogy a szerelvényt kisiklassák. Az erdő szélén, a közeli bozótban várták a partizánok a szerelvény érkezését, amely Amazarból Mogocsa felé halad. Végre egy fütty és lassan, elővigyázatosan, csigalassúsággal közeledett a vonat. A vad hidegben csikorognak a teherkocsik kerekei a sineken. A vonat mind közelebb ér, a kocsik tömve japán katonákkal. A vonat sebessége pedig mind lassúbb és lassúbb lesz, hogy baleset nélkül átjusson ezen a veszélyes zónán. A hideg pedig mind metszőbb...

Hirtelen egy zökkenés és az első kocsik egymásba szaladnak. A kis sebesség azonban a kívánt hatást megakadályozta. Japán vezényszavak hangzanak el és a csapatok mindkét oldalon kitódulnak a vagonokból. De mégsem elég gyorsan. A géppuska gyilkos tüze, támogatva tizenkét fegyveres jól célzott lövéseivel, a hóból feltápászkodó japánokra irányul. Jól megfigyelhető, hogy sok orosz fehérgárdista is van a japánok között. A japánok öltözete igen célszerűtlen volt ehhez a vidékhez és időjáráshoz. Csupán orr-, fül- és térdmelegítővel rendelkeztek a fagyos hideg ellen... Az a tény, hogy a partizánok pontosan célozhattak, óriási hatást gyakorolt a meglepett ellenségre. Mégis csak rövid időre. A japánok géppuskáikkal tüzelőállást foglaltak, ahonnan az egész területet, kilométernyi távolságig, tűz alatt tarthatták. Sajnos a partizánoknak csak egy géppuskájuk volt... Bár a biztos fedezékből a japánok nem törtek elő, mégis ideje volt a kis csoportnak elillanni. A járőrnek az volt a feladata, hogy támadása helyén nagyobb erő jelenlétét sejtesse, s ez sikeresnek is volt mondható. Minden lövés visszhangja bizonytalanná tette az ellenséget a valódi erő megítélésében, így sikerült a partizánoknak háborítatlanul a biztos védelmet jelentő tajgába visszahúzódni...

Március közepén, mintegy tíz nappal az aranybányáknál vívott harc után, a fehérek elérték a partizánok táborát, és mindjárt hozzákezdtek az általános támadás előkészítéséhez. A partizánok létszáma ekkorra 50—60 főre csökkent. Hogy az ellenség a lábát a táborban meg ne vethesse, a három legtávolabbi kivételével minden kunyhót felgyújtottak. A sziklás hegyekben előkészítették az állásokat. Innen lehetőség nyílt mind a Tungir, mind a Cseromnaja és az Eremeika[29] megfigyelésére. Wille elvtárs, az utolsó lovas, rénszarvasával ellenőrző sí-őrjáratokat végzett a befagyott folyókon, egészen az előörsökig. Azt állította, hogy a rénszarvas a legalkalmasabb a felderítő utakra, mert már kilométerekről megérzi a lovak jelenlétét. S valóban, az előörs vonala előtt, a döntő harcok kezdete előtti napon, a rénszarvas hirtelen megállt, és helyéről el nem mozdult. Minden porcikájában remegett, hirtelen megfordult, és eliramodott. Wille állítása igaznak bizonyult. Rövid idő elmúltával erős szemjonovista járőrt vettek észre, egy másik, még nagyobb járőrrel a nyomában. Amint az első előörsök vonala mellett ellovagoltak, a partizánok orosz üvegbombákkal fogadták őket. Ezek a bombák szánalmasak voltak, de hatásuk annál nagyobb volt. Ezeket az üvegpalackhoz hasonló bombákat pléhdarabokkal töltötték meg. Annak idején halfogásnál használták őket és ott igen jó szolgálatokat tettek. Bár a vörösök még rendelkeztek egy bizonyos mennyiségű tojásgránáttal, ebben a helyzetben takarékoskodniok kellett a munícióval. Kevés hatást gyakoroltak ezek a bombák, mégis igen nagy zűrzavart okoztak. Egyes kozákok kiestek a nyeregből, de feltehetően nem sebesültek meg, csak néhány percre megsüketültek. A hatás azonban óriási volt. Gyalogosok, lovasok szaladtak szerte-széjjel. Egy pár utánuk küldött golyóval elérték, hogy erre a napra a partizánokat békében hagyják.

A következő napon, este nyolc óra felé, elkezdődött a harc. Omaszta elvtárs vette át a parancsnokságot. Borzasztó állapotban volt, minden ujja el volt fagyva. Segítség nélkül nem tudott megmozdulni, minden lépés hihetetlen fájdalmat okozott neki. Ennek dacára részt akart venni a küzdelemben. Körülbelül az állás közepén helyezkedett el, ahol a meredek sziklapárkány kezdődik. In-

29 A Cseromnaja és az Eremeika a Tungir mellékfolyói.

nen akarta a védelmet irányítani. Tábori telefon kötötte össze a parancsnoki törzset az elől, a Tungirnál levő csoportokkal. A jobb szárnyat König elvtárs vezette, balra, a Tungir túlsó partján, egy másik csoport állt Kohlhammer elvtárs vezetése alatt. A Tungir legkülső könyökénél, jól rejtve, egy géppuskát helyeztek el. Egy másik géppuska a folyó feletti magaslaton került tüzelőállásba. Nyolc óra felé, a telihold fényénél, a kis folyó torkolatánál, amely balról ömlik a Tungirba, a partizánok a fehér bandák élét figyelhették meg. Ez a folyócska képezte tulajdonképpen a téli tábor határát és itt helyezték el a legtávolabbi előőrsöket. Az ellenség éllovasai elővigyázatosan nyomultak előre. Őket mintegy 300 méter távolságban követte az első századnyi erő.

Messziről jódlizáshoz hasonló hangok hallatszottak, melyek valószínűleg megbeszélt jelek voltak az őket követő lovasságnak. Kohlhammer, akinek kis járőrével a túlsó parton meg kellett akadályoznia a bal szárny esetleges átkarolását, a főállás alatt helyezkedett el. A Tungir innenső oldalán, igen kedvező helyzetben, egy géppuskát helyeztek el úgy, hogy az egész Tungir-könyököt tűz alatt tarthassa. A fehérgárdisták, a partizánok utolsó rajtaütésén okulva, támadásukhoz az éjszakát használták fel, hogy észrevétlenül, célt nem mutatva, a sötétség védelmét felhasználva közelíthessék meg az ellenséget. Ezúttal azonban a holdtöltét számításon kívül hagyták. Oly közel húztak el a partizánok állásai előtt, hogy a beszélgetésük is hallható volt.

Amint a fehér lovasok főcsoportja a géppuska torkolata elé került, az, a támadók számára egészen váratlanul, akcióba lépett. Percekig tartó kattogás hasított bele a csendbe. Ezúttal visszaverték a fehérek támadását. Vad menekülésben igyekeztek a sértetlenek a túlsó partot elérni. Itt azonban Kohlhammer elvtárs oldaltüzébe kerültek. Azokat, akik a folyón felfelé menekültek, a baloldali partvédők fogadták. Utána csend következett. Néha-néha lovas nélküli lovak rohantak el és eldördült néhány lövés.

Mintegy egy óra múlva a partizánok puskatüzet hallottak abból az irányból, ahol Kohlhammer járőre volt felállítva. Itt korábban három fakunyhó volt, azokból kettőt a partizánok felgyújtottak, egyet, a legkisebbet, mely alig három embernek adhatott volna szállást, meghagytak. A fehérek feltételezték, hogy a kunyhó körül nagyobb erőket vontak össze, így merész támadást intéztek ellene, s a kunyhót a szó szoros értelmében szitává lyuggatták.

Érthetetlen parancsszavak hallatszottak a part túlsó oldaláról. Csakhamar világossá vált, hogy ott japánok is vannak. Hirtelen pokoli tűz zúdult a partizánok állásaira. Minden oldalról lövedékek csapódtak be a sziklás hegyen. E gyilkos tűz ellen a fedezékek nem tudtak kellő védelmet nyújtani, ezért egy kellő pillanatban, amikor a fehérek tüzüket az állásokból kissé jobban összpontosították, elhangzott a parancs: visszahúzódni a hegyekbe... König azzal a hírrel érkezett Omaszta parancsnoki állásához, hogy embereiből csak néhányan maradtak meg. Erősítést kér, amit azonban nem teljesíthetnek, s azt a parancsot kapja, hogy a csoport jobb szárnyán vonuljon vissza. Az ellenséges tűz nem csökken, az egész állást végigpásztázzák és most a parancsnoki állás közelében pattognak a golyók. Csak egy előrenyúló szikla nyújt védelmet a minden oldalról becsapódó lövedékek ellen. Elhatározták, hogy a visszahúzódó partizánok a szikla tetején gyülekezzenek.

A partizánok közül egyesek segítségére akartak lenni Omaszta elvtársnak, biztosabb helyet kerestek számára... barátai megkísérelték őt az ellenséges tűzből kihozni. Omaszta azonban minden kísérletet az alábbi szavakkal utasított el: „Hagyjatok, úgyis csak útban vagyok. Üdvözöljétek az én öreg anyácskámat!" Amikor néhány perc múlva az elvtársak visszatértek azzal a céllal, hogy ha kell, kényszerrel is kihozzák a veszélyes állásból, Omaszta golyót eresztett a fejébe.

Éjfél tájban megszűnt a lövöldözés. A magaslatok és sziklák, ahova a partizánok visszahúzódtak, patkószerűen fogják körül Tungirt és mellékfolyóit, így a fennsíkra való visszavonulás lehetősége még megmaradt. Csak a mellék-

folyó felől, ahol a lejtő nem volt nagyon meredek, állt fenn még a veszély, hogy az ellenség nagyobb erőkkel támadhat. Egyébként a magas hó és a sűrű bozót következtében a támadás ott is nagy nehézségekkel járt volna. A reggeli szürkületben fenn a sziklán negyven elvtárs gyülekezett. A fehérek és japánok előnyomulása megkezdődött, szerencsére nem a fent leírt helyen, hanem a sziklás hegyoldalon felfelé. Trostel és Farkas elvtársakat utasították, hogy az elesettektől szedjék össze a lőszert, mert azzal már elég szűkösen álltak.

Közben a támadók közül egyeseknek sikerült a partizánok állásait 100 lépésnyire megközelíteni, de a magasan fekvő sziklaállás oly előnyös volt, hogy könnyen sikerült őket lerázni. Dél felé abbahagyták a meredek sziklafal értelmetlen megmászását és áthelyezték támadásukat a kevésbé veszélyes és nem olyan meredek, mellékfolyó felőli oldalra. A partizánok egyetlen géppuskájukat az utolsó hevederekkel a lehető legjobb állásokba vitték. De a fehérek is tüzelőállásba vitték lövegeiket a Tungir túlsó partján. A támadók, amíg a távoli erdős hegyoldalon voltak, ahol a lőszerrel való takarékosságra kényszerített partizánok nem tudták őket tűz alá venni, akadálytalanul nyomulhattak előre. Amint azonban az erdőből kijöttek és a hómezőn akartak tovább előre jutni, a partizánok heves tüzet nyitottak rájuk... Három órán keresztül próbáltak a fehérek előre jutni, míg végül belátták, céltalan minden törekvésük.

Lassan beesteledett. A partizánok lőszere kifogyóban volt. Minden emberre talán két-három tucat töltény jutott. A harc folytatására gondolni sem lehetett. Egy éjjeli támadást megvárni, mely csak szuronyharccal végződhetett, egy ilyen óriási túlerővel szemben esztelenség lett volna. A partizánoknak az újabb támadás elől ki kellett térni, így az éjszaka folyamán visszahúzódtak a hátrább fekvő fennsíkra. Utolsó géppuskájukat szétszedték és különböző helyeken elrejtették. Ezután a kevés, még életben maradt elvtárs, kis csoportokra oszolva, különböző utakon, elindult a bizonytalan jövő felé.

TARTALOM

MUCS SÁNDOR	A Szovjetunió Fegyveres Erői a Nagy Október vívmányainak védelmében — — — — — —	351
P. Sz. SZMIRNOV	Az SZKP — a szocializmus védelmének szervezője — — — — — — — — — — — —	370
Sz. F. NAJDA	Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság 1919-ben — — — — — — — — —	391
V. I. FOMIN	A proletár internacionalizmus lenini zászlaja alatt	406
SZIKLAI SÁNDORNÉ	Magyar internacionalisták a szovjethatalom turkesztáni győzelméért és védelméért vívott harcokban (1917—1921). — — — — — — —	426
I. F. KUC	Magyar internacionalisták Közép-Ázsiában — —	451
M. WRZOSEK	Lengyelek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban — — — — — — — — — — —	465
V. I. ANANYEV	Lukács József magyar internacionalista — — —	478
M. CSUGUNOV	Magyar internacionalisták a szovjetek hatalmáért a Tomszki Kormányzóságban — — — — —	496
GYÖRKEI JENŐ	Tungir menti partizánok — — — — — —	521

СОДЕРЖАНИЕ

ШАНДОР МУЧ	Вооруженные Силы Советского Союза на защите завоеваний Великого Октября — — — — —	351
П. С. СМИРНОВ	КПСС — организатор защиты завоеваний социализма — — — — — — — — — — — —	370
С. Ф. НАЙДА	Советская Россия и Венгерская Советская Республика в 1919 г. — — — — — — — —	391
В. И. ФОМИН	Под ленинским знаменем пролетарского интернационализма — — — — — — — — —	406
ГИЗЕЛЛА СИКЛАИ	Венгерские интернационалисты в боях за победу и защиту Советской власти в Туркестане (1917—1921 гг.) — — — — — — — — — —	426
И. Ф. КУЦ	Венгерские интернационалисты в Средней Азии —	451
М. ВРЗОШЕК	Поляки в Великой Октябрьской социалистической революции — — — — — — — — —	465
В. И. АНАНЬЕВ	Венгерский интернационалист Йосиф Лукач —	478
М. ЧУГУНОВ	Участие венгерских интернационалистов в борьбе за Власть Советов в Томской Губернии — — —	496
ЕНЁ ДЁРКЕИ	Тунгирские партизаны — — — — — —	521

INHALT

SÁNDOR MUCS	Die Waffenmacht der Sowjetunion in der Verteidigung der Errungenschaften des Grossen Oktobers — — — — — — — — — — — —	351
P. S. SMIRNOW	Die KP der Sowjetunion — der Organisator der Verteidigung des Sozialismus — — — — — —	370
S. F. NAJDA	Das Sowjetrussland und die Ungarische Räterepublik in 1919 — — — — — — — — — —	391
V. I. FOMIN	Unter der Fahne des leninistischen Proletarinternationalismus — — — — — — — — — —	406
GISELA SZIKLAI	Die ungarische Internationalisten in den wegen Schutz und Sieg geführten Kämpfen der Sowjetmacht im Turkestan (1917—1921) — — — —	426
I. F. KUZ	Ungarische Internationalisten im Zentralasien —	451
M. WRZOSEK	Polen in der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution — — — — — — — — — — —	465
V. I. ANANJEW	József Lukács — ein ungarischer Internationalist	478
M. TSCHUGUNOW	Ungarische Internationalisten um die Macht der Sowjeten in dem Gouvernement Tomsk — —	496
JENŐ GYÖRKEI	Partisanen neben der Tungir — — — — —	521

Szovjet katonák a kőbányai Magyar—Szovjet Barátság Park és emlékmű felavatásán

Ára: 8,– Ft